

Неля Михайловська, Тетяна Фонарюк,
Анжела Морараш, Ганна Димашок, Анастасія Рошка

Нова українська школа:

методика навчання української мови
в класах з навчанням румунською мовою
закладів загальної середньої освіти

Неля Михайловська, Тетяна Фонарюк,
Анжела Морараш, Ганна Димашок, Анастасія Рошка

Навчально-методичний посібник

Нова українська школа:

методика навчання української мови
в класах з навчанням румунською мовою
закладів загальної середньої освіти

для педагогічних працівників

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Чернівці
«Букрек»
2019

УДК 373.5.016:811.161.2.(075)

М 69

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України
від 04.09.2019 №1178)*

Видано за державні кошти. Продаж заборонено

Михайловська Н. А., Фонарюк Т. І., Морараш А. К., Димашок Г. В., Рошка А. Р.
М 69 Нова українська школа: методика навчання української мови в класах з навчанням румунською мовою закладів загальної середньої освіти : навчально-методичний посібник. Чернівці: Букрек, 2019. 392 с.: іл.

ISBN 978-617-7663-26-2

У виданні зібрані дорадчі матеріали і методичні рекомендації для вчителів української мови, які викладають у класах з навчанням румунською мовою закладів загальної середньої освіти, щодо усунення труднощів вивчення державної мови. Учителі-практики детально зупинилися на питаннях самоосвіти вчителя-словесника, запропонували поради вчителям, учням і батькам щодо підготовки до ЗНО.

УДК 373.5.016:811.161.2.(075)

ISBN 978-617-7663-26-2

© Михайловська Н. А., Фонарюк Т. І.,
Морараш А. К., Димашок Г. В.,
Рошка А. Р., 2019
© Видавничий дім «Букрек», 2019

ВАЖЛИВІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ДЕРЖАВНОЇ

Мова – це не просто спосіб спілкування, а щось більш значуще. Мова – це всі глибинні пласти духовного життя народу, його історична пам'ять, найцінніше надбання віків, мова – це ще й музика, мелодика фарби, буття, сучасна, художня, інтелектуальна і мисленева діяльність народу.

Олесь Гончар

Мова – важливий чинник самовизначення нації. Володіння державною мовою має особливе значення для соціалізації громадян України всіх національностей. Для сучасної мовної освіти необхідні інтеграція, багаторівневність, варіативність та орієнтація на міжкультурний аспект в оволодінні мовами. Державність мови є універсальною формою об'єднання людей. Український народ проніс свою мову через віки, долаючи спроби знищення.

Кожна мова – виняткова здатність людини спілкуватися за допомогою звукових символів (голосу), пов'язана зі здатністю до абстрактного мислення і утворення понять; до мови належить

спроможність передавати (формулювати і висловлювати) та приймати (розуміти) інформацію. Споріднені мови, схожі між собою за граматиною, лексичними елементами та звуковою системою, об'єднанні в мовні сім'ї: індоевропейську, угро-фінську, тюркську, китайсько-тибетську, семіто-хамітську та ін. Велика сім'я споріднених мов, якими говорить близько половини людей світу, – індоевропейська.

Головні стратегічні документи, які регулюють питання мовної освіти, сучасні науково-методичні концепції її вивчення, мотивують до вдосконалення мовленнєвих умінь і навичок, формування компетентного мовця.

Зміни, що відбуваються в сучасному суспільстві, вимагають нових підходів до освіти й виховання майбутнього покоління. Імплементация статті 7 Закону України «Про освіту» створює підґрунтя для всіх дітей, незалежно від національності та соціального статусу, отримати належні умови для оволодіння державною мовою.

Під час навчання нового покоління вчителі повинні чітко усвідомлювати, що мовленнєвий потенціал учнів має слугувати формуванню їх духовно-емоційного світу, їхнього світогляду, моральних цінностей, громадянських рис, надихати на розуміння важливості українського слова.

Статтею 12 Закону України «Про освіту» визначено мету повної загальної середньої освіти – всебічний розвиток, виховання і соціалізація особистості, яка здатна до життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення і навчання впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, відповідальності, трудової діяльності та громадянської активності [3].

Досягнення цієї мети забезпечується шляхом формування 10 ключових компетентностей, необхідних кожній сучасній лю-

дині для успішної життєдіяльності, які однаково важливі і взаємопов'язані. «Рекомендаціями Європейського Парламенту та Ради Європи» (2006 р.) окреслено вісім ключових груп компетентностей. Перша із ключових компетентностей – «Спілкування державною мовою».

Ураховуючи те, що ключові компетентності пронизують усі освітні галузі та навчальні предмети, однією із тенденцій сучасної освіти є дотримання компетентнісного підходу до формування змісту і організації процесу навчання. З метою увиразнення ключових компетентностей до навчальних програм з української мови закладів загальної середньої освіти з навчанням румунською мовою уведено поняття наскрізних змістових ліній: «Екологічна безпека і сталий розвиток», «Громадянська відповідальність», «Здоров'я і безпека», «Підприємливість і фінансова грамотність».

Теоретичну базу реалізації компетентнісного підходу в мовній освіті закладено в працях таких відомих лінгводидактів, як М. Пентилюк, Л. Мацько, Л. Скуратівський, Г. Шелехова, І. Гудзик, С. Караман, Ю. Караулов, Т. Ладиженська, А. Нікітіна, Є. Пассов, О. Семенов, Т. Симоненко, О. Глазова та ін. У численних дослідженнях розкрито головні складники компетентностей і компетенцій мовної освіти: здібність до мови, знання мови, реалізація її в мовленнєвій діяльності (А. Богуш, М. Вашуленко, Д. Ізаренков, С. Караман, Л. Мацько, М. Пентилюк та ін.), а також окремих її компонентів.

Методика реалізації компетентнісного підходу, вироблення мовної компетентності особистості та формування часткових мовних компетенцій певним чином висвітлюються також у дослідженнях різних типів навчання мови: проблемному (П. Білоусенко, О. Біляєв, Т. Напольнова, К. Плиско, В. Явір), інтегрованому (О. Біляєв, Л. Варзацька, Л. Дворецька, О. Савченко), ког-

нітивно-комунікативному (М. Пентилюк, О. Горошкіна, А. Нікітіна), інтерактивному (А. Границька, Л. Пироженко, О. Пометун) типах навчання, навчанні на текстовій основі (Т. Донченко, М. Пентилюк, М. Крупа, Л. Мацько, О. Горошкіна, А. Нікітіна) тощо [1, 12].

Реалізація компетентнісного підходу в процесі вивчення української мови дає змогу визначити, наскільки учні оволоділи нею, яким є рівень цього володіння: мовний (лінгвістичний), який передбачає наявність в учня знання мови, володіння всіма літературними нормами мови, знання про українську мову як мовний та духовно-культурний феномен, суспільне явище та систему, що перебуває в постійному розвитку; мовленнєвий (комунікативний), який передбачає освоєння різних видів активної, нормативної, успішної мовленнєвої діяльності на основі знання мовного рівня; соціокультурний, який передбачає володіння культурою мовлення й етикою спілкування на національно-культурній основі [1, 16].

Компетентнісний потенціал галузі «Мовно-літературна освіта» формує в учнів ставлення: «поцінування української мови як державної – чинника національної ідентичності, готовність активно послуговуватися українською мовою в усіх царинах життя» [4, 25].

У Стандарті Нової української школи зазначено: «Серед пропонованих підходів, які допоможуть формувати компетентності, – проблемне навчання, за якого засвоєння знань не передуює формуванню вмінь, а відбувається через потребу дитини розв’язати конкретну життєву або змодельовану й наближену до життя проблему» [4, 19]. Тому створення проблемної ситуації на уроці є провідним методичним прийомом у формуванні компетентностей. Учителю варто змодельовати проблемну ситуацію так, щоб учені опинилися в епіцентрі дискусії.

Формуванню компетентності спілкування державною мовою сприятимуть також текстоцентричні учнівські проєкти, досліджуючи їх, учні не просто використовуватимуть засвоєні знання, а й порівнюватимуть, оперуватимуть історичними подіями, провідними фактами, поняттями тощо.

«Впровадження інтерактивних методів, навчальних проєктів передбачає, зокрема, суттєву зміну ролі вчительства: вона полягає більше у супроводі освітнього процесу, надалі зворотного зв'язку, підтримці учнів. У такому разі учень/учениця виконує активну роль «режисера» свого навчання» [4, 19].

«У всіх цих підходах відповідальність за процес навчання розподіляється між учителями, які творять ефективне і безперечне навчальне середовище, і учнями, які навчаються на своєму досвіді, від своїх ровесників, через командні завдання, групову взаємодію, навчально-дослідницькі проєкти» [4, 20].

Завдання шкільної освіти – виховати свідому, грамотну особистість. Як відомо, однією з комунікативних ознак культури мовлення є правильність мовлення, тобто його відповідність нормам сучасної української літературної мови.

Відповідно до нормативних документів добір навчального матеріалу й організація вивчення української мови в закладах загальної середньої освіти з навчанням мовами національних меншин повинен здійснюватися на основі застосування й поєднання основоположних дидактичних і методичних принципів, а саме: принципу взаємозв'язку навчання, виховання й розвитку; демократизації й гуманізації навчання мови; особистісної орієнтації навчання; урахування життєвої перспективи; текстотворчості (текстоцентризму); комунікативно-діяльнісного принципу; соціокультурного; принципу органічного поєднання навчання мови й мовлення; здійснення поліфункціональності української мови в процесі навчання; практичної спрямованості навчання.

Водночас, потреби учня XXI століття спрямовані на вміння – практику; знання – розумію навіщо; ставлення – вірю, прагну, можу, люблю, ціную, не боюся помилитися [4, 12].

І це зрозуміло: Нова українська школа переходить на сучасний зміст навчання, що базується на принципах особистісно зорієнтованого навчання, комунікативно-діяльнісного підходу, урахуванні вікових та психологічних особливостей учнів, застосуванні сучасної методики викладання, реалізації нових здобутків лінгвістичної науки, а також належний науковий рівень викладу теоретичного матеріалу вдало поєднати з його доступністю.

Нова українська школа ґрунтується на принципі дитиноцентризму і спрямована на нові підходи до навчання; конструктивних змін набуває і сама методика освітнього процесу, в основі якої передбачено принцип діяльнісного та проблемно-пошукового навчання.

Розділи 4–5 Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти представляють досить детальну схему категорій для опису процесу використання мови і користувача мовою. Згідно з діялісно-орієнтованим підходом той, хто вивчає мову, розглядається у процесі його перетворення на користувача мовою. Тому буде застосовуватись такий самий набір категорій, але із внесенням значних змін. Той, хто вивчає другу або іноземну мову і культуру, не втрачає компетенції у своїй/рідній мові та відповідній культурі. Так само й нова компетенція не є повністю відокремленою від попередньої. Учень не просто набуває двох розрізнених, не пов'язаних між собою способів діяльності та спілкування. Той, хто вивчає мову, стає плюрилінгвальним і розвиває свою інтеркультуру. Лінгвістична і культурна компетенції у кожній мові змінюються під впливом знання іншої мови і сприяють формуванню міжкультурної свідомості, вмінь та навичок. Вони дозволяють індивіду розвивати збагачену,

більш складну особистість і посилюють здібності до подальшого вивчення мови та більшої відкритості щодо нового культурного досвіду. Учні також отримують можливість здійснювати посередництво шляхом усного та письмового перекладу між носіями двох різних мов, які не можуть спілкуватись безпосередньо [2, 43].

Специфіка різних мовних груп вимагає різних підходів у викладанні української мови. Тому основна мета вивчення української мови в закладах загальної середньої освіти з навчанням мовами національних меншин – допомогти учням опанувати українську звукову систему, привернути увагу до українського слова, сприяти розвитку комунікативних навичок учнів.

Відповідно до Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти на початковому етапі вивчення державної мови в класах з навчанням мовами національних меншин закладів загальної середньої освіти найефективнішим методом є використання мови з ігровими цілями. Такий метод часто відіграє важливу роль у вивченні та розвитку державної мови особливо, але не обмежується освітньою сферою. Прикладам ігрової діяльності є:

- соціальні мовні ігри: аудіовізуальні (лото з картинками, фотографії тощо); настільні ігри; шаради, мімічні ігри тощо;
- індивідуальні: «пазли» (кросворди, ребуси, анаграми...), ігрові шоу: ТБ, радіо, відгадай слово тощо;
- вербальні жарти (гра слів).

Окрім того, науковці пропонують і такі види діяльності: спів (колискові, народні пісні...); слухання й виконання художніх текстів (оповідань, віршів...), зокрема аудіовізуальних текстів, мультфільмів, коміксів тощо; розігрування казок [2, 56].

Класи з навчанням румунською мовою закладів загальної середньої освіти в тандемі «учитель–учень» повинні формувати компетентності створенням позитивної психологічної ат-

мосфери, взаєморозумінням, гармонійним поєднанням теорії і практики, врахуванням актуальних проблем життя українського суспільства і міжнародного співтовариства. Упровадження інтерактивних методів, навчальних проєктів передбачає активну роль учня/учениці. У всіх цих підходах відповідальність за процес навчання розподіляється між учителями, які творять ефективне і безперечне освітнє середовище, і учнями, які навчаються на своєму досвіді, від своїх ровесників. Адже вони повинні моделювати ситуацію через командні завдання, групову взаємодію, навчально-дослідницькі проєкти.

Отже, саме «зміна фокусу навчання у бік практики, *інтерактивності та функціональності* покладає відповідальність і на учнів, які, вільно висловлюючи свою позицію на уроці, вирішуючи пізнавальні завдання, співпрацюючи з однокласниками в команді, дбають за результат (не тільки за оцінку) у процесі навчання» [4, 19].

Неля Михайловська

ЛІТЕРАТУРА

1. Гнаткович Т. Д., Гоголюк В. В., Михайловська Н.А. Формування синтаксичної компетенції восьмикласників у процесі вивчення односкладних та неповних речень: Навчально-методичний посібник. Ужгород: Гражда, 2017. 124 с.
2. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання; Науковий редактор українського видання доктор пед. наук, проф. С. Ю. Ніколаєва. К.: Ленвіт, 2003. 273 с.
3. Закон України «Про освіту».
4. Нова українська школа: основи Стандарту освіти. Львів, 2016. 62 с.
5. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 року № 988-р «Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року». Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-%D1%80#n8>.

НА ВИМОГУ ЧАСУ

Освіта є основою інтелектуального, духовного, фізичного і культурного розвитку особистості, її успішної соціалізації, економічного добробуту, запорукою розвитку суспільства, об'єднаного спільними цінностями і культурою, та держави.
Закон України «Про освіту»

Сучасна система освіти, що повністю відповідає вимогам часу, є одним із найголовніших чинників зростання якості людського капіталу, генератором нових ідей, запорукою динамічного розвитку економіки і суспільства в цілому. Для того, щоб українська середня освіта по-справжньому ефективно виконувала важливі завдання, необхідне її оновлення з урахуванням актуальних світових тенденцій розвитку освіти у широкому соціально-економічному контексті.

Метою повної загальної середньої освіти є різнобічний розвиток, виховання та соціалізація особистості, яка усвідомлює себе

громадянином України; здатна до життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою; має прагнення до самовдосконалення і навчання впродовж життя; готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, трудової діяльності та громадянської активності. Українська мова як державна є рушійною силою на шляху реалізації цієї мети, оскільки вона покликана забезпечити формування комунікативних умінь, необхідних для життя й діяльності в навчальній, соціокультурній та офіційно-діловій сферах Української держави, а також для виховання високого рівня культури громадян цієї держави.

Модернізація мовної освіти в Україні спонукає до необхідності підвищення якості освітніх послуг. Сьогодні життя дуже стрімко змінюється. Період реформування освіти переосмислює роль учителя-словесника у навчальному процесі, оновлює педагогічні технології, пропонує такі, що спроможні допомогти зробити процес навчання демократичним, ефективним і цікавим.

Закон України «Про освіту» (28 вересня 2017 року) пропонує фундаментально новий підхід до розвитку вчителя та його педагогічної свободи. Затверджена Міністерством освіти і науки України Концепція Нової української школи (27 жовтня 2016 року) – модель освітньої системи, яка базується на формуванні практичних навичок, критичного мислення та вихованні, передусім, загальнолюдських цінностей – *переосмислює соціальну і професійну місію вчителя. Нагальною стала потреба підготовки фахівців, адаптованих до сучасних соціокультурних умов, здатних творчо працювати, приймаючи нестандартні рішення в ситуаціях ринкової конкуренції, уникаючи стереотипізації і шаблонів, засвоювати нові професійні ролі і функції, забезпечувати випереджувальність розвитку країни, реалізовувати освітні проекти національного масштабу, витримувати конкуренцію на європейському і світовому ринку освітніх послуг тощо.*

Учитель-словесник, крім усього іншого, повинен досконало володіти таким чудовим ресурсом як українська мова й активно

впливати ним на формування особистості учня, розвиваючи його комунікативні здібності й моральні риси. Професіоналізм вчителя української мови, який працює в закладах загальної середньої освіти з навчанням румунською мовою, залежить від цілеспрямованості й наполегливості, бажання засвоїти сучасні нормативи методики навчання державної мови й постійно розвивати власні фахові уміння, зміцнювати навички самовдосконалення.

Державний стандарт початкової освіти, Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти (23 листопада 2011 року) проголошує «презумпцію талановитості дитини, повагу до її честі та гідності». Як відомо, Нова українська школа (13 грудня 2017 року) потребує нових підходів до навчання, які ґрунтуються на засадах педагогіки партнерства, співпраці між учнями та вчителями, відходу від авторитарної моделі комунікації, що вимагає переосмислення ролі як педагога, так і учня. Ця відповідальність передбачає, зокрема, формування в учнів компетентностей, необхідних для успішної самореалізації в суспільстві, тобто ключових життєвих компетентностей.

На перший погляд, нова школа – це нові вимоги. Але ще Йоган Гете писав: *«Просто знати – це ще не все. Знання потрібно використовувати»*. Сенека Молодший наголошував: *«Ми навчаємося не для школи, а для життя»*. П. Блонський підкреслив: *«Завдання школи – навчити жити. Ми повинні виховати Людину, здатну створити своє життя»*.

Саме на вміння використовувати в житті отримані в навчальному закладі знання й орієнтується Нова українська школа, підкреслюючи, що «компетентності – це динамічна комбінація знань, умінь і цінностей, які визначають здатність особи успішно вирішувати життєві проблеми, провадити професійну і подальшу навчальну діяльність». Компетентність сьогодні вважається передумовою успішної самореалізації випускника в суспільстві. А для успішної самореалізації, здобуття подальшої освіти визначальним, безперечно, є ґрунтовне знання державної мови, бо

серед 10 ключових компетентностей, які формує в учнів школа, спілкування державною (і рідною у разі відмінності) мовою є пріоритетним.

На виконання положень Закону України «Про освіту», вимог Державного стандарту початкової освіти, Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти, Концепції Нової української школи, Плану заходів на 2017–2029 роки із запровадження Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» (розпорядження КМУ від 13.12.2017 № 903-р), наказу МОН від 01.06.2017 № 784 «Про затвердження Додаткових заходів щодо формування мовних компетентностей учнів загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням мовами національних меншин на 2017–2021 роки», за сприяння ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» МОН України в особі **Нелі Анатоліївни Михайловської** – начальника відділу наукового та навчально-методичного забезпечення змісту загальної середньої освіти в Новій українській школі в Чернівецькій області створено консультативну групу (01 березня 2018 року) у складі: **Бабич Надії Денисівни** – професора кафедри історії та культури української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича; **Унгурян Мар'яни Октавіанівни** – головного спеціаліста відділу дошкільної, загальної середньої, спеціальної освіти та соціального захисту Департаменту освіти і науки Чернівецької облдержадміністрації; **Боднарюк Світлани Михайлівни** – наукового співробітника Чернівецької філії ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» МОН України; **Квітень Євгенії Дмитрівни** – завідувача науково-методичного центру суспільно-гуманітарних дисциплін Інституту післядипломної педагогічної освіти Чернівецької області; **Ткач Алли Василівни** – методиста міського методичного центру закладів освіти управління освіти Чернівецької міської ради. Робота консультативної групи зосереджена на створенні умов для забезпечення освітніх потреб представників національних спільнот.

З метою продовження системної роботи щодо забезпечення методичного супроводу для вивчення державної української мови в закладах загальної середньої освіти з навчанням мовами національних меншин сформовано творчу групу із вчителів-практиків у складі: **Фонарюк Тетяни Іванівни** – учителя української мови та літератури, спеціаліста вищої категорії, учителя-методиста Чернівецької гімназії № 6 імені Олександра Доброго Чернівецької міської ради; **Морараш Анжели Костянтинівни** – учителя української мови та літератури, спеціаліста вищої категорії, учителя-методиста Чернівецької загальноосвітньої школи I-III ступенів № 10 Чернівецької міської ради; **Димашок Ганни Василівни** – учителя української мови та літератури, спеціаліста вищої категорії, учителя-методиста Волоківської загальноосвітньої школи I-III ступенів Глибоцького району; **Рошки Анастасії Радіонівни** – учителя української мови та літератури, спеціаліста II категорії Маршинецького НВК Новоселицького району.

Консультативна та творча групи працюють над створенням дорадчих матеріалів та методичних рекомендацій щодо усунення труднощів вивчення державної мови в закладах загальної середньої освіти з навчанням мовами національних меншин. Дорадчі матеріали та методичні рекомендації надсилають на електронні адреси органів управління освітою, методичних служб, закладів освіти, а також друкують на сторінках газети «Освіта Буковини» та висвітлюють на сайті ІППО Чернівецької області за посиланнями: <http://ippobuk.cv.ua/index.php?start=6http://ippobuk.cv.ua/images/2018/2018-03/formy-i-metody-udoshkonalennyaznan.pdf>.

Мета роботи груп полягає в тому, щоб процеси викладання та навчання були орієнтовані на учня, мали практичну спрямованість, заохочення до результативного складання ЗНО (ДПА), залучення учнів до такого навчального середовища, у якому поважають права всіх учасників освітнього процесу. Успішно складене ЗНО – запорука вступу до обраного вищого навчального за-

кладу, а одержані знання з української мови забезпечать основу подальшого навчання, виховання і розвитку особистості та, значною мірою, практичну, громадську та професійну діяльність.

Перед створенням цього видання було проаналізовано й обговорено проблеми, які впливають на якість знань державної мови. Першими були розроблені поради для вчителя, оскільки він повинен не просто дати суму знань, а й сформувати життєву компетентність як самоздатність особистості до оптимальних дій, що базуються на знаннях, досвіді, цінностях, які були здобуті завдяки навчанню.

У сучасних умовах розвитку шкільної мовної освіти особливої актуальності набуває проблема формування в учнів умінь і навичок діалогічного й монологічного мовлення, оскільки успішність людини в задоволенні практичних потреб, реалізації професійних планів значною мірою залежить від здатності до ефективної комунікації. Основним змістом роботи з розвитку мовлення в закладах загальної середньої освіти з навчанням румунською мовою є розвиток умінь створювати тексти, що формуються під час цілеспрямованого навчання, яке буде успішним лише за умови використання зв'язних висловлювань з комунікативною метою. Роль писемного мовлення в житті сучасної людини визначається необхідністю фіксації отриманої інформації, конспектуванням різноманітних джерел, створенням власних висловлювань, тому вдосконалення писемного монологічного мовлення учнів – надзвичайно важливий напрям діяльності вчителя. Цій темі присвячені III дорадчі матеріали, у яких подано приклади творчих завдань наших учнів.

У IV підрозділі практично показано, що вивчення фонетики, графіки, орфографії, орфоєпії в закладах загальної середньої освіти з навчанням румунською мовою – невід'ємний елемент культури писемного мовлення, підвищення якої має бути головним завданням кожного педагога, педагогічного колективу,

важливою потребою суспільства в цілому, адже правописні норми – загальнообов’язкові для всіх громадян України. Доречним вважаємо не тільки подати теорію, а й на практиці показати, як працювати з тестами.

Щоб опанувати мову, необхідно знати граматику. Адже кожне слово в мовленні може бути тільки в певній граматичній формі, яка виявляється або в закінченні, суфіксі, префіксі, або в закріпленому розташуванні слова в реченні. Саме граматика регулює вживання слів у мові, спрямовує їх у потрібне для точного вираження думки річище. Оволодіти граматичною правильністю мовлення означає оволодіти граматичними нормами державної мови, що є складником літературної норми. Саме цій темі присвячені V, VI і VII дорадчі матеріали, оскільки запорука успіху вчителя-словесника – вироблення системи навчання грамотного письма.

Учителі української мови закладів загальної середньої освіти з навчанням румунською мовою повинні «тримати себе у формі»! Для цього треба підживлюватися новими знаннями, вміннями та навичками. Однак рух без мети не має сенсу, це просто втрата часу. І навпаки, коли в учителя є прагнення досягти конкретної мети, то шлях до неї стає простішим і коротшим. Переконані, що вчитель-словесник у закладах загальної середньої освіти з навчанням румунською мовою зможе досягти бажаного професіоналізму за умови повсякденного підвищення науково-теоретичного фахового рівня, психолого-педагогічного удосконалення рівня своїх знань, умінь і навичок.

Кожен сам шукає шлях для професійного розвитку. Одні знаходять його в перегляді вебінарів освітнього проекту «На урок» або в проходженні онлайн-курсів на сайті студії онлайн-освіти EdEra. Інші погоджуються на освітні експерименти, які проводять на базі навчального закладу, наприклад, Чернівецька гімназія № 6 ім. Олександра Доброго – «Формування багатомовності

дітей дошкільного віку й учнів: прогресивні європейські ідеї в українському контексті». А ті, які люблять активно проводити вихідні й подорожувати, беруть участь у всеукраїнських і міжрегіональних конференціях. Їхнім гаслом є слова Стіва Джобса: *«Слідування шляхом, який колись пройшли інші, – розумне рішення, тому прогресу можуть досягти тільки ті, хто приймає «нерозумні» рішення і йде власним шляхом»*. У VIII частині методичних рекомендацій висвітлено питання впровадження у процес навчання наочності, інформаційно-комунікаційних засобів навчання, сучасних освітніх інструментів для вчителів, детально розглянуто питаннях самоосвіти та онлайн-освіти вчителя-словесника, подано поради вчителям, учням і батькам стосовно підготовки до ЗНО, зокрема психологічної.

Закон України «Про освіту» став поштовхом до створення Типових освітніх програм (20 квітня 2018 року) та підручників нового покоління, за якими працюватимемо у 2018/2019 навчальному році, а разом з тим з'явився новий матеріал для роботи, ключові слова якого: базовий навчальний план, типовий навчальний план, робочий план закладу загальної середньої освіти, освітня програма, навчальна програма, Державний освітній стандарт, місія закладу загальної середньої освіти, модель випускника, структура та зміст освіти, інваріантна та варіативна складові освіти, критерії (вимірники) освіченості, навчально-методичне забезпечення. Цей матеріал нам близький ще й тому, що більшість учасників нашого творчого тандему є співавторами оновлених у 2017 році навчальних програм з української мови та нових підручників для учнів 5 і 10 класів закладів загальної середньої освіти з навчанням румунською мовою.

Переконані, що навчальні програми з української мови для учнів класів з навчанням румунською мовою закладів загальної середньої освіти передбачають вивчення державної мови з урахуванням набутих учнями знань з рідної мови, що, безперечно,

сприяє кращому засвоєнню й розумінню програмового матеріалу. А ще тому, що ми повинні на перший план ставити учня, якому і так важко адаптуватися до школи... А ще й тому, що в нас Нова українська школа пропагує дитиноцентризм, орієнтується на потреби учня в освітньому процесі. Нова педагогіка ґрунтується на партнерстві між учнем, учителем і батьками, й відповідно, повинна йти їм назустріч.

У філософії освіти відправна точка будь-якої успішної справи – це бажання й мотивація, а професія вчителя – це постійне поле дослідження і самовдосконалення, якому немає меж.

***Любов Тарангул,
Тетяна Фонарюк***

ЧАСТИНА I

ШКОЛА ВЧИТЕЛЕМ СТОЇТЬ

Навчально-виховний освітній простір загальноосвітніх навчальних закладів має наповнюватись суспільними цінностями для українського народу, різних його етносів, що мешкають у різних регіонах. У системі освіти державна мова має стати не лише предметом навчання, але й засобом до-

сконалого оволодіння учнями ключовими компетентностями, що сприятиме підвищенню якості освіти в цілому і полегшить осмислення багатогранності та різноманітності мовного і культурного багатства України, сприятиме консолідації громадянського суспільства. Українська мова як навчальна дисципліна в закладах загальної середньої освіти з навчанням румунською мовою – це засіб міжособистісного і міжнаціонального спілкування, засіб згуртування громадян України в суспільно-політичну спільноту, скарбниця глибоких знань міжкультурних традицій і ментальних особливостей.

Українська мова як державна покликана забезпечити формування комунікативних умінь, необхідних для життя й діяльності в навчальній, соціокультурній та офіційно-діловій сферах Української держави, а також для виховання високого рівня культури громадян цієї держави.

Сучасний учитель-професіонал – мудрий, далекоглядний наставник учня на його життєвій ниві, невтомний, самовідданий трудівник, патріот України, котрий щиро переймається гуманними ідеалами людства. Учитель-словесник, крім усього іншого, повинен досконало володіти таким чудовим ресурсом як укра-

їнська мова, й активно впливати ним на формування особистості учня, розвиваючи його комунікативні здібності й моральні риси.

Для вчителя української мови, який працює в закладах загальної середньої освіти з навчанням румунською мовою, важливі такі вміння:

- осмислити основні концептуальні засади мовної освіти в Україні, ідеї Державного стандарту, закладені в змісті та структурі чинних програм з української мови для закладів загальної середньої освіти з навчанням румунською мовою;
- здійснювати методичний аналіз матеріалу, який вивчатиметься, а саме: встановлювати наступність і перспективність у вивченні програмового матеріалу, співвідношення між теоретичними і практичними вміннями, добирати матеріал за ступенем складності його засвоєння, виділяти в ньому головне;
- з'ясовувати основні зв'язки між українською мовою та румунською, матеріалом з літератури та інших предметів, визначати ступінь їх інтегрованості;
- вдосконалювати роботу з навчальною літературою, словниками, довідниками, контролювати правильність і точність своєї мовленнєвої діяльності за допомогою перекладного румунсько-українського словника;
- залучати учнів до національної культури народу, мова якого вивчається;
- працювати з підручником, уміло використовувати дидактичні можливості методичного апарату навчальної книги, її рубрикацію, умовні позначення, питання і завдання, ілюстративний матеріал, вправи;
- планувати навчальний матеріал на рік, півріччя; з кожної теми, розділу, здійснювати моделювання навчального процесу;
- складати план-конспект уроку: визначати тип уроку, його зміст і структуру, формулювати мету, визначати його цілі й

завдання, добирати дидактичний матеріал, створювати систему вправ, прогнозувати пізнавальну діяльність учнів;

- володіти технологією основних методів і прийомів навчання державної мови, оптимально використовувати засоби навчання, елементи програмування, алгоритмізацію і комп'ютери-зацію на уроках мови, враховуючи специфіку матеріалу, що вивчається, і конкретний контингент учнів;
- створювати позитивну мотивацію до засвоєння знань;
- формувати вміння і навички з усіх видів мовленнєвої діяльності;
- сприяти інтелектуальному, моральному, соціокультурному та естетичному розвитку особистості;
- вести позакласну роботу з предмета, вдало поєднувати її форми з програмовим вивченням мови.

Оскільки існують істотні відмінності між українською та румунською мовами, то вчителю-словеснику, який викладає українську мову в загальноосвітніх навчальних закладах з румунською мовою навчання, доцільно запам'ятати порівняльні аспекти мов української і румунської, щоб посилити, утвердити тривкість знань мовних норм.

Фонетичні норми (спільне і відмінне)

1. 6 голосних української мови і 7 румунської вимовляються не цілком однаково: [a], [o], [y], [e], [и], [i] – [a], [ă], [e], [i], [î], [o], [u]; проблемними для засвоєння є українські звуки [и], [e], які можуть сплутуватися з румунським [ă]; викликає труднощі вимова [й], [йі], [йе], [i], глоткового [г], твердих шиплячих, бокового [л] тощо.

2. У румунській мові є дифтонги ([deal], [iarbă], [voios] та ін.) і трифтонги ([tăiau], [tăiai], [leoarcă]), тому коли в українському слові маємо йотовані голосні ([зна́йеш], [кра́йати]) або [ў] ([ка-заў], [п'ішоў]), звертаємо увагу на вимову двох звуків, які відмінні за природою від дифтонгів чи трифтонгів.

3. Румунські звуки [c] і [g] перед голосними [e], [i] вимовляються як [č] (че, чі), [dž] (дже, джі), а українське [ц] перед [і] вимовляється як м'який звук [ц']; [г] лише пом'якшується: [г'].

4. Буква х в румунській мові може передавати два звуки – [gz] і [cz], що може спричинювати помилки в українських словах зі звуком [х].

Морфологічні норми (спільне й відмінне)

1. Граматичне значення середнього роду іменників відмінне в обох мовах: іменниками середнього роду (*neutru*) в румунській вважають такі, які в однині мають формальні ознаки чоловічого роду, а в множині – роду жіночого (*avion – avioane, sat – sate*).

2. У румунській мові відмінків 5, в українській – 7, форми і функції українських орудного, місцевого і кличного відмінків для учнів найважчі.

3. Істотно відрізняються критерії розподілу іменників за чотирма відмінами в українській, а за трьома – в румунській мовах, тому цей український матеріал потребує особливої уваги вчителя.

4. Прикметники в румунській мові, які узгоджуються з іменниками середнього роду (*neutru*), в однині мають форму чоловічого, а в множині – жіночого роду (*palton albastru – paltoane albastre*).

5. Після вивчення дієслова румунської мови з його розгалуженою системою форм способових (особових і неособових, до яких зараховують інфінітив, супін, дієприкметник і дієприслівник) і часових (7), з чотирма дієвідмінами засвоювати форми українського дієслова мало б бути легше, але значення цих форм у тексті потребує уважного коментування.

6. У румунській мові значну функцію виконує артикль, тому румуномовний учень важко обходиться без нього, коли поєднує іменники з прикметниками, присвійними займенниками, порядковими числівниками, які в українській мові рід оформлюють закінченням.

7. Прийменники в румунській мові вживаються з іменниками у знахідному, рідше – родовому відмінках, в українській мові їх функції значно ширші, нерідко вони багатфункційні. Тому побудова відмінкових форм іменників і займенників з прийменниками вдається важко.

Синтаксичні та пунктуаційні норми (спільне і відмінне)

1. У румунській мові в граматичній основі речення провідну роль відіграє предикативність, тому присудок координує форму підмета.

2. Структурні, смислові та ритмомелодійні розділові знаки теж мають свою специфіку наприклад, у румунській мові кома ставиться для виділення означення, вираженого прикметником, який стоїть перед означуваним словом; обставини умови виділяються комами незалежно від їх позиції у реченні; двокрапка ставиться після дієслів зі значенням звуковияву, а також на місці пропущеного слова; тире може використовуватися з метою інтонаційного увиразнення звертання, узгодженого і неузгодженого означення, обставин; кома не ставиться, коли підрядна з'ясувальна частина стоїть після або всередині головної, після підрядної способу дії, яка стоїть перед головною, а також у підрядній місця у позиції після головної.

3. Після прямої мови перед словами автора в румунській мові ставиться лише кома або не ставиться нічого, якщо пряма мова – це питальне чи спонукальне речення і т. д.

У ситуації двомовності, звичайно, відбувається перехід, кодове переключення з однієї мови на іншу, і щоб цей перехід був повноцінним, варто володіти, насамперед, фактичним знанням іншої мови. Окрім того, випускники шкіл з румунською мовою навчання мають володіти тими ж знаннями і вміннями, що й випускники шкіл з українською мовою навчання, щоб успішно скласти зовнішнє незалежне оцінювання.

Розглядаючи проблеми методики навчання близькоспорідних мов, О. Беляєв та Н. Пашківська зазначають: «Порівняльна граматики полегшує розуміння природи явищ, що складають мовний зміст навчання, дозволяють виявити фонетичні, граматичні та лексичні труднощі, тобто спрогнозувати внутрімовну та міжмовну інтерференцію» [3, 9]. Це означає, що в основу змісту мовної освіти мають бути покладені результати порівняльного аналізу двох систем – системи рідної та системи української мов. Досвід навчання української мови як другої переконує, що, здійснюючи процес порівняння, треба йти від першої мови, яка є основною мовою викладання. Основним при формуванні змісту навчання є порівняльний аналіз двох мов. Він дає змогу взяти до уваги спільне в обох мовах (фонетичній, графічній, граматичній системах) і зосередитися на відмінностях.

Дещо інший погляд на провідну роль рідної мови у засвоєнні української як другої має О. Смолінська. Дослідниця зазначає: «На сучасному етапі розвитку лінгводидактики дискусійним залишається не питання доцільності використання рідної мови слухача, а проблема застосування у навчанні порівняльної граматики, складання навчально-методичної літератури з опорою на зіставлення мов» [12, 44].

Принцип урахування знань рідної мови може по-різному виявлятися у навчальному процесі. З метою перенесення знань з першої мови в другу варто використовувати схеми, які б вказували на ідентичність матеріалу, який вивчають, подавати матеріал блоками, системно, надаючи перевагу питанням культури мовлення. У випадку, коли мовці не розрізняють або недостатньо розрізняють мовні засоби української та румунської мов, відбувається змішування мовних систем, формується механізм сумісного володіння мовою. Інтерференція призводить до численних помилок на різних мовних рівнях, тому вивчення мовного матеріалу в школах з викладанням мовами національних меншин має мати

більш виражений функційний характер, а функціонально-комунікативне навчання української мови допомагає вирішувати ряд складних теоретичних та методологічних питань, які виникають на сучасному етапі шкільної освіти. Адже кінцевою метою української мовної освіти в національних школах є вироблення комунікативних умінь і навичок, тобто набуття мовної та комунікативної компетенцій.

У вивченні української мови як нерідної для учнів, рідна мова яких – їх національна, простежується об'єктивне ставлення до мови. В умовах українськомовного оточення, а саме в такому перебуває більшість учнів, значну роль відіграє рівень особистої культури школяра, який залежить, зокрема, й від знання державної мови, тобто мови титульної нації країни проживання.

Варто зазначити, що методика викладання української мови як рідної і як мови другої – це різні методики. І молодий спеціаліст, який закінчує педагогічний навчальний заклад та опановує методику навчання української мови як рідної, звертаючись до іншої мови, стикається з такими труднощами, про які він навіть уявлення не мав. Ті знання з методики, які він отримав у вищих навчальних закладах, виявляються недостатніми. З огляду на це, молодий спеціаліст вимушений долати цю проблему в процесі набуття власного досвіду, що є також не менш важливим і цінним.

Учителю-словеснику варто усвідомити, що навчання повинно бути продуктивним, але не виснажливим, таким, що забезпечує міцне засвоєння учнями таких знань з предмета, які необхідні для вільного володіння державною українською мовою. Адже для румуномовної дитини українська мова – не іноземна, а мова його держави, необхідна для суспільної практики.

Одним із основних шляхів інтенсивного навчання української мови в закладах загальної середньої освіти з навчанням румунською мовою є застосування різних способів структу-

вання навчального матеріалу з використанням узагальнювальних таблиць і схем, що містять головні теоретичні відомості й факти мови, об'єднані темою уроку. Подібний в українській і румунській мовах матеріал доцільно структурувати великими, логічно завершеними частинами. Факти і явища, які є специфічними для української мови, винятки з правил повинні засвоюватися на окремо відведеному уроці. Подібний матеріал, засвоєння якого пов'язане з певними труднощами, доцільно вивчати порівняно невеликими дозами, по одному-два параграфи за урок. Окремого підходу вимагають протилежні явища – їх треба вивчати спеціально, у зіставленні з румунською мовою. На вивчення матеріалу, подібного своїм змістом в українській і румунській мовах, варто зменшити обсяг теоретичних відомостей. Це дозволить вивільнити час для роботи над складнішими темами, специфічним для української мови матеріалом. Більше уваги варто приділяти вправам з розвитку мовлення, зокрема з допомогою якісного фактичного ілюстративного матеріалу і творчих завдань, спрямованих на вироблення комунікативних навичок.

Проте вчитель повинен пам'ятати, що він навчає дитину нової для неї мови, а не порівняльної граматики (наприклад, без знання правил граматики легко засвоюється усна мова в чужомовному середовищі, але українською (як і рідною) треба грамотно говорити і писати).

У пояснювальній записці до Програми з української мови для загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням румунською мовою зазначено, що «вивчення частково подібних чи протилежних фактів і явищ варто проводити із застосуванням прийомів зіставлення і порівняння, що полегшує учням засвоєння теоретичного матеріалу, оволодіння нормами української літературної мови, сприяє розвитку мислення і мовлення учнів. При зіставленнях акцент важливо робити на особливості

звукового ладу української мови (українських голосних звуків, їх сполучень з [й], характері твердості/м'якості, тривалості звучання; засобах милозвучності, дзвінкозвучності мови, розмаїтті словотвірних засобів); на часових формах дієслів, способах творення і функціях дієприкметників і дієприслівників; відмінковій парадигмі іменних частин мови; своєрідності способів підрядного зв'язку слів у словосполученнях; синтаксичній ролі однорідних присудків, додатків в обидвох мовах, правилах пунктуації тощо.

Матеріал для вправ і завдань необхідно добирати не лише з пізнавальною, навчальною метою, а й щоб викликати повагу до української мови, її потужних інтелектуальних, образно-виражальних та експресивних ресурсів, функціональної самодостатності в мовній практиці сучасного суспільства. В активному словнику учнів повинні бути як загальноновживані літературно нормативні одиниці, так і ті специфічно українські лексеми, які були витіснені минулою тенденцією до «зближення» мов і сьогодні повертаються до активного словника (*берегиня, обереги, водограй, книгозбірня, обрій, обрис, мереживо, вишиванка, садиба, обійстя, газда, газдиня, передплата, майдан, сукня, осоння, часопис, гречний, чемний, цнота, цнотливий, крислатий, охайний, ошатний, відписати* (відповісти комусь листовно або заповісти щось), *започаткувати, зголоситися, надихати, нездужати, ображатися, побратися* (одружитися), *либонь* (мабуть), *попри, аби* (щоб) і багато інших. Безсумнівно, що учні мають знати і доцільно використовувати засвоєні українською та рідною мовами сучасні слова іншомовного походження.

У системі практичних завдань і вправ чільне місце на уроках мови в загальноосвітніх навчальних закладах з румунською мовою навчання повинні посідати творчі вправи, пов'язані з розвитком мовлення учнів, а також роботи на відновлення деформо-

ваного тексту, редагування, виправлення мовленнєвих недоліків, допущених помилок, на переклад з румунської мови українською і навпаки.

Доцільно формувати завдання, які мали б проблемний характер, були спрямовані на розвиток пізнавальної активності й самостійності учнів у творенні тексту. Учням надається можливість вносити пропозиції, приймати рішення, які впливають на процес викладання та навчання [13, 13–14].

На уроках учитель-словесник повинен не просто дати суму знань, а сформувати життєву компетентність як самоздатність особистості до оптимальних дій, що базуються на знаннях, досвіді, цінностях, які були здобуті завдяки навчанню. Учні повинні не тільки засвоїти знання української мови, а й навчитися спілкуватися, самовиражатися, висловлювати свою думку, аргументувати її за потреби.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабич Н. Д. Лінгво-психологічні основи навчання і вивчення мови. – Чернівці: Рута, 2000. 176 с.
2. Бабич Н. Д. Психологічні основи викладання і вивчення української мови // Українська мова та література в школі. 1990. № 8. С. 26–31.
3. Беляєв О. М., Пашківська Н. А. Взаємозв'язок у викладанні української і російської мов // Українська мова та література в школі. 1975. № 10. С. 12–14.
4. Вусик Г. Шкільне навчання в умовах двомовності // Рідна школа. 2000. № 4. С. 18–20.
5. Гудзик І. П. Моделі застосування мов у шкільному навчанні: Співіснування мов у національних школах України // Відродження. 1998. № 3. С. 28–30.
6. Караман С. О. Методика навчання української мови в гімназії: Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти. Київ: Ленвіт, 2000. 272 с.
7. Пилип М. Проблеми вивчення української мови в школі з польською мовою навчання // Теорія і практика викладання української мови як іноземної. 2008. Вип. 3. С. 60–65.
8. Плиско К. М. Довідник з теорії і методики навчання української мови в середній загальноосвітній школі. Харків: ХДПУ, 1998. 115 с.

9. Пометун І. О., Пирожено Л. В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: Науково-методичний посібник. Київ: А.С.К., 2004. 192 с.
10. Практикум з методики навчання української мови / За редакцією М. І. Пентиліук: С. О. Караман, О. В. Караман, О. М. Горошкіна, А. В. Нікітіна, І. В. Гайдасенко, Т. Г. Окуневич, З. П. Бакум, Н. М. Дика. Київ: Ленвіт, 2003. 302 с.
11. Савельєва Н. Вивчення української мови як державної у школах Севастополя // Рідна школа. 1998. № 11. С. 16–17.
12. Смолінська О. Лінгвокраїнознавство у навчанні української мови як іноземної // Рідна школа. 2002. № 2. С. 6–8.
13. Українська мова. 5–9 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням румунською мовою / За редакцією Бабич Н. Д., Михайловської Н. А., Квітень Є. Д., Фонарюк Т. І., Морараш А. К., Димашок Г. В. Чернівці, 2017. 115 с.
14. Хорошковська О. Н. Лінгводидактична система початкового навчання української мови в школах з російською мовою навчання / Автореферат. Київ, 2000. 39 с.
15. Хорошковська О. Проблеми навчання української мови як державної у школах національних меншин України // Слово Просвіти. 1997. № 12 (42). С. 12–13.

ЧАСТИНА II

МОТИВАЦІЯ – РУШІЙНА СИЛА

Від нас, від нашого вміння, від нашої майстерності, від нашого мистецтва й мудрості залежить життя, здоров'я, розум, характер, воля, інтелектуальне обличчя, місце та роль у житті, щастя підростаючого покоління.

В. О. Сухомлинський

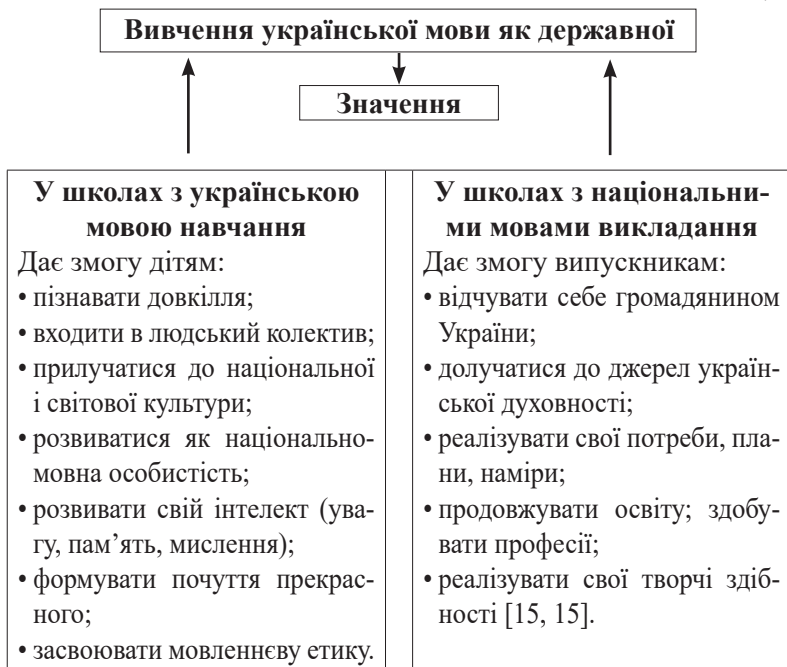
Для представників румунської національності, що проживають в Україні, українська мова є показником їхньої високої культури, мірилом їхньої громадянської позиції.

У зв'язку з виникненням проблем вивчення української мови в закладах загальної середньої освіти з навчанням румунською мовою важливим завданням є виховання в учнів позитивного ставлення до української мови як державної. «Лише за умови поваги етносів, що мешкають в Україні, до державної української мови, до культури, звичаїв народу, історії та спільних з цим народом планів удосконалення і розвитку всіх форм суспільного життя, так само як за умови створення державою для цих етносів комфортних умов життя, можлива гармонізація суспільства. Особливими мусять бути підходи до викладання державної мови в освітніх закладах України з національними мовами навчання. І ця особливість у тому, що випускники таких навчальних закладів (ЗОШ, коледжів, національних академічних груп на окремих факультетах ВНЗ) повинні мати рівні умови і рівні можливості для продовження навчання у будь-якому ВНЗ з державною мовою викладання й атестації їхніх знань державною мовою, а також для працевлаштування на всій території України, а не лише в місцях компактного проживання етносу, до якого вони належать» [2, 3].

Кожен свідомий громадянин України, який задумується над питанням, для чого потрібно вивчати українську мову як державну, може знайти відповідь у таблиці 1.

Таблиця 1

У книзі «Серце віддаю дітям» В. О. Сухомлинський, звертаючись до вчителів, писав: «Не забувайте, що ґрунт, на якому будеться ваша педагогічна майстерність, – у самій дитині, в її ставленні до знань, і до вас, учителю. Це – бажання вчитися, натхнення, готовність до подолання труднощів. Дбайливо збагачуйте цей ґрунт, без нього немає школи» [18, 279]. Щоб навчити дитину державної мови в закладах загальної середньої освіти з навчанням румунською мовою, треба не просто передати їй знання і вміння, а й викликати в неї відповідну активність, пізнавальну

чи практичну. Важливим структурним елементом цієї активності є мотивація, в якій виявляється ставлення школярів до навчання.

Мотивація учіння відіграє важливу роль у становленні особистості, адже без неї неможлива ефективна навчальна діяльність та розвиток здатності й потреби до самовдосконалення, саморозвитку, самоосвіти. Різноманітні дослідження структури діяльності людини незмінно підкреслюють необхідність наявності в ній компонента мотивації. Будь-яка діяльність протікає більш ефективно і дає якісніші результати, якщо при цьому в особистості є сильні, яскраві, глибокі мотиви, які викликають бажання діяти активно, з повним відданням сил, переборювати неминучі скрути, несприятливі умови й інші обставини, наполегливо просуватися до наміченої мети. Одним із шляхів формування позитивного ставлення дітей до навчання є створення системи мотивів діяльності особистості, яка піддається педагогічному управлінню і забезпечує визначення поведінки учнів і їх ставлення до вивчення державної мови (див. таблицю 2).

Таблиця 2

Мотиви навчання

- Суспільно-політичні (державність української мови, обов'язок вчитися в школі);
- професійно-ціннісні (професійне навчання здійснюється державною мовою);
- мотив соціального престижу, громадянського обов'язку;
- комунікативні мотиви (потреба спілкуватися українською мовою);
- мотиви, пов'язані з самовдосконаленням, самовихованням;
- мотив поваги до вчителя;
- утилітарні мотиви (потреба в знаннях мови як засобу досягнення певних життєвих вигод);
- мотиви тривожності, відповідальності (не підвести клас, не одержати низький бал) [15, 38].

Існує два способи спонукати дітей вивчати державну мову в закладах загальної середньої освіти з навчанням румунською мовою – через активізацію зовнішньої та внутрішньої мотивації.

Зовнішня мотивація. Коли учень мотивований зовні (учителем, батьками), він бере участь у навчальному процесі заради похвали, визнання або щоб уникнути покарання. При зовнішній мотивації дитина мало зацікавлена в саморозвитку і працює на короткотривалу перспективу (заслужити похвалу, не отримати низький бал), а не довготривалу (саморозвиток, удосконалення). Як наслідок – такі учні вважають причиною своїх невдач і не-успішності зовнішні сили і відчують, що не можуть впливати на ситуацію, яка склалася. Свою невдачу вони сприймають як постійну й закономірну, а не як одноразову помилку. Такі діти потребують постійного заохочення. Якщо ж їх не хвалять, то в них виникає переконаність у відсутності в них здібностей.

Внутрішня мотивація. Учні мають працювати заради цілей, які вони самі для себе визначили, а не нав'язаних іншими. За таких умов розвивається глибинний інтерес до предмета, тобто говорять про внутрішню мотивацію людини. За наявності внутрішньої мотивації задіюються такі внутрішні риси особистості як інтерес, допитливість, задоволення. Учень навчається, не очікуючи на зовнішню винагороду. Він отримує внутрішню винагороду через підвищення почуття власної гідності, самооцінки, задоволення від того, що досягнув мети. Учень мало звертає увагу на оцінки чи заохочення вчителя, а працює охоче завдяки внутрішньому інтересу, бажанню досягнути поставленої мети. Він розуміє, що невдача пояснюється тим, що він недопрацював матеріал або має недостатню базу, тобто приймає відповідальність за свої невдачі на себе. Такі висновки щодо власних невдач рухатимуть пізнавальний інтерес школяра [9, 9–10].

На жаль, не існує єдиної магічної формули для мотивації учнів до вивчення державної мови в закладах загальної середньої освіти з навчанням румунською мовою. Багато чинників впливає на

мотивацію: інтерес до предмета, усвідомлення його корисності, прагнення до успіху, впевненість і почуття власної гідності, наполегливість і терпіння, врешті-решт – подобається чи не подобається вчитель. І звичайно ж, не всі учні орієнтовані на цінності, вони мають різні потреби й бажання. Зрозуміло, що для вчителя важливо створити умови для появи в школярів як зовнішньої, так і внутрішньої мотивації.

Насправді ж мотивація на уроці української мови в закладах загальної середньої освіти з навчанням румунською мовою – це цілеспрямована робота, яка має організовувати й тримати в полі уваги учнівський інтерес до пізнання нового впродовж усього навчального часу. Не претендуючи на повноту й вичерпність, наведемо деякі методи й прийоми (див. таблицю 3), що сприяють підвищенню мотивації [9, 11–12].

Таблиця 3

Методи мотивації навчальної діяльності

№ з/п	Методи стимулювання та мотивації навчальної діяльності	Прийоми
1.	Метод емоційного стимулювання у поєднанні зі словесним методом	Прийоми зацікавлення, здивування: <ul style="list-style-type: none"> • наведення цікавих прикладів, парадоксальних фактів; • аналіз уривків з художньої літератури про життя й діяльність видатних науковців і громадських діячів; цікаві аналогії; • порівняння наукових і народних тлумачень окремих мовних явищ; • створення ситуації новизни, інформування про сучасні наукові дослідження.

№ з/п	Методи стимулювання та мотивації навчальної діяльності	Прийоми
2.	Метод дискусії	прийом парадоксу; метод ПРЕС.
3.	Метод наочності	демонстрація малюнків; графічні зображення.
4.	Метод проблемно-пошукового характеру	<ul style="list-style-type: none"> • створення проблемної ситуації (порівняння навчальних об'єктів, виділення суттєвих ознак, групування, класифікація, узагальнення, визначення протиріч тощо); • «мозкова атака»; дослідницькі, прикладні, творчі, інформаційні проекти.
5.	Метод практичної роботи	виконання навчальних завдань (важливо дати учневі алгоритм виконання завдання).
6.	Метод, який стимулює пізнавальні запитання учнів	<ul style="list-style-type: none"> • незакінчені завдання, тексти, які спонукають учнів ставити запитання або шукати правильних шляхів виконання; • запитання, спрямовані на отримання додаткової інформації.
7.	Метод, що стимулює ініціативу учнів	<ul style="list-style-type: none"> • самостійне творче складання завдання; • самостійне складання завдань за аналогією на новому змісті; • пошук аналогів у житті.

№ з/п	Методи стимулювання та мотивації навчальної діяльності	Прийоми
8.	Метод, що стимулює ініціативу, яка виявляється під час діяльності	<ul style="list-style-type: none"> • прийом навмисних помилок; • прийом спільного з учителем пошуку розв'язання проблеми; прийом «лабіринту»; • прийом виконання завдань.
9.	Метод, що стимулює колективну ініціативу й спільну діяльність	<ul style="list-style-type: none"> • створення ситуації змагання в різних видах діяльності; • створення ситуацій, що вимагають допомоги однокласникові; • створення ситуацій, які вимагають критики.

Навички думати тією мовою, яку вивчаєш, – необхідна передумова її опанування. Виховання мовного чуття – складна, комплексна проблема в закладах загальної середньої освіти з навчанням румунською мовою. Мета навчання української мови викладена у таблиці 4.

Таблиця 4

Мета навчання української мови	Формування комунікативної компетенції, пізнавального і творчого (креативного) типу людини, соціальних навичок, світоглядних переконань, морально-етичних якостей особистості.
	Створення умов для формування мовної особистості, яка володіє виражальними засобами, уміє орієнтуватися в потоці інформації, сприймати і відтворювати її, спілкуватися в різних життєвих ситуаціях [15, 38].

Як було вже зазначено, одним із найбільш дієвих методів виховання поваги до української мови є й особистий приклад учителя – його професійність, інтелект, тактовність, знання культури українського і румунського народів. Однак процес навчання – це взаємодія трьох чинників (див. таблицю 5).

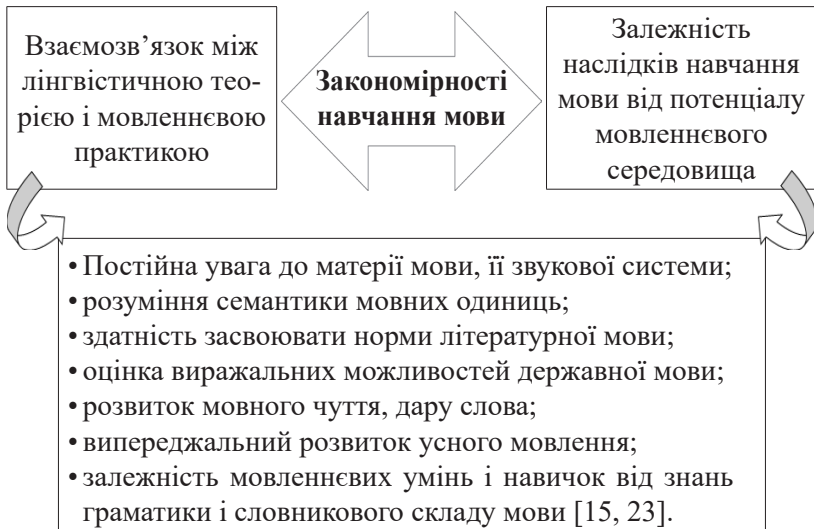
Таблиця 5

Процес навчання української мови включає:	зміст навчання, мовний матеріал, що вивчається, мовні вміння, які повинні бути засвоєні;
	діяльність учителя, його роль в організації навчання, доборі й подачі матеріалу, формуванні мовних і мовленнєвих умінь і навичок учнів;
	діяльність учнів, спрямована на засвоєння знань, формування мовної, мовленнєвої і комунікативної компетенцій, розвиток творчих здібностей [15, 6].

Сучасний урок української мови в закладах загальної середньої освіти з навчанням румунською мовою за своєю метою має відповідати найновішим досягненням теорії і практики навчання української мови й розвитку мовлення, які визначені Концепцією мовної освіти. «Комунікативний аспект теорії мовленнєвої діяльності полягає в тому, щоб розглядати мову не просто як засіб передачі інформації, а звертати увагу на те, що ця передача інформації відбувається в конкретній мовленнєвій ситуації між конкретними учасниками і що на неї впливають контекст і фактори прагматичного характеру» [5, 203]. «Це повинні бути уроки зацікавлення красою мови, на яких одна за одною розкривалися б «таємниці слова», адже глибоке вивчення мови пов'язане з високою культурою мислення» [5, 201] (див. таблицю 6).

Таблиця 6

Методика навчання української мови в закладах загальної середньої освіти з навчанням румунською мовою забезпечує технологію застосування принципів, методів, прийомів і засобів навчання залежно від дидактичної мети і завдань, характеру матеріалу, етапу навчання та інтелектуально-мовного розвитку учнів. Досконало володіти певною національною мовою означає володіти всіма лексико-фразеологічними та граматичними засобами мови, уміти сформулювати цією мовою свої думки. На підставі спостережень над процесом оволодіння українською мовою в закладах загальної середньої освіти з навчанням румунською мовою можна стверджувати, що вивчення української мови має ґрунтуватися на комунікативно-діяльнісному, культурологічному, проблемно-пошуковому та функціональному принципах.

Мовна особистість – це носій мови, який володіє системою лінгвістичних знань, репродукує мовленнєву діяльність, має навички роботи зі словом, дбає про мову і сприяє її розвитку (див. таблицю 7).

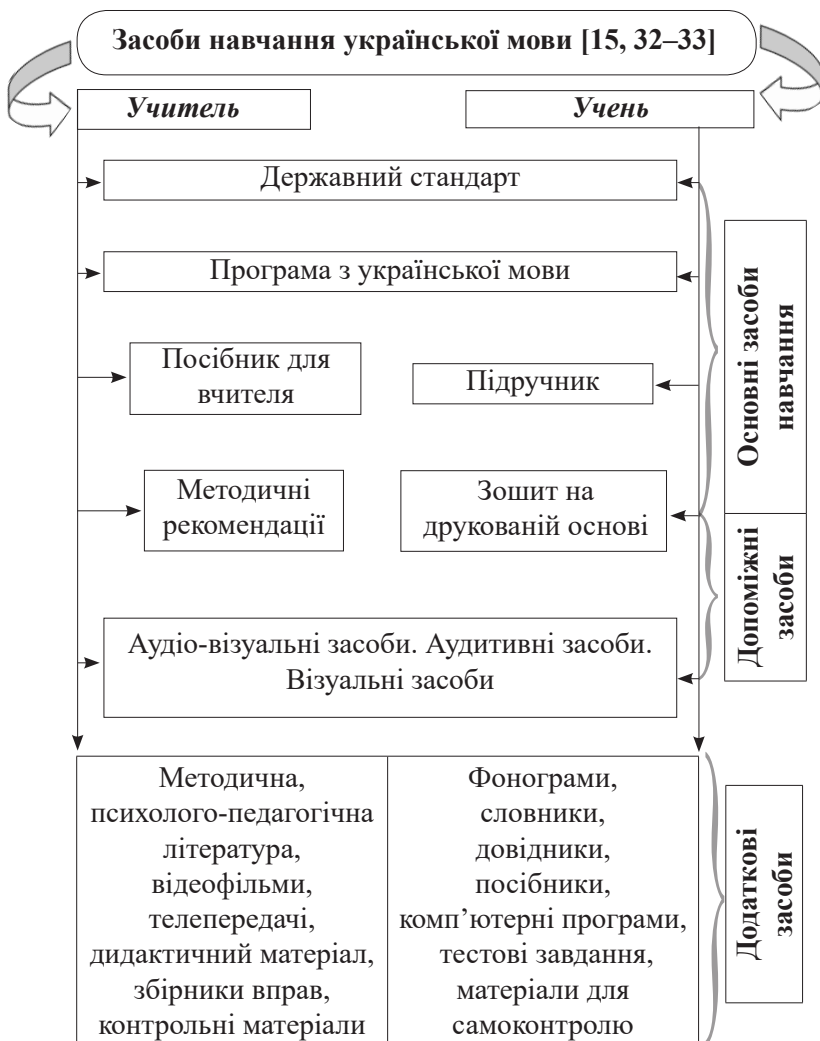
Таблиця 7

Ключем до успіху в процесі вивчення української мови вкладах загальної середньої освіти з навчанням румунською мо-

вою є узгодження дидактичного процесу з можливостями засвоєння мови через певні засоби навчання (див. таблицю 8).

Таблиця 8

Учні мають механічну пам'ять і конкретне мислення. Головним завданням викладача є дати можливість дітям якнайбільше прислухатися до державної мови та заохочувати їх до подальшого навчання. Процес навчання потрібно пов'язати з конкретними предметами і ситуаціями та пристосувати до того, що охоплене зором дитини. Навчання повинно бути систематичним, у якому регулярно застосовують комплекси завдань для вироблення вмінь і навичок. Методи роботи варто пов'язувати з домінуванням логічної й механічної пам'яті, а також із більшим залученням абстрактного мислення. Дехто надає перевагу використанню зорового каналу, в інших ситуаціях сильніше впливають слухові подразники, а ще інші діти мусять торкатися, смакувати, маніпулювати.

Протягом усієї історії люди намагалися придумати способи, з допомогою яких вони могли б якнайкраще і щонайміцніше засвоїти будь-які знання. У сучасному освітньому просторі педагогам пропонується значна кількість оригінальних технологій, методик, прийомів ефективного навчання дитини. Як свідчить досвід, учні, які використовують мнемонічні й ейдетичні прийоми, мають стабільно високий і достатній рівень навченості з предмета українська мова. Теоретична основа такої роботи базується на наукових засадах застосування методів та прийомів «Школи ейдетики», досвід впровадження яких українськими і зарубіжними психологами та педагогами є ефективним.

Мнемоніка (*mneto* – пам'ять), мнемотехніка – це сукупність прийомів і способів, що полегшують запам'ятовування і збільшують обсяг пам'яті шляхом утворення штучних асоціацій. Мнемотехніка забезпечує дуже глибоке розуміння матеріалу, оскільки методи запам'ятовування наказують створювати в уяві яскраві образні ілюстрації для понять і визначень. Мнемотехніки базуються на створенні зв'язків (асоціацій) між новим і тим, що вже відомо. [1, 21]. На уроках української мови в закладах загальної середньої освіти з навчанням румунською мовою широко використовуються відомі всім **мнемонічні фрази** (див. таблицю 9).

Таблиця 9

Фраза	Сфера застосування
МаВПа БуФ.	Для запам'ятовування приголосних, після яких пишеться апостроф.
Де Ти З'їСи Ці ЛиНи, ДЗиРе?	Для запам'ятовування приголосних, після яких пишеться м'який знак.
Кафе «Птах». КоПиТиФХа – зла чаклунка Копитифха, яка перетворює префікси. Коля приніс хворій Тетянці фрукти.	Для запам'ятовування приголосних, перед якими префікс «з-» перетворюється на «с-».
«Ми ВиНиЛи РіЙ» (або МіНеРаЛоВиЙ).	Сонорні приголосні звуки.
БуДе ГоЖе ГеДЗю у ДЖаЗі.	Дзвінки приголосні звуки.
ЦаП ХоЧе ФіСтаШКи.	Глухі приголосні звуки.
Де Ти З'їСи Цю ЧаШу ЖиРу?	Для запам'ятовування приголосних, після яких в словах іншомовного походження пишеться «И» (Правило дев'ятки).
На Родини Для Зими Осінь Мостить Килими.	Для запам'ятовування порядку відмінків української мови: Називний, Родовий, Давальний, Знахідний, Орудний, Місцевий, Кличний.

Методи навчання, які пропонує ейдетика, спираються на образне мислення дитини та відповідають законам природи. **Ейдетика** – це психологічний або медичний термін, здатність згадувати чи відтворювати зображення, звуки, запахи об'єктів чи тактильні відчуття про них в пам'яті з граничною точністю. «Ейдос» – з грецької *образ*, а ейдетизмом називають вміння кожної людини

уявляти будь-що: від улюбленого тістечка та борщу до фізичних і хімічних процесів, що відбуваються на Сонці [12, 9].

Ейдетизм – це специфічний вид пам'яті, заснований на зорових та словесних образах і враженнях. Таку пам'ять називають «живою». Ейдетична пам'ять триваліша. Вона дозволяє відтворити те, що запам'ятовувалося, і через місяць, і через рік. Прийоми ейдотехніки засновані на кодуванні вчителем матеріалу уроку в символах та схемах, малюнках, віршах, казках тощо.

Основна формула, що відображає суть обох методів:

УЯВА + ПОЗИТИВНІ ЕМОЦІЇ = ЗАСВОЄНА ІНФОРМАЦІЯ

Акровербальний метод («акро» – край, «вербо» – слово) заснований на креативному перетворенні «сухої» інформації на «живі» тексти. Це може бути, наприклад, «шифрування» навчального матеріалу у віршах, піснях або анекдотах. Пропонуємо деякі фрази при вивченні важкої для засвоєння учнями теми «Спрощення приголосних». У темі спрощення легше, на нашу думку, сприймаються учнями винятки з правил за створеними цікавими фразами:

✓ **Шістнадцятирічний кістлявий** хлопець із **зап'ястним** браслетом, **хвастливий** і **пестливий**, носив з лісу **хворостняк** (можна додати: **шістсот** разів протягом **шістдесяти** днів);

✓ **Скнара** Скрудж Макдак на **випускному**. Йому **тоскно**, він **скніє** (сумує, нудьгує) і починає **вискнути** (вищати – видавати уривчасті, різкі, пронизливі звуки).

✓ **Невістці** не лишили й **кістки**.

Ейдотехніка, як було зазначено вище, спирається на створення яскравих візуалізацій, перетворення інформації в цілісні образи. Головний інструмент ейдотехніки – це створення візуального конспекту (шпаргалки); це те, що людина сама виробляє на основі почутого або прочитаного – перетворений, «переварений» матеріал, втілений у чомусь: конспекті, схемі, малюнку тощо [12, 24].

При вивченні теми «Творення прикметників за допомогою суфіксів -ськ-» для кращого засвоєння учнями навчального матеріалу можна намалювати людину:

- **нога** (нога – ніжка – на нозі: Прага – празький, Париж – паризький, боягуз – боягузький),
- **рука** (рука – ручка – на руці: козак – козацький, ткач – ткацький, стрілець – стрілецький),
- **вухо** (вухо – вушко – у вусі: чех – чеський, товариш – товариський, Одеса – одеський).

Серед методів ейдетики на уроках можна використовувати піктограми – це те саме малюнкове письмо, де слова замінені символами або спрощеними малюнками. І тут процес письма стає дуже індивідуальним, зрозумілим тому, хто цей малюнок або символ створив. Крім того, не до всіх слів можна намалювати піктограму, тоді малюється образ – асоціація до даного слова. А це вже справа особиста. Учні залюбки перетворюють інформацію, що отримують на уроках, у малюнки, схожі на комікси, тому відтепер «вивчити» – означає «розказати цікаву, веселу історію за допомогою малюнків».

Тож актуальність використання методів мнемоніки та ейдетики полягає в тому, що під час навчально-виховного процесу учень відчуває свою успішність, інтелектуальну спроможність, краще й легше засвоює навчальний матеріал, отже, створюються комфортні умови для самореалізації кожної дитини.

Новітні технології в системі освіти передбачають застосування у вивченні державної мови компетентнісного підходу, а це означає, що при оцінюванні варто враховувати, насамперед, мовленнєві й комунікативні вміння. Сучасну, науково обґрунтовану педагогіку не можливо уявити без активного використання інструментарію об'єктивних методів вимірювання та оцінювання якісних характеристик, притаманних людині, до яких належить і рівень знань. Такий інструментарій створювався протягом останніх ста років, удосконалюється й тепер. Йдеться про **тестологію** – галузь наукових досліджень, у якій займаються вимірюванням та оцінюванням здібностей людини. Ця галузь, виділившись із педагогіки, закономірно перетворилася у самостійну дисципліну.

Правильно організоване тестування дає змогу учителям-словесникам забезпечити якість навчального процесу і сприяє підвищенню ефективності вивчення української мови в закладах загальної середньої освіти з навчанням румунською мовою.

Використання тестових технологій з української мови і літератури в закладах загальної середньої освіти з навчанням румунською мовою слід здійснювати в три етапи: теоретична й практична підготовка вчителя та учнів до проведення тестування, організація тестування, аналіз і корекція результатів. Спробуємо охарактеризувати ті форми тестів, які дають можливість вимірювати рівень комунікативної компетенції з української мови.

Тести з української мови вибудовуються за кількома напрямками:

- завдання на перевірку рівня засвоєння школярами лінгвістичної змістової лінії чинної програми (оволодіння граматичними засобами, нормами літературної мови, правилами орфографії та пунктуації, вироблення вмій розпізнавати, аналізувати, порівнювати, групувати й класифікувати мовні явища, визначати певні граматичні категорії, розрізнявати правильні та помилкові випадки слововживання); як правило, ці завдання закритого типу, тобто такі, що потребують короткої однозначної відповіді;
- завдання на перевірку виробленості у школярів комунікативних умінь і навичок, тобто на визначення рівня засвоєння учнями комунікативної змістової лінії програми; ці завдання потребують формулювання розгорнутої відповіді на запитання [8, 14].

Зупинимося спочатку на деяких видах тестів, які дають змогу перевірити комунікативні компетенції мовлення, говоріння.

Тест-рецензія перевіряє творче володіння мовою, високий рівень сформованості умінь письмового мовлення. Мета такого тесту – виявити адекватність вирішення комунікативних завдань, а саме: уміння зрозуміти тему, проблему тексту; уміння інтерпретувати назву; уміння викласти стисло зміст тексту відповідно до мети аналізу; уміння давати характеристику фактам, учинкам,

подіям, героям тощо; уміння формулювати ідею; уміння висловити своє ставлення до прочитаного [4, 87].

Зразок роботи з текстом

1. Уважно прочитайте текст.
2. Підкресліть ключові слова у тексті.
3. Усвідомте зміст прочитаного.
4. Наступний етап – переходьте до запитань.
5. Уважно прочитайте запитання, можете скористатися порадою пункту 2.
6. Якщо Вам складно знайти правильну відповідь одразу, прочитайте ще раз частину тексту, абзац, пронумеровані рядки, які стосуються вашого запитання.
7. За бажанням, виконуйте завдання в довільній послідовності, але намагайтесь упоратися з усіма питаннями, не залишайте частину на пізніше, бо Ви можете забути зміст прочитаного тексту.
8. Відповідаючи на запитання, Ви можете використати принцип «відкидання» неправильних варіантів.
9. Ви обмежили кількість варіантів вибору правильних відповідей, тому діяти легше.

Символ вічного кохання

(1–5) Дуже давно, коли ще люди поклонялись язичницьким богам, теплої купальської ночі молодь бавилася біля багаття. А потім дівчата, співаючи, опускали у швидкі води річки барвисті вінки. Нехай пливуть до милого, хай причарують його серце навіки, хай зв'яжуть серця вірним коханням на все життя.

(6–7) Однієї такої ночі дівчата плели вінки, слухаючи пісню хвиль ріки, ловлячи голоси ставних легенів, котрі гуляли на березі ріки.

(8–10) Ось вінки і сплетені. Дзвінко сміючись, веселою ватагою побігли юні чарівниці, аби кинути вінки на воду. Пливить, віночки, до щасливого берега кохання!

(11–13) Не було лише *Лади*. *Дівчина* була наймолодшою, але такою, що хоч з лица воду пий. Вона так захопилася збиранням квітів, що забрела далеко в ліс та й заблукала.

(14–16) Злякалася Лада, опинившись сама-самісінька в нічному лісі. Почала гукати, кликати своїх подруг. Та дарма, лиш таємниче відлуння відгукувалося на її голос.

(17–21) А ніч, ця чудова купальська ніч, творила в лісі справжні дива: чулися голоси якихось незнаних птахів; на галявині, що світилася феєричним сяйвом, завели свій танок лісові чарівниці – дівчата-мавки. А під темними кущами розквітали дивні квіти. Вони розкривали свої ніжні пелюстки і сяяли сріблясто, манили до себе, ніби обіцяючи розкрити якусь незвідану таємницю.

(22–26) Нахилилася Лада, зірвала квітку, вплела до свого барвистого вінка. І сталося диво: засвітився вінок голубуватим світлом. Замість різнобарвних лісових квітів постали у вінку темно-зелені гладенькі листочки, а з-поміж них виглянули ніжно-блакитні п'ятипелюсткові квіти. І почула дівчина тихий голос, народжений нічним вітерцем:

(27–30) – Пам'ятай, Ладо, що п'ять пелюсток цієї квітки – то п'ять засад щасливого подружнього життя. Запам'ятай їх і збережи в серці своєму на все життя: перша пелюстка – то краса, друга – ніжність, третя – кохання, четверта – злагода, п'ята – вірність. Будь щаслива!..

(31–42) Замок голос, угомонився вітерець між трав лісових, стало довкола тихо-тихо. І тоді якась невідома сила повела дівчину через ліс. Почало благословлятися на світ. Лада опинилася на крутому березі річки. Нікого там уже не було. Молодь давно додивлялась останні сні купальської ночі по своїх оселях. Стояла Лада на березі гірської річки і все вагалася: чи кидати їй цей дивний вінок у кришталеві води, чи зберегти його для себе? Незчулася, як підійшов до неї легінь красний, торкнувся легенько рукою її плеча і сказав дівчині, що вона запізнилася зі своїм вінком. Незнайомець попросив дівчину віддати віночок йому. Не промовила Лада ні слова. Мовчки простягнула красному легеню свій вінок... А потім гойдалися дерева, сп'яніло плив зелений ліс і радісно шепотіли хвилі. Вінок упав на траву,

розсипався, розрісся веселими зеленими стьожками попід кущами, глянув на світ блакитними очима квіточок.

(43–45) ...Довге і щасливе життя прожила з того часу Лада зі своїм коханим, а молодь відтоді плете вінки з барвінку, аби не переводилося на нашій землі щасливе і вірне кохання.

(46–48) А от обізнані люди з давнини і донині лікують барвінком серцеві недуги, бо люблячим серцем народжена ця ніколи не в'януча рослина. Та хіба тільки серце?.. (За українською народною легендою).

Тести до тексту

1. Укажіть, до якого стилю мовлення належить текст:
  - А) публіцистичного
  - Б) розмовного
  - В) наукового
  - Г) **художнього** (поетичний опис подій, образність, почуття прекрасного, естетика мовлення).
2. Укажіть правильне значення фразеологізму «...хоч з лиця воду пий» (11–13 рядок):
  - А) щира, привітна людина
  - Б) людина, в якій чисте, доглянуте обличчя
  - В) **дуже красива, вродлива людина**
  - Г) добра, лагідна людина
3. Укажіть засіб міжфразового зв'язку між 11 та 12 реченнями (11–13 рядок):
  - А) лексичний повтор
  - Б) синонім
  - В) **іменник** (...лише Лади. Дівчина...)
  - Г) займенник
4. За народною легендою барвінок символізує:
  - А) довге, заможне життя
  - Б) **довге і щасливе життя** (43–45 рядок)
  - В) нев'янучу дівочу красу
  - Г) міцне здоров'я

5. У легенді не порушено тему:

А) магія купальської ночі (17–21 рядок)

Б) зустріч Лади із коханим (31–42 рядок)

В) вірування українського народу в цілительну силу барвінку (46–48 рядок)

Г) складання народних пісень про барвінок

Тест-редагування пов'язаний з перевіркою, виправленням окремих словоформ, висловлювань, з вилученням помилкових або зайвих, а також тих, що не підходять за змістом, слів, словосполучень, з виправленням логічних помилок і засобів зв'язку між частинами речень, тексту [4, 87].

Зразки виконання завдань

1. У реченнях замініть форми майбутнього часу формами минулого.

Ясним дивоцвітом заповниться голова творця пісні, коли він тихого пізнього вечора торкнеться пальцями клавішів рояля і з них злинуть звуки (І. Цюпа). *(Ясним дивоцвітом заповнилась голова творця пісні, коли він тихого пізнього вечора торкнувся пальцями клавішів рояля і з них злинули звуки).*

2. Відредагуйте речення.

1. Даруючи квіти подрузі, йому було приємно. 2. Відчиняючи вікно, видно ряд квітучих вишень. 3. Блукаючи лісом, нами було зібрано два кошики суниці. 4. Заходячи в кімнату, сестра сиділа й пила чай. 5. Слухаючи тебе, з'явилося бажання більше не зустрічатися. 6. Здається, лебеді щось, напевно, збирають з рідної землі. 7. Пісня, падай у серце, як зерно в ріллю. 8. Мій друг, навіщо твої листи пахнуть трояндами? *(У 1 реченні граматична основа було приємно, у 2 – видно, у 3 – було зібрано. Це односкладні безособові речення, у яких не може бути дієприслівникового звороту. У звороті дія стосується підмета. Такі речення замінюємо на складнопідрядні: Було приємно, коли дарував квіти подрузі; Коли відчиняю вікно, бачу ряд квітучих вишень; Коли блукали лісом, то зібрали два кошики суниці.*

У 4 реченні граматична основа **сестра сиділа й пила**, тому сестра дію у звороті виконати не могла: Коли я зайшов у кімнату, сестра сиділа й пила чай.

У 5 реченні граматична основа **з'явилося бажання**, тому бажання дію у звороті виконати не могло: Коли слухав тебе, з'явилося бажання більше не зустрічатися.

У 6 реченні зайве вставне слово: **Здається, лебеді щось збирають з рідної землі.**

У 7 та 8 реченні неправильно утворене звертання: **Пісне, падай у серце, як зерно в ріллю; Мій друже, навіщо твої листи пахнуть трояндами?**

Тест-переклад – таке тестове завдання, при виконанні якого форма та зміст первинного повідомлення передаються засобами іншої мови. При тестуванні доцільно використовувати письмовий переклад інформації, поданої аудитивно або надрукованої. Тест-переклад має такі різновиди: перекладний диктант; переклад-переказ; розширений переклад – коментування на основі заміток. Тест-переклад дозволяє перевірити складний комплекс умінь: аналізувати текст з погляду структури, стилю, жанру, мовних явищ; ділити текст на смислові частини і встановлювати залежність між ними; оформляти переклад за законами орфографії, пунктуації, з виділенням абзаців [4, 87].

Зразки текстів для перекладу

Перекладіть текст українською мовою.

1. Domnul Clamp, cocostârcul, fusese invitat la ziua onomastică a Vulpii și era foarte amărât. Nu, nu era amărât de invitație, dimpotrivă, invitația îl bucura nespus. Era amărât pentru că nu avea cizme. Cămașă albă, cravată neagră și costum negru avea. Avea chiar și ciorapi roșii. Dar cizme – ioc!.. (A. Busuioc).

2. O pisică avea trei pisoii albi. Ei stăteau în bucătărie. Într-o seară de iarnă, pisoii voră să iasă afară. Mama lor însă nu voi cu nici un chip să-i lase. Ei așteptară până ce mama lor adormi, și atunci părăsiră fără zgomot bucătăria.

3. Аfară se făcuse întuneric. Nu trecu mult și începu să ningă. Pământul se acoperi în câteva ore cu un strat de zăpadă de grosimea a două degete. Acum cei trei pisoii păreau că au părul alb. Fiindu-le frig, ei veniră la ușa bucătăriei și începură să miaune, ca să li se dea drumul înăuntru. Ușa nu li se deschise, căci bucătăreasa dormea dusă. Cei trei pisoii rămaseră afară toată noaptea, tremurând de frig.

Переклад

1. Пан Кламп, журавель, був запрошений на день народження до Лисиці і дуже засмутився. Ні, засмутився він не через запрошення, навпаки, запрошенню надзвичайно зрадив. Засмутився, бо в нього не було чобіт. Мав він білу сорочку, чорну краватку і чорний костюм. Мав навіть червоні шкарпетки, але чобіт – не мав!..

2. Одна кішка мала трьох білих кошенят. Вони жили на кухні. Одного зимового вечора кошенятам закортіло вийти на вулицю. Але мама ніяк не хотіла їх пускати. Кошенята дочекалися, поки їх мати заснула, і потім тихо залишили кухню.

3. На вулиці стемніло. Почало сніжити. За декілька годин землю накрило товстим шаром снігу. Тепер здавалося, що в тих трьох кошенят шерсть побіліла ще більше. Коли вони геть змерзли, повернулися до дверей кухні й почали нявкати, аби їх впустили всередину. Двері їм ніхто не відчинив, бо ж кухарка міцно спала. Троє кошенят так і просиділи надворі всю ніч, тремтячи від холоду.

Отже, застосування різних форм тестів дає можливість об'єктивно вимірювати рівень комунікативної компетенції з української мови як державної. Сьогодні вчитель сам обирає методи і прийоми, як створити в учнів інтерес до навчання, як удосконалити знання з української мови в закладах загальної середньої освіти з навчанням румунською мовою. Запропоновані техноло-

гії сучасного уроку української мови передбачають врахування динаміки розвитку психофізіологічних процесів у підлітків, зокрема розвитку мотивації навчання, що є важливим стратегічним етапом засвоєння державної мови.

Завдання вчителя – формувати мотиваційну готовність школярів, планувати і проводити уроки з урахуванням орієнтації на конкретну пізнавальну дію учнів, створити сприятливий позитивний мікроклімат співробітництва у класі, застосувати індивідуальний підхід до учнів, враховувати їхні мовні, мовленнєві й літературні здібності й креативний потенціал. Правильність вибору стратегії і тактики навчання державної мови в закладах загальної середньої освіти з навчанням румунською мовою сприяє повноцінному гармонійному розвитку особистості в цілому. Розвиток позитивної мотивації до вивчення української мови – це один із засобів розвитку особистості учня і підвищення якості його знань.

Навчання за допомогою вище озвучених методів – це специфічна форма організаційної навчальної діяльності; одна з цілей – забезпечення комфортних умов, за яких кожен учень відчув би свої успіхи, інтелектуальну роботу, продуктивність навчання, виключення домінування однієї думки над іншою.

Методи роботи при вивченні державної мови дають змогу створити навчальне середовище, в якому теорія і практика за-своюються одночасно, а це дає змогу учням формувати характер, розвивати світогляд, логічне мислення, зв'язне мовлення; виявляти і реалізовувати індивідуальні можливості. При цьому навчально-виховний процес організовується так, що учні шукають зв'язок між новими та вже отриманими знаннями; мають змогу зробити «відкриття», формують власні ідеї та думки за допомогою різноманітних засобів, навчаються співробітництву. Впровадження зазначених технологій вимагає від вчителя часових, інтелектуальних і матеріальних зусиль (*див. додаток 1 і 2*).

Шляхи підвищення навчальних досягнень учнів

1. Щоденна увага до кожного учня, визнання його особистості.
2. Своєчасна ліквідація прогалин у знаннях та організація оперативної допомоги кожному учневі, що відстає у навчанні.

3. Формування мотивації навчання як необхідного стимулу бажання учня до навчання.

4. Перехід до інноваційних, інформаційних методів навчання, що дають можливість розкрити потенційні можливості кожного учня, повірити у власні сили.

5. Організація навчального процесу з визначенням трьох головних видів складності під час пояснення матеріалу, його закріплення й оцінювання, а саме: 1) знання базового мінімуму тільки на матеріалі теми; 2) уміння встановлювати зв'язок нового з вивченим раніше як за цим курсом, так і за суміжним; 3) опанування творчих прийомів під час використання вивченого матеріалу, пропонування нестандартних рішень. Саме в цьому полягає дидактичний закон різнорівності: різні можливості дітей накладаються на структурне розмаїття навчальної інформації (а не навпаки!).

6. У підготовці будь-якої теми навчальний матеріал (а не учнів!) поділяти на кілька блоків:

- матеріал будь-якого цікавого змісту, що допомагає захопити новою темою;
- дуже чітко визначений базовий мінімум теми – найголовніше;
- завдання й матеріал, що допомагає пов'язати нову тему з раніше вивченою;
- проблеми, завдання, запитання й спеціальні прийоми, що можуть стати поштовхом для творчих пошуків і рішень.

7. У кожній новій темі дотримування такої послідовності процесу навчання:

- зацікавити темою;
- раціонально взяти головне;

- встановити зв'язок головного з вивченим і з можливостями творчого підходу до нових завдань.
- 8. Вивчення умов, у яких виховується кожна дитина, вираховування умов у навчальній діяльності.
- 9. Співпраця з батьками, спільне формування педагогічної культури сім'ї [9, 42].

Додаток 2

Найсуттєвіші мотиваційні вислови при вивченні української мови та літератури

Широка соціальна мотивація:

1. Володіння державною мовою має особливе значення для соціалізації громадян України всіх національностей, успішної їх інтеграції в українське суспільство.

2. Знання мов потрібне, бо *«скільки ти знаєш мов – стільки разів ти людина»*.

3. Література формує любов до культури рідної держави, розуміння загальнолюдської й національної історії, сьогодення, розвиває інтелектуальні, духовні та естетичні цінності.

Практичний мотив:

4. Вивчати як програмові предмети, бо вони потрібні для подальшої реалізації себе в суспільстві, для успішного складання ЗНО і ДПА.

5. Без знання української мови та літератури неможливо вступити до вищого навчального закладу України.

6. Знання мов забезпечує комфортне спілкування [9, 43–44].

ЛІТЕРАТУРА

1. Антошук Є. В. Швидка педагогічна допомога від «Української Школи Ейдетики». 8 уроків з техніки ефективного запам'ятовування будь-якої інформації. Вінниця, 2002. 89 с.
2. Бабич Н. Державна мова як предмет в національних навчальних закладах України // Теорія і практика викладання української мови як іноземної. 2011. Вип. 6. С. 3–11.
3. Бабич Н. Д. Психологічні основи викладання і вивчення української мови // Українська мова та література в школі. 1990. № 8. С. 26–31.

4. Блажко М. Підходи до вимірювання рівня комунікативної компетенції з української мови // Теорія і практика викладання української мови як іноземної. 2008. Вип. 3. С. 82–88.
5. Гуїванюк Н. В. Комунікативний підхід до викладання української мови у школі та вищому навчальному закладі // Гуманітарна освіта: фактор світової інтеграції: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – У 2-х ч. Ч. I. Чернівці, 1997. С. 200–204.
6. Гудзик І. П. Моделі застосування мов у шкільному навчанні: Співіснування мов у національних школах України // Відродження. 1998. № 3. С.28–30.
7. Караман С. О. Методика навчання української мови в гімназії: навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти. Київ: Ленвіт, 2000. 272 с.
8. Квітень Є. Д., Фонарюк Т. І., Морараш А. К. Тестові технології на уроках української мови та літератури. Чернівці, 2008. 50 с.
9. Квітень Є. Д., Фонарюк Т. І., Морараш А. К. Технології формування мотивації учнів до вивчення української мови та літератури. Чернівці, 2008. С.11–48.
10. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. Київ: К.І.С., 2004. 112 с.
11. Кочан І. М., Захлюпана Н. М. Словник-довідник із методики викладання української мови. Львів, 2005. 306 с.
12. Лотвін Л. В. Навчальна, розвивальна сідетика, що приносить задоволення. Київ, 2015. 106 с.
13. Паращенко Л. І., Леонський В. Д., Леонська Г. І. Тестові технології в навчальному закладі. Київ, 2006. 217 с.
14. Пентилюк М. І. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах. Київ: Ленвіт, 2004. 366 с.
15. Пентилюк М. І., Окуневич Т. Г. Методика навчання української мови у таблицях і схемах. Київ: Ленвіт, 2010. 134 с.
16. Перепелиця Т.О. Навчійть учня вчитися. Дніпропетровськ, 2011. 130 с.
17. Процик І. Психологічні аспекти засвоєння чужої мови (вікові особливості) // Теорія і практика викладання української мови як іноземної. 2008. Вип. 3. С. 89–95.
18. Сухомлинський В. Серце відаю дітям // Вибрані твори. У 5-ти т. Т. 3. Київ: Радянська школа, 1977. 563 с.
19. Українська мова. 5–9 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням румунською мовою; За редакцією Бабич Н. Д., Михайловська Н. А., Квітень Є. Д., Фонарюк Т. І., Морараш А. К., Димашок Г. В. Чернівці, 2017. 115 с.
20. Українська мова. 10–11 класи. Рівень стандарту. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням румунською мовою; За редакцією Бабич Н. Д., Михайловська Н. А., Квітень Є. Д., Фонарюк Т. І., Морараш А. К., Димашок Г. В. Чернівці, 2017. 73 с.
21. Чекунова Н. Тест як засіб моніторингу навчальних досягнень учнів з української мови // Діалоги. № 1. 2009. С. 8–9.
22. Шляхи підвищення навчальних досягнень учнів та формування мотивації до навчання // Матеріали міського семінару заступників директорів з навчально-виховної роботи. Чернівці, 2008. С.11–12.

ЧАСТИНА III

ЕФЕКТИВНА КОМУНІКАЦІЯ ЗАСОБАМИ ДЕРЖАВНОЇ МОВИ – УСПІШНА РЕАЛІЗАЦІЯ В СУСПІЛЬСТВІ

*Не в кількості знань полягає освіта,
а в повному розумінні й майстерному
застосуванні всього того, що знаєш.*

А. Дістервег

Методисти і науковці нині наполягають на тому, що треба навчати молоде покоління не стільки теоретично, скільки звертати увагу на компетентнісний підхід до навчання. Саме на вмінні використовувати в житті отримані в навчальному закладі знан-

ня й орієнтується Нова українська школа, стверджуючи, що **компетентності** – це динамічна комбінація знань, умінь і цінностей, які визначають здатність особи успішно вирішувати життєві проблеми, провадити професійну і подальшу навчальну діяльність.

Компетентність сьогодні вважається передумовою успішної самореалізації випускника в суспільстві. А для успішної самореалізації, здобуття подальшої освіти визначальним, безперечно, є ґрунтовне знання державної мови, бо серед 10 ключових компетентностей, які формуємо в учнів, спілкування державною (і рідною у разі відмінності) мовою є пріоритетним. З огляду на соціальну і педагогічну значущість української мови для становлення і розвитку особистості школяра цьому навчальному предметові об'єктивно відведено особливу роль у системі шкільного навчання й виховання в закладах загальної середньої освіти з навчанням румунською мовою.

Метою навчання мови відповідно до замовлення суспільства є виховання всебічно розвиненої, духовно багатой особистості, яка

володіє уміннями і навичками вільно, комунікативно виправдано користуватися засобами державної мови – її стилями, типами, жанрами в усіх видах мовленнєвої діяльності. У чинних програмах з української мови для 5–9 та 10–11 класів закладів загальної середньої освіти з навчанням румунською мовою, зокрема в мовленнєвій змістовій лінії, серед робіт з розвитку мовлення чільне місце посідають твори – вид вправ, який передбачає самостійний виклад учнями думок, почуттів, суджень.

У порівнянні з переказом твір – складніший вид роботи, оскільки передбачає створення висловлювання на певну тему без опори на текст-зразок, вимагає від учнів самостійності, активності, вираження в тексті особистого життєвого досвіду. Твір сприяє не лише реалізації навчальної, розвивальної, виховної функцій мови, а й підготовці учнів до активної комунікативної діяльності в різноманітних ситуаціях. Як зазначає Т. Донченко, в учнівському творі виявляється все: мовленнєвий розвиток учнів, знання властивостей гарного мовлення, словниковий запас учня, володіння нормами, фразеологією й виразними засобами мови, орфографічно-пунктуаційна грамотність, уміння змістовно, логічно, послідовно викладати зміст, загальний розвиток школяра, начитаність, його виховання, уподобання, спостережливості та ін. [4, 2]. Твір виявляє вміння його автора користуватися мовними засобами під час мовленнєвої діяльності відповідно до стилю, жанру та комунікативної мети.

Основним змістом роботи з розвитку мовлення в закладах загальної середньої освіти з навчанням румунською мовою є розвиток умінь створювати текст, що формується під час цілеспрямованого навчання, яке буде успішним лише за умови використання зв'язних висловлювань з комунікативною метою. Роль писемного мовлення в житті сучасної людини визначається необхідністю фіксації отриманої інформації, конспектуванням різноманітних джерел, створенням власних висловлювань. Тому вдосконалення писемного монологічного мовлення учнів – надзвичайно важливий напрям діяльності вчителя.

Твір – загальний термін для позначення результату творчої діяльності, того, що зроблене, створене ким-небудь і реально існує: виріб, витвір, творіння, утвір тощо. В юридичному сенсі твір є об'єктом авторського права. Цим він відрізняється від продукту, який здебільшого є результатом масового виробництва (за словником). У вузькому педагогічному сенсі, твір – самостійна шкільна робота у вигляді письмового викладу, есе.

Усі твори поділяються на такі види: твори на так звані «вільні» теми, твори на не літературні теми, твори на літературні теми.

Твори на «вільні» теми вимагають від учня не тільки і не стільки знання конкретного художнього твору, а й уміння проникнути в творчу лабораторію декількох авторів, які порушують ту ж саму тему чи проблему, а також уміння оригінально, по-своєму висвітлити певні події, висловити своє ставлення до них, сформулювати власний світогляд, свою життєву позицію. Це один із найскладніших видів творів, бо він націлює учня на аналітичний підхід до осмислення дійсності, літературного явища. Серед творів на нелітературні теми найбільш поширені твори про мистецтво і твори на основі особистих спостережень. До таких належать розповіді, описи, роздуми.

Твір-розповідь – це зв'язний текст, усний чи письмовий, у якому послідовно повідомляється про якісь події. Розповідь складається з трьох частин: початок дії, її розвиток і закінчення.

Твір-опис – це зв'язний текст, який дає словесне зображення основних ознак предмета, явища, особи в усній чи письмовій формі. У творі-описі спочатку висловлюється загальне враження від предмета, а потім характеризуються деталі.

Твір-роздум – це зв'язний текст, у якому в логічній послідовності передано думки, міркування як доказ чи пояснення чогось, зроблено відповідні висновки.

Основними ознаками такого твору є:

- 1) наявність провідної ідеї;

- 2) наявність тез;
- 3) достатність аргументації та прикладів;
- 4) плановість, логічна послідовність розташування матеріалу в роботі;
- 5) доречний висновок.

Залежно від джерела збирання матеріалу розповіді, описи й роздуми поділяються: на твори на матеріалі життєвого досвіду, власних спостережень навколишнього життя, екскурсій; твори за картинами, кінофільмами тощо. У кожному з цих видів творів певною мірою поєднуються елементи розповіді, опису й роздуму.

В основі творів на літературні теми лежить глибоке й усвідомлене знання тексту. Твори на такі теми різноманітні й мають свою специфіку, пов'язану з художнім твором. Це може бути:

- твір-переказ;
- аналіз окремих епізодів;
- індивідуальна, порівняльна, групова характеристика персонажів;
- аналіз ідейного змісту;
- характеристика одного з компонентів художнього твору, з'ясування творчої майстерності письменника;
- зіставлення і порівняння літературних фактів, явищ;
- проблематика літературного твору;
- аналіз сюжетних ліній у творі;
- письмові роботи узагальнюючого характеру;
- доповідь;
- реферат;
- твори-листи, щоденники, вірші, присвяти, художні етюди, короткі оповідання, новели, казки тощо.

Твір – це показник інтелектуального розвитку учня, його естетичного смаку. Це підсумковий вид роботи, результат усього того, чого учень, вивчаючи українську мову і літературу, досяг. Твір свідчить про знання тексту художнього твору, уміння учня аналізувати, зрілість його думок, широту світогляду.

Одна з головних вимог до твору – логічна структура викладу. Це насамперед означає, що тема повинна бути розкрита чітко, аргументовано, глибоко; окремі частини твору мусять бути пов'язані між собою, переходи від однієї думки до іншої послідовні й переконливі, судження розумні й доказові. Головна думка твору розвивається за планом (хоча сам план писати не обов'язково). Важливо аналізувати не лише ідейний зміст твору, але також його художній аспект.

Як написати твір

Згідно з вимогами композиція твору повинна складатися із наступних частин: вступ, основна частина, висновок.

Відсутність у творі одного з елементів композиції розглядається як помилка і враховується при виставленні оцінки. Композиція твору повинна бути продуманою і чіткою. Усі основні думки у творі необхідно ретельно обґрунтовувати, аналізуючи текст літературних творів.

Як написати вступ до твору

Вступ вводить у тему, дає попередні, загальні відомості про ту проблему, яка стоїть за запропонованою темою.

У вступі може:

- міститися відповідь на задане питання з теми;
- представлена ваша думка, якщо в назві теми є звернення до думки учня («Як ви розумієте сенс назви ...»);
- міститися факт з біографії автора або охарактеризовано історичний період, якщо ці відомості мають важливе значення для подальшого аналізу тексту;
- сформульовано ваше розуміння літературознавчих термінів, якщо вони використані в назві теми («тема долі ...», «образ героя ...»).

Як написати основну частину твору

Основна частина твору є результатом аналізу літературного твору відповідно до заданої теми.

В основній частині варто уникати:

- переказу літературного твору;
- викладення відомостей, які не мають прямого відношення до теми.

В основній частині необхідно продемонструвати знання літературного матеріалу, вміння логічно, аргументовано і стилістично грамотно викладати свої думки. Основна частина – це перевірка того, наскільки правильно ви зрозуміли тему.

Як написати висновок до твору

Завдання висновку – підвести підсумок, узагальнити написане, завершити текст, ще раз звернути увагу на найголовніше.

Заклучна частина повинна бути:

- короткою, але місткою;
- органічно пов'язаною з попереднім викладом.

У висновку може бути виражене особисте ставлення до твору, його героїв, проблеми того, хто пише. Висновок повинен бути викладений коректно, без надмірних оцінок, мати чітко виражений певний сенс і має бути підготовлений матеріалом основної частини. Чіткий, суворо відповідний темі останній абзац твору може знівелювати багато недоліків. Незакінчений твір не менш привабливий, ніж недопечений пиріг.

Деякі секрети, як написати твір на «відмінно»

- Не намагайтеся зазубрити напам'ять тексти готових творів: якщо тема виявиться дещо інша, це негативно позначиться на результаті.
- Якщо в перший момент вам здалося, що ви не можете написати твір на запроповану тему, не впадайте у відчай, посидьте, заспокойтеся. Через деякий час ситуація вже не буде здаватися настільки критичною, і ви щось згадаєте.
- Якщо ви дуже хвилюєтеся і не можете заспокоїтися, спробуйте зробити дихальні вправи: розслабте руки і ноги, закрийте очі, зробіть глибокий вдих, затримайте дихання на 20–30 се-

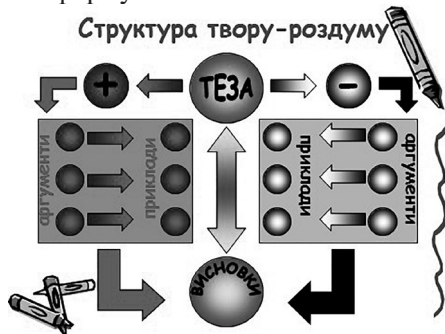
кунд, потім повільно видихніть, повторіть 5–6 разів, поки не заспокоїться.

- Уважно прочитайте тему, постарайтеся визначити точне лексичне значення кожного слова теми і тільки потім – загальне лексичне значення фрази або висловлювання. Продумайте напрямок розвитку теми, зіставте тему твору зі своїми знаннями і почніть писати.
- При написанні твору спирайтеся на свої знання та програмові твори. Тепер вам потрібно довести, що ви вмієте грамотно писати твір.
- Запишіть основні моменти, про які б ви хотіли сказати у своєму творі, вибудуйте їх логічно – це і буде ваш первісний план. Звертайтеся до нього під час написання тексту, він допоможе вам зберегти логічну лінію і, отже, розкрити тему.
- Зіставте обсяги вступу, висновку та основної частини. Найбільшою за розмірами повинна бути основна частина, вступ – приблизно в половину менше, висновок також найкраще написати невеликий за обсягом. Пам’ятайте, що будь-які «перекоси» з розмірами твору можуть також негативно вплинути на кінцевий результат.
- Спробуйте занотувати на чернетці те, що знаєте. Потім упорядкуйте все, що записали.
- Не забудьте, що епіграф – прикраса твору, але якщо ви не впевнені, чи доречний він, або неточно знаєте текст і розділові знаки, краще не пишіть його зовсім – за відсутність епіграфа бал ніхто не знизить.
- І найголовніше: коли у вашому житті відповідальний момент, скажіть собі, що ви спроможні все виконати. Таким чином, налаштуйте себе на позитивну «хвилю»: це завжди стане в пригоді при написанні твору.

Написання творів у школі є своєрідною підготовкою до зовнішнього незалежного оцінювання. Випускник повинен показати уміння аналізувати поставлену в темі проблему, подати власне бачення і розуміння її, аргументуючи висловлені думки; виявити

знання з української літератури, історії, мистецтва, суспільного життя; грамотно сформулювати.

Підсумовуючи сказане, складемо план роботи над створенням власного висловлення (твору-роздуму):

1. Уважно читаємо тему і виділяємо в ній ключове слово.
2. Формулюємо основну думку майбутнього твору (тезу).
3. Добираємо аргументи, наводимо приклади.
4. Логічно і послідовно будуємо текст.
5. Робимо доречний висновок.

У західних школах учні пишуть майже протилежне до твору – есе. Мета – поділитися враженнями і думками, зробити це максимально оригінально. Писати вчать парадоксально, образно, щоб текст виділявся на тлі інших. Власне, це те, що дорослі роблять регулярно: мотиваційні листи, записи в блогах та соцмережах. В українську школу есе теж поступово приходять. Спочатку у формі творів-роздумів (саме так з 2006 року називали завдання з написання тексту для ЗНО), а зараз, за програмою Нової української школи, діти вже з третього класу почнуть писати справжні есе.

Есе (у перекладі з англійської означає «нарис», «твір», «спробу самостійного аналізу» та «обґрунтування теоретичної гіпотези») – літературний жанр прозового твору невеликого обсягу й вільної композиції. Головна місія та мета есе – викладення самостійного бачення учнем проблеми, питання, теми на підставі опрацьованого матеріалу та аргументів, у відповідності до обраного

підходу, стилю тощо. Враження, роздуми й асоціації є «трьома китами» есе, які визначають специфіку його жанру та метафоричність мовних засобів, які використовуються для написання. Для есе характерне використання численних засобів художньої виразності: метафор, порівнянь, алегоричних образів і образів з притч.

Для передачі особливого сприйняття автору есе необхідно використовувати асоціації, проводити паралелі, добирати аналогії. Есе буде цікавим, якщо в ньому будуть непередбачувані (парадоксальні) висновки, несподівані «повороти» подій, цікаві сутички. Мовна будова есе – це динамічне чергування полемічних висловів, питань, проблем, використання розмовної інтонації і лексики.

Дозвольте дітям обґрунтовувати свої думки на тему, що їх хвилює, і слова поллються самі. Есе – не поле для виховання. Ви можете бути сто разів не згодні з позицією юного автора, але якщо дитина перестане писати правду на угоду дорослим, заняття втратять для неї сенс. Хай краще вона відчує: можна яскравіше, цікавіше сказати про те, що хочеш, і лайки та увага – твої.

Учням, у яких переважає образне мислення, зручніше скласти план у кінці роботи як витяги з того, що створено. Потім, спираючись на план, можна перевірити послідовність викладу і відредагувати текст. Але для деяких школярів навіть це – не вихід. Їм, як рекомендують у європейських школах, підійде інтелект-карта, основа якої – не слова, а символи. Діти швидко вчать її розробляти. У центрі чернетки – тема, від якої в усі боки йдуть стрілочки, над якими автор малює символами те, що хоче сказати. Далі, як гілки на дереві, – уточнення кожної думки. Скласти таку карту веселіше, ніж план, а маючи перед очима образ майбутнього есе, учень почуватиметься впевненіше.

Розповідайте про «творчу кухню», про те, як налаштуватися. Успішна реалізація завдань мовленнєвого розвитку школярів можлива лише за умови систематичної і цілеспрямованої роботи над збагаченням їх словникового складу, удосконаленням граматичної будови мовлення, формування умінь розрізняти типи і стилі мовлення, надавати висловлюванню відповідного стиліс-

тичного й емоційного забарвлення, адекватно сприймати, відтворювати і створювати висловлювання.

Зразки учнівських творів-роздумів

Чи завжди кохання приносить щастя?

Я вважаю, що кохання не завжди приносить людині щастя.

По-перше, лише взаємне кохання робить нас щасливими, й то не завжди... Буває, що двоє закоханих безмежно люблять одне одного, але на їхньому шляху з'являється багато перешкод, які не дозволяють їм бути разом. Тоді про яке щастя можна говорити? Кохання може бути нещасним і через матеріальну нерівність, батьківські стереотипи, релігійні вподобання та інші несуттєві, на перший погляд, чинники.

Згадаймо повість «Тіні забутих предків» М. Коцюбинського. Здавалося б, звичайна історія взаємного кохання молодих людей, якби не одна вагома перешкода – ворожнеча двох сімей. Зрозуміло, що батьки, незважаючи на почуття дітей, не дозволять їм одружитися. Батьківського благословення на такий шлюб чекати марно, а без нього і щастя не буде.

І справді, не вдалося головним героям повісті побратися: через нещасний випадок Марічка померла в молодому віці, а Іван прожив усе своє життя, так і не відчувши справжнього сімейного щастя. Адже, якщо кохання не взаємне, то людина страждатиме. Коли хтось закохується, то хоче, аби і його любили... Але якщо один кохає, а інший байдужий, то яке ж це щастя?.. І закохана людина, відчувши страшний біль, досить часто замикається в собі й мовчки в самоті страждає... Хіба це щастя?

Прикладом може слугувати історія, яка трапилася з мою знайомою. Наталя (саме так її звали) довгий час кохала одного хлопця, а він не відповідав їй взаємністю. На перший погляд – звичайний випадок, але дівчина настільки переймалася, що за кілька тижнів змарніла, майже перестала їсти, замкнулася в собі й не бажала ні з ким спілкуватися. На щастя, стан доньки вчасно

помітила її мати – і все закінчилося непогано. Але ж могло трапитися нещастя...

Отже, кохання – це, звісно, восьме чудо світу, але тільки тоді воно приносить щастя, коли взаємне і жодні зовнішні чинники не є вагомою перепоною на його шляху.

Не за обличчям судить, а за серцем

Я вважаю, що людину треба судити не за обличчям, а за тим, яке в неї серце. По-перше, зовнішня краса завжди оманлива. Нездаремно народне прислів'я каже: «Зустрічають людину за одягом, а проводжають за розумом». Не завжди перше враження є правильним. Часто за гарною зовнішністю приховується внутрішня потворність.

Наприклад, згадаймо одну з головних героїнь соціально-побутової повісті «Кайдашева сім'я» І. Нечуя-Левицького – Мотрю. Про таку невістку мріяла кожна свекруха: дівчина гарна, роботяща. Але познайомившись ближче з Мотрею, розумієш, що зовнішня краса – це оболонка, під якою ховаються зла душа та черстве серце. Молодиця не відчуває ні любові, ні поваги до батьків Карпа. Ось так внутрішня потворність затьмарила всю зовнішню красу Мотрі.

По-друге, не завжди гарне обличчя говорить про таке ж серце. Тільки вчинки можуть по-справжньому розкрити красу душі. Якщо людина шанобливо ставиться до тих, хто поряд, не вживає грубих слів у мовленні, намагається допомогти у будь-якій ситуації, співчуває при виникненні проблем, то зрозуміло, що в неї добре серце. Вона буде притягувати інших не тільки зовнішньою красою, а й внутрішньою.

Життя дає нам багато прикладів того, як розпізнати справжню людину за її вчинками. Розкажу про один із них. У мене є найкраща подруга, яку звати Олена. Спочатку я сумнівалася в тому, що в нас складуться товариські стосунки. Одного разу мала необережність потрапити в халепу (посварилася зі старшокласницею). Якби не Оленчині поради та підтримка, я, як то кажуть, наламала

б дров. Тепер у мене жодного разу не виникало сумніву, що в Оленки таке ж красиве серце, як і обличчя.

Отже, не робімо поспішних висновків: судімо людину не за обличчям, а за тим, яке в неї серце.

Зразки учнівських есе

Моя перша вчителька

Дитинство... Скільки прекрасного містить у собі це слово! Й одне з найважливіших місць у житті відводиться шкільним рокам, спогадам про першого вчителя, його безмежну любов та невтомну працю.

Нелегкий освітянський хліб. Адже треба добрати ключик до кожної дитячої душі, такої різної та своєрідної. Учитель – людина, яка має не тільки глибокі знання, а ще вміє спілкуватися з дітьми, виховувати їх чесними, працьовитими, добрими.

Як відомо, школа – друга домівка, а вчителька – друга мама, яка піклується про своїх дітей та захищає їх від усіх негараздів. Вона прищеплює любов та повагу до рідних, до всіх людей, природи, Батьківщини...

Я завжди згадую свою першу вчительку. І не лише тому, що ця людина передала мені свої глибокі знання, а й тому, що, як і все перше, забути її не можливо. Я просто не маю на це права!

Аліна Миколаївна дала мені квиток у доросле життя (дякувати Богові, він виявився щасливим). Від неї я взяв усе позитивне та проніс до 11 класу. Моя перша вчителька – найкраща у світі! У неї щире серце і чисте сумління. Вона віддала мені, маленькому, своє тепло і доброту. Перші букви, цифри та їх застосування – за все це завдячую лише одній людині, ім'я якої – Аліна Миколаївна. Саме завдяки їй я зміг до 11 класу навчатись на «відмінно». Той фундамент знань, який заклала вона, виявився міцним. Наскільки добротним вийде будинок, покаже незабаром зовнішнє незалежне оцінювання. Звичайно, я не сиджу склавши руки, а все роблю задля того, щоб мій дім знань міцно тримався на закладеному фундаменті. Я розумію, що тепер усе в моїх руках.

На жаль, приходиться час, коли ми віддаляємося від щасливого дитинства. Згадуючи перші роки навчання, починаю сумувати – на устах з'являється усмішка, а в душі – біль. Чому?.. А тому, що важко й боляче усвідомлювати, що все це – далеке минуле, у яке ми вже ніколи не повернемося. Однак воно завжди залишатиметься у нашому серці, де особливе місце займає портрет рідної першої вчительки, якій уклоняюся до землі за невтомну працю.

Сон спекотної ночі

(Казка-есе)

Ця казка починається не так, як усі: «Жили-були...» – казка ж сучасна, до того ж, про мене...

Ось і почну я оповідь свою... Йду якимось чернівецькими вулицями... Милуюся чудовою, неповторною архітектурою, такої нема ніде у світі, лише в нас, у

Чернівцях! Бачу – рагуша! Зупинилась... Подумалось: як це – бути там, усередині, бути мером міста? Одрозуміла думка: важко, відповідально, з головним болем і багатьма проблемами – не кожен наважиться на таку посаду... Добре, що є такі Великі Сміливці, які беруть на свої плечі господарство цілим містом, і чудово, що вони Обрані!!!

Лагідний, але впертий вітерець, що зненацька з'явився, підхопив мене й поніс крізь стіни – я опинилася в кріслі мера. Я – в кріслі мера?.. Що це зі мною? А в кабінеті – нікого... Я і крісло... і телефони... Почалися дзвінки... Безперервні дзвінки... З різних куточків міста... Кожному щось потрібно... І – я... Раптом усвідомлюю, що саме Я в цю секунду маю вирішувати всі ці проблеми... Це – жарт?.. Ні, серйозно... До мене несуть листи, безкінечні листи з проханнями, скаргами, вимогами... Голова тріщить... Треба заспокоїтися... І... починати керувати... Не знаю скільки, але... спробувати... Згадала слова мера Олексія Каспрука:

«...треба пам'ятати: з кожного крісла, з кожного кабінету рано чи пізно доведеться вийти на вулицю. Як тебе там зустрінуть люди – буде залежати виключно від того, що ти робив у цьому кріслі і на цій посаді. Якщо ти був гідною людиною – тебе будуть пам'ятати, навіть твоїм дітям будуть люди робити добро...».

Пробую... Натискаю на першу кнопку, як в літаку чи ракеті. Дороги, дороги... Доповідають: їх уже почали ремонтувати (добре, що вже почали...). Хотілося б, аби проєкт ремонту автошляхів тривав доти, доки всі гості, які до нас приїжджатимуть, не сказали б: «Які у вас шикарні дороги!» (як відомо, театр починається з вішалки, а місто – із в'їзду до нього!). І дороги – це болюча тема Чернівців...

Бачу другу кнопку, натискаю... Сміттєзвалища... Місто, яке відоме всьому світу своєю красою, – захаращене брудом і сміттям... Чому? Через нас самих, через невихованість і некультурність багатьох, а може, байдужість... Дуже приємно було дізнатися, що на деяких колишніх стихійних сміттєзвалищах посадили дерева і квіти. Ось так би частіше! І красиво, й корисно! Було цікаво брати участь у весняному місячнику санітарної очистки та благоустрою, але чому ж смітити протягом цілого року, а потім місяць прибирати? І чи прибереш?.. Чи не болить душа за наше з вами здоров'я в тих, хто викидає будь-де сміття? Мабуть, не болить... Відповідно – штрафи! Великі! Кинув сигарету на землю – плати, покурив у громадському місці – плати! Чому я маю дихати цим?.. Кинув на вулиці папірець – плати! Вигулюєш собаку – носи із собою совок і пакет. Жорстко, але справедливо! Заплатить тато великий штраф за свого сина раз, вдруге син задумається... Заплатить господар собаки за те, що не прибрав за улюбленцем, – наступного разу буде й совок, і пакетик... І з часом, хочеться вірити, культура з'явиться, бо ж сімейна кишеня страждає...

Так, згадала, треба побудувати завод з переробки сміття, про який говорилося в рамках національного проєкту «Чисте місто». Це дуже важливо. Але для цього потрібно навчити людей сорту-

вати сміття, а також організувати постійні пункти прийому відпрацьованих батарейок, термометрів, люмінесцентних ламп та інших електричних приладів, які не можна викидати на смітник. Це дуже негативно впливає на природу, бо ж ртуть, метал та інші забруднювачі дуже серйозно впливають на навколишнє середовище. Колись щось подібне вже було: ми, школярі, збирали батарейки, відносили їх... Може, такі пункти прийому є й тепер, але, на жаль, дуже мало людей знають, куди їх можна віддати – вони просто все викидають у сміття. А це забруднення, це екологічні проблеми і наше здоров'я!

Третя кнопка... Натискаю... Якість харчової, косметичної та лікарської продукції... Це ж надзвичайно важливо! Це одна з основних складових нашого здоров'я!

Наступна кнопка – притулки для бездомних котів і собак... Ніби вони й існують, але чомусь бродячі собаки по місту гуляють... Наше ставлення до братів наших менших – це наше милосердя й до людей.

До речі, про освіту й виховання – ще одна кнопка! Наказую: забезпечити всі дошкільні, навчальні та медичні установи відповідним опаленням, щоб не було холодно взимку! А ще дуже сподобалося мені «Місто професій» – влаштувати його потрібно частіше! І з'являться у нас не лише економісти й юристи (хоча вони потрібні!), але й справжні ремісники – годинникарі, монтажники, електрики, шевці, кравці...

Кнопки... Кнопки... Проблеми... Проблеми... Їх так багато... Легенький вітерець підхопив мене – і я лечу...

Прокинулася... Я тільки-но закінчила сьомий клас, а це був лише сон... Казка-сон, що наснилася мені спекотної червневої ночі, і в якій була я халіфом на годину. Але ж кажуть: таблицю періодичної системи хімічних елементів Менделєєв побачив також уві сні, вночі... А може, й мої сновидіння про щось віщують, комусь допоможуть? Хтозна...

Так і хочеться сказати: ось і казочці кінець, а хто слухав – молодець!

А хто ж збудує, як не ми?

(Есе)

*Ніхто нам не збудує держави,
коли ми її самі не збудуємо,
і ніхто з нас не зробить нації,
коли ми самі нацією не схочемо бути.*

В'ячеслав Липинський

Єдина Україна

У полоні спогадів та мрій, які захопили мій розум, неочікуваний вітерець підняв мене до самих небес, як ніжну квітку, як тендітний лист калини. Якою ж прекрасною була ця подорож! Знаєш, поміж високих, втомлених від довгих літ життя домівок можна блукати віч-

ність! Усе таке рідне, таке затишне, що в душі навіть прокидається страх втратити це все! Але страх швидко минає, коли ти розумієш, що це твій світ... Світ, де ти народився й живеш, і добре усвідомлюєш, що не дозволиш Нікому його у тебе відібрати! Чуєш, Нікому!!! Так, ти не віддаси свою Батьківщину чужинцям, бо лише вона ховає у своїх спогадах ціле життя, лише вона пам'ятає, як матуся, твої перші кроки, такі невпевнені, тремтячі, але вже самостійні... лише вона... лише твоя Україна! І сьогодні ти дуже добре розумієш, що хочеш дихати разом з нею, відчувати кожен її дотик, бути її частинкою...

Того дня я на крилах теплого вітерцю подорожувала рідною країною і лише під вечір, втомлена від щастя, тихо заснула! Що може бути солодшим за дитячий сон, тим більше, коли душа так щиро вірить?! Той вітерець колихав мене всю ніч і лише під ранок підняв до самих небес, а потім... потім зник...

Холод... лише сильний холод проникливо стукав у душу! Я розплющила очі, і тієї ж миті щаслива посмішка зникла, здавалося, назавжди! Я була на чужині... Та чи здатна риба бути ща-

сливою на березі? У моїй голові лунали лише одні й ті ж слова, як молитва, як закляття, як остання надія на життя: «Я – українка!». Ці слова бадьорили мене та змушували жити! Жити заради Життя, заради України майбуття... І я наперекір всьому йшла далі, але... Самотність... Здавалось, що вона може заподіяти? Її гілля проникало до найпотаємніших куточків душі і безжально вбивало всі надії. Та які надії може мати немовлятко, яке покинула мати?.. Саме тоді я відчувала себе тією беззахисною дитинкою, що ось-ось захлинеться від сліз. Та Бог, зглянувшись наді мною, послав ті до болю знайомі слова Тараса Шевченка:

*Все упованіє мое
На тебе, Мати, возлагаю...*

Із цими словами в серці я впевнено крокую далі! А попереду – цілковита таємничість... Знову самотність... Я не можу сказати, чи для мене тут настане «завтра», чи... Але я намагаюсь відігнати всі думки та мужню від однієї згадки про нашого Великого Генія... Згадую, що Поетові довелося жити все своє життя на чужині, мріяти про Україну, про волю і, лише доставши її в 1838 році, через 9 років пережити арешт, ізоляцію від світу, важкі десять років заслання, солдатської муштри...

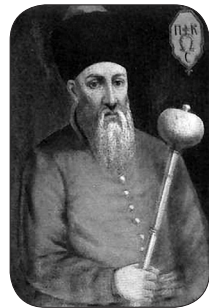
Знаєш, я зараз проводжу ці паралелі між його долею та моєю... і ловлю себе на думці, що Шевченко творив заради України, жив нею, дихав кожним її словом... Кобзар усвідомлював і свою самотність (а тепер її відчуваю я), і свою пророчу місію воскресіння Слова, і своє призначення Поета як виразника волі Господа. Шевченко розумів, як ніхто інший, що Слово має набути особливої духовної сили, інакше воно не відкриє рабські вуста, не запалить серця святим вогнем творчості, не стане духовним пастирем рідного народу. Поет відчував у собі це Слово... Поет-пророк засвідчував: його поетичні думи, пісні підуть в Україну, а він загине в столиці... Та все ж, незважаючи ні на що, домігся, аби Нашу Мову, Нашу Країну поважали навіть вороги... І Він творив державу там, де іншим не під силу – у своєму Слові, у своєму серці...

Чому ж нині забуваємо ми, що ніхто не збудує нам держави, якщо не збудуємо її самі? Чому виникають непорозуміння там, де має бути взаємоповага та взаємодопомога?.. Чому останнім часом мужнім воїнам АТО щодня треба доводити, що ми єдині й неподільні?.. Чому комусь так не хочеться, щоб Ми були щасливими і в Мирі жили? Чому?.. І тут подумалось: шлях до державності в Україні завжди тернистим був... Не даремно ж Т. Г. Шевченко закликав: «Об'єднаймося ж, брати мої, / Молю вас, благаю!»?.. А тим, хто за державу кров проливав і досі проливає, від ворогів її захищав і досі захищає – справжнім лицарям-козакам, минулим і теперішнім, оду заспівати захотілося мені... І я почала співати. Спочатку тихо, а потім голосніше і голосніше... Отже, послухай і ти, уважний друже мій:

*Козацька слава не вмере, не загине,
бо імена славетні шануємо й нині.
Запорозького Війська гетьману
непереможному Хмельницькому Богдану,
що Українську демократичну державу –
Гетьманщину – республіку вільну козацьку
створив, пісню співаймо й думи складаймо,
ратнії подвиги під Жовтими Водами,
Корсунем і Палівцями із гордістю згадаймо,*

*і про дипломатичність Богданову
для майбутнього свого не забуваймо.
У новостворених думках
і народних піснях прославляймо
і червоноруського шляхтича
Петра Конашевича-Сагайдачного,
мудрого й відважного організатора
й православних шкіл відомого мецената,
який про зміцнення війська дбав,
коня кожному козакові дав,
на швидкоплинних чайках тактику розробляв,*

у морських і суходільних походах
завжди перемагав – і нам прикладом став.
Низький уклін та вічна слава й гетьману,
визнаному дипломату **Виговському Івану** –
тонкого європейського розуму політику,
військовому спеціалісту й розвіднику,
борцю за незалежність власної країни,
нонконформісту, сину ньєнки-України, –
що мову рідну й віру зберігав,
під Конотопом перемогу здобував,

сам булаву гетьманську віддав,
бо кровопролиття ніяк не бажав,
і поблизу села Вільховець голову склав.

Заспіваймо ж ми пісню-похвалу
і Українського гетьманату керманичу
«обох сторін Дніпра» – **Самойловичу Івану**.
Відважною й високою мета його була –
Правобережна й Лівобережна об'єднана
аристократична соборна держава,
на чолі якої сильна гетьманська влада.
Проти Османської імперії він воював,
поразку Кримського походу передбачав –
звинувачення у «зраді Москві» отримав,

царською десницею заслання у Сибір дістав.
Згадаймо й мецената **Мазепу Івана**:
час його гетьманування – час відродження,
економічного й культурного зростання.
Він власним коштом храми будував,
друкарні, церкви, школи всі підтримував.
у війську лад навів, створив сувору дисципліну,
з-під гніту прагнув визволить рідну країну.
Тож зичимо гетьманам України – славу!

*Героям вічним – вічну славу!
Будуймо й ми для майбуття міцну державу!
Та козацькому роду нема переводу...*

*Нині Героям нашим,
воїнам АТО – Слава!
За країну, яку вони
мужньо оберігають
і щодня від ворогів,
ризикуючи життям,
захищають.*

*Дай, Боже, усім, хто на Сході сьогодні, там,
повернутися живими й неушкодженими
і подарувати Мир нам!
А тим, хто пішов у небуття,
Стояли на Майдані і в АТО до кінця,
Полягли у бою, себе не вберегли,
Нам Волю здобуваючи,
Вічная Шана, Слава,
Героям Слава,
Вічная Слава!
І пам'яті нехай горить свіча...*

Я співала, інколи майже викрикувала... Це був мій крик душі...
У спину дихав холод, а з очей накрапали сльози... Хай мене не
зрозуміють! Хай мене вважатимуть божевільною... Але я буду...
буду, чуєш, Боже, вільною!.. І знов згадалися слова Великого
Кобзаря:

*Волі! Волі!
Братерства братнього! Найшли,
Несли, несли з чужого поля
І в Україну принесли
Великих слов велику силу...*

Лише ніжні слова, за якими ховалась цілковита порожнеча, лунали переді мною. Та що означає слово, коли вчинок його заперече?! І кому б у цей час мала вірити дитина, що несподівано для всіх подорослішала, якщо її досить часто оточує брехня?.. Серцю!.. Я вірила лише йому, дослухалася до кожного його стукту... Воно шаленіло всередині... Його дикий ритм захоплював подих та немов змушував мене вірити у майбутнє і... в Мир! Такий бажаний... Мир завтрашній, а може, сьогоднішній?.. Так хочеться почути Слова: «У нас Тиша й Мир... Воїни повертаються додому... Воїни повертаються до рідного дому, де їх чекають діти, дружини й матері, їх чекають здоровими, їх чекають живими...». Їх чекають...

І ось подумалось мені: чи можу я щось зробити заради своєї рідної країни? Заради Миру? Можу! Я ж – Майбутнє! Я доведу, що Україна гідна того, аби перед нею і вороги знімали капелюха... Але ж уже не раз доводили... Славними діями гетьманів... І там, на Майдані.

Вічним життям Героїв Небесної Сотні (серед яких і двоє наших чернівчан – Щербанюк Олександр Миколайович і Аксенін Василь Степанович), безмежною мужністю людей, яких звіряче побив «Беркут» (за офіційними даними, під час Єврореволюції постраждало приблизно 2700 – 3000 людей, серед яких 136 журналістів, які лише чесно виконували свої професійні обов'язки!..). І досі щодня доводимо... Стійкістю воїнів АТО, небувалим єднанням, допомогою волонтерів... І я доведу, що наша мова – прекрасна... Доведу, що ми – нація! Доведу, присягаюся! Але як? Можливо, словом? Словом, яке є найбільшою цінністю і, можливо, найбільшою зброєю... І, безперечно, діями... І тут згадалися слова В'ячеслава Липинського: *«Ніхто нам не збудує держави, коли ми її самі не збудуємо, і ніхто з нас не зробить нації, коли ми самі нацією не хочемо бути».*

Але де я?.. Уві сні? Далеко від рідного дому... І як я збираюся будувати державу тут, на чужині?.. А скільки таких нас, українців, які у пошуках кращої долі змушені виїжджати?! Чи з власної волі шукають кращого життя?.. А є воно там, далеко від рідного дому?.. Далеко від батьків, дружин, чоловіків, дітей?.. А може, варто спробувати щось змінити найперше тут, дома, а також у серці своєму...

А де ж це я?.. По венах стікала гаряча кров, і весь цей холод, що віяв від чужих стін, миттєво зник. У пам'яті прокинулося сонце, що так яскраво сяяло вдома, що так ніжно обіймало своїми теплими промінчиками – я знов відчула себе щасливою! Крок за кроком ішла далі... Ловила на собі принизливі погляди, які були здатні розірвати мене, та раділа від того, що зберегла у своєму серці шматочок рідної землі. Це було моїм єдиним натхненням, і я боялась його втратити. Боже, я ненавиділа це почуття! Та у кожному з нас воно живе. Хтось його майстерно приховує, хтось піддається йому, а хтось просто мріє його позбутись... Я, натомість, хотіла, щоб воно залишилося зі мною. Дуже добре усвідомлювала, що поки воно у мене є, я залишатимусь живою і зможу виконати свою місію: довести всім, що Україну ми будемо щодня, кожен чесними діями своїми; довести, що Ми – Нація, що Ми – Держава! А чи треба доводити Істину?..

Раптом прокидаюсь... Це сон чи реальність?.. Це... уява моя... І подумалося мені: а хіба це не будівництво держави і не єдність нації, якщо займатимусь улюбленою професією, виховую дітей хорошими людьми та справжніми патріотами і стану для них чудовою мамою, а для чоловіка – дружиною?.. Держава ж починається з сім'ї... Тоді і нацією станемо ми...

Ми сильною нацією станемо тоді, коли співпереживати за державу будемо всі, забудемо про чвари й дбатимемо про добробут країни й кожної людини, досконало опануватимемо мову українську й вільно розмовлятимемо іноземною (хоча б англійською), шануватимемо нашу різність і пишатимемося нашою спільністю!

І Державу єдину й неподільну збудуємо самі, чесно й сумлінно працюючи у себе в країні, у кожній родині, у місті чи в селі, на своєму робочому місці, а особливо – у своїй душі. Ми – сьогоднішні діти Життя, діти України – у країні Миру й Майбуття!

ЛІТЕРАТУРА

1. Авраменко О. М. Нові підходи до оцінювання власного висловлення учня // Українська мова й література в сучасній школі. 2013. № 2. С. 23–24.
2. Авраменко О. М. Українська мова та література: довідник. Завдання в тестовій формі: І частина. Київ: Грамота, 2017. 568 с.
3. Белякова Л. Твір сучасного старшокласника: вимоги, рекомендації, типові помилки // Українська мова й література в сучасній школі. 2013. № 1. С. 38–40.
4. Донченко Т. Учнівські твори як засіб мовленнєвого розвитку учнів // Українська мова і література в школі. 2009. № 1. С. 2–7.
5. Інтелектуальні засади мовленнєвого розвитку учнів основної школи на уроках української мови: з наукового доробку Л. В. Скуратівського // Українська мова і література в школі. 2011. № 4. С. 22–26.
6. Мельничайко В. Я. Творчі роботи на уроках української мови: Конструювання. Редагування. Переклад. Київ: Радянська школа, 1984. 223 с.
7. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / Кол. авторів за ред. М. І. Пентиліюк: М. І. Пентиліюк, С. О. Караман, О. В. Караман, О. М. Горошкіна та ін. Київ: Ленвіт, 2004. 400 с.
8. Синиця І. О. Особливості мовного оформлення учнями своїх думок // Українська мова і література в школі. 1976. № 3. С. 61–66.
9. Приліпко Н. Формуємо уміння і навички побудови зв'язних висловлювань: система уроків: опис пам'яток історії і культури // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. 2011. № 11/12. С. 9–18.
10. Хіврич С. Розвиток мислення і мовлення учнів у процесі вивчення шкільного курсу української мови // Українська мова й література в сучасній школі. 2012. № 10. С. 24–33.
11. Цоуфал Л. С. Види вправ для підготовки учнів до написання творів // Педагогіка вищої та середньої школи. 2013. Вип. 37. С. 237–240.
12. Шелехова Г. Уміння сприймати мовлення як складник мовленнєвої компетентності учнів основної школи // Українська мова і література в школі. – 2012. № 7. С. 22–26.

ЧАСТИНА IV

ГРАМОТНІСТЬ – ЗАПОРУКА УСПІХУ ЛЮДИНИ

Не забезпечуйте дітей готовими формулами, формули – порожні, збагатіть їх образами та картинками, на яких видно єднальні зв'язки. Не обтяжуйте дітей мертвим тягарем фактів, навчіть їх прийомів і способів, які допоможуть їм досягти це.

В. Давидов

Значення української мови як навчального предмета в закладах загальної середньої освіти з навчанням румунською мовою впливає з її суспільних функцій і статусу державної. Вона є національною мовою українського народу, визначальною ознакою нашої держави, скарбницею культурних надбань, засобом міжособистісного і міжнаціонального спілкування. Освітня галузь «Мови і літератури» має на меті забезпечити активне володіння учнями державною мовою в різних сферах і жанрах мовлення, сформувати в них комунікативну компетенцію, що включає мовленнєву, мовну, соціокультурну, діяльнісну (стратегічну) компетенції.

Головна мета навчання української мови в закладах загальної середньої освіти з навчанням румунською мовою – формування національно свідомої, духовно багатого особистості, яка володіє вміннями і навичками вільно, комунікативно виправдано користуватися мовними засобами української мови – її стилями, типами, жанрами в усіх видах мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання, говоріння, письмо). Мовленнєва діяльність – сукупність психофізіологічних дій людини, спрямованих на сприймання і розуміння мовлення або породження його в усній та писемній формі. Мовленнєва діяльність відображає психічну діяльність людини, розвиток і вираження її інтелекту й емоцій.

Основними психічними процесами під час навчання мови і формування мовленнєвих умінь і навичок є відчуття й сприймання. Вони забезпечують відображення дійсності, усвідомлення її як безпосередньо, так і опосередковано, тобто за допомогою мови. Відчуття, уявлення є першим ступенем сприймання, за яким іде осмислення і розуміння.

Засвоєння мовного матеріалу має три рівні:

- 1) сприймання пояснюваного учителем матеріалу, запам'ятовування його і відтворення;
- 2) багаторазове повторення матеріалу за певним зразком на основі усвідомлення почутого або прочитаного;
- 3) засвоєння знань, формування умінь і навичок шляхом розв'язання проблемних завдань, коли учні набувають досвіду творчої діяльності (вчатьс'я розв'язувати комунікативні завдання).

Одним із найважливіших методів у навчанні є метод спостереження над мовними явищами, або метод спостереження учнів над мовою. Він сприяє глибокому усвідомленню ознак мовних явищ, привертає увагу учнів до окремих, на перший погляд розрізнених, ніяк не пов'язаних фактів мови, допомагає знайти потрібне явище, привчає аналізувати його, зіставляти з іншими і таким чином віднаходити потрібне.

У змісті мовної освіти в середніх навчальних закладах фонетику розглядають як розділ мовознавства, який вивчає звукову систему мову, різноманітні звукові зміни, що відбуваються в мовленнєвому потоці [17, 104].

Є всі підстави вважати фонетику фундаментом шкільного курсу мови. З'ясовуючи з учнями граматичне або лексичне значення слів, учитель має наголосити на їх фонетичній (звуковій) структурі, бо фонетична форма слова за своєю природою первинна. Без усвідомленого засвоєння фонетики неможливе вивчення інших розділів науки про мову.

Орфографічну грамотність розглядаємо як вміння вживати під час написання слів буквені і небуквені графічні засоби згідно з

правилами правопису. Орфографічна підготовка учнів за чинними програмами в основному повинна бути завершеною до 8 класу. Однак орфографічні вміння школярів потребують подальшого вдосконалення і в старшій школі. З огляду на це, змістом мовної освіти передбачено одинадцять років навчання (у майбутньому – дванадцять), структурованих у чотири самостійних етапи роботи над орфографією: у 1–4 класах закладається фундамент орфографічної грамотності; формуються початкові вміння передавати на письмі звуки буквами в тій чи іншій частині слова; вивчаються основні орфограми, що трапляються в загальноживаних словах; у 5 класі, який прийнято вважати визначальним етапом у роботі з орфографією, вивчаються основні види орфограм і всі основні орфографічні правила, формуються основи відносної орфографічної грамотності учнів; у 6–7 класах проводиться робота над удосконаленням орфографічних умінь і навичок у зв'язку з вивченням морфології; у 8–9 класах через вивчення синтаксису орфографічні правила набувають характеру повторення й закріплення. У старших класах передбачено поглиблення, узагальнення, систематизацію знань із орфографії, удосконалення орфографічних навичок у зв'язку з виконанням письмових робіт, а також під час роботи над орфографією та пунктуацією. У шкільній практиці прийняте паралельно зосереджене ознайомлення з орфографічним матеріалом під час вивчення фонетики, словотвору та морфології [17, 175].

Вивчення фонетики, графіки, орфографії, орфоєпії в закладах загальної середньої освіти з навчанням румунською мовою – невід'ємний елемент культури писемного мовлення, підвищення якої має бути головним завданням кожного педагога, педагогічного колективу, важливою проблемою суспільства в цілому, адже правописні норми – загальнообов'язкові для всіх громадян України.

Треба пам'ятати, що окремі слова не входять до теоретичних узагальнень, є винятками з правил. Щоб запам'ятати їх правопис, необхідно змінити характер орфографічних дій: повторити необ-

хідні загальнотеоретичні твердження; зіставити контрольні норми літературної мови і форму слова, що побутує в навколишньому мовленнєвому середовищі; охарактеризувати граматично-семантичні особливості аналізованого слова; «закарбувати» в пам'яті учнів буквений вираз слова-винятку. Запорука успіху вчителя-словесника – вироблення системи навчання грамотного письма.

**Зразки вирішення тестових завдань для підвищення
грамотності учнів закладів загальної середньої освіти
з навчанням румунською мовою**

Алфавіт

Причина виникнення труднощів: учні не запам'ятали послідовність букв українського алфавіту.

Спосіб вирішення проблеми: під час вивчення теми особливу увагу зосереджувати на послідовності букв «Г» та «Ґ», «Е» та «Є», «И» та «І», «Ї» та «Й».

Поради для вирішення тестових завдань:

I. Уважно читайте завдання, підкресліть ключове слово в ньому.

II. Пригадайте абетку. Під час вирішення тестів запишіть її на чернетці. Для цього пропонуємо скористатися віршем або табличкою.

А, Бе, Ве, Ге, Ге, Де, Е, Є, Же, Зе – нам усім завжди везе.

И, І, Ї, Йот, Ка, еЛ, еМ, еН, О – дружно йдемо ми в кіно.

Пе, еР, еС, Те, У, еФ, Ха – засміялись «ха-ха-ха!»

Це, Че, Ша, Ща, Ь (знак м'якшення), Ю, Я – ось і вся наша сім'я!

III. Під час виконання завдань, у яких перші (другі, треті...) літери однакові, обов'язково підкреслюйте їх, щоб визначити послідовність за алфавітом наступної букви, яка різниться.

Тест № 1. В алфавітному порядку записано усі слова рядка:

А шонеділі, щонайчастіше, щоліта, щороку (*У всіх словах перші дві букви однакові (шонеділі, щонайчастіше, шоліта, щороку – що), отже, визначаємо за третьою (щонеділі, щонайчастіше, щодіта, щороку – **н, н, л, р**). З'ясуємо, що за алфавітом спочатку йде **ел**, а потім **ен**, тому слово «щоліта» повинно стояти на початку рядка).*

Б щоденний, щозміни, щомиті, щомісяця (*У всіх словах перші дві букви однакові (щоденний, щозміни, щомиті, щомісяця), отже, визначаємо за третьою (щоденний, щозміни, щомиті, щомісяця – **д, з, м, м**). Слова розташовані в алфавітному порядку, але у слові третьому та четвертому третя літера однакова, тому визначаємо за четвертими (**ц, і**). Вони теж розміщені за алфавітом. Це правильна відповідь).*

В равлик, радість, рідко, рід (*У всіх словах перша буква однакова (равлик, радість, рідко, рід – **р**), дивимося на другу літеру – у перших двох **л**, у наступних двох – **і**, по допомогу звертаємося до третьої літери і з'ясуємо, що слова «равлик», «радість» розташовані за алфавітом, а от рід та рідко мають однакову і третю букву, тому дивимося на четверту – слово «рід» мало бути перед рідко, адже у ньому більше немає букв).*

Г зв'язок, зірка, зима, зрада (*У всіх словах перша буква однакова (зв'язок, зірка, зима, зрада – **з**), визначаємо за другою (зв'язок, зірка, зима, зрада – **в, і, и, р**); помилка у послідовності **И – І, а** отже, зима, зірка).*

Тест № 2. Усі слова рядка розставлені в алфавітному порядку, ОКРІМ: (*Шукаємо рядок із помилкою*)

А маєток, мажор, майстер, маля (*Визначаємо за третьою буквою, оскільки дві перші однакові (маєток, мажор, майстер, маля – є, ж, й, л), – слова розташовані в алфавітному порядку*).

Б артист, чайка, чайник, чаклун (*Перше слово «артист» відносно інших стоїть правильно, а наступні визначаємо за третьою буквою, оскільки дві перші однакові (чайка, чайник, чаклун – й, й, к), з'ясовуємо, що слово «чаклун» стоїть правильно, а от «чайка», «чайник» розглядаємо за четвертою. Висновок: усі слова записані в алфавітному порядку*).

В інерція, йодистий, їжак, їжачок (*За першою буквою інерція, йодистий, їжак, їжачок – і, й, ї, ї слова стоять неправильно, тому що в алфавіті спочатку буква і, а потім й, йодистий треба писати після їжачок. А їжак, їжачок за четвертою буквою розміщені правильно, але це вже на відповідь не впливає! Отже, це правильна відповідь*).

Г гравюра, гвалт, гедзь, гирлига (*Перше слово «гравюра» відносно інших стоїть правильно, а наступні визначаємо за другою буквою, оскільки перші однакові (гвалт, гедзь, гирлига – в, е, и). Усі слова записані в алфавітному порядку*).

Класифікація приголосних звуків

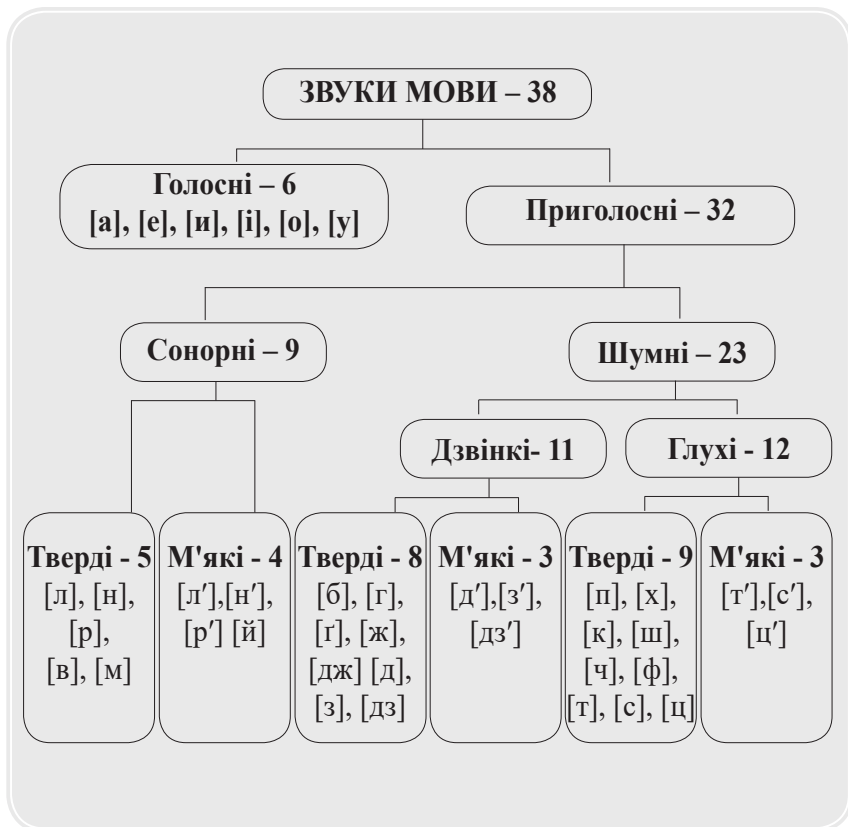
Причина виникнення труднощів: учні не розрізняють приголосні дзвінки та глухі, сонорні, а також тверді та м'які, пом'якшені.

Спосіб вирішення проблеми: під час вивчення теми особливу увагу зосереджувати на парах *дзвінкий-глухий* і тих, що не мають пар – сонорний. Окрім того, дати чітке розрізнення між приголосними м'якими і пом'якшеними.

Поради для вирішення тестових завдань:

I. Уважно читайте завдання, підкресліть ключове слово в ньому.

II. Пригадайте таблицю розподілу звуків на групи:

III. Під час вирішення тестів запишіть на чернетці алфавіт. За його допомогою випишіть пару дзвінкий-глухий. Ті приголосні, що на початку алфавіту, – дзвінки (*б, г, ґ, д, ж, з, крім в*); серединка – сонорні (*в, й, л, м, н, р*), що не мають пар. А всі інші – глухі (*к, п, с, т, ф, х, ц, ч, ш*). Якщо подивитися уважно, то без дзвінкої пари залишились *ц, ч*, однак не забуваємо про африкати *[дз], [дж], і ф (в – сонорний)*.

Якщо складно так, то пропонуємо скористатися табличкою або мнемонічною фразою.

Приголосні звуки													
Сонорні	Тверді	[в]	[л]	[м]	[н]	[р]							
	М'які	[л']			[н']	[р']	[й]						
Шумні	Глухі	[б]	[г]	[д]	[ж]	[з]	[з']	[дз']					
	Дзвінкі		[г]	[к]	[л]	[л']							
	Глухі	[ф]	[х]	[ц]	[ш]	[ч]							
	Дзвінкі												
	Глухі												
	Дзвінкі												
	Глухі												
	Дзвінкі												
	Глухі												
	Дзвінкі												

МНЕМОНІЧНІ ФРАЗИ	
<p>Ми ВиНиЛи Рій (сонорні приголосні)</p>	
<p>БуДе ГоЖе ГеДзю у ДЖаЗі (дзвінкі приголосні)</p>	
<p>ЦаП ХоЧе ФіСтаШКи (глухі приголосні)</p>	

IV. Якщо після приголосного на письмі стоїть **ь, і, я, ю, є**, то приголосний звук стає **м'яким** або **пом'якшеним**. Для того, щоб їх краще розрізнити, варто пригадати, після яких приголосних пишеться м'який знак. Це **д, т, з, с, ц, л, н** та **р** в середині складу (*мнемонічна фраза: Де Ти З'їСи Ці ЛуНи, ДЗуРе?*). Відповідно такі приголосні будуть м'якими. Пам'ятаймо, що **[й]** завжди м'який. Приголосні, після котрих не пишеться м'який знак, будуть пом'якшеними: губні **б, п, в, м, ф**, шиплячі **ж, ч, ш, дж**, задньоязикові **г, к, х** та гортанний (глотковий) **г**.

Тест № 1. Укажіть, у котрому рядку в словах усі приголосні дзвінкі:

А джерельний, газда, в'юнець, гриб (*У слові в'юнець [ц'] – глухий*).

Б жанр, забіг, лід, джміль (*Усі приголосні дзвінкі або сонорні*).

В коледж, регіон, неділя, мова (*У слові коледж [к] – глухий*).

Г добро, лимон, рейс, недорогий (*У слові рейс [с] – глухий*).

Тест № 2. Укажіть, у котрому рядку в кожному слові є м'який приголосний:

А фікус, відзвук, цукати, тьохкати (*Тільки у слові тьохкати – [т']*).

Б сипучість, пакетик, сахатися, ціпочок (*Тільки у словах: сипучість – [с'т'], ціпочок – [ц'] та сахатися [с'], у слові пакетик – усі приголосні тверді*).

В медаль, рельєф, немовля, пайок (*У кожному слові є м'який приголосний [л'], [л']і [й], [л'], [й]*).

Г подорожжю, пощастити, сестриця, цяточка (*У двох останніх словах м'який [ц']*).

Вимова звуків, що позначаються буквами г і з

Причина виникнення труднощів: у румунській мові немає звука [г], це впливає на сплутування учнями букв г-г-х; окрім того, буква х у румунській мові може передавати два звуки – [gz] і [cz].

Спосіб вирішення проблеми: вивчити список слів з буквою г, що подає український правопис; інші прирівнювати до вимови слова «хліб» або «гуска».

Поради для вирішення тестових завдань:

I. Запам'ятайте слова з буквою г:

– **іменники:** *агрус, тава, газда, гандж, танок, татунок, твалт, гедзь, гирлига, глей, гніт* (у лампі), *тогель-могель, грати* (не плутати з дієсловом *грати-гратися*), *гринджоли, ґрунт, гудзик, гуля, джигун, дзига, дзилік;*

– **прізвища:** *Галаган, Гудзь* і подібні;

– **прикметники:** *гратчастий, гречний;*

– **дієслова:** *гвалтувати, тегати, телготати, терготати, терготіти, гигнути, грасувати;*

– **власні назви іншомовного походження з подвійним написанням:** *Гданськ і Гданськ, Гренландія й Гренландія, Гібралтар і Гібралтар, Гарібальді і Гарібальді, Гете і Гете.*

І не забувайте про похідні: *ґрунт – ґрунтовий, ґрунтовно, ґрунтообробний, ґрунтувати* тощо [22, 17].

Тест № 1. У котрому рядку в усіх словах на місці крапок слід писати літеру г?

А ..аньбити, ..аразд, ..оробець, ..уманіст, ..урток (*Усі слова пишемо з літерою з*).

Б ..рати, ..арний, ..аз, ..уртожиток, ..ущавина (*Літеру г пишемо у слові грати (ім.), хоча можна й грати (дієсл.)*).

В ..валт, ..рунт, ..аздиня, ..анок, ..ава (*Усі слова пишемо з літерою г – твалт, ґрунт, газдиня, танок, тава*).

Г ..удзик, ..арбуз, ..уркіт, ..уцульський, ..риб (*Літеру г пишемо тільки у слові гудзик*).

Тест № 2. Познач рядок, у котрому не в усіх словах на місці крапок пишемо літеру г:

А ..андж, дзи..а, ..ринджоли, ..речний (*У всіх словах пишемо г*).

Б дзи..лик, ..о..ель-мо..ель, ..лей (*У всіх словах пишемо г*).

В а..рус, ..рунтовий, ..анок (*У всіх словах пишемо г*).

Г ..уля, ..ел..отати, ..аньбити (*Слово ганьбити пишеться з літерою г*)

Співвідношення звуків і букв

Причина виникнення труднощів: учні забувають правила, коли букви **я, ю, є** позначають два звуки, а коли – один; коли буквосполучення **дж, дз** дорівнює одному звукові, а коли – двом; коли збіг звуків на стику морфем та подовження приголосних – це один звук тощо.

Спосіб вирішення проблеми: під час вивчення теми застосувати практично правила, коли в окремих випадках одна літера може позначати два звуки або кілька літер – один звук.

Поради для вирішення тестових завдань:

I. Уважно читайте завдання, підкресліть ключове слово в ньому.

II. Завчіть «Пісеньку букви Я», яка стосується і Ю, Є, або скористайтеся порадами, поданими нижче.

Пісенька букви Я

А у мене хитра вдача,
Працьовита, не ледача.
Раз лише звук [а] позначу,
Ну, а вдруге й [й] в придачу.
[йа] і [а], [а] і [йа] –
Ось і служба вся моя!

На початку слова [йа],
На початку складу [йа],
Де апостроф, м'який знак –
також [йа]: сім'[йа]
Треть[йа]кова.

Букви **я, ю, є** можуть позначати два звуки: [й + а], [й + у], [й + є], коли стоять:

– на початку слова: [йалінка], [йушка], [йедн'іст'];

– після букв, які позначають голосні: [прийател'], [скра́йу], [майéток];

– після апострофа: [мйáзи], [вйунóк], [пйéса];

– після м'якого знака: [трет'йаков], [бракон'йёр];

– в окремих словах після й: [ма́й:а], [фой:é].

Букви **я, ю, є** можуть позначати один звук: [а], [у], [е], коли стоять після приголосного, а він тоді стає м'яким або пом'якшеним: [мор'áк], [п'урé].

III. Пригадайте таблицю «Співвідношення звуків і букв».

Співвідношення звуків і букв.

Звукове значення букв я, ю, є, ї

У більшості випадків один звук передаємо на письмі однією літерою: **друг** [д р у г]. Проте такої відповідності може й не бути.

Літера **щ** завжди позначає два звуки [шч]: **щука** [ш ч у к а], **дощ** [д о ш ч].

Літера **ї** завжди позначає два звуки [й і]: **їжак** [й і ж á к], **їсти** [й і с т и].

Сполуки літер **дж, дз** можуть означати і злиті звуки [дж], [дз], [дз']: **джем, дзеркало, гедзь**, і окремі звуки [д] і [ж], [д] і [з], [д] і [з']: **підживлювати, підземний**. Окремі звуки сполуками літер **дж** і **дз** передають тоді, коли [д] належить до префікса, а [ж], [з] або [з'] – до кореня.

М'який знак звука не позначає. Він указує на м'якість попереднього приголосного звука: **олень** [ó л е^н н'], **льон** [л' о н].

Літера **г** позначає звук [г]: **гетьман** [г é т' м а н], **грати** [г р á т и], а літера **ґ** – звук [г]: **ґрунт** [г р у н т], **ґанок** [г á н о к], **ґрати** [г р á т и].

Літери **я, ю, є** можуть позначати два звуки: **я** – [йа]: **яр** [й а р], **мрія** [м р' і й а]; **ю** – [йу]: **юнак** [й у н á к], **співаю** [с' п' і в á й у]; **є** – [йе]: **єдиний** [й е д í н и й], **моє** [м о й é], **ательє** [а т е^н л' й é]. Літери **я, ю, є** можуть позначати голосні звуки [а], [у], [е], коли стоять після м'яких приголосних. Наприклад: **стеля** [с т é л' а], **людина** [л' у д í н а], **осіннє** [о с' і н': е].

Подвоєні та подовжені літери означають один звук, біля якого ставиться двокрапка: навчання [н а в ч а н': а], Запоріжжя [з а п о р' і ж': а] (власні назви у транскрипції пишуться з маленької літери).

IV. Пригадайте особливості вимови деяких груп приголосних:

Буквосполучення	Слово	Транскрипція
1. У дієсловах подані буквосполучення вимовляються так:		
- <i>шся</i> – [с'ї]	<i>котишся</i>	[кóти°с'а]
- <i>ться</i> – [ц':а]	<i>робиться</i>	[рóби°ц':а]
- <i>жся</i> – [з'с'а]	<i>зв'яжся</i>	[зв'áз'с'а]
- <i>чся</i> – [ц'с'а]	<i>вибачся</i>	[в'ібац'с'а]
2. У іменниках подані буквосполучення вимовляються так:		
- <i>шці</i> – [с'ц'і]	<i>кашці</i>	[к'ас'ц'і]
- <i>жці</i> – [з'ц'і]	<i>стежці</i>	[ст'éz'ц'і]
- <i>цці</i> – [ц':і]	<i>бочці</i>	[бóц':і]
- <i>тці</i> – [ц':і]	<i>квітці</i>	[кв'іц':і]
- <i>сч-</i> , - <i>с'ч-</i> – [шч]	<i>Парасчин</i> <i>Прісьчин</i>	[пар'ашчин] [прішчин]
3. Вимова префіксів та прийменників. Зверніть увагу на вимову префіксів і прийменників. Префікс і прийменник з у позиції перед глухим приголосним оглушується і вимовляється як [с]: <i>зсунути</i> [с:] <i>унути</i> , з <i>Канева</i> [с к] <i>анева</i> .		
- <i>зж-</i> – [ж:]; - <i>зч-</i> – [шч] у префіксах <i>з-</i> , <i>роз-</i> та у прийменнику <i>з</i> : - <i>зч-</i> – [жч] у корені; <i>здж</i> – [ждж]; - <i>зш-</i> – <i>шш</i> [ш:] у префіксі <i>з-</i> ; - <i>зш-</i> – [жш]; - <i>сш-</i> – <i>шш</i> [ш:]	<i>безжурний</i> <i>зчистити</i> <i>з чого</i> <i>Мотузчин</i> <i>з джерела</i> <i>зшити</i> <i>зикребти</i> <i>злізши</i> <i>принісши</i>	[бe°ж:ўрни°й] [шч'істи°ти°] [шчóго] [мóтужчи°н] [ждже°ре°ла] [ш:ўти°] [ш:кре°бт'і] [злізши] [при°н'іш:и]
4. Буквосполучення - <i>дч-</i> , - <i>тч-</i> – [ч:]; - <i>тш-</i> – [чш]		
<i>заквітчати</i>		[закв'іч:áти]
<i>коротший</i>		[корóчший]

5. У позиції перед іншим наступним м'яким приголосним звуки [д], [т], [з], [дз], [с], [ц], [н], [л] пом'якшуються. Але завжди твердо вимовляються звуки [д], [т], [л], [н] перед напівпом'якшеними [б', п', в', м', ф', ж', ч', ш', дж', з', к', х', р'] та м'яким [р']:

дні	[д'н'і]
могутній	[мо'гут'н'ій]
кузня	[ку'з'н'а]
пісня	[п'іс'н'а]
цвях	[ц'в'ах]

V. Виконуючи завдання, ви можете скористатися такими підказками:

«+» – таку позначку використовуйте над словами, у яких звуків більше, ніж букв;

«-» – над словами, у яких звуків менше, ніж букв;

«=» – над словами, у яких звуків та букв однакова кількість.

Тест № 1. Однакова кількість звуків і букв у кожному слові рядка:

+1   -1-1   +1   =
 А щастя (5 б.), дзьоб (5 б.), ягня (4 б.), пісня (5 б.)
 [шч'ас'т'а] (6 зв.), [дз'об] (3 зв.), [йагн'а] (5 зв.), [п'іс'н'а] (5 зв.)

=   +1   -1=   +1-1=   =
 Б любов (5 б.), щемить (6 б.), покаєння (8 б.), ряска (5 б.)
 [л'уб'ов] (5 зв.), [шч'ем'іт'] (6 зв.), [пока'ян':а] (8 зв.), [р'аска] (5 зв.)

=   =   +1   -1
 В моряк (5 б.), шлюб (4 б.), явір (4 б.), день (4 б.)
 [мор'ак] (5 зв.), [шл'уб] (4 зв.), [йав'ір] (5 зв.), [ден'] (3 зв.)

-1   =   +1 -1=   -1
 Г дзвінок (7 б.), крапля (6 б.), юність (6 б.), піджак (6 б.)
 [дз'ів'інок] (6 зв.), [к'рапл'а] (6 зв.), [йун'іс'т'] (6 зв.), [п'ідж'ак] (5 зв.)

Тест № 2. Укажіть, у якому рядку різна кількість звуків і букв:

-1   +1-1=   +1   -1=   +1-1=
 А квітці (6 б.), б'єшся (5 б.), щедрість (8 б.), п'ятдесят (8 б.)
 [к'ві'тц'і:] (5 зв.), [б'й'єс':а] (5 зв.), [шч'ед'р'іс'т'] (8 зв.), [п'і'ядес'ят] (8 зв.)

-1+1=   =   +1-1=   -1+1=

Б рельєф (6 б.), зозуля (6 б.), б'єшся (5 б.), більярд (7 б.)
 [ре'л'йєф] (6 зв.), [зо'зул'а] (6 зв.), [б'йєс':а] (5 зв.), [біл'йáрд] (7 зв.)

+1 -1=   -1+1=   +1-1=   +1-1=

В юність (6 б.), порт'єра (8 б.), грієшся (7 б.), знищення (8 б.)
 [й'у'н'іс'т'] (6 зв.), [порт'йєра] (8 зв.), [гр'йієс':а] (7 зв.), [знищен':а] (8 зв.)

+1 -1=   +1 -1=   =   +1 -1=

Г європейський (12 б.), ясність (7 б.), тютюн (5 б.), ячмінь (6 б.)
 [йєвропéйс'кий] (12 зв.), [йáс'н'іс'т'] (7 зв.), [т'ут'у'н] (5 зв.), [йáчм'і'н'] (6 зв.)

Уподібнення приголосних звуків

Причина виникнення труднощів: учні часто не розмежують написання та вимову.

Спосіб вирішення проблеми: під час вивчення теми зосереджувати увагу на розбіжності вимови та написанні деяких часто вживаних слів; відпрацювати практично основні правила вимови.

Поради для вирішення тестових завдань:

I. Уважно читайте завдання тесту, підкресліть ключове слово.

II. Пригадайте правило «Уподібнення приголосних»:

1. Для цього пропонуємо скористатися табличкою:

Дзвінки приголосні:	[б]	[д]	[д']	[г]	[г']	[ж]	[з]	[з']	[дж]	[дз]	[дз']
	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑	↑
Глухі приголосні:	[п]	[т]	[т']	[х]	[к]	[ш]	[с]	[с']	[ч]	[ц]	[ц']

Зуважте! Стрілочки, скеровані догори, вказують, що глухі приголосні уподібнюються до дзвінких, натомість дзвінки приголосні не уподібнюються до глухих, за винятком [г], [з], на що вказують стрілочки в напрямку вниз.

2. Зверніть увагу, що дзвінки не оглушуються, за винятком звуків [г] та [з]:

- г – [x] у словах: вогко [вохко], нігті [н'іхт'і], кігті [к'іхт'і], дьогтю [д'охт'у], легко [лехко] та похідних;
- з – [с] – [ш] у позиції прийменника чи префікса перед наступним глухим, наприклад: з сином [с:сином], зшити [ш:ити].

3. Зверніться ще раз до таблиці на с. 81–82, пригадайте, коли глухі приголосні звуки уподібнюються до дзвінких, пригадайте уподібнення приголосних за м'якістю, зосередьтеся на особливостях вимови груп приголосних.

Запам'ятайте уподібнення к – [г] у словах: вокзал [вогзал], рюкзак [р'угзак], якби [йагби].

III. Обов'язково перевіряйте всі варіанти відповідей.

IV. Біля кожного слова робіть позначки, щоб не повертатися декілька разів до одного завдання.

Тест № 1. Підкреслені літери позначають однаковий звук у кожному слові рядка:

А віт**р**як, ші**с**т**с**от, смію**т**ься ([в'і**т**р'ак], [ш'і**с**:от], [с'м'ійу**т**:а])

Б лі**ж**ко, на ні**ж**ці, **ж**інка ([л'і**ж**ко], [на н'і**ж**'ці], [**ж**'інка])

В я**к**би, **к**лас, колосок ([я**к**би], [**к**лас], [**к**олосок])

Г лег**к**ий, **г**олос, миг**г**отів ([л**е**х**к**ій], [**г**олос], [ми**г**от'ів])

Д **п**р**о**сьба, **з**ірка, **к**у**з**ня ([п**р**о**з**'ба], [**з**'ірка], [ку**з**'ня])

Тест № 2. Підкреслені літери позначають однаковий звук у кожному слові рядка:

А роз**з**клад, з**я**блик, з**ж**ати, ([р**о**з**к**лад], [**з**'яблик], [**ж**:ати])

Б жури**ш**ся, с**я**йво, розр**і**сся ([жу**р**и**ш**'ся], [**с**:яйво], [ро**з**р'**і**с':а])

В сороч**ц**і, ч**а**йний, доч**ц**і ([со**р**оч**ц**:і], [**ч**айний], [до**ч**:і])

Г **п**'ять, **п**юре, **п**од**я**ка ([п'**й**ат'], [**п**'юре], [**п**од'ака])

Наголос

Причина виникнення труднощів: наголошування слів – складна тема. В українській мові наголос динамічний, вільний і рухомий. У розмовному мовленні досить часто слова наголошуються неправильно, що й викликає труднощі при засвоєнні нормативного наголошування.

Спосіб вирішення проблеми: звертати особливу увагу на правильне наголошування слів не тільки під час виконання тестових завдань, а й під час повсякденного спілкування.

Поради для вирішення тестових завдань:

I. Запам'ятати основні принципи наголошування слів:

1. Іменники.

Віддієслівні іменники середнього роду на **-ання**, у яких більше двох складів, мають наголос, як правило, на суфіксі: навчання, завдання, запитання, читання, визнання, видання, пізнання, послання (АЛЕ: нехтування від нехтувати, бігання від бігати (тут по-іншому не скажеш)).

У багатьох іменниках жіночого роду із суфіксом **-к(а)** у множині наголос переходить на закінчення – вказівка – вказівки, учителька – учительки (АЛЕ: родичка – родички, сусідка – сусідки (тут інакш не скажеш)).

Більшість іменників у **множині** має наголос на закінченні: листки, сторінки тощо.

На **останній склад** наголошуємо такі слова на позначення мір довжин: міліметр, сантиметр, кілометр (АЛЕ: барометр, термометр, периметр (інакше – ніяк)).

2. Прикметники.

У більшості **двоскладових** прикметників наголос падає на закінчення: гіркий, тонкий, новий, тісний, вузький тощо (так само котрий).

Завжди наголошеним є пестливий суфік **-еньк-**: добренький, тоненький, легенький тощо.

3. Числівники.

Наголос на **-адцять**: одинадцять, чотирнадцять.

Наголос на **-десят**: сімдесят, вісімдесят.

4. Дієслова. Дієслово **бути**: бути, будемо, але у минулому часі: була, було, були.

Наголос на останньому складі мають дієслова вести, нести і под.

У дієслівних закінченнях **-емо**, **-имо**, **-ете**, **-ите** наголошуємо останній склад: несемоо, несетее, ідемоо, ідетее тощо (АЛЕ: будемо, гуркочемо, залишите).

II. Вивчити слова із «Короткого словника наголосів», укладеного О. Авраменком [1, 339–342].

III. Створити окремо картки зі словами, у яких наголос падає на перший склад, на другий, на третій, та повторювати їх час від часу.

Наголошений перший склад	Наголошений другий склад	Наголошений третій склад
вИпадок	босОніж	відповІсти
вИробіток	вітчИм	діалОг
вИтрата	гуртОжиток	жалюзІ
дОнька	добУток	занеслО
дрОва	допІзна	каталОг
зОзла	дочкА	кіломЕтр
зрУчний	жадАний	кропивА
кОлесо	завлАння	кулінАрія
нАчинка	засУха	одинАдцять
нАчисто	індУстрія	посерЕдині
Олень	корОмисло	течіЯ
Оцет	котрИй	урочИсто
пЕрепел	мерЕжа	чотирнАдцять
пОдруга	ненАвисть	
пОзичка	нестИ	
пОзначка	новИй	
рАзом	ознАка	
рЕшето	перЕпис	
спИна	рукОпис	
фОльга	руслО	
фОрзац	старАнно	
	фартУх	
	фенОмен	
	чорнОзем	
	чорнОслив	
	шофЕр	

IV. Виконуючи тести, розставляйте наголоси в усіх словах, щоб не повертатися кілька разів до одного й того ж слова.

Тест № 1. Познач рядок, у якому в усіх словах наголос падає на перший склад:

А вітчим, дочка, проміжок (*вітчИм, дочкА, проміжОк* – у всіх словах наголос падає на другий склад).

Б витрата, дрова, фаховий (*вИтрата, дрОва, фаховИй* – в останньому слові наголос падає на третій склад).

В читання, фольга, квартал (*читАння, фОльга, квартАл* – тільки у другому слові наголос падає на перший склад).

Г олень, разом, зручний (*Олень, рАзом, зрУчний* – у всіх словах наголос падає на перший склад).

Тест № 2. Познач рядок, у якому в усіх словах наголос падає на другий склад:

А асиметрія, вимова, чарівний (*асиметрІя, вимОва, чарівнІий* – тільки у другому слові наголос падає на другий склад).

Б ознака, новий, шофер (*ознАка, новІий, шофЕр* – у всіх словах наголос падає на другий склад).

В кропива, літопис, випадок (*кропивА, літОпис, вИпадок* – лише у другому слові наголошений другий склад).

Г каталог, жалюзі, листопад (*каталОг, жалюзІ, листопАд* – у всіх словах наголошений третій склад).

Для повного закріплення знань прослухайте лайфхаки з української мови, розроблені викладачами української мови та літератури, розміщені на YouTube. На сайті представлено безліч прекрасних навчальних матеріалів для занять у школі. Є навіть спеціальний освітній канал, орієнтований тільки на вчителів та учнів.

Написання слів з ненаголошеними е, и, о

Причина виникнення труднощів: написання слів з ненаголошеними **е, и, о** перевіряється наголосом, а учні досить часто не знають, як правильно наголошувати слова.

Спосіб вирішення проблеми: під час вивчення теми звернути увагу учнів на те, що при написанні слів, які не можна перевірити наголосом, застосовуємо правила, подані нижче.

Поради для вирішення тестових завдань:

І. Вивчити напам'ять буквосполучення, у яких пишемо **е, и, о**.

1. Буква е пишеться: а) у кореневому буквосполученні **-ере-**, **-еле-**: берег, передмістя, ожеледь, селезень;

б) якщо **е** при зміні випадає або чергується з **і**: осені – осінь, серпень – серпня;

в) у суфіксах **-ець, -ень, -тель, -ер(о), -елезн-, -ен-, -енн-, -еньк-, -есеньк, -ечок-, -ечк-**: кошенья, запрошення, батенько, малесенький, подушечка, учитель.

2. Буква и пишеться: а) у кореневому буквосполученні **-ри, -ли-** між приголосними у відкритих ненаголошених складах: бриніти, гриміти, стриміти;

б) у суфіксах **-ик, -иц(я), -иц(е), -иськ, -ив(о), -ин-, -инн(я), -ичок-, -ичк-**: братик, хлопчик, мереживо, чудовисько, паличка (палиця), вуличка (вулиця).

Зверніть увагу! В окремих дієслівних коренях **е** чергується з **и**: **тер**ти – **сти**рати, **помер**ти – **вми**рати, **забер**у – **заби**рати тощо. Буква **и** пишеться, коли в слові є суфікс **-а-**.

3. Буква о пишеться: а) у кореневому буквосполученні **-оро-, -оло-**: боротися, волосся, молотити;

б) у словах: гончар, корявий, погано, лопата, монастир, багатир (силач), борсук, отаман.

II. Запам'ятати винятки: *марєво, зарєво*. У деяких словах написання літер не можна перевірити: *апельсин, левада, кишеня, леміш, лимон, пиріг, кремезний*. Тоді треба звернутися до орфографічного словника.

Тест № 1. Літеру **и** треба писати на місці пропуску в усіх словах рядка:

А л..ман, вул..чка, кош..ня, добр..во (У словах *лиман, вуличка, добриво* за правилом **-ри-, -ли-** пишемо **И**, але *кошеня* має суфікс **-ен(я)**).

Б мат..матика, вогн..ще, плет..во, бл..щить (У словах *вогнище, плетиво, блищить* за правилами пишемо **И**, але *математика*).

В невм..рущий, вир..нути, печ..во, виховат..ль (Невмирущий, виринути, печиво за правилами пишемо **И**, але *вихователь* із суфіксом **-тель**).

Г плет..во, с..стема, ш..рокий, п..ріг (Усі слова пишемо з буквою **И**: *система, широкій, пиріг; плетиво* – суфікс **-ив-**).

Тест № 2. Літеру **е** треба писати на місці пропуску в усіх словах рядка:

А л..лека, ож..лець, об..режно, з..ма (У словах *лелека, ожелець, обережно* – буквосполучення **-еле-, -ере-**, але *зіма, бо зіми, зімонька*).

Б в..черя, пш..ниця, дж..рело, л..вада (Усі слова пишемо з «е»: вЕчеря, бо вЕчір; пшЕниця, бо пионо – чергування е-о; джЕрело – буквособолучення -ере-, лЕвада – виняток).

В в..сна, н..діля, п..чера, др..жати (У словах вЕсна (вЕсни), нЕділя, пЕчера (винятки) пишемо Е, дрИжати – И у буквособолучах -ри-, -ли-).

Г л..тіти, кр..лавий, пел..на, м..даль (лЕтіти (злет), пелЕна (буквособолучення -еле-), мЕдаль (виняток), але крИлавий пишемо з И у буквособолученні -ри-).

Тест № 3. Позначте рядок, де на місці крапок пишемо літеру **о**:

А б..лото, ч..рнити, щ..ка, ч..рствий (У словах бОлото (буквособолучення -оло-), чОрнити (чОрний), щОка (щОки), але чЕрствий).

Б б..ротьба, з..зуля, ш..фер, г..лубка (Усі слова пишемо з літерою О: бОротьба (буквособолучення -оро-), зОзуля, шОфер (винятки), зОлубка (зОлуб).

В к..жух, марм..р, в..гкий, кр..пива (Слова-винятки: кОжух, мармУр; крОпива (крОплю).

Г ч..ло, рад..щі, ч..рнетка, плеч..вий (У словах чОло, радОщі, плечОвий пишемо О, але чЕрнетка).

Чергування приголосних звуків

Причина виникнення труднощів: у румунській мові немає чергування приголосних.

Спосіб вирішення проблеми: під час вивчення теми більше уваги звертати на закономірності чергування приголосних звуків у коренях слів.

Поради для вирішення тестових завдань:

I. Вивчити правила «Чергування приголосних» за допомогою прийомів ейдотехніки. Для кращого засвоєння учнями навчального матеріалу можна намалювати людину і запам'ятати частини тіла.

Нога – ніжка – на нозі [г] // [ж] // [з] + ськ (ство) = зьк (зтво)	Прага – празький, Париж – паризький, боягуз – боягузький (боягузтво)
Рука – ручка – на руці [к] // [ч] // [ц] + ськ (ство) = цьк (цтво)	козак – козацький (козацтво), ткач – ткацький, стрілець – стрілецький

<p>Вухо – вущо – у вусі [x] // [ш] // [ц] + ськ (ство) = ськ (ство)</p>	<p>чех – чеський, товариш – товариський (товариство), Одеса – одеський</p>
--	--

П. Запамятати слова-винятки, у яких чергування не відбувається: *баскський, казахський, мексський, нью-йоркський, тюркський, цюрихський.*

Тест № 1. У якому рядку в усіх словах на місці крапок відбувається чергування приголосних:

А **кожух** – у **кожу..і**, **берег** – **узбере..я**, **жінка** – **жін..ин** (*Кожух* – у *кожусі*, *берег* – *узбережся*, *жінка* – *жінчин* – у кожному слові позначається чергування приголосних).

Б **рух** – у **ру..і**, **щоки** – на **що..і**, **герцог** – **герцо..у** (*Рух* – у *русі*, *щоки* – на *щоці*, *герцог* – *герцогу*; у слові *герцог* немає чергування).

В **свекруха** – **свекру..ин**, **вухо** – у **ву..і**, **казах** – **каза..у** (*Свекруха* – *свекрушин*, *вухо* – у *вусі*, *казах* – *казаху*; в останньому слові не відбувається чергування).

Г **чех** – **че..ький**, **байрак** – у **байра..і**, **баски** – **бас..ський** (*Чех* – *чеський*, *байрак* – у *байраці*, *баски* – *баскський* (слово-виняток – чергування приголосних не відбувається)).

Тест № 2. Правильно написані всі слова рядка:

А **юнацький**, **товариський**, **норвежський** (*Юнак* – *юнацький*, *товариш* – *товариський*, *Норвегія* – *норвежський*. Помилка у третьому слові).

Б **козацький**, **петербургський**, **криворізький** (*Козак* – *козацький*, *Петербург* – *петербургський*, *Кривий Ріг* – *криворізький*. Помилка у другому слові).

В **латишський**, **волзький**, **мистецький** (*Латиш* – *латиський*, *Волга* – *волзький*, *митець* – *мистецький*. Помилка у першому слові).

Г **запорізький**, **казахський**, **чеський** (*Запоріжжя* – *запорізький*, *казах* – *казахський* (слово-виняток), *чех* – *чеський*).

Спрощення в групах приголосних

Причина виникнення труднощів: у румунській мові спрощення немає.

Спосіб вирішення проблеми: під час вивчення теми застосувати більше практичних завдань, вивчити напам'ять слова, у яких спрощення не відбувається.

Поради для вирішення тестових завдань:

I. Вивчити правила «Спрощення відбувається»:

1. У групах приголосних **-ждн-**, **-здн-** випадає **д**: *виїздити – виїзний, тиждень – тижня.*
2. У групах приголосних **-стл-**, **-стн-** випадає **т'**: *щастя – щасливий, честь – чесний.*
3. У групах приголосних **-зкн-**, **-скн-** випадає **к** при творенні дієслів із суфіксом **-ну-**: *бризк – бризнути, брязк – брязнути, тріск – тріснути.*
4. У групі приголосних **-слн-** випадає **л**: *масло – масний, мислити – навмисне, ремесло – ремесник.*
5. У групах приголосних **-рдц-**, **-рнци-** випадають **д**, **н**: *чернець – чернця, сердечний – серцевий.*

II. За допомогою методів ейдетики та мнемоніки створити цікаві речення на тему «Спрощення НЕ відбувається»:

- **Шістнадцятирічний кістлявий, хвастливий, пестливий** хлопець, **із зап'ястним** браслетом, **шістеот** разів протягом **шістдесяти** днів носив **хворостняк**.
- **Скнара** Скрудж Макдак на **випускному**. Йому **тоскно**, він **скніє** (*сумує, нудьгує*) і починає **вискнуту** (*вищати – видавати уривчасті, різкі, пронизливі звуки*).
- **Артистці, піаністці, аспірантці, оптимістці невістці** не залишили й **кістки**.

III. Запам'ятати, що у прикметниках, утворених від іменників іншомовного походження з кінцевим **-ст** (*румунською мовою вони звучать майже так само*), спрощення не відбувається: *аванпост – аванпостний, баласт – баластний, компост – компостний, форпост – форпостний, контраст – контрастний.*

IV. Також спрощення приголосних не відбувається у прикметниках, утворених від іменників на твердий **-т** (*більшість із них – слова іншомовного походження*): *гігант – гіганттський, парламент – парламенттський, студент – студенттський.*

V. Під час роботи з тестами головне – завчити винятки!

Тест № 1. Спрощення приголосних на письмі позначається в усіх словах варіанта:

А напас..ник, аген..ство, беззахис..ний (*У слові агентство спрощення не відбувається*).

Б швидкіс..ний, оптиміс..ці, бряз..нути (*Оптимісти – спрощення немає*).

В захис..ник, пис..нути, роз'їз..ний (*Спрощення відбувається у всіх словах, бо жодного слова з винятку немає*).

Г балас..ний, шіс..надцять, чес..ний (*Спрощення не відбувається у словах баластний, шіснадцять*).

Тест № 2. Позначте рядок, у якому в усіх словах спрощення не відбувається:

А йодовміс..ний, кіс..лявий, студен..ство (*Слова йодовмісний у винятках не було, тут відбувається спрощення*).

Б зап'яс..ний, контраст..ний, парламент..ський (*Усі слова з винятків – у них спрощення не відбувається: зап'ястний, контрастний, парламентський*).

В тиж..невий, хворос..няк, медаліс..ці (*Тільки у слові тижневий відбувається спрощення*).

Г тріс..нути, гіган..ський, пес..ливий (*Тільки у слові тріснути відбувається спрощення*).

Написання м'якого знака

Причина виникнення труднощів: у румунській мові одна буква **і** позначає різні звуки, які українською звучать як **і, й, ї [йі]**, або позначає тільки м'якість приголосного.

Спосіб вирішення проблеми: при вивченні теми зосереджувати увагу на розбіжності вимови та написанні букв **й, і, ї** та **ь**.

Поради для вирішення тестових завдань:

I. Відпрацьовуйте орфоепічні навички на основі слів, у яких є букви **й, і, ї** та **ь**.

II. Використовуйте мнемонічні вирази при вивченні правил вживання м'якого знака, вони допомагають краще запам'ятати інформацію.

МНЕМОНІЧНА ФРАЗА

Де Ти З'їСи Ці ЛиНи?

(Знак м'якшення (ь) пишемо після цих приголосних)

II. Запам'ятайте основні правила, застосовуйте їх під час вирішення тестів.

Ь пишеться	Ь не пишеться
1. Після м'яких д, т, з, с, ц, л, н : <i>мідь, гість, зав'язь, вісь, олівець, сіль, олень.</i>	1. Після б, п, в, м, ф : <i>голуб, насип, любов, вісім, верф.</i>
2. У дієсловах на -ться : <i>вибачається, умивається.</i>	2. Після букв ж, ч, ш, щ : <i>ріж, річ, вишня, хвоц.</i>
3. Після букви л , що позначає м'який приголосний, який стоїть перед іншим м'яким приголосним: <i>пальці, сільський.</i>	3. Після р у кінці слова та складу: <i>базар, кобзар, писар, гіркий.</i>
4. У суфіксах -ськ-, -зьк-, -цьк-, -ньк-, -оньк-, -еньк- тощо: <i>чернівецький, донецький, маленький.</i>	4. У буквосполученнях -ни-, -нж-, -нч-, -ниц- : тонший, менший, камінчик, Луганщина.
5. У буквосполученнях -льц-, -льч- (які походять з -льк-): <i>ляльчин – ляльці (лялька); -ньч-, -ньц- (які походять з -ньк-): <i>неньчин – неньці (ненька); -сьч-, -сьц- (які походять з -ськ-): <i>Прісьчин – Прісьці (Пріська).</i></i></i>	5. У буквосполученнях -лч-, -лц- (які походять з -лк-): <i>Наталчин – Наталці (Наталка); -нч-, -нц- (які походять з -нк-): <i>хустинці, бо хустинка; -сч-, -сц- (які походять з -ск-): <i>масці, бо маска.</i></i></i>

III. Вивчіть слова-винятки з м'яким знаком: *бриньчати, різьбяр, тьмянний, няньчити, женьшень, Маньчжурія.*

Вивчіть слова-винятки без м'якого знака: *баский, боязкий, в'язкий, дерзкий, ковзкий, плоский, різкий.*

IV. За допомогою методів ейдетики та мнемоніки створити цікаві речення (тексти) на тему «Написання м'якого знака»:

- *У Маньчжурії, біля женьшеню, одного тьмяного дня різьбяр почав бриньчати, бо мав няньчити дитя.*

- **Різкий, дерзкий, баский кінь потрапив у плоске ковзке і в'язке болото.**

Тест № 1. М'який знак на місці пропуску треба писати в усіх словах рядка:

А лял..ці, різ..бяр, пот..марений (Ляльці, бо лялька (5 правило); різьбяр – виняток; потьмарений (1 правило).

Б піс..ня, пан..щина, бад..орий (У слові пісня м'яка тільки вимова; панщина – група -нц-; бадьорий (1 правило).

В міл..йон, п'ят..сот, слиз..кий (Мільйон (3 правило); п'ятсот – складні числівники пишемо без м'якого знака; слизький – суфікс -зьк- (4 правило).

Г рибал..чин, прац..овитий, взірец.. (Рибалчин, бо рибалка; працюовитий та взірець за 1 правилом).

Тест № 2. Позначте рядок, у якому в усіх словах на місці пропуску м'який знак не пишеться:

А кружал...це, голівон...ці, тон...ший (У словах кружальце та голівонці (голівонька) пишемо знак м'якшення; тонший – група **ни**).

Б дон...чин, пан...щина, глян...те (У словах доньчин (донька) та гляньте пишемо м'який знак; панщина – група **ни**).

В сімдесят..., угор...ський, нян...чин (Слово нянчин (нянька) пишемо зі знаком м'якшення; сімдесят – складний числівник; угорський – перед суфіксом -ськ- тільки після л пишеться **Ь**).

Г різ...кий, піч..., Хар...ків (Усі слова пишемо без м'якого знака: різкий – із винятків, піч – після шиплячої, Харків – р у кінці складу).

Написання апострофа

Причина виникнення труднощів: у румунській мові апострофа немає.

Спосіб вирішення проблеми: під час вивчення теми звернути увагу учнів на те, що апостроф передає роздільну вимову, а не пом'якшення попереднього звука; апостроф пишеться тільки перед **я, ю, є, ї**.

Поради для вирішення тестових завдань:

I. За допомогою мнемонічного виразу запам'ятати приголосні, після яких пишеться апостроф.

МНЕМОНІЧНА ФРАЗА

Апостроф пишемо після:
МаВПа БуФ

II. Вивчити правила написання апострофа.

Апостроф ставимо перед **я, ю, є, ї**

- Після літер, що позначають губні тверді приголосні звуки **б, п, в, м, ф**, якщо перед ними немає іншого приголосного (крім **р**), який належав би до кореня: *солов'їний, сім'я, м'ята, п'ятниця, зв'язати, п'ю, б'ється, в'яз, м'язи, ім'я, В'ячеслав, Стеф'юк; верб'я, верф'ю, торф'яний, черв'як*. Але: *свято, морквяний, мавпячий, цвях*. Якщо приголосний, що стоїть перед губним, належить до префікса, то апостроф теж ставиться: *зв'язок, підв'ялити, обм'яклий, розв'ючувати*.
- Після твердого **р** у кінці складу: *подвір'я, сузір'я, на узгір'ї, з матір'ю, кур'єр, пір'їна*. Якщо *ря, рю, ре* позначають сполучення м'якого [р'] із голосними **а, у, е** ([р'а], [р'у], [р'е]), то апостроф не пишеться: *рясний, Рябко, буря, рюмсати, Рєпін*.
- Після будь-якого твердого приголосного, яким закінчується префікс або перша частина складних слів: *без'язикий, від'єднати, з'ясувати, над'їдений, над'ярусний, роз'ятрити, роз'юшений; дит'ясла, двох'ярусний, чотирьох'ярусний, пан'європейський, пів'юрти, пів'ящика*, але з власними назвами з дефісом: *пів-Європи, пів-Ялти, пів-Юрмали*.
- Після **к** у слові *Лук'ян* і похідних від нього: *Лук'яненко, Лук'янчук, Лук'янчик, Лук'янівка* тощо.

Тест № 1. Апостроф треба писати в усіх словах рядка:

А *верхів.я, св.то, п..єдестал, м.язи* (*Верхів'я, п'єдестал, м'язи, але свято пишемо без апострофа, бо дві приголосні в корені*).

Б тьм..яний, торф..яний, роз..ятрити, довір..я (*Торф'яний, роз'ятрити, довір'я, але тьмяний пишемо без апострофа, бо дві приголосні в корені*).

В мавп..ячий, тім..я, Прип..ять, під..їзд (*Тім'я, Прип'ять, під'їзд, але мавпячий пишемо без апострофа, бо дві приголосні в корені*).

Г черв..як, бур..ян, м..со, дит..ясла (*Черв'як, бур'ян, м'ясо, дит'ясла – усі слова пишуться з апострофом*).

Тест № 2. Позначте рядок, у якому всі слова пишуться без апострофа:

А пів..яблука, ув..язнення, верф..ю (*Усі слова пишуться з апострофом*).

Б медв..яний, нав..ючити, дит..ясла (*Тільки слово медвяний без апострофа*).

В осв..ячений, цв..яшок, лл..ється (*Усі слова пишуться без апострофа: освячений, цвяшок – дві приголосні в корені, лється – л немає серед б, п, в, м, ф*).

Г прем..ера, Лук..ян, підв..язати (*Усі слова пишуться з апострофом: у підв'язати – під- префікс*).

Подвоєння літер

Причина виникнення труднощів: у румунській мові подвоєння та подовження немає.

Спосіб вирішення проблеми: під час вивчення теми пояснити, чим відрізняються поняття «подвоєння» і «подовження»; звернути увагу учнів на слова-винятки, у яких не відбувається подовження та подвоєння.

Поради для вирішення тестових завдань:

I. Вивчити напам'ять букви, які в українській мові подовжуються, використовуючи мнемонічну фразу: **де ти з'їси чи зжуєш ці лини**.

II. Запам'ятати слова-винятки:

- налляти, ссати, ляний, овва, бовван, Ганна;
- підносся, довгожданий, священик, попада, кутя, свиня, третя, маля, теля, гуся тощо.

III. Засвоїти правила, подані нижче.

Подвоєння виникає при збігові однакових приголосних:

а) префікса й кореня: **відділ, ввічливий, віддати, заввишки, оббити, роззброїти;**

б) кореня і суфікса (постфікса): *день – денний, ранок – ранній, причина – причинний, закон – законний, возніс – вознісся;*

в) кінця першої і початку другої частини складноскорочених слів: *військкомат, міськком, юннат;*

г) подвоєння **н** зберігається й перед суфіксом **-ість** в іменниках та прислівниках, утворених від прикметників із подвоєним **н**: *безвинний – безвинність – безвинно, законний – законність – законно, туманний – туманність – туманно;*

Буквосполучення -нн- пишеться

а) у прикметниках з наголошеними суфіксами **-анн(ий), -енн(ий), -янн(ий)**: *нездійснений, неблаганний, недозволений, недоторканий, незрівняний, численний, непримиренний, неказаний, нескінченний, а також у прикметнику старанний (АЛЕ: дієприкметники з наголосом на основі пишуться з одним н: нездійснений, незрівняний, неказаний, нескінчений та ін.);*

б) у прикметниках на **-енн(ий)** старослов'янського походження: *благословенний, блаженний, священний, огненний (але: священник).*

Приголосні д, т, з, с, л, н, ж, ш, ц, ч подовжуються, коли вони стоять між голосними

а) перед **я, ю, і, е** в усіх відмінках іменників середнього роду II відміни (крім родового множини): *знання, знанню, у знанні; сторіччя, сторіччю, у сторіччі; життя, життю, у житті; знаряддя, знаряддю, у знарядді; зілля, зіллю, у зіллі; Запоріжжя, Запоріжжю, у Запоріжжі; волосся, волоссю, у волоссі; питання, питанню, на питанні;*

б) якщо в родовому відмінку множини іменники середнього роду закінчуються на **-ів**, подвоєння зберігається: *почуття – почуттів; відкриття – відкриттів та ін.;*

в) перед **я, ю, і, е** в усіх відмінках деяких іменників чоловічого та жіночого роду I відміни (за винятком родового множини з закінченням **-ей**): *суддя, судді, суддю, суддів і т. д.; стаття, статті, статтю, статтею (але в родовому множини – **статтей**); рілля, ріллі, ріллю, ріллею;*

г) перед **-ю** в орудному відмінку іменників жіночого роду однини III відміни, якщо в називному відмінку їх основа закінчується на один м'який або шиплячий приголосний: *тінь – тінню; мить – миттю; молодь – молоддю; вісь – віссю; міць – міццю; подорож – подорожжю; ніч – нічю; розкіш – розкішю; річ – річю; Рось – Россю;*

д) перед **я, ю** в прислівниках типу: *зрання, спросоння, навмання, попідтинню, попідвіконню* (Уявіть маленьке кошеня, яке зрання спросоння йде попідтинню та попідвіконню навмання).

Тест № 1. У котрому рядку допущені помилки при подвоєнні приголосних:

А священний, щоденник, військкомат, суддя (*Подвоєні букви відповідно до правил пишемо в усіх словах*).

Б священник, цінний, сокровений, старезний (*Помилка у слові священник, бо воно є винятком і пишеться з одним «н»*).

В спорттовари, благословення, ссавець, огнений (*Подвоєні букви пишемо в усіх словах відповідно до правил та винятків з них*).

Г пасся, бовваніти, мерзенний, неблаганний (*Подвоєні букви пишемо в усіх словах відповідно до правил та винятків з них*).

Тест № 2. У якому рядку в усіх словах подвоюються приголосні:

А мід(д)ю, вил(л)єш, узбіч(ч)я, тін(н)ю (*Подвоєні приголосні пишемо в усіх словах*).

Б кмітливист(т)ю, воскресін(н)я, попідтин(н)ю, радіст(т)ю (*Подвоєні букви пишемо в усіх словах, окрім кмітливістю та радістю, оскільки перед т стоїть інший приголосний (с)*).

В закон(н)ість, глинян(н)ий, зран(н)я, незмін(н)ий (*Подвоєні букви пишемо в усіх словах, окрім глиняний, оскільки там ненаголошений суфікс -ян-*).

Г страшен(н)ий, обійст(т)я, страждан(н)я, сіл(л)ю (*Подвоєні букви пишемо в усіх словах, окрім обійстя, оскільки т не стоїть між двома голосними*).

Правопис префіксів

Причина виникнення труднощів: учні часто не розрізняють значення префіксів **пре-**, **при-**, а також забувають правила написання префікса **з-**, **с-**.

Спосіб вирішення проблеми: під час вивчення теми навчити заміняти префікс **пре-** словом «**дуже**»; запам'ятати 3 слова з префіксом **при-** (*призвище, призвисько, прирва*).

Поради для вирішення тестових завдань:

I. За допомогою тестів показати, що префікс **пре-** частіше вживається у прикметниках та прислівниках, а префікс **при-** у дієсловах.

II. Запам'ятати правила, подані нижче.

III. Вивчити правила вживання префікса **с-** за допомогою мнемонічної фрази **кафе «Птах»**.

З префіксами **з-/с-** усе дуже просто: використання того чи іншого префікса залежить від звуку, з якого починається корінь. **С-** уживається перед **глухими** приголосними: **к, п, т, ф, х**, а **з-** – перед **дзвінкими**: *схопити, справити, згорнутися*.

У тих випадках, коли корінь слова починається з двох приголосних, префікс **з-** може змінюватися на **зі-** для милозвучності: *зіграти, зібрати*. А префікс **зі-** в деяких випадках може чергуватися із префіксом **зо-**: *зітліти або зотліти, зімліти або зомліти*.

Префікси **без-, роз-, через-, від- (од-), над-, під-, перед-, понад-, пред-, між-, об-** ніколи не міняють своєї форми, навіть якщо знаходяться перед глухим приголосним: *безбатченко, відлига, міжнародний, передмістя, розчинник*.

Для правильного написання префіксів **пре-, при-, прі-** потрібно знати частини мови та значення слова.

Пре- вживається в прикметниках та прислівниках, якщо за допомогою цього префікса виражається найвищий ступінь ознаки предмета чи живої істоти: *пречудовий, препогано, премудро*. А також у словах старослов'янського походження: *престол, пресвященство, преподобний, превелібний*.

При- вживається в дієсловах, якщо дія означає наближення до чогось (*прийти, поставити, прикотити*), приєднання (*приклеїти, пришити, прибити*) або частково незавершену дію чи її результат (*прилягти, присісти, призупинитися*), а також у прикметниках або іменниках (*прибережний, прикордонний, прикордонник, пришкільний*).

Виняток: *презирство, презирливий*.

Прі- пишемо лише в трьох словах (і похідних від них): *прізвисьце, прізвисько, прірва*.

Тест № 1. Літеру з треба писати на місці пропуску в усіх словах рядка:

А ро..повісти, ..тесати, бе..силий, ..цідити (*У слові стесати пишемо с, тому що кафе «Птах»*).

Б ..читати, ро..галуження, бе..порадний, ..шити (*У всіх словах на місці пропуску пишемо літеру з*).

В ..мелений, бе..карний, ро..трощити, ..тиха (*На місці крапок у слові стиха пишемо префікс с-, тому що кафе «Птах»*).

Г ..тратити, ро..колоти, бе..душний, ..чорнілий (*На місці крапок у слові стратити пишемо с-, тому що кафе «Птах»*).

Тест № 2. Префікс **при-** треба писати в усіх словах рядка:

А пр..в'ялий, пр..блуда, пр..смачний, пр..тягнення (*У слові пресмачний пишемо префікс пре-, тому що дуже смачний*).

Б пр..гнічений, пр..мерзлий, пр..велебний (*Слово превелебний із винятку*).

В пр..бігти, пр..думати, пр..бережний, пр..крашена (*Усі слова з префіксом при-*).

Г пр..гнути, пр..тісно, пр..пізнитися, пр..вітність (Слов *претісно* пишемо префікс пре-, тому що дуже тісно).

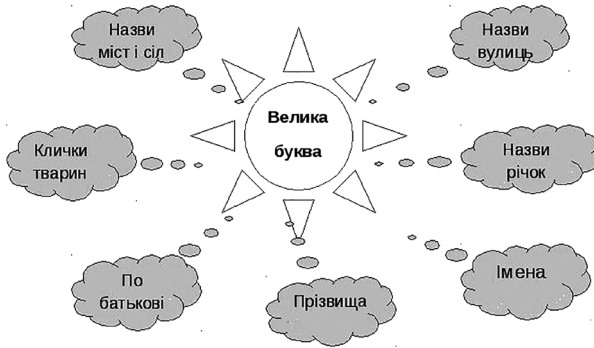
Велика літера у власних назвах

Причина виникнення труднощів: учні не розрізняють у словосполученнях власні назви та загальні.

Спосіб вирішення проблеми: під час вивчення теми більше уваги приділяти словосполученням, де є загальні назви свят, посад, організацій і т. д.

Поради для вирішення тестових завдань:

I. Виконуючи тести на вживання великої літери, намагайтеся створювати асоціації до власних назв.

II. По можливості запам'ятати приклади з правил, поданих нижче, або приклади з підручника, за яким ви працюєте.

1. З великої літери пишуться імена людей, по батькові, прізвища, псевдоніми, конспіративні клички, прізвиська: *Іван Петрович Котляревський, Леся Українка, Каменяр, Кобзар.*

- У складних прізвищах, псевдонімах та іменах, які пишуться з дефісом, кожна складова частина починається великою літерою: *Нечуй-Левицький, Марія-Тереза.*
- Прізвища людей, уживані в загальному значенні, які не втратили свого індивідуального значення (не стали загальними назвами), пишуться з великої літери: *Потрібні нам і Гоголі, і Щедріни (П. Сліпчук).*

- Імена та прізвища людей, які стали загальними назвами людей або предметів, пишуться з малої літери: *донжуан, дизель, рентген*.
- Якщо прізвища (імена) вживаються зневажливо, вони пишуться з малої літери: *гітлери, квіслінги*.

Увага! Назви народів, племен, а також назви людей за національною ознакою або за місцем проживання пишуться з малої літери: *араби, киянин, поляни*.

2. З великої літери пишуться індивідуальні назви:

а) міфологічних істот і богів: *Антей, Аполлон, Венера*;

б) дійових осіб у байках, казках, драматичних творах: *Ворон, Лісовик, Дід Мороз*.

Увага! Якщо назви персонажів із казок, творів для дітей і т. ін. не виступають дійовими особами окремих творів, а використовуються як загальні, вони пишуться з малої літери: *баба-яга, іван-покиван*.

3. Клички свійських тварин, а також приручених чи дресированих звірів і птахів пишуться з великої літери: *Сірко (собака), Раві (слон)*.

Україна, Республіка В'єтнам, Королівство Бельгія, Південно-Африканська Республіка, Суміцина, Галічина, Забужжя, Придніпров'я.

4. З великої літери пишуться назви найвищих посад України та міжнародних посад; також найвищих державних посад інших країн згідно з вимогами дипломатичного протоколу: Генеральний секретар ООН, Президент України, Прем'єр-міністр Канади. (Але з малої літери пишуться назви титулів, рангів, чинів, посад, учених ступенів – декан, принц, академік).

5. Астрономічні назви, народні назви сузір'їв і галактик пишуться з великої літери: *Велика Ведмедиця, Чумацький Шлях*.

Увага! Родові означення при астрономічних назвах пишуться з малої літери: *зірка Альтаїр, комета Галлея*.

6. Назви держав та автономних адміністративно-територіальних одиниць пишуться з великої літери: *Арабська Республіка, Карельська Автономна Республіка.*

7. Назви сторін світу, якщо маємо на увазі краї чи народи, пишуться з великої літери: *Далекий Схід, Північна Буковина.*

8. Географічні і топографічні власні назви пишуться з великої літери, крім службових слів і видових означень (мис, море, затока): Азія, Берингове море, гора Говерла.

9. Назви вулиць, шляхів, каналів, течій, а також майданів, парків, архітектурних пам'яток, храмів і т. ін. пишуться з великої літери: *Андріївський узвіз, бульвар Тараса Шевченка.*

Увага! Якщо у власних назвах означувані слова **брі́д, вал, міст, шлях, яр** тощо не сприймаються як родові поняття, то вони пишуться з великої літери: *Ярославів Вал.*

10. Назви знаменних подій, свят, епох тощо пишуться з великої літери: *День учителя, Новий рік (але Свято Перемоги, День Незалежності України).*

11. У назвах груп або союзів держав і найвищих міжнародних організацій усі слова, крім родових позначень, пишуться з великої літери: *Співдружність Незалежних Держав, Міжнародний комітет Червоного Хреста.*

12. У назвах державних, громадських організацій, партій України та інших держав перше слово пишеться з великої літери: *Збройні сили України, Верховний суд України.*

13. У назвах міністерств, їхніх головних управлінь та установ місцевого значення перше слово пишеться з великої літери: *Міністерство транспорту і зв'язку України, Чернівецька обласна державна адміністрація.*

14. Власні назви навчальних закладів, науково-дослідних установ, театрів, музеїв, підприємств пишуться з великої літери: *Будинок актора, Інститут української мови.*

Тест № 1. З великої літери треба писати лише перше слово у власній назві:

А Л(л)еся У(у)країнка (*Обидва слова пишемо з великої літери, бо це псевдонім.*)

Б Н(н)обелівська П(п)ремія (*Слово премія пишемо з малої літери, бо це загальна назва.*)

В Б(б)аба Я(я)га (*Обидва слова пишемо з великої літери, бо це казковий герой.*)

Г В(в)елика В(в)едмедичка (*Обидва слова пишемо з великої літери, бо це сузір'я.*)

Тест № 2. З малої літери треба писати обидва слова в рядку:

А М(м)атір Б(б)ожа (*Обидва слова пишемо з великої літери, бо це біблійна назва.*)

Б Ф(ф)ранкова П(п)оезія (*Тільки слово поезія пишемо з малої літери, бо це загальна назва.*)

В А(а)хіллесова П(п)'ята (*Обидва слова пишемо з малої літери, бо це фразеологізм.*)

Г Д(д)ень У(у)чителя (*Тільки слово учителя пишемо з малої літери, бо так вимагає 10 правило.*)

Написання слів іншомовного походження

Причина виникнення труднощів: складний для засвоєння матеріал, окрім того, в учнів малий словниковий запас.

Спосіб вирішення проблеми: під час вивчення теми формувати вміння правильно вимовляти і записувати слова іншомовного походження, пояснювати значення іншомовних слів.

Поради для вирішення тестових завдань:

І. Вивчіть напам'ять «правило дев'ятки» для написання букви **и**; щоб краще запам'яталась інформація, використовуйте мнемонічну фразу.

МНЕМОНІЧНА ФРАЗА

Де Ти З'їСи Цю ЧаШу ЖиРу?
(Правило дев'ятки: пишемо **и**
в ініомовних загальних назвах)

II. Завчіть правила написання букви **І** та **Ї**.

Пишеться і	
на початку слова	<i>ікона, історія</i>
після літер на позначення приго- лосних, що не входять до правила «дев'ятки»	<i>піраміда, фінанси, бізнес</i>
перед літерою на позначення голосного або й	<i>піаніно, радіус, ажіотаж, позиція</i>
у кінці незмінюваних слів	<i>таксі, поні, колібри</i>
в окремих власних назвах	<i>Грімм, Сідней, Дідро, Россіні</i>
Пишеться ї	
після літер на позначення голосних	<i>мозаїка, Енеїда (але в складних словах, де перша частина закін- чується на голосний, на початку другої пишеться і: староіндій- ський, доісторичний)</i>

III. Запам'ятайте слова-винятки: *лимон, мирт, кипарис, спирт, кинджал, нирка, дякон, єпископ, мирта, християнство* тощо.

IV. Вивчіть ініомовні слова, в яких живається буква **у**.

Пишеться у	
у словах, запозичених з французької мови, після літер на позначення шиплячих ж, ч	<i>журі, парашут, Жуль, парфуми, парфумерія</i>

V. Виконуйте тести, застосовуючи правила.

Тест № 1. Літеру **и** треба писати на місці крапок в усіх словах рядка:

А Ч..каго, д..лема, д..алект (*Чикаго, дилема – правило дев'ятки, діалект – перед літерою на позначення голосного*).

Б с..стема, ч..пси, реч..татив (*Система, чипси, речитатив за правилом дев'ятки*).

В дж..нси, ц..стерна, федерац..я (*Джинси, цистерна – правило дев'ятки, федерація – перед літерою на позначення голосного*).

Г л..цензія, сп..рт, к..нджал (*Ліцензія – л не входить до правила дев'ятки, спирт, кинджал – винятки*).

VI. Запам'ятайте основні правила подвоєння літер на позначення приголосних.

Подвоєння відбувається	
у власних назвах і словах, похідних від них	Андорра, андоррський
за збігу однакових приголосних на межі префікса й кореня, якщо в мові вживається паралельне не-префіксальне слово	імміграція (міграція), сюрреалізм (реалізм) (але анотація, конотація)

VII. Запам'ятайте: у загальних іншомовних назвах подвоєння не відбувається, окрім слів-винятків. Вивчіть їх напам'ять: *аннали, білль, бонна, брутто, булла, ванна, вілла, дурра, мадонна, манна, мірра, мотто, мулла, нетто, панна, пенні, панно, тонна*.

VIII. Запам'ятайте значення деяких іншомовних слів та однозвучних з ними власне українських чи запозичених слів. Це цікаво! **Зверніть увагу!** Виділені букви позначають наголос у слові.

Біль – страждання	Білл – законопроект
бона – Р. в. від іменника бон	бонна – вихователька, гувернантка
була – ж. р. від дієслова бути	булла – папська грамота, скріплена печаткою
віла – міфічна істота – русалка	вілла – комфортабельний заміський будинок

кача – від іменника сер. р. каченятко	качча – мистецький жанр
мана – привид, ілюзія	манна – продукт харчування
миро – запашна олія	мирра – тропічне бальзамове дерево; смола з нього
мото – частина складного слова від мотор: мотокрос	мотто – епіграф, гасло, дотепний вислів
пені – Р. в. від іменника пеня	пенні (розмінна монета Великої Британії)

Нетто – вага товару без тари, упаковки; **брутто** – вага товару з упаковкою; **аннали** – літопис; **дурра** – тропічна однорічна хлібна і кормова рослина, вид сорго; **мулла** – мусульманський священик; **тонна** – одиниця вимірювання; **панна** – звертання до особи жіночої статі; **панно** – шматок тканини, частина поверхні стіни, стелі, дверей, обмежена рамка, заповнена живописом, мозаїкою.

Тест № 2. Помилку у написанні слів іншомовного походження допущено у рядку:

А імміграція, альтруїст, бонна, кон'юнктура

Б інновація, силует, курйоз, тонна

В піцца, парфуми, мирра, колібрі (*У слові піцца подвоєння не відбувається, цієї загальної назви не було серед винятків!*)

Г анотація, шосе, аннали, журі

ІХ. Вивчіть правила написання м'якого знака.

М'який знак пишеться після д, т, з, с, л, н	
перед я, ю, є, ї, йо	ательє, мільярд, консьєржка
відповідно до вимови після л перед літерами на позначення приголосних	альтруїст, фільм (але залп)
відповідно до вимови в кінці слів	магістраль, каніфоль (але бал, шприц)

М'який знак не пишеться перед **я, ю**, коли вони позначають сполучення м'якого або пом'якшеного приголосного з **а, у**: тюль, нюанс, резюме.

Тест № 3. М'який знак треба писати на місці крапок в усіх словах рядка:

А магістрал..т, асфал..т, пап..е-маше (У слові пап'е-маше немає м'якого знака, бо після губного звуку пишеться апостроф).

Б барел..єф, рел..єфний, п..єса (У слові п'єса немає м'якого знака, бо після губного звуку пишеться апостроф).

В порт..єра, міл..ярдер, бал..зам (За правилом усі слова з м'яким знаком).

Г б..юлетень, грил..яж, Мол..єр (У слові бюлетень немає ні м'якого знака, ні апострофа, бо цього вимагає вимова).

Х. Вивчіть правила написання апострофа.

Апостроф пишеться при роздільній вимові перед я, ю, є, ї	
після б, п, в, м, ф, ж, ч, ш, г, к, х, р	інтер'ю, дистриб'ютор, миш'як, Женев'єва
після кінцевого приголосного префікса	ін'єкція, ад'ютант, кон'юнктура
Апостроф не пишеться	
перед йо	курйоз, серйозний
коли я, ю позначають пом'якшення попереднього приголосного	манікюр, бюджет, бязь

Зауважте! Апостроф пишеться після початкового **д, о** в прізвищах: Жанна д'Арк, О'Генрі тощо.

Тест № 4. Апостроф треба писати на місці крапок в усіх словах рядка:

А кр..юшон, кур..єр, Монтеск..є (У слові крюшон апострофа немає, бо немає роздільної вимови).

Б кастан..єти, Лавуаз..є, кар..єр (У словах кастаньєти, Лавуазьє за правилом пишемо м'який знак).

В сомел..є, Руж..є, Д..Артаньян (У слові сомельє за правилом пишемо м'який знак).

Г інтер..єр, п..єса, О..Коннейль (У всіх словах пишемо апостроф).

Написання складних слів разом і з дефісом

Причина виникнення труднощів: великий обсяг інформації, оскільки зібрано написання складних слів різних частин мови.

Спосіб вирішення проблеми: під час вивчення частин мови особливу увагу звертати на правопис складних слів.

Поради для вирішення тестових завдань:

I. З'ясуйте частину мови, до якої належить слово, аналізуйте фонемний, морфемний та словотвірний склад. Визначте: складне слово утворене від словосполучення чи двох слів, між якими можна поставити сполучник *і*.

II. Запам'ятайте деякі правила написання складних іменників разом у такий спосіб: пригадайте слова, добре Вам відомі, які починаються на *авіа-* (авіарейс), *аудіо-* (аудіокасети), *агро-* (агропромисловість), *біо-* (біологія), *відео-* (відеоролик), *екстра-* (екстрасенс), *кіно-* (кінофільм), *макро-* (макросвіт), *мікро-* (мікрохвильова піч), *моно-* (монолог), *радіо-* (радіопередача), *стерео-* (стереоапаратура), *супер-* (супермен), *фото-* (фотоапарат) тощо.

Тільки декілька частинок треба запам'ятати, що пишуться з дефісом: *віце-, екс-, лейб-, альфа-, міді-, міні-, максі-, обер-, бета-, унтер-* (лише *контр-адмірал*).

III. Завчіть правила, що подані в таблиці.

Разом пишуться іменники	Із дефісом пишуться іменники
утворені за допомогою сполучного голосного <i>о, е:</i> <i>чорнозем, зорепад, водогін</i>	утворені з двох іменників без сполучних голосних: <i>купівля-продаж, інтернет-магазин, Вовчик-Братчик, хліб-сіль</i>
першою частиною яких є дієслово у формі наказового способу: <i>горицвіт, перекотиполе, пройдисвіт</i>	назви посад, професій, спеціальностей: <i>прем'єр-міністр, генерал-майор</i>
	назви одиниць виміру: <i>тонно-кілометр, людино-день</i>

<p>першою частиною яких є числівник, записаний словом: <i>п'ятикласник, сторіччя</i></p>	<p>прикладки, що стоять після пояснюваного іменника й виражають ознаку, яку можна передати прикметником: <i>дівчина-красуня, хлопець-богатыр, дуб-велетень</i> (але <i>красуня дівчина, богатыр хлопець</i>)</p>
<p>з першою частиною <i>пів-, напів-, полу-</i>: <i>пів'яблука, півогірка, напівавтомат, полумисок</i></p>	<p>прикладки – видові назви, які стоять перед пояснюваним словом: <i>Дніпро-ріка, сон-трава, Ведмідь-гора</i></p> <p>власні назви з частиною <i>пів-</i>: <i>пів-Луганська, пів-Японії</i></p>

<p>Разом пишуться прикметники</p>	<p>Із дефісом пишуться прикметники</p>
<p>утворені від залежних між собою слів (між ними не можна вставити сполучника і): <i>східнослов'янський</i> (східні слов'яни), <i>лівобережний</i> (лівий берег), <i>теплолюбний</i> (любить тепло)</p>	<p>утворені від незалежних між собою слів (між ними можна вставити сполучник і): <i>мовно-літературний</i> (мовний і літературний), <i>валютно-фінансовий</i> (валютний і фінансовий)</p>
<p>до складу яких входять слова <i>мало-, багато-, ново-, старо-, давньо-, нижньо-, верхньо-</i> тощо: <i>багатоканальний, староукраїнський</i></p>	<p>назви відтінків кольору, смаку та поєднання кольорів: <i>темно-зелений, кисло-солоний, червоно-чорний</i> (але <i>жовтогарячий, червоногарячий, золотогарячий</i>)</p>

першою частиною яких є числівник, записаний словом: <i>семиденний, двадцятирічний</i>	першою частиною яких є числівник, записаний цифрами: <i>50-річний, 2-гігабайтний</i>
	назви проміжних частин світу: <i>південно-східний, північно-західний</i>
	з першою частиною військово-, воєнно-: <i>військово-спортивний, воєнно-стратегічний</i> (але військовополонений, військовозобов'язаний – прикметники, що стали іменниками)

IV. *Зауважте!* Прикметники, утворені від складних іменників, пишуться так, як відповідні іменники: *лісостеп – лісостеповий, Івано-Франківськ – івано-франківський*, але *іванофранківець*.

Треба відрізнити складні прикметники та словосполучення, утворені з прислівника та прикметника (дісприкметника): *чітко окреслений, цілком правильний, швидко прочитаний, хімічно зв'язаний* (прислівник у таких випадках логічно наголошений і виступає членом речення).

Запам'ятайте: *суспільно корисний, суспільно необхідний*, тому що можемо сказати корисний або необхідний для суспільства, але *суспільно-політичний. Всесвітньо відомий, але всесвітньо-історичний*.

Тест № 1. Разом треба писати кожне слово рядка:

А *напів/провідник, пів/острів, міні/маркет* (*Напівпровідник, пів-острів – слова з пів-, напів- пишемо разом; міні-маркет пишемо з дефісом, тому що частинка міні-*).

Б *радіо/передача, інтернет/магазин, авіа/рейс* (*Радіопередача, авіарейс пишемо разом, тому що частинка радіо-, авіа-; інтернет-магазин із дефісом, тому що частинка інтернет-*).

В жовто/гарячий, пів'/яблука, військово/спортивний (*Жовтого-гарячий – слово-виняток, пів'яблука – слова з пів- пишуться разом, але військово-спортивний – і військовий і спортивний*).

Г пройди/світ, ліво/бережний, двадцяти/річний (*Усі слова пишуться разом: пройдисвіт – перша частина дієслово наказового способу; ліво-бережний – лівий берег; двадцятирічний – перша частина числівник*).

Тест № 2. Із дефісом треба писати кожне слово рядка:

А лісо/степовий, гриб/паразит, фізико/математичний (*Лісостеповий відповідно до правил пишемо разом*).

Б м'ясо/молочний, всесвітньо/відомий, навчально/виховний (*Всесвітньо відомий – слово-виняток пишемо окремо*).

В член/кореспондент, жовто/зелений, музично/розважальний (*Відповідно до правил усі слова пишемо з дефісом*).

Г гірко/кислий, мовно/літературний, вантажо/підйомний (*Вантажопідйомний пишемо разом, бо підняти вантаж*).

НЕ з різними частинами мови

Причина виникнення труднощів: учні не розрізняють заперечну частку **не**, яку завжди треба писати окремо, і префікс **не-**, який завжди треба писати разом.

Спосіб вирішення проблеми: під час вивчення теми розглянути усі можливі випадки вживання **не** з різними частинами мови.

Поради для вирішення тестових завдань:

I. Для того, щоб правильно написати **не** з будь-яким словом, спочатку треба визначити, до якої частини мови воно належить; вживається слово без **не** чи ні; можна замінити синонімом чи ні; чи є пояснювальне слово; чи слово з **не** виступає присудком тощо.

II. Варто запам'ятати, що частка **не** заперечує якесь явище, ознаку чи дію, відкидає їх або перекреслює, а префікс **не-** творить нові слова, часто з протилежним змістом.

III. Вивчіть основні правила, подані нижче.

Іменник. Прикметник. Прислівник

Разом з НЕ	Окремо з НЕ
коли слово без НЕ не вживається: <i>неук, невдаха, негайний, негамовний, невблаганно, невинно</i> ;	якщо заперечує лексичне значення слова, найчастіше в таких реченнях є протиставлення: <i>Не сум, а жаль мене бере великий (П. Куліш). Не веселий хлопець, а сумний. Роби не кривно, а певно (Народна творчість).</i>
якщо слово можна замінити синонімом: <i>нещастя (лихо), неволя (рабство), невисокий (низький), невеселий (сумний), недалеко (близько), недобре (погано)</i> ;	протиставлення в реченні може бути відсутнє, проте його можна домислити: <i>Не борода робить чоловіка мудрим. Не свинячим рилом лимони нюхати (Народна творчість). Говори не пишно, щоб на зле не вишло (Народна творчість).</i>
коли префікс <i>недо-</i> має значення неповної дії: <i>недоробка, недооцінка, недовгочасно, недосконало</i> ;	якщо між не і прикметником-присудком за змістом речення можна вставити слова <i>є, був, була</i> тощо: <i>Після дощу капелюх не потрібний (не буває потрібний) (Народна творчість).</i>
якщо у прикметниках та прислівниках є суфікс -анн, -яни, -єни : <i>неподоланий, незрівнянний, незліченний, неказанно, незбагнено</i> .	якщо є пояснювальні слова <i>з ні або далеко, аж ніяк, зовсім</i> : <i>нікому не відомий, далеко не присмний, не дуже, не зовсім, не можна</i> .

Із дефісом пишеться частка **не**, яка вживається як префікс в іменниках власних назвах: *не-Європа, не-Шевченко тощо*.

Дієслово

Не з дієсловами пишеться окремо! Окрім випадків, коли:

- слово без НЕ не вживається: *незчутися, ненавидіти*;
- частка НЕ надає дієслову нового значення (можна замінити синонімом): *непокоїтися (хвилюватися), неславити (ганьбити)*;
- у складі префікса **недо-**, що означає неповноту дії: *недобачати, недочувати*.

Увага! Варто розрізняти присудкове слово немає (нема), яке завжди пишеться разом з **не**, та дієслово в 3-й особі однини теперішнього часу, яке з **не** пишеться окремо: *У нього немає хисту до поезії. Він не має такого хисту* (Немає = нема, не має = має).

З чотирма дієсловами **не** пишеться разом або окремо, залежно від їхнього значення:

- нездужати* (хворіти) – *не здужати* (не змогти);
- неславити* (ганьбити) – *не славити* (не прославляти);
- непокоїтися* (хвилюватися) – *не покоїтися* (не померти);
- нестямитися* (втратити самовладання) – *не стямитися* (не прийти до тями).

Дієприслівник

Не з дієприслівником пишеться так само, як і з дієсловом, від якого він утворений: *не знаючи (не знати), не сказавши (не сказати)*.

Дієприкметник

РАЗОМ:

- у складі префікса **недо-**, який означає якість, що виявляється неповною мірою: *недочутий*;
- якщо дієприкметник виступає означенням без пояснювального слова: *лежав незаповнений бланк, знявся нестихаючий шум*.

ОКРЕМО:

- при протиставленні: *не шанований, а зневажений*;
- якщо при дієприкметнику-означенні є пояснювальне слово: *не знаний (де?) тут, не полоханий (ким?) ніким*;
- коли дієприкметник виступає присудком: *Поле не міряне, вівці не лічені, пастух рогатий* (Народна творчість).

УВАГА! Якщо це числівник, сполучник, частка, вигук, применник, більшість займенників, то частка **не** пишеться окремо.

Тест № 1. Частку **не** треба писати разом з наступним словом у рядку:

А (не)довга, але цікава лекція *(Пишемо окремо, тому що є протиставлений сполучник а).*

Б (не)по-людськи *(Пишемо окремо, бо є чітке заперечення).*

В (не)здужаючи (хворіючи) *(Пишемо разом, тому що слово без не не вживається).*

Г (не)один місяць минув *(Пишемо окремо, тому що чітке заперечення).*

Тест № 2. Частку **не** треба писати окремо з наступним словом у рядку:

А писав (не)навидячи *(Пишемо разом, тому що слово без не не вживається)*

Б розгулялася (не)года *(Пишемо разом, адже слово без не не вживається).*

В (не)великий пагорб *(Пишемо разом, тому що слово можна замінити синонімом маленький).*

Г **вівці (не)лічені** *(Пишемо окремо, тому що дієприкметник виступає присудком).*

Однією зі складових загальної культури людини є її орфографічна та пунктуаційна грамотність. Уміти грамотно писати – життєва необхідність. Грамотна людина, безперечно, скрізь працюватиме краще, продуктивніше. А це те, чого потребує сучасна Україна. Тому вчителям-словесникам, які працюють у закладах загальної середньої освіти з навчанням румунською мовою, треба домагатися, щоб учні були освіченими, грамотними людьми, достатньою мірою ознайомленими з багатими скарбами української мови і з уміннями їх практично використовувати.

ЛІТЕРАТУРА

1. Авраменко О. М. Українська мова та література: довідник. Завдання в тестовій формі: I частина. Київ: Грамота, 2017. 568 с.

2. Авраменко О. М. Українська мова та література: збірник завдань у тестовій формі: II частина. Київ: Грамота, 2017. 144 с.
3. Авраменко О., Тищенко О. Українська мова: правопис у таблицях, тестові завдання: навчальний посібник для підготовки до ДПА та ЗНО. Київ: КНИГОЛАВ, 2017. 176 с.
4. Авраменко О. Українська за 20 уроків: навчальний посібник. Київ: Грамота, 2014. 112 с.
5. Бабич Н. Навчи мене, вчителю, розмовляти. Київ: Знання України, 1992. 48 с.
6. Бабич Н. Сила мовленого слова: Науково-публіцистичні нариси з культури української мови. Чернівці: Рута, 1996. 176 с.
7. Бабич Н. Українська мова: підручник для 10 класу загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням румунською та молдовською мовами. Львів: Світ, 2010. 312 с.
8. Бабич Н. Українська мова: підручник для 11 класу загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням румунською та молдовською мовами. Львів: Світ, 2011. 320 с.
9. Васильченко В. Українське мовлення. Крок у грамотність: навчальний посібник. Тернопіль: Навчальна книга Богдан, 2005. 240 с.
10. Головашук С. І. Українське літературне слововживання: словник-довідник. Київ: Вища школа, 1995. 319 с.
11. Закорко В. Чи модно бути грамотною людиною? // Українська мова та література в середніх школах, гімназіях, ліцеях, колегіумах. 2007. №1. С. 41–45.
12. Караман С. О. Методика навчання української мови в гімназії: навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти. Київ: Ленвіт, 2000. 272 с.
13. Квітень Є. Д., Фонарюк Т. І., Морараш А. К. Тестові технології на уроках української мови та літератури. Чернівці, 2008. С.11.
14. Конденсюк Т. Підвищення грамотності учнів // Рідна школа. 2002. № 4. С. 17–19.
15. Культура фахового мовлення: навчальний посібник/ Колектив авторів за редакцією Н. Д. Бабич. Чернівці: Книги ХХІ, 2014. 556 с.
16. Пентилюк М. І., Івашенко О. В. Українська мова: підручник-комплект. Київ: Ленвіт, 2001. 352 с.
17. Практикум з методики навчання української мови в загальноосвітніх закладах: модульний курс: посібник для студентів педагогічних університетів та інститутів / Колектив авторів за редакцією М. І. Пентилюк. Київ: Ленвіт, 2011. 366 с.
18. Радченко І. Орфографія української мови: просто про складне. Київ: Шкільний світ, 2008. 112 с.
19. Ткач А., Семчук Д., Гірш Р., Матішин Л., Навроцька Г., Сашук Т. Українська мова в тестах. Чернівці: Технодрук, 2009. 736 с.
20. Українська мова. 5–9 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням румунською мовою / За редакцією Бабич Н. Д., Михайловська Н. А., Квітень Є. Д., Фонарюк Т. І., Морараш А. К., Димашок Г. В. Чернівці, 2017. 115 с.
21. Українська мова. 10–11 класи. Рівень стандарту. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням румунською мовою / За редакцією Бабич Н. Д., Михайловська Н. А., Квітень Є. Д., Фонарюк Т. І., Морараш А. К., Димашок Г. В. Чернівці, 2017. 73 с.

ЧАСТИНА V

ГРАМАТИКА – ЛОГІКА МОВИ

*Мова має два потужних крила,
які дають їй повнокровне життя, – океан слів і граматику.*

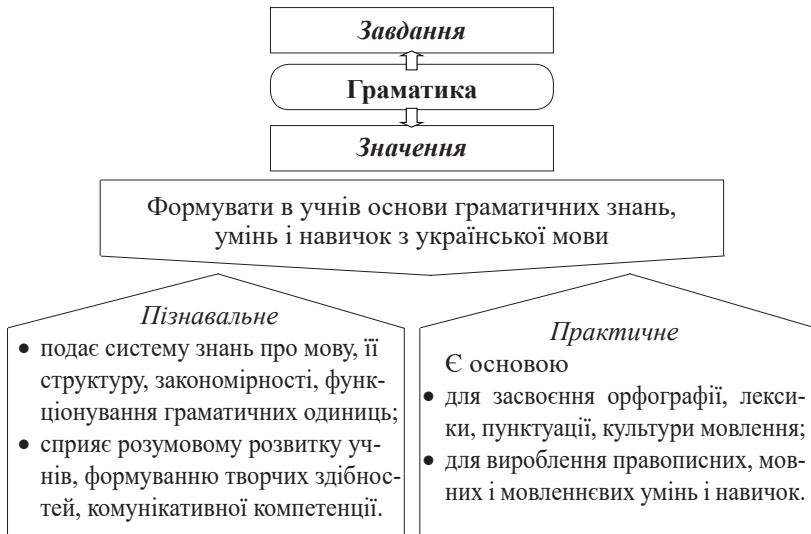
I. Вихованець

Відомо, що для того, щоб вимовлене було зрозумілим, воно повинно бути побудоване відповідно до певних правил. Закони побудови речень та вживання слів і вивчає граматику. У перекладі з грецької (*grammatike*) буквально означає «уміння поводитися з буквами». Отже, щоб опанувати мову, необхідно знати граматику. Адже кожне слово в мовленні може бути тільки в певній граматичній формі, яка виявляється або в закінченні, суфіксі, префіксі, або в закріпленому розташуванні слова в реченні. Саме граматику регулює вживання слів у мові, спрямовує їх у потрібне для точного вираження думки річище.

Граматику, як будова мови, – це характерна для конкретної мови сукупність правил, за якими слова об'єднуються в змістовні фрази і речення, набираючи при цьому залежних від функції в реченні форм, а також правил утворення слів. У граматиці мови виділяють морфологічні одиниці, категорії та форми, синтаксичні одиниці, а також словотвірні одиниці і способи словотворення [18, 113].

Грамотична правильність мовлення – це дотримання в процесі спілкування основних граматичних норм, сформульованих у вигляді правил. Це норми словотворення частин мови, відмінювання і дієвідмінювання слів, узгодження, побудови речень певної структури, а також норми керування, що засвоюються практично. Оволодіти граматичною правильністю мовлення означає оволодіти граматичними нормами державної мови, що є складником літературної норми.

Граматика – морфологія і синтаксис [16, 77–78]

Морфологія – це розділ граматики, що вивчає внутрішню граматичну будову слова і граматичні класи слів. Частина мови – класи слів, об'єднаних спільністю загального граматичного значення його формальних показників.

Принципи поділу частин мови (при визначенні частини мови враховують усі ці ознаки одночасно):

- смисловий (спільне значення слів);
- морфологічний (слова мають спільні граматичні категорії, змінюються за схожими принципами);
- синтаксичний (типові синтаксичні ролі – яким членом речення слово є найчастіше);
- словотворчий (типові для певної групи слів способи словотворення, суфікси, префікси тощо).

10 частин мови – 6 самостійних + 3 службові + 1 вигук.

10 частин мови = 5 змінних + 5 незмінних.

6 самостійних = 4 іменні + 2 дієслівні [23, 123].

Поділ слів на частини мови [23, 124]

Частини мови		Значення		Питання	
Самостійні	іменник	предмет і особа		хто? що?	
	прикметник	ознака предмета і особи		який? чий?	
	числівник	кількість предметів і осіб, порядок при лічбі		скільки? котрий?	
	займенник	указує на предмет і особу, ознаку і кількість, але не називає їх		хто? що? який? чий? скільки? котрий?	
	дієслово	дія або стан		що робити? що зробити?	
	прислівник	ознака дії, ознака ознаки, ознака предмета		як? коли? де? куди? звідки? для чого? навіщо? чому? <i>тощо</i>	
Службові	прийменник	служать для ..	зв'язку слів у словосполученні	не відповідають на питання	
	сполучник		зв'язку однорідних членів, простих речень у складному		
	частка		утворення окремих граматичних форм, надання відтінків значень		
	вигук	виражає почуття і волевиявлення			
				Іменні	Змінні
				Дієслівні	Незмінні
					Незмінні

Складні випадки визначення частин мови [23, 124–125]

Підказки	Коментарі	Приклади
<p>Прийменник = «ПРИ ІМЕННИКові»</p>	<p>У реченні прийменник пов'язаний з іменною частиною мови (іменником, прикметником, числівником, займенником). Установити цей зв'язок допоможе питання, поставлене до іменника. Якщо слово, яке викликає сумніви, пов'язане в реченні з дієсловом, – це прислівник.</p>	<p>Неподалік (чого?) пагорба росло дерево. <i>Пагорб</i> – іменник; «при ньому» – прийменник неподалік.</p> <p>Хлопець стояв (де?) неподалік (неподалік – прислівник).</p>
<p>Сполучник «сполучає»</p>	<p>Сполучник поєднує (сполучає) однорідні члени речення та частини складного речення. Щоб відрізнити сполучник у підрядному реченні від сполучного слова (займенника чи прислівника), спробуйте перетворити підрядну частину на питальне речення. Якщо така заміна можлива, то в реченні вжито сполучне слово (займенник, прислівник), якщо ні – сполучник.</p> <p>Якщо слово <i>що</i> можна замінити словами <i>який, яка, яке, які</i> – це займенник; якщо ні – сполучник.</p>	<p><i>Друг і подружка почали навчатися.</i> Сполучник <i>і</i> поєднує однорідні члени речення. <i>Порадсья з друзями, коли варто починати готуватися до ЗНО.</i> – <i>Коли варто починати готуватися до ЗНО?</i> <i>Якби ти раніше почав готуватися до ЗНО, то мав би кращий результат.</i> Підрядну частину не можна перетворити на питальне речення; <i>якби</i> – сполучник.</p> <p><i>Бачу друга, що готується до ЗНО.</i> (Можна замінити на <i>який</i> – займенник). <i>Я знаю, що я нічого не знаю.</i> (Не можна замінити – сполучник.)</p>

Частка – найчастіше при дієслові	Частка в реченні найчастіше пов'язана з дієсловом, вона надає йому додаткових значень: заперечення (<i>не, ні, ані</i>); питання (<i>невже, хіба, чи, що за</i>); спонукання (<i>хай, нехай</i>); сумнів, припущення, непевність (<i>навіть, ледве чи, мов, нібито</i>); ствердження (<i>атож, авжеж, так</i>) й под.	<i>Не буду писати. Хотів би писати.</i> (Частка <i>не</i> надає значення заперечення, пов'язана з дієсловом <i>буду</i> ; <i>би</i> – значення умовності, зв'язок із дієсловом <i>хотів</i>).
«Проблемні» слова		
Можна, треба, потрібно, варто, неможливо	Це присудкові прислівники. Вони незмінні й уживаються в структурі складеного дієслівного присудка.	<i>Варто прочитати цю книгу.</i> Прислівник <i>варто</i> є частиною складеного дієслівного присудка <i>варто прочитати</i> .
Навіть, уже, таки	Це обмежувально-видільні частки.	<i>Я робитиму це навіть тоді, коли хтось проти.</i>
Он, от, онде	Це вказівні частки.	<i>От де правда.</i>
Етикетні слова	Вигуками є не лише звуконаслідування (<i>кукуріку! ха-ха-ха!</i>); заклики, сигнали (<i>цить! те-с!</i>); вираження почуттів і переживань (<i>ах! ой! ого!</i>), а й слова зі сфери мовного етикету (<i>будь ласка! на добраніч! дякую! алло!</i>).	<i>Перепрошую, я не хотів цього робити.</i> <i>Перепрошую в цьому реченні – вигук.</i>

Варто завжди пам'ятати про те, що навчання змінює наш розум, сприятливо впливає на мозок. Усе тому, що напружуючи свій розум, ми його «прокачуємо». Будь-яка розумова робота – від вирішення тестів до написання власного висловлення – покращує роботу мозку. Потрібно правильно вибирати заняття для

конкретно вашого розуму. Учені стверджують, що найкраще для цього підходить вивчення мов. Вони довели, що люди, які володіють великою кількістю мов, мають менше проблем з втратою пам'яті у похилому віці. У них інтенсивніше працює нейронний зв'язок. Це вже не кажучи про те, що вивчення державної або поліпшення знань своєї рідної мови має багато плюсів:

- більше мов = більше спілкування з людьми, простіше подорожувати;
- знання рідної та державної мов на високому рівні відкриває двері у світ інтелігенції;
- українська мова як державна для румуномовних учнів посідає важливе місце поряд із рідною мовою, тому у нас подвійна відповідальність;
- знання державної мови важливе на керівних посадах та на ринку праці;
- знання державної мови показує наш рівень патріотизму і культури.

Спробуйте вирішити тест із вибором однієї чи кількох правильних відповідей.

Кожна людина прагне самореалізації, тому в майбутньому я хочу:

А бути успішним

Б прославитися

В опанувати професію, яка приносить задоволення й добробут

Г стати заможним

Якщо вибираєте хоча б один варіант, то зобов'язані на високому рівні володіти державною мовою. Уявіть себе в майбутньому успішним, відомим, професіоналом і ... безграмотним.

Можна заперечити: хіба не все одно, як розмовляти? Он скільки навколо більш-менш успішних і водночас безграмотних... Можливо, слова нижче Вам здадуться досить пафосними, але мине зовсім мало часу – і Ваша грамотність (чи безграмотність) стане вирішальною в конкуренції за престижне місце роботи. Мрієте жити в економічно розвиненій та демократичній країні? Але ж це Ви сьогодні творите майбутній образ держави!!! Якщо

зараз знехтуєте державною мовою, будете до неї байдужими, то завтра до Вас збайдужіє цивілізований світ.

Потрібно відчувати баланс і гармонію в усьому. Зокрема, й у вивченні державної мови, це дуже важливо! Адже, наприклад, як тільки починається активна підготовка до ЗНО з української мови, то ми кидаємося завантажувати мозок новою інформацією. А все тому, що раніше не могли розподілити свій час і почати готуватися мінімум за два роки. Формула успішного проходження тестування: *систематизовані знання + сформовані компетенції + досвід роботи з тестами.*

Зразки вирішення тестових завдань для підвищення грамотності учнів закладів загальної середньої освіти з навчанням румунською мовою

Типи відмін іменників

Причина виникнення труднощів: важкий сам поділ іменників на відміни, оскільки треба визначати досконало рід, який зазвичай діти шкіль з румунською мовою навчання сплутують; найбільше викликає труднощі поділ на відміни іменників середнього роду із закінченням -а (-я).

Спосіб вирішення проблеми: під час вивчення теми звернути увагу на роди іменників та їх закінчення, зачити іменники чоловічого роду типу *тюль, біль, шампунь* тощо; запам'ятати, іменники яких родів належать до відповідних відмін, та їх закінчення.

Поради для вирішення тестових завдань:

1. Під час опрацювання теми варто наголосити на тому, що при визначенні відміни від усіх іменників потрібно утворювати початкову форму (Н. в. однини), окрім множинних іменників (оскільки вони не належать до жодної з відмін так, як і незмінювані іменники), і тільки за закінченням початкової форми можна правильно розподілити слова на відміни.

2. Іменники середнього роду із закінченням -а (-я) обов'язково провідмініняйте, якщо з'являться суфікси *-ат-, (-ят-), -ен-,* то слова належать до IV відміни, в іншому випадку – до II відміни.

Зауважте! Слова-назви малих істот, як от *мишеня, теля, зайчєня* тощо належать тільки до IV відміни.

3. Зверніть увагу на іменники, які не належать до жодної відміни.

4. Вивчіть правила, подані в таблиці.

Відміни	Рід	Закінчення	Приклади
I відміна	жіночий чоловічий спільний	-а (-я)	<i>книжка, мрія, пісня, душа, Микола, Ілля, суддя, роззява, плакса, невдаха</i>
II відміна	чоловічий середній	нульове або -о -о, -є, -а (-я)	<i>степ, майстер, батько, місто, море</i>
III відміна	жіночий	нульове + іменник мати	<i>зустріч, ніч, радість, любов, молодість, юність, мати</i>
IV відміна	середній	-а (-я), за відмінювання з'являються суфікси -ат (-ят), -єн	<i>курча, лоша, дівча, хлоп'я, кошеня, зайчєня, вовчєня, слонєня, гусєня, теля, голуб'я, ім'я, плем'я, тім'я, вим'я.</i>

5. Уважно прочитайте тестове завдання.

6. Не забувайте підкреслювати ключові слова у запитанні.

7. Виконуючи тестові завдання, робіть позначки біля кожного слова. Завдяки цьому Ви не будете декілька разів повертатися до одного слова.

Тест № 1. Усі слова в рядку належать до першої відміни, ОКРІМ:

мн. ж.р.(I в.) ж.р.(I в.) ч.р.(I в.)

А ворота, дорога, межа, судда

ж.р.(I в.) ч.р.(I в.) ж.р.(I в.) сп.р.(I в.)

Б хвиля, Микола, береза, плакса

сп.р.(I в.) ж.р.(I в.) ж.р.(I в.) ж.р.(I в.)

В листоноша, усмішка, ластівка, краса

ж.р.(I в.) ж.р.(I в.) ж.р.(I в.) ж.р.(I в.)

Г ласкя, весна, річка, діафрагма

ж.р.(I в.) сп.р.(I в.) ж.р.(I в.) ж.р.(I в.)

Д вівця, лівша, панна, журба

Тест № 2. Усі слова в рядку належать до четвертої відміни:

с.р.(IV в.) с.р.(IV в.) с.р.(IV в.) ж.р.(I в.)

А ягня, дівча, плем'я, Настя

ж.р.(I в.) с.р.(IV в.) ж.р.(I в.) с.р.(II в.)

Б яблуня, хлоп'я, пташка, щастя

с.р.(II в.) с.р.(II в.) с.р.(II в.) с.р.(II в.)

В проміння, навчання, почуття, сузір'я

с.р.(IV в.) с.р.(IV в.) с.р.(IV в.) с.р.(IV в.)

Г слоненя, ім'я, горобеня, маля

с.р.(II в.) с.р.(II в.) ж.р.(I в.) с.р.(IV в.)

Д подвір'я, здоров'я, рілля, лоша

Відмінювання іменників II відміни. Особливості відмінювання іменників чоловічого роду в родовому відмінку

Причина виникнення труднощів: великий обсяг інформації, складний для сприйняття матеріал.

Спосіб вирішення проблеми: під час вивчення теми варто проводити паралелі між словами, які мають закінчення *-а(-я)* та *-у(-ю)*; збільшити кількість часу для практичних завдань, постійно звертати увагу на мовлення дітей.

Поради для вирішення тестових завдань:

1. Обов'язково наголосіть на тому, що закінчення *-а(-я)*, *-у(-ю)* мають іменники чоловічого роду II відміни в родовому відмінку однини.

2. Під час вивчення теми використовуйте принцип порівняння, наприклад:

– назви чітко окреслених предметів мають закінчення *-а(-я)* (олівця, зошита...), а назви абстрактних процесів – закінчення *-у(-ю)* (сміху, характеру...);

– назви населених пунктів *-а(-я)*: Львова, Відня (але Зеленого Гаю), а назви територій, держав *-у(-ю)*: Криму, Кіпру;

– назви річок з наголосом на закінченні – *-а*: Дністра, Прута, якщо наголос **не** падає на закінчення – *-у(-ю)*: Дунаю, Нілу...

– назви дерев – **-а(-я)**: дуба, явора, клена, а назви кущів і трав – **-у,(-ю)**: бузку, барвінку, полину і т. д.

3. Поясніть, що є слова, у яких закінчення залежить від лексичного значення: листопад(у) – природній процес, листопад(а) – назва місяця.

4. Вивчіть правила, подані в таблиці.

Закінчення -а (-я)		Закінчення -у (-ю)	
Правило	Приклади	Правило	Приклади
Назви осіб – загальних і власних, також персоніфікованих:	<i>учителя, студента, Вовка, Мороза, Вітра.</i>	Назви явищ природи:	<i>снігу, дощу, грому, інію, морозу, вітру.</i>
Назви тварин і дерев:	<i>вовка, ведмедя, явора, ясеня.</i>	Назви просторових понять:	<i>небокраю, степу, шляху.</i>
Назви конкретних, чітко окреслених предметів:	<i>олівця, зошита, пенала, стільця.</i>	Назви збірних понять:	<i>хору, гурту, але: гуртка.</i>
Назви мір довжини, ваги, місяців, днів тижня:	<i>метра, грама, понеділка. Але: року, віку.</i>	Назви речовин і матеріалів:	<i>меду, бензину, кисню, сиру, але: хліба.</i>
Назви грошових одиниць і числові назви:	<i>долара, гроша, мільярда.</i>	Назви абстрактних понять, почуттів:	<i>болю, жалю, бігу, ідеалу.</i>

Назви населених пунктів (<i>міст, сіл та ін.</i>), крім тих, де друга частина співзвучна із загальною назвою:	<i>Кисва, Харкова, Лондона, але: Кривого Рогу, Зеленого Гаю.</i>	Назви озер, країн, областей, островів, півостровів, гір, річок:	<i>Ельтону, Китаю, Кіпру, Дунаю, Бугу, але: Дністра, Діниця.</i>
Наукові терміни (<i>здебільшого точних наук і мовознавства</i>):	<i>атома, ромба, синуса, катода, підмета.</i>	Терміни (здебільшого літературознавчі, хімічні, фізичні):	<i>епосу, жанру, сюжету, стилю, синтезу, аналізу.</i>
Назви машин та їх деталей:	<i>автомобіля, поршня, дизеля, мотора, трактора.</i>	Назви організацій, установ, споруд:	<i>лицею, залу, але: гаража.</i>
		Назви ігор і танців:	<i>вальсу, тенісу, хокею, але: гопака.</i>

5. Обов'язково запам'ятайте винятки!

Тест № 1. Закінчення **-а(-я)** в Р.в. однини мають усі слова в рядку:

- А** хліб(а), портрет(а), артист(а), кінь (коня)
- Б** язык(а), гараж(а), вальс(у), корабель (корабля)
- В** овес (вівса), рік (року), Фастів (Фастова), клас(у)
- Г** вітер (вітру), журнал(у), підмет(а), ліс(у)
- Д** садочок(а), хміль (хмелю), горох(у), пісок (піску)

Тест № 2. Обидва іменники рядка в Р.в. однини мають закінчення **-у (-ю)**:

- А** буфет(а) (меблі), буфет (у) (невеликий ресторан, закусочна)
- Б** пояс(а) (предмет), пояс(а) (талія)
- В** мороз(у) (явище природи), Мороз(а) (прізвище)

Г соняшник(а) (назва рослини), соняшник(у) (насіння рослини)
Д стан(у) (стоянка, табір), стан(у) (обставини, умови)

Визначення роду незмінюваних іменників іншомовного походження

Причина виникнення труднощів: сплутування роду незмінюваних іменників іншомовного походження та змінних іменників іншомовного походження.

Спосіб вирішення проблеми: звертати увагу на те, що не в усіх іменниках іншомовного походження рід визначається так, як у словах власне українських; збільшити кількість практичних завдань.

Поради для вирішення тестових завдань:

1. Пояснить учням, що слова іншомовного походження є змінювані й незмінювані.

2. Рід змінюваних іменників іншомовного походження визначається так, як у власне українських: чол. р. (*він, цей*), жін. р. (*вона, ця*), сер. р. (*воно, це*): футбол (чол. р.), кафедра (жін. р.), пальто (сер. р.).

3. Рід незмінюваних іменників визначаємо за правилами, вміщеними в таблиці.

Рід незмінюваних іменників іншомовного походження	
Значення	Приклад
1. Назви осіб ✓ чоловічої статі – іменники чоловічого роду: ✓ жіночої статі – іменники жіночого роду:	<i>аташе, маестро, денді, мосьє, портьє, кюрі, джентльмен; міс, мадам, фрау, леді.</i>
2. Назви істот (тварин, птахів) – іменники чоловічого роду:	<i>шимпанзе, кенгуру, поні, зебу, колібрі, фламінго.</i>
3. Назви неістот – середнього роду:	<i>метро, таксі, шосе, пюре, резюме.</i>
4. Географічні назви – рід визначається за родовою назвою (<i>країна, місто, село, озеро, острів тощо</i>)	<i>Канрі (острів) – чол. р., Перу (країна) – жін. р., Тбілісі (місто) – сер. р.</i>

4. При визначенні роду незмінюваних іменників іншомовного походження, що позначають географічні назви, скористайтеся знаннями з географії.

5. Обов'язково запам'ятовуйте винятки!

Іменники **чоловічого роду**: *сироко, торнадо* (назви вітрів);
жіночого роду: *авеню* (вулиця), *кольрабі* (капуста), *салямі* (ковбаса), *цеце* (муха), *бенгалі, гінді, ідиш, суахілі* (назви мов).

Але: іменники *пальто, ситро* (**сер. р.**) відмінюються.

Тест № 1. До жіночого роду належать усі іменники рядка:

ж.р. ж.р. ж.р. ж.р.

А леді, Міссурі, цеце, бандероль

ж.р. с.р. ж.р. с.р.

Б авеню, Тбілісі, акварель, шосе

ж.р. ч.р. ж.р. ж.р.

В гуаш, колібрі, кольрабі, латинь

с.р. ж.р. с.р. с.р.

Г лібрето, івасі, хобі, алое

с.р. с.р. ж.р. ч.р.

Д соло, пальто, мадам, маестро

Тест № 2. До одного роду належать усі іменники рядка:

ч.р. ч.р. ж.р. с.р. (озеро)

А Париж, сироко, Японія, Онтаріо

ж.р. ч.р. ч.р. ч.р.

Б Чилі, Єгипет, феномен, аташе

ч.р. ч.р. ч.р.(острів) ч.р.

В Капрі, поні, Борнео, рефері

ж.р. ч.р. – (мн) с.р. (місто)

Г Об, Псалтир, Альпи, Делі

ч.р. ч.р. ж.р. ч.р.

Д бісер, десерт, кава, кефір

Кличний відмінок

Причина виникнення труднощів: у повсякденному спілкуванні порушуються норми утворення кличного відмінка.

Спосіб вирішення проблеми: подавати власний приклад спілкування з використанням іменників кличного відмінка; звертати увагу учнів на роль кличного відмінка в українській мові.

Поради для вирішення тестових завдань:

1. Пригадайте з учнями, скільки відмінків має українська мова.
2. Зверніть увагу учнів на те, що кличний відмінок надає колоритності, милозвучності українській мові.
3. Кличний відмінок використовується у звертаннях до особи, рідше предмета (батьку, книгу).
4. Повторіть правопис проблемних закінчень у кличному відмінку.

Іменники I відміни

Кличний	тверда	-о	<i>Україно! Миколо! базіко!</i>
	м'яка, мішана	-е (-є)	<i>земле! надіє! круче! душе!</i>

Деякі пестливі форми іменників I відміни м'якої групи мають у **кличному відмінку однини** закінчення **-ю**: *матусю! доню! бабусю! Наталю! Галю! Ганнусю! Але: Насте! Катре!*

Іменники II відміни

Кличний	твердої	іншомовні імена на з, к, х	-у	<i>Людвігу, Жаку, Джеку, Фрідріху.</i>	
		імен. із суфіксами -к-, -ик-, -ок-		<i>батьку, синку, братику, діду, сину, тату.</i>	
	мішаної (крім основи на -ж, -р)			<i>слухачу, читачу, товаришу, погоничу.</i>	
	м'якої групи (більшість)			-ю	<i>учителю, лікарю, краю, ясеню.</i>
	твердої (безсуф. імен.)			-е	<i>друже, козаче, голубе</i>
	м'якої групи із суфіксом -ець				<i>кравче, хлопче, але: бійцю, знавцю, мудрецю.</i>
	мішаної групи (більшість)				<i>школяре, стороже, маляре, гусляре.</i>

5. Якщо звертання складається з двох слів, то обидва набувають форми кличного відмінка (Іване Петровичу, добродійко Ганно).

6. Якщо звертання складається із загальної назви та прізвища, то загальна назва набуває кличного відмінка, а прізвище вживається у формі називного відмінка однини (панно Теремко, студенте Гончарюк).

Тест № 1. Усі слова в кличному відмінку записані правильно в рядку:

А козаче, Віталію, ювіляре, Христю(е)

Б сину, режисере, Києве, отче

В друже Василь(ю), дівчино Оксано, хлопче, вітре

Г батьку Андрію, внучко, Грицю, пане Степан(е)

Д сусід(е) Миколо, дружино, Якове, котику

Тест № 2. У кличному відмінку потрібно поставити всі слова рядка:

А панна(о) Яременко, брат(е) Максим(е)

Б колега(о) Григорій(ю), школяр(е) Рудько

В директор(е) Андрій(ю) Дмитрович(у), добродій(ю) Мар'ян(е)

Г дівчинка(о) Маринка(о), студент(е) Мельник

Д рецензент(е) Петренко, брат(е) Артем(е)

Ступені порівняння прикметників

Причина виникнення труднощів: важко розподілити прикметники на розряди; при визначенні ступенів порівняння часто вживають кальки.

Спосіб вирішення проблеми: пояснити, від яких прикметників утворюються ступені порівняння, принцип творення ступенів порівняння прикметників.

Поради для вирішення тестових завдань:

1. Чітко розмежувати розряди прикметників:

- **якісні** – виражають ознаку за кольором, смаком, розміром, формою, внутрішніми і зовнішніми властивостями: *зелений, гіркий, високий, круглий, сердитий, чуйний, гарний;*
- **відносні** – виражають відношення до матеріалу, часу, простору, соціальної групи, організації, національної, державної

приналежності тощо: *золотий, дерев'яний, річний, вранішній, степовий, селянський, український, румунський*;

- **присвійні** – виражають належність істоті: *батьків, материн, Іванів, Маріїн, Миколин, Михайлів, вовчий, лисячий, Шевченкові (твори)*.

Прикметники із суфіксом **-ськ** належать до відносних: *шевченківська* тематика, *учнівський* зошит, *учительська* нарада.

2. Усвідомити, що ступені порівняння можна утворювати тільки від якісних прикметників.

3. Для творення найвищого ступеня порівняння прикметників використовуємо префікс *най-*, а не слово *самий* (*самий короткий* – неправильно, правильно – *найкоротший*).

4. Не допускайте помилок у поєднанні слів *більш, менш, найбільш, найменш* при творенні складених форм (*більш солодший* – неправильно, правильно – *більш солодкий*).

	Вищий ступінь	Найвищий ступінь
Проста форма	Основа звичайної форми $\wedge$ $\wedge$ + <i>-ш-, -іш-</i> прикметника <i>глибокий</i> – <i>глибший</i> <i>добрий</i> – <i>добріший</i>	вищий ступінь префікс <i>най</i> + порівняння прикметника <i>найглибший</i> <i>найдобріший</i>
Складена форма	<i>більш</i> прикметник + звичайної <i>менш</i> форми <i>більш</i> лагідний <i>менш</i> помітний	<i>найбільш</i> прикметник + звичайної <i>найменш</i> форми <i>найбільш</i> лагідний <i>найменш</i> помітний

5. Утворюючи ступені порівняння, пам'ятайте про зміни приголосних (*високий* – *вищий*, *вужький* – *вужчий*); зміни основи слова (*поганий* – *гірший*).

6. Запам'ятайте слова, від яких НЕ утворюються ступені порівняння прикметників:

не вжив.

В Діти розповіли **саму** цікаву пригоду.

неправильно утвор.

Г Розкішні мальви вирости **вище мене**.

відносно. (не утвор.)

Д Варто підібрати **весняніші** кольори.

Відмінювання кількісних числівників

Причина виникнення труднощів: багатотипність відмінювання.

Спосіб вирішення проблеми: записуйте дати в класних, контрольних зошитах тільки словами; пояснюючи відмінювання числівників, поділіть матеріал умовно на кілька блоків; використовуйте здобуті знання в повсякденному житті.

Поради для вирішення тестових завдань:

I. Навчіться відрізнати числівник від інших слів, утворених від числівників (однина, сотня – іменники, тричі, по-перше – прислівники і т. д.).

II. Числівник і категорія числа – це різні поняття (тільки числівник *один* змінюється за числами).

III. Вивчіть запитання кількісних числівників усіх відмінків та найлегший тип відмінювання **сорок, дев'яносто, сто** (Н.в. і З.в.) та **сорока, дев'яноста, ста** (Р.в., Д.в., О.в., М.в.).

IV. Запам'ятайте: у числівниках п'ятдесят – вісімдесят, п'ятсот – дев'ятсот НЕ пишеться знак м'якшення, відмінюється тільки друга частина (п'ятдесят – п'ятдесяти).

Основні правописні правила числівників такі:

1. Числівники *п'ять, шість, дев'ять, десять, одинадцять-дев'ятнадцять* пишуться зі знаком м'якшення у кінці слова (приголосний [т'] м'який).
2. Числівники *п'ять, дев'ять, п'ятнадцять, дев'ятнадцять, п'ятдесят, дев'яносто, п'ятсот, дев'ятсот* пишуться з апострофом (губний з [й] вимовляються роздільно).
3. Числівники *п'ятдесять, шістдесять, сімдесять, вісімдесять* пишуться без знака м'якшення після кінцевого **т** (зверніть увагу на наголос!).

4. Форма орудного відмінка *чотири* (*чотирма*) пишеться без м'якого знака після **р** (вимова цього **р** тверда).
5. Числівники *п'ятдесят, шістдесят, п'ятсот, шістсот, сімсот, вісімсот, дев'ятсот* пишуться без м'якого знака в середині слова (приголосні звуки в цьому місці тверді).
6. Слова числового значення (числівники) *мільйон, більйон, трильйон, мільярд* в українській мові пишуться з буквосполученням **-бй-, -бя-** (вимова м'якого приголосного роздільна).
7. Паралельні форми числівникових закінчень родового, давального, місцевого відмінків числівників *п'ять – дев'ять, одинадцять – дев'ятнадцять, двадцять – вісімдесят*, тобто форми на **-бох, -бом і -ьма, -ьома**, пишуться з м'яким знаком.
Порівн.:

Н. відм. скільки? *п'ять, сімдесят*

Р. відм. скількох? *п'яти і п'ятьох, сімдесяти і сімдесятьох*

Д. відм. скільком? *п'яти і п'ятьом, сімдесяти і сімдесятьом*

З. відм. = *Н. відм. або Р. відм.*

О. відм. скількома? *п'ятьма і п'ятьома, сімдесятьма і сімдесятьома*

М. відм. на скількох? *на п'яти і п'ятьох, сімдесяти і сімдесятьох*

V. У числівниках *двісті – дев'ятсот* відмінюються обидві частини.

VI. Уникайте помилок – *двохстам і т. д.*, правильно – *двомстам*.

Н. відм. скільки? *двісті, п'ятсот*

Р. відм. скількох? *двохсот, п'ятисот*

Д. відм. скільком? *двомстам, п'ятистам*

З. відм. = *Н. відм.*

О. відм. скількома? *двомастами, п'ятьмастами (п'ятьомастами)*

М. відм. на скількох? *на двохстах, на п'ятистах*

VII. Повторіть відмінювання інших кількісних числівників.

VIII. У складених кількісних числівниках відмінюються всі слова за відповідними типами.

IX. Пригадайте правила узгодження числівника з іменником:

1. Числівник **один** узгоджується з іменниками у роді, числі і відмінку: *один день, одна година, одне (одно) слово*.

2. Числівник **два** вживається у двох родових формах: одна й та сама форма для чоловічого і середнього роду – *два (горобці, вікна)*, інша – для жіночого роду – *дві (вільхи, картоплини)*.

3. Числівники **два, три, чотири**, вступаючи у граматичні зв'язки з іменниками, вимагають від них форми називного відмінка множини: *два явори, три калини, чотири яблуні*. Означення при іменниках може бути у формі називного або родового відмінка множини: *два старі (старих) дуби, три червоні (червоних) жоржини, чотири високі (високих) груші*.

Примітка. Числівники **два, три, чотири** не сполучаються з іменниками, які не підлягають лічбі (*честь, бензин, кисень, праця*), а також з іменниками IV відміни. Для їх переліку вживаються збірні числівники (*двоє пташенят, троє кошенят, четверо ластів'ят*).

4. Числівники від **п'яти** і далі вживаються з іменниками у формі родового відмінка множини: *п'ять сторінок, дев'ять задач, десять днів, п'ятнадцять років, сто сорок шість центнерів, тисяча двісті кілометрів*.

Примітка. Іменники, що мають більш чітко (*сотня, десяток, дюжина, копа, пара*) чи менш чітко (*сила, маса, юрба, табун, череда* та ін.) виражене числове значення, сполучаються з іменниками у родовому відмінку множини (*сотня козаків, десяток яблук, дюжина ложок, копа снопів, пара черевиків, сила людей, маса неприємностей, табун коней, череда овець* тощо).

Іменники з числовим значенням (*половина, третина, чверть*) пов'язуються з іменниками у родовому відмінку обох чисел: *половина відра, третина склянки, чверть бочки, половина відер, третина склянок, чверть бочок*.

5. При неозначено-кількісних та збірних числівниках іменники вживаються у родовому відмінку множини: *кілька діб, декілька годин, п'ятеро хлопців, шестеро кошенят*.

6. У дробових числівниках чисельник *два, три, чотири* сполучається зі знаменником у формі називного відмінка множини (*дві треті, чотири десяти*), а чисельник *п'ять* (і далі) – родового відмінка однини (*п'ять сьомих, одна ціла і сім восьмих*). При дробових числівниках іменники вживаються у формі родового відмінка однини (*одна друга кілометра, три десяти години, п'ять десятих кілограма*).

7. Числівники **півтора, півтори** сполучаються з іменниками у родовому відмінку однини: *півтора метра, півтори години*.

8. **Порядкові** числівники узгоджуються з іменниками в роді, числі і відмінку: *сьомий день, сьома година, сьоме число, сьомого дня, до сьомої години, сьомого числа, сьомі дні, сьомі години, сьомі числа*. Ці числівники змінюються так, як прикметники.

Тест № 1. Відмінюється тільки друга частина в усіх числівниках рядка:

обидві част.

А сімнадцять, дев'яносто, тридцять, **двісті**

Б **вісімдесят, шістдесят, п'ятдесят, сімдесят**

обидві част. обидві част.

В одинадцять, **шістсот, триста**, дев'ятнадцять

обидві част.

друга част.

Г **сімсот**, дванадцять, двадцять, **п'ятдесят**

обидві част. обидві част.

обидві част.

Д **п'ятсот, вісімсот**, чотирнадцять, **дев'ятсот**

Тест № 2. Правильно записана відмінкова форма числівника у рядку:

трьохстам

А **трьохстам дев'ятьом**

ста

Б **стам двом**

В п'ятьмастами чотирма

дев'яноста

Г (у) чотирьох дев'яностах шістьох

семисот п'ятдесяти

Д сімсот п'ятидесяти двох.

Вживання числівників на позначення часу

Причина виникнення труднощів: у повсякденному спілкуванні ці норми часто порушуються.

Спосіб вирішення проблеми: акцентувати увагу на тому, що години вказують на порядок, послідовність, а не кількість; у повсякденному житті правильно вживати числівник на позначення часу.

Поради для вирішення тестових завдань:

1. **Запам'ятайте!** Числівники на позначення часу належать до порядкових, тому ставимо запитання «**Котра година?**», адже година в українській мові жіночого роду.

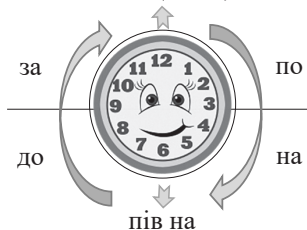
2. Для позначення часу використовуємо прийменники: *по, на, за, до* та частинку *пів*.

3. НЕ використовуємо для позначення часу прийменник *без*.

4. Щоб краще запам'ятати, пропонуємо схематично зобразити годинник.

Котра година? (О котрій годині?)

Рівно (00 хв)

5. Запам'ятайте, як правильно називати час (годину):

Котра година?	
11.00	<i>одинадцята година</i>
11.30	<i>пів на дванадцятю</i>

11.15	<i>одинадцята година п'ятнадцять хвилин, п'ятнадцять хвилин по одинадцятій, п'ятнадцять хвилин на дванадцяту, чверть по одинадцятій, чверть на дванадцяту</i>
11.45	<i>за п'ятнадцять дванадцята, за чверть дванадцята, чверть до дванадцятої</i>
19.00	<i>дев'ятнадцята година, сьома година вечора</i>
19.15	<i>дев'ятнадцята година п'ятнадцять хвилин, п'ятнадцять хвилин по дев'ятнадцятій, п'ятнадцять хвилин на двадцяту, чверть по дев'ятнадцятій, чверть на двадцяту</i>
19.30	<i>пів на двадцяту</i>
19.45	<i>дев'ятнадцята година сорок п'ять хвилин, за п'ятнадцять двадцята, п'ятнадцять хвилин до двадцятої, за чверть двадцята, чверть до двадцятої</i>

Тест № 1. Правильно побудоване словосполучення на позначення часу:

- А** пів на десяту
- Б** без п'яти дванадцята (за п'ять дванадцята)
- В** рівно дев'ять (дев'ята)
- Г** шість годин десять хвилин (шоста година десять хвилин)
- Д** у десятій годині (о десятій годині)

Тест № 2. У котрому реченні допущено помилку в числівнику на позначення часу?

- А** Святковий концерт розпочнеться в п'ятнадцять годин (о п'ятнадцятій годині)
- Б** Потяг прибуває о десятій годині.
- В** Бути на стадіоні о пів на дев'яту.
- Г** На годиннику двадцять хвилин по дванадцятій.
- Д** Уроки закінчуються о третій.

Написання займенників.

Розрізнення займенника та інших частин мови

Причина виникнення труднощів: займенник відповідає на такі ж питання, що й іменник, прикметник, числівник; важко запам'ятати написання часток із займенниками разом та з дефісом.

Спосіб вирішення проблеми: запам'ятовувати частки у довільній послідовності щодо написання разом та з дефісом; пояснити, що, наприклад, іменник, відповідаючи на питання *хто? що?*, називає предмет, а займенник вказує на предмет, але не називає його тощо.

Поради для вирішення тестових завдань:

1. Вивчіть розряди займенників:

1.	Особові	<i>я, ти, він, вона, воно, ми, ви, вони.</i>
2.	Зворотний	<i>себе.</i>
3.	Вказівні	<i>той, цей, оцей, такий, отакий, стільки.</i>
4.	Присвійні	<i>мій, твій, наш, ваш, свій, їхній.</i>
5.	Означальні	<i>весь, всякий, кожний (кожен), інший, жодний (жоден), сам, самий.</i>
6.	Неозначені	<i>хтось, щось, якийсь, чийсь; будь-хто, будь-що, будь-який, будь-котрий; хто-небудь, що-небудь, який-небудь; казна-хто, казна-що, казна-чий, хтозна-що та ін.</i>
7.	Питальні	<i>хто? що? який? чий? котрий? скільки?</i>
8.	Відносні	<i>ті ж, що й питальні, але вжиті без питальної інтонації.</i>
9.	Заперечні	<i>(а)ніхто, (а)ніщо, (а)ніякий, (а)нічий, (а)ніскільки та ін.</i>

2. Запам'ятайте частки, ніби рядочки з вірша:

- будь-, -небудь, казна-, хтозна-, бозна-* пишуться з дефісом;
- аби-, де-, -сь, ні-* пишуться разом.

3. Якщо між двома словами (часткою і займенником) стоїть третє слово (прийменник), то все пишемо окремо (*будь-кого – будь до кого, нікого – ні до кого*).

4. Слово *що* може виступати як в ролі займенника, так і сполучника. Отже, запам'ятайте:

а) якщо у складнопідрядному реченні слово *що* можна замінити іншим повнозначним словом або займенником *який, котрий*, то це займенник, наприклад: Як можна забути пісні, *що* мати співала мені. Як можна забути пісні, *які (пісні)* мати співала мені.

б) якщо слово *що* можна опустити, то це сполучник, наприклад: Синоптики повідомляють, *що* насувається новий циклон. Синоптики повідомляють: насувається новий циклон.

Тест № 1. Усі займенники пишуться з дефісом у рядку:

- разом окремо з дефісом разом*
А де/кого, ні/до/чого, хто/небудь, аби/що
разом окремо окремо разом
Б хто/зна/до/чого, будь/до/кого, ні/що
разом з дефісом разом разом
В кому/сь, казна/що, ані/який, де/кого
Г **бозна/чому, казна/хто, чий/небудь, будь/кому**
разом окремо разом разом
Д де/хто, аби/з/ким, ні/кого, якого/сь.

Тест № 2. Займенником є виділене слово у реченні:

А **Це світле почуття, *що* розквітає тільки навесні.** (Це світле почуття, *яке (почуття)* розквітає тільки навесні).

Б Хвалиться рак, *що* ущипне – буде знак. (Хвалиться рак: ущипне – буде знак).

В Як добре знати, *що* тебе чекають вдома. (Як добре знати: тебе чекають вдома).

Г Ти знаєш, *що* завтра буде новий день. (Ти знаєш: завтра буде новий день).

Д Шкільні роки пролинули так швидко, *що* ми не помітили. (Шкільні роки пролинули так швидко, що ми не помітили).

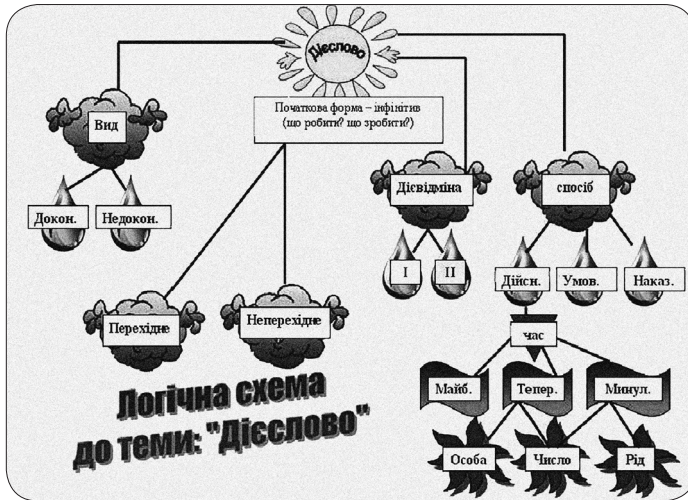
Особові та особливі форми дієслова

Причина виникнення труднощів: ототожнення поняття *особові форми* дієслова та *особливі форми* дієслова.

Спосіб вирішення проблеми: з'ясувати значення *особлива* форма дієслова та *особова форма дієслова*, закріпити практично.

Поради для вирішення тестових завдань:

1. Пригадайте за допомогою схеми основні морфологічні ознаки дієслова.

2. Запам'ятайте форми дієслова: неозначена (початкова, незмінна) форма або інфінітив, особливі форми (дієприкметник, дієприслівник), безособові форми (безособові дієслова та дієслівні форми на **-но**, **-то**), особові форми (дієслова, які змінюються за особами в однині та множині (1 ос. одн. – я; 2 ос. одн. – ти; 3 ос. одн. – він, вона, воно; 1 ос. мн. – ми; 2 ос. мн. – ви; 3 ос. мн. – вони) або ж родами).

3. Неозначена форма має суфікси **-ти** (**-ть**). Увага! Неозначена форма дієслова не має закінчень (непереплутуйте з нульовим закінченням): *читати, думати* та ін.

4. Розрізняйте особливу форму дієслова *дієприкметник* (із суфіксами **-уч-**, **-юч-**, **-ач-**, **-яч-**, **-л-**, **-н-**, **-ен-**, **-т-**) та частину мови *прикметник*. Вони мають відмінності, хоч відповідають на однакові питання. У прикметника виражена чиста ознака і ми можемо до нього поставити тільки питання **який? чий? котрий?** Наприклад, *чистий, добрий* тощо. У дієприкметника, окрім оз-

наки, є ще й дія. Ставлячи питання **який?**, ми знаходимо дієслово, від якого утворений прикметник! Наприклад, слово *помитий* (*який?*) утворене від дієслова *помити*. Отже, це дієприкметник.

5. Щодо дієприслівника, то варто пам'ятати, що ця особлива форма дієслова незмінна, не має закінчення. А також її легко впізнати за допомогою суфіксів **-учи, -ючи, -ачи, -ячи, -вши, -ши: пишучи, зробивши.**

6. Безособові форми на **-но, -то** теж не мають закінчення.

Тест № 1. Особовими формами дієслова є всі слова у рядку:

неозн. ф. мин.ч. 1 ос. одн. дієприсл.

А прийти, прийшов, прийду, прийшовши

1 ос. одн. 3 ос. мн. 1 ос. мн. 2 ос. одн.

Б кричу, вручають, скажемо, відпочиваєш

неозн. ф. 1 ос. одн. 2 ос. одн. 1 ос. мн.

В стримати, перемагаю, кличеш, тягнемо

дієприкм. 1 ос. мн. 3 ос. мн. 3 ос. одн.

Г прочитаний, ридаємо, вечеряють, воркоче

дієприкм. дієприслівн. 2 ос. одн. 1 ос. одн.

Д розписаний, наполягаючи, повіриш, сію.

Тест № 2. Усі слова є дієприкметниками у рядку:

прикмтн. дієприкм. дієприкм. дієприкм.

А смілива, зів'яла, оповита, прочитана

дієприкм. прикмтн. прикмтн. прикмтн.

Б битий, сучасний, юний, зимовий

прикмтн. прикмтн. дієприкм. дієприкм.

В ніжна, висока, зрізана, зшита

дієприкм. дієприкм. дієприкм. дієприкм.

Г закритий, оновлений, лежачий, висушений

неозн. ф. дієприкм. дієприкм. дієприкм.

Д написати, вилитий, асфальтований, скошений.

Утворення наказового способу дієслова

Причина виникнення труднощів: сплутування поняття *наказовий спосіб* та *наказ*; неправильне утворення форми наказового способу.

Спосіб вирішення проблеми: закріпити значення словосполучення *наказовий спосіб*; запам'ятати, як твориться наказовий спосіб дієслова.

Поради для вирішення тестових завдань:

1. Форми наказового (спонукального) способу дієслова є *проті й описові*. Запам'ятайте закінчення дієслів наказового способу.

Прості форми			
<i>Однина</i>			
1-ша ос.	-	-	-
2-га ос.	неси	ходи	кинь
3-тя ос.	-	-	-
<i>Множина</i>			
1-ша ос.	несімо	ходімо (ходім)	киньмо
2-га ос.	несіть	ходіть	киньте
3-тя ос.	-	-	-

Як бачимо, у наказовому способі дієслова немає 1-ї і 3-ї особи однини і 3-ї особи множини. Проте ця «недостатність» заповнюється завдяки можливості утворення так званих описових форм наказового способу, що є поєднанням граматичної форми 1-ї та 3-ї осіб однини чи 3-ї особи множини дієслів теперішнього або простого майбутнього часу зі спонукальною часткою *хай (нехай)*. Наприклад: *Вона хай допише, а ти одягайся. Вони хай чекають, а ми закінчімо цю задачу. Він нехай вчиться, а ми ходімо провідаємо бабусю.*

2. Утворюючи наказовий спосіб, звертайте увагу на вид дієслів (доконаний чи недоконаний). Не можна від дієслів недоконаного виду утворювати дієслово наказового способу доконаного виду і навпаки:

недок.вид. док. вид.

читати – прочитай – *неправильно*

недок.вид. недок.вид.

читати – читай – *правильно*

3. **Запам'ятайте!** У значенні наказового способу можуть використовуватися дієслова інших способів (дійсного чи умовного):

дійсний сп.

умовн. сп.

Слухати уважно! Чи не хотіли б Ви скласти мені компанію?

4. **Зауважте!** При творенні наказового способу дієслова не використовуються частки *давай, давайте.*

Тест № 1. Вкажіть речення, у котрому вжито дієслово наказового способу:

дієсл. наказ. сп.

А Заспівай мені, мамо моя.

дієсл. в інф.

дієсл. в інф.

Б Легше робити, чи просто говорити?

дієсл. в інф.

В Учатися потрібно все життя!

дієсл. дійсн. сп.

Г Усі уважно слухають мене!

дієсл. умовн. сп.

Д Розказали б ви мені що-небудь про себе.

Тест № 2. Допущено помилку при утворенні наказового способу дієслова в рядку:

А танцювати – танцюй

док. вид.

недок. вид.

Б розповісти – розповідай (*розповідати – розповідай*)

В дивитися – нехай дивляться

Г говорити – говори

Д казати – кажи.

Тест № 3. Форму умовного способу дієслова вжито в значенні наказового в реченні:

інфінітив у формі дійсн. сп.

А Варто передати своїми словами зміст переказу.

дійсн. сп.

Б Ви виконуєте тести – я перевіряю диктант.

дійсн. сп. у формі умовн.

В Скажи ти мені це відразу – я встиг би тобі допомогти.

умовн. сп. у формі наказ. сп.

Г Чи не приніс би ти мені водички?

інфінітив у формі наказ. сп.

Д Панове, заходити за обмежувальну лінію заборонено.

Дієвідміни дієслів

Причина виникнення труднощів: у деяких дієсловах у 3. ос. мн. важко розпізнати закінчення *-уть, -ють* чи *-ать, -ять*.

Спосіб вирішення проблеми: запам'ятати алгоритм визначення закінчень дієслів в 3 особі множини, які відповідають нормам української літературної мови; завчити дієслова-винятки.

Поради для вирішення тестових завдань:

1. Запам'ятайте: дієвідміни дієслів визначаємо за закінченнями 3 особи множини – вони (можна поставити питання: що роблять вони?). І дієвідміна має закінчення *-уть, -ють*, II дієвідміна – *-ать, -ять*, наприклад: думати (що роблять вони?) – **думають** – I дієвідміна, ходити (що роблять вони?) – **ходять** – II дієвідміна.

2. Щоб не помилитися, можна дієслово поставити ще в 2 ос. одн. (*ти*) або в 3 ос. одн. (*він*). Якщо дієслово в особовому закінченні (2 ос. одн. або в 3 ос. одн.) має літери **-е (-є)**, то воно належить до I дієвідміни, якщо має літери **-и (-ї)**, то дієслово належить до II дієвідміни.

2 ос. одн.   3 ос. одн.   3 ос. мн.

Стрибати – стрибаш – стрibaє – стрibaють – I дієвідміна;

2 ос. одн.   3 ос. одн.   3 ос. мн.

спати – спиш – спить – сплять – II дієвідміна.

3. Якщо запропонований у 2 пункті спосіб усе ж таки викликає сумніви, то за потреби скористайтеся «Дієслівним квадратом», поданим нижче. Проблемне дієслово поставте в початковій формі, наприклад, боротися. За таблицю такі дієслова мають закінчення у 3 особі множини *-уть, -ють*, тобто належать до I дієвідміни. Вони **борються**, а ти борешся, а не боряться – боришся.

-оро-, -оло-	
I дієвідміна	II дієвідміна
-уть, -ють	-уть, -ють
-е-, -є-	-и-, -ї-

Запам'ятайте винятки!

I дієвідміна: *хотіти, гудіти, сопіти, ревіти, іржати* (хочуть, гудуть, сопуть, ревуть, іржуть);

II дієвідміна: *бігти, боятися, стояти, спати* (біжать, бояться, стоять, сплять).

4. До жодної дієвідмини не належать слова: *дати, продати, їсти, доїсти, оповісти, розповісти, доповісти* тощо. Запам'ятайте форму 2 ос. одн.: ти *даси, продаси, їси, доїси, оповіси, розповіси, доповіси*.

5. Зверніть увагу на чергування приголосних при дієвідмінюванні, особливо в I ос. одн.

Тест № 1. Усі дієслова належать до I дієвідмини у рядку:

II дієв. II дієв. II дієв.

A бігати, носити, стояти

II дієв. I дієв. I дієв.

B мастити, молоти, берегти

V прощати, сивіти, малювати

II дієв. II дієв. II дієв.

Г гоїти, любити, мовчати

I дієв. I дієв. II дієв.

Д слухати, лікувати, місити.

Тест № 2. Правильно записані слова у рядку:

A шиють, жовтіють, біжуть (-ать)

B носять (-ять), сіють, муркочуть

V боряться (-ються), велять, будують

Г заповідають, сушать, чують

Д боронять, солють (-ять), відчують.

Синтаксична роль дієслова

Причина виникнення труднощів: помилкове твердження про те, що дієслово виступає тільки присудком (*дієслово і присудок відповідають на однакові запитання*).

Спосіб вирішення проблеми: пояснити, що частина мови і член речення є різними поняттями, не слід «прив'язувати» частину мови до певної синтаксичної ролі.

Поради для вирішення тестових завдань:

1. Збіг однакових запитань частини мови і члена речення не завжди дає підстави для правильного визначення синтаксичної ролі слова.

2. Дієслово-інфінітив може виконувати роль будь-якого члена речення.

3. Беззаперечно, найчастіше дієслово виконує роль присудка:
Пахне хліб.

4. **Зверніть увагу!** Дієслово може виступати підметом: Життя прожити – не поле перейти.

5. Дієслово – додаток: а) якщо в реченні є два дієслова, то спочатку визначіть особове дієслово; б) якщо особове дієслово означає прохання, заборону, дозвіл, то друге дієслово (інфінітив) виконує роль додатка:

прохання

Просимо (що?) колядувати. **Зверніть увагу!** Просимо *ми*, а колядувати мають *запрошені*, тобто дієслова означають дії, які виконують різні особи.

6. Дієслово – обставина: а) якщо в реченні є два дієслова, то спочатку визначіть особове дієслово; б) якщо особове дієслово означає **рух**, то інфінітив (неозначена форма) виконує роль обставини мети:

рух

Прийшли (з якою метою?) послухати. Дієслова вказують на дії, які відбуваються послідовно, а не одночасно: спочатку *прийшли*, а потім *послухали*.

7. Дієслово – означення: *Я маю щастя (яке?)* бачити твої сині очі.

8. Синтаксичну роль неозначеної форми дієслова (інфінітива) визначаємо за правилами, вміщеними в таблиці.

Тест № 1. Виділене дієслово виступає присудком у реченні:

А У садку весело *вирьохував* соловейко.

означення

Б Вміння *слухати* свідчить про рівень культури.

додаток

В Загадала мені мати раненько *вставати*.

підмет

Г *Говорити* – не ціпом молотити.

обставина

Д Підемо *попрощатися* з батьком.

Тест № 2. У котрому рядку інфінітив виконує роль означення:

додаток

А Тетяну попросили *оновити* старий сценарій.

обставина

Б Стомилися хлопці, присіли *спочити*.

підмет

В *Поважати* людину – це ціла наука.

означення

Г Талант *малювати* має не кожен.

присудок

Д Словами серденько *не обдурити*.

Відокремлення

дієприкметникових зворотів

Причина виникнення труднощів: важко запам'ятати правила на відокремлення дієприкметникових зворотів.

Спосіб вирішення проблеми: закріпити знання про дієприкметниковий зворот, його синтаксичну роль; пояснити зв'язок із означуваним словом; навчити, як правильно виділяти зворот у реченні та ставити запитання.

Поради для вирішення тестових завдань:

1. Наголосіть на тому, що дієприкметник із залежними словами називається дієприкметниковим зворотом:

дієприкм. залеж. сл.

Зелені ялини, **припорошені снігом**, заворожували погляд.

2. Дієприкметниковий зворот (дієприкметник із залежними від нього словами) у реченні завжди виконує роль означення.

3. В усному мовленні дієприкметниковий зворот виділяється інтонацією, паузою, а на письмі розділовим знаками (комами).

4. Зверніть увагу на відокремлення зворотів на письмі. Запам'ятайте речення до кожного правила, які будуть слугувати Вам своєрідною схемою:

означув.сл. дієприкм. зворот

А Рідна земля, **оспівана в піснях**, гріє в спогадах душу мені
(Зворот після означуваного слова **виділяється комами**).

дієприкм. зворот означ. сл.

Б Ми стежками підемо ясними по **залитих весною** полях.
(Дієприкметниковий зворот, що стоїть перед означуваним словом-іменником, **НЕ відокремлюється**).

займ. дієприкм. зворот

В І ми, **окрилені мріями**, сміло йдемо вперед.

дієприкм. зворот займ.

Окрилені мріями, ми сміло йдемо вперед (Дієприкметниковий зворот, який відноситься до особового займенника, виділяється комою завжди).

дієприкм. зворот (відтінок причини)

Г **Розтровожена останніми подіями**, мати не могла довго заснути. (Дієприкметниковий зворот виділяється комами, якщо стоїть перед означуваним словом і має додатковий відтінок обставини причини чи умови: *Мати не могла довго заснути (з якої причини?)*, бо була розтровожена останніми подіями).

дієприкм. зворот

означ. сл.

Д **Зігріта сонячним теплом**, спокійно й легко дихала земля.
(Якщо дієприкметниковий зворот стоїть перед означуваним словом, але між дієприкметниковим зворотом та означуваним словом є інші слова, то дієприкметниковий зворот виділяється комою).

5. **Будьте уважні!** Розрізняйте дієприкметникові звороти та словосполучення (дієприкметник + іменник).

словосп. (дієприкм.+ імен.)

Намальовані картини прикрашали інтер'єр будинку.

(Від іменника-означуваного слова до дієприкметника можна поставити тільки одне питання: картини (які?) намальовані, тобто це не зворот).

означув. сл.

дієприкм. зворот

Картини, намальовані відомими художниками, прикрашали інтер'єр будинку. (У дієприкметниковому звороті від дієприкметника до залежних слів можна поставити питання: намальовані (ким?) художниками, художниками (якими?) відомими).

6. При побудові речень з дієприкметниковими зворотами не порушуйте цілісності звороту:

дієприм. зв.

озн. сл.

дієприкм. зв.

Намальовані вишні вправною рукою червоніють на полотні – порушено цілісність звороту.

дієприкм. зворот

озн. сл.

Намальовані вправною рукою вишні червоніють на полотні – правильно побудоване речення.

Тест № 1. Дієприкметниковий зворот правильно виділений у реченні:

А Шепочуть трави(,) вміті, ранковою росою.

Б Поллемо квіти(,) посаджені під нашим вікном.

В Пропахлі, полином та м'ятою(,) цілую материнські руки.

Г Небо(,) вкрите зорями, надавало чарівності нічній тишині.

Д Співає моє серце, наповнене коханням.

Тест № 2. Правильно побудоване речення з дієприкметниковим зворотом (розділові знаки пропущено):

дієприкм. зв.

озн. сл.

дієприкм. зв.

А **Охоплена** дівчина **страхом** не могла сказати ні слова.

дієприкм. зв.   озн. сл.   дієприкм. зв.

Б **Стомлену** землю **сном** оглядають хлібороби.

дієприкм. зв.   озн. сл.   дієприкм. зв.

В **Чепурно** хатина **вибілена** самотньо стояла на краю села.

Г **Калина(,)** захована у **загінку дерев(,) тягнулася до сонця.**

Д Над колискою нахилилася **переповнена** матір **щастям**.

Побудова речень з дієприслівниковими зворотами

Причина виникнення труднощів: неправильна побудова речень з дієприслівниковим зворотом, який повинен обов'язково граматично поєднуватися з головним членом речення.

Спосіб вирішення проблеми: пояснити учням, що дієприслівниковий зворот вводиться в речення не довільно, а підпорядковується певним правилам.

Поради для вирішення тестових завдань:

1. Дієприслівникові звороти (відокремлена обставина) на письмі завжди виділяються комами.

2. Дієприслівникові звороти, виражені фразеологізмами, комами не виділяються.

3. При побудові речень з дієприслівниковими зворотами варто звернути увагу:

а) дієприслівниковий зворот має зв'язок з підметом: **Нахилившись до води, верба** милувалася своєю вродою.

б) дієприслівниковий зворот в односкладному реченні має зв'язок з присудком, який вказує на особу (в односкладних реченнях з присудками підметів немає, а не пропущені), окрім, звичайно, безособових речень^ *Вдивляючись у твої очі, (Я) шукаю відповіді на своє запитання.*

Дієприслівники означають другорядну, порівняно з дієсловом-присудком, дію, але *дію того самого підмета*, тому дієприслівникові звороти неможливі у реченнях з двома виконавцями двох таких дій. Порівн.: *неправильне: Повернувшись зі школи, мене радісно зустрів собака* і *правильне: Коли я повернувся зі школи, мене радісно зустрів собака.*

4. Розрізняйте одиничні дієприслівники (відокремлена обставина непоширена) та дієприслівникові звороти.

Тест № 1. Граматично неправильно побудоване речення з дієприслівниковим зворотом (розділові знаки пропущено):

дієприсл. зв. ти

А Не спитавши броду(,) не лізь у воду.

дієприсл. зв. ти

Б Зробивши діло(,) гуляй сміло.

дієприслівн. зв.

В Сонце(,) оглядаючи вранці землю(,) слало своє проміння.

дієприслівн. зв.

Г Відвідавши музей(,) діти ділилися своїми враженнями.

дієприслівн. зв.

Д Танцюючи до вечора(,) музика лунала на все село (*Хто танцював до вечора? – Не вказується особа, а музика танцювати не могла*).

Тест № 2. Пунктуаційну помилку допущено в реченні:

А Відпочивши, туристи весело рушили далі.

фразеологізм

Б Ми бігли, не чуючи ніг під собою (*кома не ставиться, бо фразеологізм виконує роль присудка*).

В Хлопці, не зупиняючись на відпочинок, пробігли повз сад.

Г Згрібаючи сіно, батько побачив молоду куріпку.

Д Дівчина лежала з розплющеними очима, прислухаючись до виття хуртовини.

Написання прислівників

Причина виникнення труднощів: великий обсяг матеріалу, сплутування прислівника з іншими частинами мови.

Спосіб вирішення проблеми: збільшити кількість практичних завдань для засвоєння правил написання прислівників.

Поради для вирішення тестових завдань:

1. Навчіться визначати прислівники в реченні, не сплутуйте їх з однозвучними з ними частинами мови, бо від цього залежить їхнє написання.

2. Не намагайтеся лише зазубрити правила написання прислівників – вникніть у суть кожного з них.

3. Вивчайте *окремо* кожний спосіб написання прислівників.

Разом пишуться прислівники			
утворені сполученням прийменників з іменниками, прикметниками, числівниками, займенниками, прислівниками	утворені сполученням кількох прийменників з будь-якою частиною мови	утворені з кількох основ (з прийменником чи без нього)	утворені сполученням часток аби-, де-, -сь, ані-, як-, чи-, що- з різними частинами мови
<i>безвісти, довола, зрештою, вручну; віддавна, напевне, помалу, сповна; вперше, надвоє, учотирьох, водно; внічию, втім, нащо, передусім; віднині, дотепер, отак</i>	<i>завбільшки, знадвору, завчасу, навкруги, навпаки, навтікача, позавчора, навприсядки, навскач, стрімголов, тимчасово, чимраз</i>	<i>босоніж, водночас, горілиць, ліворуч, мимоволі, мимохідь, мимохіть, насамперед, обабіч, очевидно, повсякчас, стрімголов, тимчасово, чимраз</i>	<i>абикуди, абияк, дедалі, деінде, звідкись, яюсь, аніскільки, анітрохи, якомога, чимало, щодня, щосили, щоправда</i>

4. Скористайтеся знаннями про написання займенників з частками (*аби-, ані-, де-, будь-, -небудь, казна-, хтозна-, бозна-*).

Із дефісом пишуться прислівники		
утворені від прикметників, числівників, займенників за допомогою прийменника по та суфіксів -е, -и, -ому, -ему, -єму, -ки	утворені за допомогою часток будь-, -небудь, казна-, хтозна-, бозна-, -то, -от, -таки	утворені повторенням слова чи основи, синонімів чи антонімів

<i>по-перше, по-друге, по-третє; по-батьківському, по-моєму, по-людськи, по-материнськи, по-сусідськи</i>	<i>будь-де, коли-небудь, казна-звідки, бозна-як, так-то, все-таки</i>	<i>далеко-далеко, ледве-ледве, вряди-годи, десь-інде, сяк-так, тишком-нишком, часто-густо</i>
---	---	---

5. **Запам'ятайте** прислівники, які пишуться з двома дефісами: *віч-на-віч, всього-на-всього, де-не-де, коли-не-коли, будь-що-будь, пліч-о-пліч, як-не-як, хоч-не-хоч.*

6. **Запам'ятайте** написання таких слів: *до чого, за віщо, за що, по-латині, на-гора.*

7. Завчіть прислівникові сполуки, які стоять у різних відмінках з прийменниками і пишуться окремо: *від ранку до вечора, з боку на бік, з дня на день, з краю в край, з року в рік, з роду в рід, день у день, один в один, раз у раз, рука в руку, крок за кроком, ніч крізь ніч.*

Окремо пишуться прислівникові сполуки		
утворені з прийменника та іменника, який зберігає конкретне лексичне значення та граматичну форму, і між ними можна вставити означення	утворені від прийменника з прикметником чоловічого роду або прийменника по зі збірним числівником	утворені від двох слів, які вжиті в різних відмінках
<i>без (мого) відома, до (моєї) вподоби, до (твого) лиця, до (твого) смаку, на (наше) щастя, на (мій) жаль</i>	<i>в цілому, в основному, по двоє, по троє, по четверо</i>	<i>кінець кінцем, сама самотою, одним одна</i>

8. **Увага!** Розрізняйте прислівники (*прийменник, частка + різні частини мови, які пишуться разом*) та прийменники і частки, які пишуться окремо з різними частинами мови: *бережи здоров'я замолоду і за молоду жінку.*

Тест № 1. Прислівник виділений у рядку:

разом (як?)

А повторювати в/голос

окремо(по числу?)

Б по/своєму зошиті

окремо (на що?)

В на/зустріч з випускниками

окремо (у чому?)

Г знайти у/купі піску

окремо (до чого?)

Д під'їхати до/гори Говерли.

Тест № 2. Правильно записані прислівники у рядку:

окремо

А по-їхньому, уві сні, раз-у-раз

окремо разом

Б десь-інде, нащастя, по одинці

В потихеньку, коли-небудь, на жаль

окремо

Г в основному, по-двоє, хоч-не-хоч

разом

Д до купи, до ладу, на руку.

Розрізнення прийменників та прислівників

Причина виникнення труднощів: важко учням розрізнити прийменники та прислівники, які звучать та пишуться однаково.

Спосіб вирішення проблеми: пояснити, що прислівник – самостійна частина мови і відповідає на питання, прийменник – службова частина мови, на питання не відповідає, а стоїть при іменнику, займеннику.

Поради для вирішення тестових завдань:

1. **Запам'ятайте** питання прислівників, які ставимо до одного слова.

2. Розрізняйте прислівники та похідні прийменники:

а) прислівник у реченні вживається самостійно і до нього можна поставити питання: *Навколо* пахне весною (пахне (де?) *навколо*; *навколо* – прислівник).

б) прийменник самостійно не відповідає на питання і виражає залежність іменника від інших слів у реченні: *Навколо села розквітають сади (навколо (чого?) села; навколо – прийменник).*

Тест № 1. Укажіть речення, у котрому виділене слово виступає прийменником:

А *Навколо* саду пишно розквітгли рожі.

прислівн.

Б Діти уважно роздивлялися *навколо*.

дієсл.

В Скрипка, не *край* мого серця.

імен.

Г Мене мати навчила любити свій *край*.

прислівн.

Д Скоро перепочинемо: ліс уже *близько*.

Тест № 2. Усі виділені слова є прийменниками у рядку

присл.

прійм.

А бути *поряд*; сісти *поряд* батька

пріймен.

прислівн.

Б *поміж* рядами; вивісити *поміж*

В *близько* лану, *близько* дому

пріймен.

імен.

Г *край* села; батьківський *край*

пріймен.

прислівн.

Д *обабіч* дороги; йти *обабіч*

Вживання та написання прийменників

Причина виникнення труднощів: помилкове вживання прийменників при побудові словосполучення, речення.

Спосіб вирішення проблеми: збільшити кількість практичних завдань для засвоєння норм української літературної мови; постійно працювати над вдосконаленням власної культури мовлення.

Поради для вирішення тестових завдань:

1. Пам'ятайте: рівень культури мови – це духовне обличчя людини, тому слідкуйте за культурою власного мовлення в повсякденному житті.

2. **Увага!** Запам'ятайте особливості вживання прийменників в українській мові: прийменники поєднуються з іменниками (займенниками) у непрямих відмінках, причому деякі займенники вживаються лише з одним відмінком (наприклад, *без, від, до, з* Р.в.), а деякі – з двома і більше (наприклад, *на* – зі Зн. і М.в., *у(в)* – з Р., Зн., М.в.). Уживання прийменників *в* і *на* з географічними назвами і просторовими іменниками варто запам'ятати: *відбувається в Україні, побувати в Англії; поглянути на Вкраїну; жити на Тернопільщині; піднятися на Говерлу*.

3. **Запам'ятайте** написання прийменників, поданих у таблиці.

Окремо	Разом		Із дефісом
пишуться прийменникові сполуки на зразок:	пишуться складні прийменники, утворені з двох простих:	пишуться складні прийменники, утворені сполученням одного або двох (трьох) прийменників з будь-якою частиною мови:	пишуться складні прийменники з початковими з-, із- :
<i>у випадку, під кінець, що ж до, залежно від, в напрямі до, в силу, з участю, без участі</i>	<i>задля, заради, поза, поміж, понад, поперед, посеред, проміж, навпроти</i>	<i>внаслідок, навколо, напередодні, навкруг, наприкінці, поруч, щодо, всупереч</i>	<i>з-за, із-за, з-над, з-під, з-посеред, з-поміж</i>

4. Вивчіть найуживаніші прийменникові конструкції: *з вини, з власної волі, з (моєї) ініціативи, за дорученням, за відомостями, за модою, за бажанням, за життя, за (з) допомогою, за таких умов, за вимогою (на вимогу), за адресою (мешкати), на адресу (надійшов лист), на прохання, на замовлення, на (його) користь, на (його) захист, раз на місяць, через хворобу, через помилку, через необачність, через вас, залежно від обставин, вступати до*

університету, ходити по гриби, чергувати по гімназії, о дванадцятій годині, протягом року, згідно з законом (рішенням, ухвалою, наказом), відповідно до наказу, взяти до відома, взяти до уваги, взяти (брати) до серця (до голови).

Тест № 1. Правильно побудоване словосполучення з прийменником у рядку:

А записати *по* алфавіту (за алфавітом)

Б *іти по* воду

В хворіти грипом (на грип)

Г сироп для кашлю (від кашлю)

Д оцінка *по* фізиці (з фізики).

Тест № 2. Правильно написано прийменники в рядку:

із дефісом (з-під)

А з під, незважаючи на, поміж
окремо (у зв'язку)

Б перед, з-проміж, узв'язку

В з-понад, відповідно до, згідно з
окремо

Г начолі, завдяки, довкола
із дефісом (із-над)

Д залежно від, із над, побіля

Сполучники та однозвучні з ними слова

Причина виникнення труднощів: сплутування сполучників з однозвучними словами (самостійна частина мови з прийменником або часткою).

Спосіб вирішення проблеми: пояснити відмінність між сполучниками та однозвучними з ними частинами мови.

Поради для вирішення тестових завдань:

1. **Запам'ятайте:** сполучник – службова частина мови, тому не виступає членом речення, не відповідає на питання, наприклад: *щоб, а, але, однак* та ін.

2. Однозвучні слова – це поєднання повнозначних слів із службовими словами, які виступають членами речення і відповідають на питання в реченні: *про що?* – про те...

3. Сполучники можна замінити іншими синонімічними сполучниками: *тож* = *тому*; *теж* = *також*; *проте* = *однак*; *зате* = *але*; *щоб* = *аби*; *якби* = *коли б*; *якщо* = *коли*; *притому* = *до того ж*.

4. Однозвучні слова не можна замінити сполучниками, але можна поставити запитання: та ж (*яка?*); про те (*про що?*); як би (*яким способом?*); що б (*що?*); як що (*що?*); за те (*за яке?*).

Тест № 1. Визначте, у якому рядку вжито сполучник який треба писати разом:

окремо

А *Та/ж* ми з тобою поряд йдемо все життя.

Б ***Як/би*** ви вчилися так, як треба...

окремо

В Я люблю тебе, друже, *за/те*, що не можна тебе не любити.

окремо

Г На *те/ж* і шука в морі, щоб карась не дрімав.

окремо

Д *Що/б* ви хотіли послухати?

Тест № 2. Усі слова у рядку – сполучники:

прийм.

А проте, тому що, попід

част.

Б авжеж, але, щоб, аби

прислів. част. част.

В ні..ні, будь-де, лише, тільки

част. част.

Г тільки, би, так що, нібито

Д для того щоб, дарма що, якщо, або.

Написання часток

Причина виникнення труднощів: важко розрізнити самостійні та службові частини мови, а відповідно і їх написання.

Спосіб вирішення проблеми: запам'ятати частини мови (самостійні та службові), їх відмінності, збільшити кількість практичних завдань.

Поради для вирішення тестових завдань:

1. **Зауважте!** Написання часток – це не зовсім нова тема, скоріше – це систематизація вивчених тем (*пригадайте написання займенників, прислівників, сполучників*). Однак ця група слів і сполучень слів потребує особливої уваги через те, що багато з них можуть бути не лише частками, а й прислівниками (*ще, уже, тільки, точно, рівно, так, приблизно*), сполучниками (*мов, немов, мовби, ніби, наче, тільки, хоч, аж, і, та*), займенниками (*все, собі*), вигуками (*о, ой*). Єдиним критерієм встановлення граматичного класу цих слів є контекст. Порівн.: *Дай мені води хоч* (частка) *трішечки. Ми йшли вперед, хоч* (сполучник) *вечір вже дивився в очі.*

2. Систематизуйте вивчені правила написання часток.

Спосіб написання	Умова написання	Приклади
Разом	частки <i>аби-, ані-, де-, чи-, що-, як-</i> у складі будь-якої частини мови (крім сполучників прислівникового типу)	<i>абияк, абихто, децо, аніскільки, анікотрий, чимало, щовечора, щоденний, якнайбільший</i>
	<i>би (б), то, що</i> у складі сполучників	<i>щоб, якби, немовбито, абощо</i>
	<i>же (ж)</i> у складі стверджувальних часток	<i>авжеж, отож</i>
	<i>ся (сь)</i> у зворотних дієсловах і похідних від них дієприслівниках, а також у складі займенників і прислівників (тільки <i>сь</i>)	<i>зводиться, напившись, якийсь, хтось, щось, котрийсь, десь, якось</i>
	<i>не</i> , коли частка в складі будь-якої частини мови є префіксом, тобто коли слово без цієї частки не вживається або це префікс <i>недо-</i>	<i>неук, негода, недуга, ненависть, невпинний, непохитний, невдовзі, незабаром, ненароком, несамовито, недорід, нездужати (хворіти), неславити (ганьбити), недовиконаний, недобачати</i>

Разом	<i>не</i> з іменниками, прикметниками, займенниками та прислівниками, дієприкметниками (без залежного слова), якщо вони у сполученні з <i>не</i> означають одне поняття і їх можна замінити синонімами	<i>невміння, недоля, негарний, невільний, небажучий, невчений, неабихто, недарма, незруйнований</i>
Через дефіс	<i>-бо, -но, -от, -то, -таки</i> , коли вони виділяють значення окремого слова	<i>іди-бо, ходи-но, так-от, тільки-но, як-от, отаки-то, стільки-то, все-таки, так-таки, дістав-таки, важкий-таки</i>
	<i>будь-, -небудь, казна-, хтозна-</i> і подібні у складі займенників і прислівників	<i>будь-хто, де-небудь, казна-чий, хтозна-коли</i>
Окремо	<i>що</i> в сполуках	<i>дарма що, поки що, тільки що, хіба що, ледве що</i>
	<i>то</i> в експресивних сполученнях	<i>що то за, що то, чи то</i>
	<i>не</i> з дієсловами та дієприслівниками	<i>не хотіти, не робити, не побачивши, не чуючи</i>
	<i>не</i> зі словом, з яким вона не становить одного поняття, а є лише запереченням	<i>не доля, а...; не друг, а ворог; не глибока, а мілка</i>
	<i>ні</i> у складі займенників, якщо в непрямих відмінках частка відділяється від займенників прийменником	<i>ні в кого, ні з ким, ні до чого, ні за що, ні на що, ні на якому</i>
	формотворчі частки	<i>хай, нехай, би, б</i>
	модальні	<i>же (ж)</i>
з видільною функцією, зі значенням вказівності або визначальності	<i>то, це</i>	

3. **Запам'ятайте!** Із дефісом пишемо частки **-бо, -но, -от, -таки**, якщо вони стоять після слова: *все-таки, скажи-но* тощо, навпаки – окремо: *таки все*.

4. НЕ сплутуйте частки з іншими однозвучними частинами мови. Наприклад, частку *хоч* і сполучник *хоч* розрізняйте за змістом речення: *Нехай мати хоч (частка) трохи відпочине. Хоч (сполучник) за вікном хурделиця, але на календарі вже весна.*

Тест № 1. Виділене слово є часткою у реченні:

спол. (щоб)

А *Що/б* зворушити інших, треба бути самому зворушеним.

спол. (щоб)

Б *Що/б* хліб, як сонце, сяяв на столі...

спол. (щоб)

В *Що/б* прийшло на землю сподіване щастя, треба великої праці.

спол. (якби)

Г *Як/би* мені черевики, то пішла б я на музики.

Д *Що/б* тобі побажати, мій юний друже?

Тест № 2. Усі частки правильно записані в рядку:

окремо окремо

А нехай пише, **сказав-би, таки-знайшов**

окремо

Б **будь-в-кого**, будь-де, все-таки

В **поки що, скажи-но, абихто**

разом

Г отаке-то, **мов-би**, ото ж

разом

Д **не вже**, ні до кого, аніскільки.

Про рівень освіти свідчить грамотність та правильність висловлювань, тому варто звернути увагу на те, що досконале володіння мовами (державною, рідною й іноземними), відмінне знання граматики – це запорука успіху; важлива передумова особистого,

професійного та економічного зростання; це, безперечно, високий рівень патріотизму і культури. Вдосконалюймо й збагачуймо свої знання, бо ж вдосконалення – це рух, а рух – це життя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Авраменко О. М. Українська мова та література: Довідник. Завдання в тестовій формі: I частина. Київ: Грамота, 2017. 568 с.
2. Авраменко О. М. Українська мова та література: Збірник завдань у тестовій формі: II частина. Київ: Грамота, 2017. 144 с.
3. Авраменко О., Тищенко О. Українська мова: правопис у таблицях, тестові завдання: Навчальний посібник для підготовки до ДПА та ЗНО. Київ: КНИГОЛАВ, 2017. 176 с.
4. Авраменко О. Українська за 20 уроків: Навчальний посібник. Київ: Грамота, 2014. 112 с.
5. Бабич Н. Навчи мене, вчителю, розмовляти. Київ: Знання України, 1992. 48 с.
6. Бабич Н. Сила мовленого слова: Науково-публіцистичні нариси з культури української мови. Чернівці: Рута, 1996. 176 с.
7. Бабич Н. Українська мова: Підручник для 10 класу загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням румунською та молдовською мовами. Львів: Світ, 2010. 312 с.
8. Бабич Н. Українська мова: Підручник для 11 класу загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням румунською та молдовською мовами. Львів: Світ, 2011. 320 с.
9. Безпояско О. К. Граматика української мови. Морфологія. Київ: Либідь, 1993. 176 с.
10. Ганич Д. І. Словник лінгвістичних термінів. Київ: Вища школа, 1985. 360 с.
11. Караман С. О. Методика навчання української мови в гімназії: Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти. Київ: Леввіт, 2000. 272 с.
12. Квітень Є. Д., Фонарюк Т. І., Морараш А. К. Тестові технології на уроках української мови та літератури. Чернівці, 2008. 50 с.
13. Коваленко О. Педагог готує або щастя, або нещастя: [К. Ушинський] Освіта України. 2012. Лип. (№ 28). С. 16.
14. Кочерган М. П. Загальне мовознавство. Київ: Академія, 2008. 456 с.
15. Культура фахового мовлення: Навчальний посібник / Колектив авторів за редакцією Н. Д. Бабич. Чернівці: Книги – XXI, 2014. 556 с.

16. Пентилюк М. І., Окуневич Т. Г. Методика навчання української мови у таблицях і схемах. Київ: Ленвіт, 2010. 134 с.
17. Словник української мови. 2 том. Київ: Наукова думка, 1971. 344 с.
18. Українська мова. Енциклопедія. Київ: Укр. енциклопедія, 2007. 854 с.
19. Українська мова. 5–9 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням румунською мовою / За редакцією Бабич Н. Д., Михайловської Н. А., Квітень Є. Д., Фонарюк Т. І., Морараш А. К., Димашок Г. В. Чернівці, 2017. 115 с.
20. Українська мова. 10–11 класи. Рівень стандарту. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням румунською мовою / За редакцією Бабич Н. Д., Михайловської Н. А., Квітень Є. Д., Фонарюк Т. І., Морараш А. К., Димашок Г. В. Чернівці, 2017. 73 с.
21. Український правопис. Київ: Наукова думка, 1993. 240 с.
22. Ушинський К. Рідне слово. Київ: Радянська школа, 1964. 234 с.
23. Хворостяний І. Українська мова: лайфхаки. Харків: Ранок, 2018. 288 с.

ЧАСТИНА VI

СИНТАКСИС – ДУША МОВИ

Граматики – душа мови, поза нею естетика мови просто неможлива, оскільки саме граматичні норми та особливості їх використання є тим ядром, що дає можливість правильно донести думку, комунікативні завдання, які ставить перед собою мовець.

Ю. Ф. Прадід

Відомий український мовознавець І. Огієнко зазначав: «Синтаксис – цариця всіх наук про мову». В організації неперервної мовної освіти синтаксис має вершинний характер, підпорядковуючись визначальним функціям мови – комунікативній і когнітивній. Реалізація комунікативного, соціально-перцептивного та інтерактивного аспектів професійно-педагогічного спілкування, передача потрібної для діалогічної (полілогічної) взаємодії інформації залежить не тільки від активного словникового запасу мовця, але й від опанування синтаксичної будови мови як засобу спілкування, від оволодіння закономірностями сполучуваності слів і побудови речень, виражальними можливостями різних синтаксичних структур та вміння комунікативно доцільно користуватися ними в різних мовленнєвих ситуаціях [27, 8].

Синтаксична компетентність є однією з основних предметних компетентностей у системі мовних знань, умінь і навичок, необхідних школярам у різних ситуаціях комунікативного дискурсу, що передбачає їхню здатність користуватися усною й писемною літературною мовою, послуговуватися необхідним арсеналом синтаксичних мовних одиниць різних структурних рівнів (словосполучення, речення, текст, складне синтаксичне ціле), синтаксичних конструкцій певних видів і сполучних засобів (сполучникові, безсполучникові, складносурядні, складнопідрядні, складні речення з різними видами зв'язку та ін.) з урахуванням функціонально-стильових різновидів мовлення від-

повідно до теми, мети, ситуації спілкування, провідних жанрів комунікації.

Пунктуаційна компетентність – це предметна компетентність учнів у системі мовних знань, умінь і навичок, що передбачає вміння школярів інтонаційно оформлювати усне мовлення на письмі, тобто є важливим складником їхньої правописної грамотності. Отже, вивчення синтаксису й пунктуації створює умови для засвоєння норм сучасної української літературної мови, розвитку логічного мислення й мовлення учнів, формування пунктуаційної грамотності та навичок виразного читання; саме синтаксис допомагає зрозуміти комунікативну функцію мови й шляхи її здійснення [26, 76].

У курсі навчання української мови в закладах загальної середньої освіти з навчанням румунською мовою важливе місце належить синтаксису і пунктуації, оскільки, по-перше, в синтаксичному ярусі мовної системи (реченні як найменшій комунікативній одиниці) знаходять найповніше вираження всі мовні одиниці інших рівнів, зокрема фонетичного, словотвірного, семантичного, морфологічного, стилістичного, набувають функціональної довершеності й логічної оцінки засоби мови і мовлення. По-друге, синтаксичні й пунктуаційні норми румунської й української мов мають свої суттєві відмінності. По-третє, традиційно питання з синтаксису і пунктуації вважаються найскладнішими, а на ЗНО завдань з цього розділу зазвичай найбільше. Щоб випускникам ЗСО з навчанням румунською мовою успішно скласти ЗНО, учителям під час викладання тем з синтаксису і пунктуації потрібно будувати урок за принципом «теорія – практика»: вивчили тему – тестування, тренінги он-лайн, розгорнуті відповіді, творчі завдання та ін.

Сучасний шкільний курс навчання синтаксису й пунктуації української мови має бути *комунікативно спрямованим (комунікативний синтаксис)* і зорієнтованим передусім на формування в учнів умінь і навичок вільно, комунікативно виправдано кори-

стуватися засобами мови в усіх видах мовленнєвої діяльності. Треба донести до учнів закладів загальної середньої освіти з навчанням румунською мовою специфіку організації синтаксичного рівня системи української мови, зокрема особливості побудови синтаксичних конструкцій української мови порівняно з румунською, структурно-семантичні характеристики синтаксичних категорій, правила інтонування різних типів речень та використання їх у мовленні для ефективного здійснення комунікативного наміру тощо.

Методикою навчання української мови передбачено шість етапів навчання синтаксису в закладах загальної середньої освіти, зокрема:

- ✓ практичне ознайомлення із синтаксичними одиницями в початковій школі (види речень за метою висловлювання, головні і другорядні члени речення, засоби зв'язку слів у реченні, однорідні члени речення тощо);

- ✓ пропедевтичне вивчення основних понять синтаксису й пунктуації (5 клас);

- ✓ навчання синтаксису під час опанування морфології, що дає можливість підготувати учнів до засвоєння систематичного курсу синтаксису (6–7 класи) – морфологічний і семантичний аспекти синтаксису;

- ✓ систематичний курс навчання синтаксису (8–9 класи) – комунікативний і стилістичний аспекти синтаксису;

- ✓ удосконалення комунікативних умінь і навичок учнів старшої школи на основі узагальнення й систематизації відомостей про синтаксис української мови (10–11 класи) [27, 16].

Основною лінгводидактичною ідеєю шкільної практики є навчання морфології на синтаксичній основі. У процесі навчання синтаксису в 6–7 класах звертається увага на морфологічні й лексико-морфологічні властивості синтаксичних одиниць. Під час вивчення морфологічних категорій обов'язково враховують їх синтаксичні ознаки, що зумовлюються певними морфологічни-

ми властивостями. Ще академік В. В. Виноградов (1895–1969), розглядаючи зв'язок морфології й синтаксису як розділів граматики, слушно зазначав: «Нема нічого в морфології, чого нема чи раніше не було в синтаксисі... Морфологічні форми – це відстояні синтаксичні форми».

У 8–9 класах відбувається актуалізація пропедевтичних знань із синтаксису й пунктуації, систематичне опрацювання нових теоретичних відомостей та формування в учнів на цій основі синтаксичної й пунктуаційної компетентностей, що включають такі синтаксичні й пунктуаційні вміння й навички: виділяти словосполучення в реченні; знаходити в словосполученні головне й залежне слово; розрізняти словосполучення й речення; складати словосполучення за заданими схемами; добирати різні за будовою словосполучення для вираження того самого смислу; розрізняти прості і складні речення, види речень за метою висловлювання, за емоційним забарвленням, за будовою; визначати члени речення, звертання, вставні слова, відокремлені члени речення; правильно й доречно використовувати в мовленні різні види простих і складних речень; здійснювати синтаксичний розбір словосполучень і речень; визначати пряму й непряму мову; правильно інтонувати речення та їх складові частини тощо [27, 17].

У 10–11 класах систематизація і повторення вивченого в попередніх класах із тем синтаксису й пунктуації проводиться на більш високому рівні узагальнення, зокрема з метою підготовки учнів до успішного виконання завдань зовнішнього незалежного оцінювання. Заняття передбачають удосконалення основних мовних і мовленнєвих умінь та навичок. Навчання повинно бути інтенсивним, але не напруженим, дієвим, продуктивним, тобто таким, що забезпечить міцне засвоєння таких знань з предмета, які необхідні для вільного володіння державною українською мовою. Учитель повинен пам'ятати, що у старших класах (10–11) потрібно повторити всі теми, необхідні для успішного виконання учнями завдань зовнішнього незалежного оцінювання.

Отож, характерною ознакою сучасного синтаксису є системний підхід до вивчення головної синтаксичної одиниці – речення, а також проблем, пов'язаних із системним дослідженням речення.

Особливістю вивчення синтаксису є те, що синтаксичний матеріал вивчається на основі зв'язку з усіма іншими розділами, уроки синтаксису розкривають перед учнями мову як систему систем. Більшість мовних понять і явищ можна зрозуміти тільки на синтаксичному рівні. Знання синтаксичної теорії відбивається на якості комунікативних умінь і навичок учнів та впливає на формування мовної особистості.

Зразки вирішення тестових завдань для підвищення грамотності учнів закладів загальної середньої освіти з навчанням румунською мовою.

Словосполучення і речення

Причина виникнення труднощів: учні часто не розмежовують словосполучення і речення, словосполучення і сполучення слів із сурядним зв'язком; визначення засобів зв'язку в словосполученні й реченні, використання прийменників викликає труднощі.

Спосіб вирішення проблеми: збільшити кількість практичних вправ, що містять спостереження над структурою та семантикою словосполучень; здійснювати повний і частковий аналіз синтаксичних особливостей словосполучень, використовувати пропонувані словосполучення у власних висловлюваннях, збагачувати культуру мовлення.

Поради для вирішення тестових завдань:

1. Під час опрацювання теми варто звернути увагу на сполучення слів, які **НЕ** вважаються словосполученнями, а саме:

✓ слова, з'єднані сурядним зв'язком (однорідні члени речення): *вітер і сніг*;

✓ підмет і присудок (головні члени речення, на відміну від словосполучення, є взаємозалежними, у них не можна визначити головне й залежне слово): День минає, ніч настає...;

✓ поєднання службового слова з повнозначним (словосполучення – це поєднання двох або більше повнозначних слів!): *коло хати* (прийм.+іменн.), *до мене* (прийм.+займен.), *щоб побачити* (спол.+дієсл.), *приніс би* (дієсл.+частка);

✓ складені форми майбутнього часу: буду читати (читати-му); складені форми вищого і найвищого ступенів порівняння прикметників і прислівників: *більш відомий*, *найбільш сильний*; *більш вдало*, *найменш помітно*;

✓ фразеологізми: *душа в душу*, *пекти раків*, *обдерти як липку*.

2. Використовуйте в мовленні (усному й писемному) запропоновані у словничках найуживаніші словосполучення з прийменниками.

3. Узагальнити знання про словосполучення допоможе така схема [23]:

• лексичні	• фразеологічні	• синтаксичні
За вираженням головного слова синтаксично поділяються на:		
• іменникові	• числівникові	• дієслівні
• прикметникові	• займенникові	• прислівникові
За типами синтаксичного зв'язку:		
• узгодження	• керування	• прилягання
За засобами зв'язку:		
• прийменникові	• безприйменникові	
За відношенням між залежними і головними словами:		
• означальні	• додаткові	• обставинні
За структурою:		
• прості	• складні	

Тест № 1. Усі сполучення слів належать до словосполучень у рядку:

прис. підм.   *прийм. + імен.*

А лунає музика, відповідно до положення, весела пісня

однор. чл. реч.

прийм. + імен.

Б учень і учениця, швидко бігати, над степом

однор. чл. реч. прийм.+імен.

В ріка й море, до берега, широкий степ

Г поважати землю, людське життя, дарувати квіти

скл. форма майб.ч.

фразеологізм

Д будуть читати, казковий день, бити байдики.

Тест № 2. Потребує редагування словосполучення:

(згідно з новим законом)

А згідно нового закону (*Запам'ятайте: згідно з, відповідно до*)

(до кого? чого? – Р.в.)

Б відповідно до цього положення

(на що? – З.в.)

В хворіти на грип

(кому? чому? – Д.в.)

Г дякувати братові

(два, три, чотири+ім. у Н.в. мн.)

Д два директори.

Головні і другорядні члени речення.

Розрізнення членів речення

Причина виникнення труднощів: вивчення головних і другорядних членів речення ускладнюється тим, що кожен з них виражається за допомогою різних морфологічних засобів. Учням важко усвідомити, що підмет може виражатися, окрім звичного іменника або займенника, ще й інфінітивом; присудок – не лише дієсловом, а й іменною частиною мови; обставина – відмінковою формою іменника; до того ж у румунській мові непрямий додаток підкреслюється рисою-пунктиром, як в українській мові – обставина, що також спричинює їх сплутування.

Помилки часто зумовлені й тим, що учні ставлять до членів речення не смислові, а морфологічні запитання, напр.: *вироби з чого? (замість які?) зі скла; машина кого? (замість чия?) брата;*

розповідає що роблячи? (замість як?) *хвилюючись*. Перешкодою є й омонімія частин мови та відмінкових форм. Найбільш типова помилка – сплутування омонімічних форм називного та знахідного відмінків, називного відмінка і кличної форми, наслідком якої є неправильна кваліфікація членів речення і, отже, синтаксичних конструкцій, до яких вони входять (напр., речення *Такі прилади виготовляють* *недавно*. *Діти, допомагайте* *батькам!* учні досить часто характеризують як двоскладні через сплутування підмета з додатком, підмета зі звертанням, яке ніколи не буває членом речення).

Спосіб вирішення проблеми: збільшити кількість практичних завдань для засвоєння членів речення, звернути увагу на відмінності в українській і румунській мовах при визначенні й підкресленні членів речення; проводити тести он-лайн, мовні тренінги.

Поради для вирішення тестових завдань:

1. **Вивчіть**, користуючись таблицею, питання членів речення, запам'ятайте, як вони підкреслюються.

2. Уважно прочитайте завдання, зверніть увагу на ключові слова.
3. Знайдіть граматичну основу – підмет і присудок.
4. **Увага!**

Запам'ятайте: присудок тісно пов'язаний з підметом. Іменник – це НЕ завжди підмет!

Перевірте себе, поставивши подвійне питання: хто? що? (*робить...*) – підмет; кого? що? (*бачу, маю...*) – додаток.

5. Неозначена форма дієслова (*інфінітив*) може бути будь-яким членом речення (*див. частину V методичних рекомендацій, с. 146–147*).

6. Прислівник – це НЕ завжди обставина (може бути присудком, означенням і навіть підметом).

Тест № 1. Установіть відповідність між виділеним словом та його синтаксичною роллю.

Член речення		Приклад					
1	підмет	<p>А Чубенко подивився на годинник і дав наказ (який?) зупинитися (означення).</p> <p>Б А які ти зорі любиш найбільше? (<i>любиш кого? що? зорі – додаток</i>).</p> <p>В А журавлі летять собі додому ключами (<i>летять як? ключами – обставина</i>).</p> <p>Г Там лишилися її рідні (<i>лишилися хто? рідні – підмет</i>).</p> <p>(є)</p> <p>Д Курити – шкідливо для здоров'я (<i>є шкідливо – присудок</i>).</p>					
2	означення						
3	додаток						
4							
		А	Б	В	Г	Д	
1					Х		
2	Х						
3		Х					
4				Х			

Тест № 2. Установіть відповідність між іменником та його синтаксичною роллю.

Приклад	Синтаксична роль																														
(над нами що? небо – підмет)	А обставина Б підмет В додаток Г присудок																														
1 Над нами чисте <u>небо</u> . (відвідував кого? що? виставку – додаток)																															
2 Сьогодні відвідував художню <u>виставку</u> . (гуляти де? у лісі – обставина місяця)																															
3 У <u>лісі</u> гуляти одному боязко. (вона є хто? (є) героїня – іменна част. присудка)																															
4 Вона – справжня <u>героїня</u> .	<table border="1"> <thead> <tr> <th></th> <th>А</th> <th>Б</th> <th>В</th> <th>Г</th> <th>Д</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <th>1</th> <td></td> <td>Х</td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <th>2</th> <td></td> <td></td> <td>Х</td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <th>3</th> <td>Х</td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <th>4</th> <td></td> <td></td> <td></td> <td>Х</td> <td></td> </tr> </tbody> </table>		А	Б	В	Г	Д	1		Х				2			Х			3	Х					4				Х	
	А	Б	В	Г	Д																										
1		Х																													
2			Х																												
3	Х																														
4				Х																											

Засоби вираження підмета

Причина виникнення труднощів: як правило, учні без труднощів визначають підмети, виражені іменниками або займенниками; важче їм вдається аналізувати речення, в яких підмет виражений словосполученням, найважче знаходять підмет, виражений інфінітивом.

Спосіб вирішення проблеми: для подолання цих труднощів можна використовувати таблиці, схеми, алгоритми, вправи на конструювання, синтаксичний аналіз.

Поради для вирішення тестових завдань:

1. **Зверніть увагу!** Якщо присудок в однині – підмет простий; якщо присудок у множині – підмет складений.

2. Підмет, виражений неозначеною формою дієслова (інфінітивом), здебільшого стоїть на початку речення. Між підметом і присудком, вираженими інфінітивами, ставимо тире.

3. **Зауважте!** Підмет складений, якщо виражений особовим займенником у Н.в. множини та іменником в О.в. із прийменником з: Ми з батьком пішли...; підмет простий, якщо виражений

особовим займенником у Н.в. однини та іменником в О.в. із прийменником з: **Я з батьком пішов...**

4. Деякі конструкції підметів висувають особливі вимоги до форми присудка.

Порівн.: **Батько з сином** пішли в ліс (тобто обоє). **Батько з сином пішов у ліс** (а дочку, наприклад, не взяв).

Більшість же не поспішала розходитися після вистави. **Половина класу** навчалася на «відмінно», **решта** не мала жодної трійки. **Частина старшокласників** вже бачила цей фільм по телевізору.

Двоє заслужених **артистів** дало концерт у нашому будинку культури. Співали у їхній сім'ї **троє дівчат**.

Про це знали **багато людей**. **Чимало учнів** поспішили до автобуса.

При підметі, вираженому аббревіатурою, дієслово-присудок стоїть в тому самому роді, що й основне слово, від якого утворено аббревіатуру: **НОП** (наукова організація праці) у нас ще не стала нормою. Автомобілі зупинилися перед новим **КПП** (контрольно-пропускним пунктом).

5. Вивчіть засоби вираження підмета, користуючись таблицею.

ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ПІДМЕТА (хто? що?)			
ПРОСТИЙ ПІДМЕТ		СКЛАДЕНИЙ ПІДМЕТ	
Способи вираження підмета	Приклад	Способи вираження підмета	Приклад
Називний відмінок іменника	Остан ішов уже з годину (М. Коцюбинський).	Іменник у Н.в. + іменн. в О.в. з приймен. з (присудок у множині). Запам'ятайте: якщо присудок в однині, то підмет простий.	Мотря та Софія місили тісто, порались коло печі (М. Коцюбинський). Мотря місила тісто з Софією.

<p>Називний відмінок займенника</p>	<p>І раптом у лісі <u>заплакав хтось</u> (Є. Гуцало).</p>	<p>1. Особовий займенник у Н.в. мн. + імен. в О.в. з прийменн. <u>з</u> Запам'ятайте: особ. займ. у Н.в. одн. + іменн. в О.в. з прийменн. <u>з</u> – простий підмет. 2. Займенники <i>скільки, мало, багато, чимало; кожен, дехто, хтось, ніхто</i> та ін. + іменник (займ.) у Р.в. мн.</p>	<p>Ми з батьком першими <u>помітили</u> качок. Я з батьком першим їх <u>помітив</u>. Скільки учнів навчається у вашому класі? Ніхто з людей ще в бій такий <u>не входив...</u> (М. Бажан).</p>
<p>Інші частини мови, вжиті у значенні іменн.: – прикметник – дієпркметник – числівник – прислівник</p>	<p>Хоробрі перемагають (О. Довженко). Поранений ледве <u>похитав</u> головою і знову <u>закрив</u> очі. У нічну розвідку <u>пішло четверо</u> (О. Гончар). Будь-яке завтра розпочинається сьогодні.</p>	<p>Словосполучення з кількісним значенням: – іменники <i>гурт, загін, табун, група, колона, згря; більшість, меншість, половина, третина, десяток</i> + іменник (займ.) у Р.в. множини – іменники <i>початок, середина, кінець</i> + іменник у Р.в. – числівник (кількісний чи збірний) + іменник у Р.в. Запам'ятайте: при числівниках <i>два, три, чотири</i> іменники вживаються у Н.в. мн.</p>	<p>Гурт дітей зібрався біля школи. Звідкись взялася згря голубів. Половина учнів класу <u>погодилася</u> на екскурсію. Початок сівби в цьому році <u>затримався</u>. Середина літа була <u>прохолодною</u>. Двоє друзів якось <u>полюбили</u> одну дівчину. Ой, три шляхи широкії докупи <u>зійшлися</u> (Т. Шевченко).</p>

Неозначена форма дієслова (інфінітив)	<u>Посадити</u> <i>дерево – залишити про себе найкращу пам'ять</i> (В. Стус).	Неозначена форма дієслів <i>бути, стати, зробитися</i> + іменн. (займ., прикм.) в О. в.	<u>Бути педагогом</u> – <i>недезко</i> .
Службові частини мови (прийменник, сполучник, частка)	<u>У</u> – <i>прийменник</i> . <u>І</u> – <i>сурядний сполучник</i> . <u>Не</u> – <i>заперечна частка</i> .	Стійкі словосполучення (фразеологізми, крилаті вислови)	<u>Бити байдики</u> – <i>улюблена справа ледарів</i> . <u>Минуло «бути чи не бути»</u> .
Вигук	<u>Гучне «ура!»</u> <i>пронеслось тоді над дугами</i> (Л. Первомайський).	Складна власна назва	<u>«Гуси-лебеді летять»</u> – <i>улюблений твір</i> .

Тест № 1. Простий підмет ужито в реченні:

кожний + займ. у Р.в. мн.

А Для якої радості і вітхи **кожний з нас** **приходить** і **росте**? (склад. підмет).

складна астрономічна назва

Б **Вабить** знов мене **Чумацький Шлях** (складений підмет).
імен.

В **Твоє життя** – **то зорі світанкові...** (простий підмет).
стійке словоспол.

Г **Бабине літо** **висіло** на віттях, як прядило (складений підмет).
середина+іменн. у Р.в.

Д **Середина літа** **була прохолодною** (складений підмет).

Тест № 2. Підмет виражено неозначеною формою дієслова в реченні:

склад. дієсл. присудок (я)

А Прагну небо бачити в синій хустині.

складений дієсл. присудок

Б Без пізнання мети ніщо не можна належно вивчити.

додаток (вони радили, а стати мав(ла) я)

В Стати вчителем радили мені з дитинства.

інф.

Г Посадити дерево – залишити про себе найкращу пам'ять.

займ. присудок

Д Ми нічого спинити не в силі.

Типи присудків

Причина виникнення труднощів: сплутування типів присудків – уміння визначати тип присудка залежить від засвоєння учнями структури розмежування смислового й граматичного компонентів.

Спосіб вирішення проблеми: слід звертати увагу на способи вираження присудка, збільшувати кількість практичних завдань.

Поради для вирішення тестових завдань:

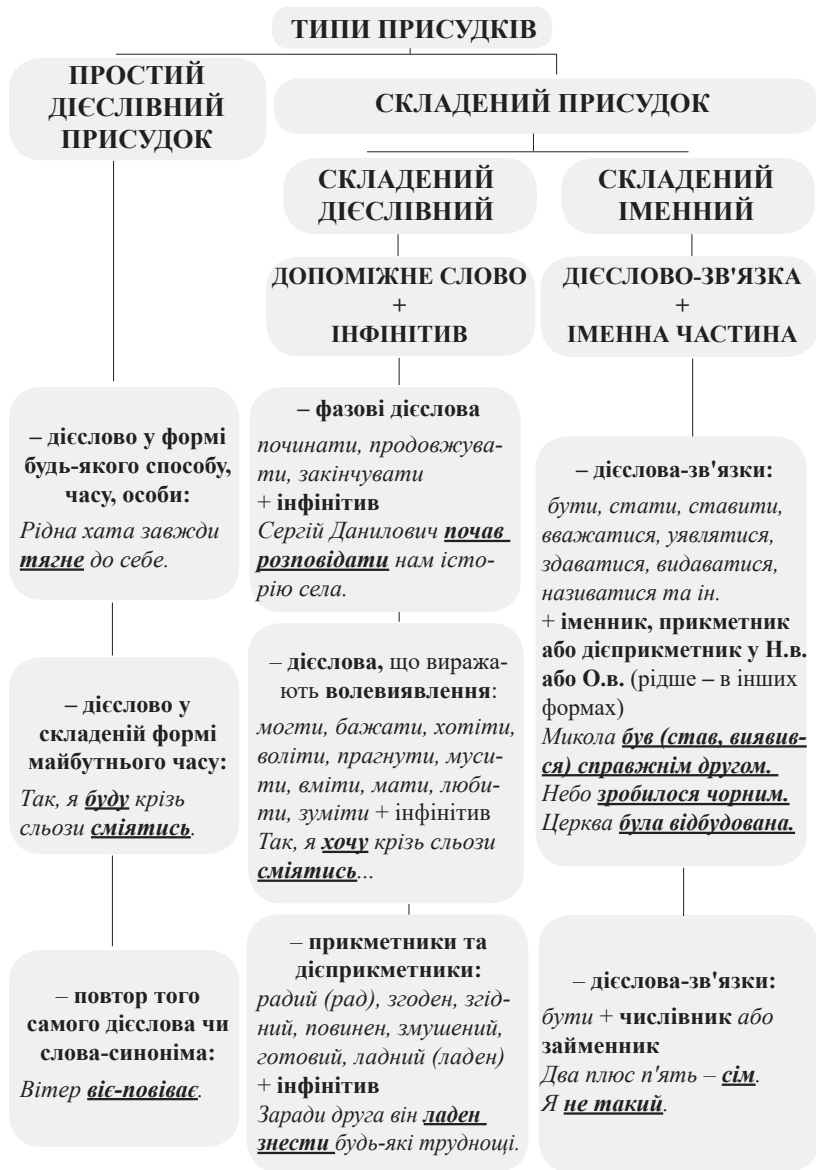
1. Пригадайте типи присудків (простий та складені – іменний та дієслівний).

2. Завчіть за таблицею допоміжні слова в складеному дієслівному присудку та дієслова-зв'язки в складеному іменному присудку.

3. **Увага!** Запам'ятайте: складена форма майбутнього часу – простий дієслівний присудок (буду писати – *можна замінити одним словом* писатиму).

4. **Зверніть увагу!** Неозначена форма дієслова (*інфінітив*) може бути *будь-яким* членом речення. Розрізняйте дієслова в інфінітиві, які виконують синтаксичну роль додатка або обставини, у таких реченнях присудок буде простим дієслівним (*див. част. V, с. 146–147*).

5. **Запам'ятайте!** Дієслово-зв'язку у формі теперішнього часу часто пропускають, замість *є* стоїть тире (*змінити на минулий/майбутній час або перекладіть румунською мовою – і ви її побачите*): *Здоров'я – це найбільший скарб (Здоров'я було/буде найбільшим скарбом; Sănătatea este comoara cea mai de preț).*

– вигукова форма дієслова:

Я хап його за хвіст.
А хвіртка тихо скрип.

– присудкові прислівники:

треба, можна, слід, доцільно, необхідно + інфінітив
Без пізнання мети ніщо не можна належно вивчити.

– дієслово-зв'язка: бути + прислівник або дієслово в інфінітиві
Успіх – це присмно.
Знати – це уміти.

– фразеологізм:

Пасажир впав в око дідові.

– стійкі сполучення слів:

у змозі, не в змозі, не в силі та ін. + інфінітив
Очі не в змозі були одірватися від його карих очей...

– дієслово-зв'язки: бути, стати та ін. + порівняльний зворот
Ми стояли наче заворожені.

Тест № 1. Укажіть речення з іменним складеним присудком.

дієсл.-зв. + імен.

А Життя стає радістю (складен. імен. присудок).

Б Падай, снігу срібний, чистий... (падай – не дієсл.-зв., простий присудок).

(є) числ. імен.

В Думки й пісні – для мене два крила (склад. іменн. присудок).

Г А тоді саме зима була, біда, люта, кріпка зима (між дієсловом-зв'язкою й іменною частиною не ставимо кому – простий дієслівний присудок).

Тест № 2. Складений дієслівний присудок ужито в реченнях:

(є) імен.

А Твоє життя – то зорі світанкові... (складений іменний присудок).
допом. дієсл + інф.

Б Я хочу жити і співати, немов у полі джерело (склад. дієсл. присудок).

допом. дієсл + інф.

В Аж ось стали хмарки збиратися (склад. дієсл. присудок).

дієсл.-зв. + імен.

Г Життя Лесі Українки, її образ здаються легендою (склад. імен. присудок).

дієсл. руху (з якою метою?)

Д Він побіг виконувати доручення (простий дієсл. присудок).

Тире між підметом і присудком

Причина виникнення труднощів: залежність тире (в окремих випадках) від логічного наголосу, інтонації; авторські знаки; сплутування типів присудків.

Спосіб вирішення проблеми: проведення навчальних диктантів, самодиктантів, редагування, виконання тестових завдань, пунктуаційних аналізів тощо; робота над пунктуаційними помилками дасть змогу оцінити рівень засвоєння пунктуаційних правил, передбачити труднощі, які виникають під час засвоєння правила.

Поради для вирішення тестових завдань:

1. Повторіть типи присудків (простий та складені – іменний та дієслівний), частини мови.

2. **Запам'ятайте!** Між підметом і присудком з усіх розділових знаків уживається тільки *тире*. Коми між підметом і присудком бути *не може*, якщо між головними членами речення немає ускладнювального компонента (вставного слова, звертання, відокремлених членів речення). Тире між підметом і присудком ставимо на місці пропущеної в теперішньому часі дієслова-зв'язки *бути* (*є*) при складеному іменному присудку.

3. Вивчіть правила; зверніть увагу, коли тире між підметом та присудком не ставимо.

ТИРЕ між підметом і присудком **ставимо**, якщо підмет і присудок виражені **іменником** у називному відмінку, **числівником** або **неозначеною формою дієслова** при пропущеній зв'язці **є**. Наприклад: **Життя** (*імен.*) – шалений **герць** (*(імен.)* добра і зла (В. Коломієць). **Три** (*числ.*) на три – **дев'ять** (*числ.*). **Жити** (*дієсл. в інфін.*) – **це лицедіяти** (*дієсл. в інфін.*): кожен з нас грає якусь роль (В. Дрозд).

Якщо перед присудком стоять вказівні частки **це, оце, то, ось, значить** – тире ставимо *перед* вказівною часткою. Наприклад: *Українська пісня – це геніальна поетична біографія українського народу.*

Тире не ставимо:

1. Якщо іменна частина складеного присудка виражена **прикметником, дісприкметником, порядковим числівником, прикметниковим займенником**. Наприклад: *Ніч прекрасна. Небо захмарене. У списку я перший. Він наш, а ми твої.*

2. Якщо **підмет** виражений **займенником**. Наприклад: *Ти моя молитва, ти моя розпука вікова* (В. Симоненко). Якщо ж на підмет-займенник падає логічний наголос, тире ставимо: *Я – Мавка лісова* (Леся Українка).

3. Якщо до складу присудка входять слова **як, мов, немов, немовби, мовби, наче, неначе, ніби, що** (порівняльні частки), які вказують на те, що присудок характеризує підмет на підставі певної схожості до чогось, то **ні коми, ні тире перед ними не ставлять**. Наприклад: *Малі діточки що ясні зірочки* (Нар. тв.). *Кожен день мов пісня лебедина*. Тире ставимо лише при логічно наголошеному присудку й наявній паузі між підметом і присудком (авторський знак). Наприклад: *Весна – неначе карусель* (Б. -І. Антонич). *Ніч – мов криниця без дна* (М. Рильський).

4. Перед присудком, вираженим іменником у називному відмінку з заперечною часткою **не**. Наприклад: *Серце не камінь*.

Проте інколи, щоб інтонаційно виділити присудок, тире ставлять.

Наприклад: *Слово – не полова, язик – не помело* (Нар. тв.).

Тест № 1. У реченнях *завжди ставимо тире між підметом і присудком у рядках (розділові знаки пропущено):*

прикм.   прикм.

А Твоє чоло шляхетне і ясне (*тире зазвичай не ставимо*).

імен. (є) імен.

Б Посмішки цвітіння людських облич (*тире ставимо*).

займ. прикм. займ. прикм.

В Я спокійна. Я щаслива з другим (*тире зазвичай не ставимо*).

імен. (є)прикм.

Г Цей ліс живий (тире зазвичай не ставимо).

інф. імен.

Д Працювати насолода для душі (тире ставимо).

Тест № 2. У реченнях ставимо **тире** між підметом і присудком у рядках (розділові знаки пропущено):

імен. дієприкм.

А Усі слова народжені діянням (тире не ставимо).

імен. (є) імен.

Б Слово то дивний витвір людини (тире ставимо).

імен. (є) імен.

В Слово це найтонший різець (тире ставимо).

склад. дієсл. присудок

Г Радист спробував зв'язатися з крейсером (тире не ставимо).

склад. дієсл. присудок

Д Із-за обрїю стали накопичуватися хмари (тире не ставимо).

Типи простих речень

(за наявністю головних та другорядних членів речення)

Причина виникнення труднощів: сплутування двоскладних і односкладних речень, поширених і непоширених (зі складеним підметом та/або присудком).

Спосіб вирішення проблеми: для подолання цих труднощів можна збільшити кількість практичних завдань для засвоєння типів простих речень, використовувати таблиці, схеми, вправи на конструювання, доповнення; можна зіставляти синтаксичні конструкції (*Я не спав – Мені не спалося*) та перебудовувати їх (односкладне речення перетворити на двоскладне і навпаки); проводити тести он-лайн, мовні тренінги.

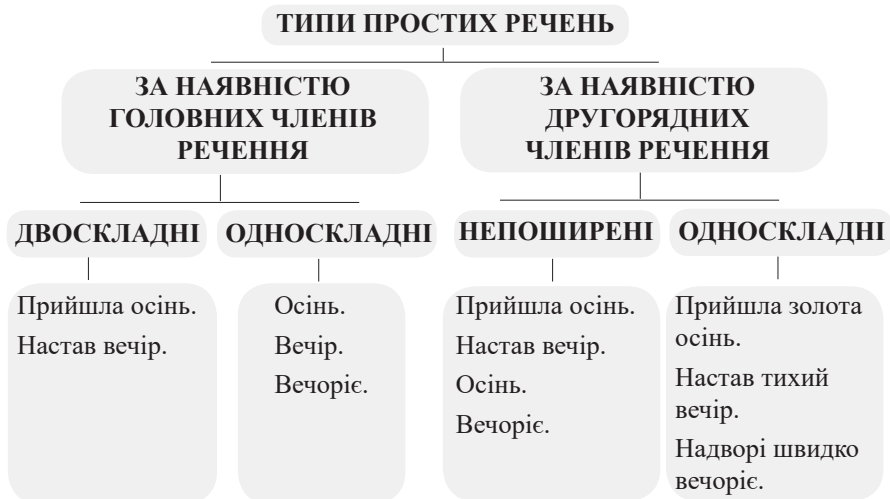
Поради для вирішення тестових завдань:

1. Використовуючи таблицю, повторіть типи простих речень за наявністю головних та другорядних членів речення.

2. Односкладні речення мають один головний член речення – або підмет, або присудок: Зима. Вечоріє.

3. **Запам'ятайте!** Речення, у якому присудок – дієслово у формі 3-ої особи однини теп., майб. часу або у формі одн. мин. часу (Співає... Співатиме... Співав(-ла, -ло) – **двоскладне**.

4. Під час виконання тестових завдань з цієї теми зверніть увагу на головні члени речення (*згадайте складені підмети й присудки, с. 177–181*), підкресліть їх.

5. Не забувайте про неозначену форму дієслова – інфінітив, який не завжди є присудком (*див. частину V методичних рекомендацій, с. 146–147*).

6. Зауважте!

- **Поширені** речення мають **один** або **більше** другорядних членів речення: *Десь вітер грає на віолончелі* (В. Симоненко);
- **непоширені** речення **не мають** другорядних членів речення: *Ми з батьком були терплячими*.
- Поширеними й непоширеними бувають як односкладні, так і двоскладні речення.

7. **Увага!** Якщо в реченні з граматичною основою, вираженою називним відмінком іменника, є обставина місця або часу, то таке речення **не односкладне, а двоскладне неповне: А скрізь (де?) буюння квітів...**

8. Звертання не є членом речення й не підкреслюється (*звертання – це не підмет!*).

Тест № 1. Односкладним є речення:

А Книги – морська глибина (І. Франко). Речення двоскладне повне.

Б Над хаткою небо... (Л. Костенко). Речення двоскладне неповне.

В Собори душ своїх бережить, друзі (І. Франко). Речення односкладне, ускладнене звертанням.

Г Хто може випити Дніпро? (М. Рильський). Речення двоскладне повне.

Д Червоне – то любов, а чорне – то журба (Д. Павличко). Речення двоскладне повне.

Тест № 2. Непоширеним є речення:

А Мальви біля хати (М. Луків). Речення поширене обставиною.

Б Холодний вітер (Ю. Клен). Речення поширене означенням.

В Світ берегти (І. Драч). Речення поширене додатком.

Г На душі було так чисто... (М. Вороний). Речення поширене обставиною.

Д Андрій не бачив лісу за деревами (присудок – фразеологізм, непошир.).

Односкладні речення

Причина виникнення труднощів: сплутування двоскладних і односкладних речень, типів односкладних.

Спосіб вирішення проблеми: для подолання цих труднощів можна збільшити кількість практичних завдань для засвоєння типів односкладних речень, використовувати таблиці, схеми, вправи на конструювання, доповнення; можна зіставлявати синтаксичні конструкції (*Зима – Незабаром зима*) та перебудовувати їх (*односкладне речення перетворити на двоскладне і навпаки*); проводити тести он-лайн, мовні тренінги.

Поради для вирішення тестових завдань:

1. Використовуючи таблицю, повторіть типи односкладних речень.

Тип односкладного речення	Спосіб вираження головного члена	Приклади
<p>Означено-особові</p> <p>Головний член речення означає дію, яку виконує певна особа (<i>я, ти, ми, ви</i>), на неї вказує закінчення дієслова-присудка; виражений:</p>	<p>1) дієсловом у формі 1–2-ї особи однини чи множини теперішнього або майбутнього часів дійсного способу;</p> <p>2) дієсловом наказового способу.</p>	<p><u>Знаю</u> цю річку з самого дитинства.</p> <p><u>Згадаймо</u> їх поіменно.</p> <p><u>Не будь упертим</u>.</p>
<p>Неозначено-особові</p> <p>Головний член означає дію осіб, які мисляться неозначено (якихось, умисне не названих); виражений:</p>	<p>1) дієсловом у 3-й особі множини теперішнього або майбутнього часу (<i>вони</i>);</p> <p>2) у формі множини минулого часу.</p>	<p><u>Пам'ятають</u> у нас всіх Героїв Небесної Сотні.</p> <p><u>Коли привезуть</u> хліб?</p> <p><u>Готували</u> ту екскурсію довго.</p>
<p>Узагальнено-особові</p> <p>Головний член означає дію, яку може виконувати будь-яка особа (<i>всі, кожний</i>), вказує, що порада, заклик тощо стосується будь-кого, кожного; виражений:</p>	<p>дієсловом у формі 2-ї особи (рідше – в інших особах).</p>	<p>З ким <u>поведешся</u>, од того й <u>наберешся</u>.</p> <p><u>Посієш вітер</u> – <u>пожнеш бурю</u>.</p> <p>Як <u>постелишся</u>, так і <u>спати будеш</u>.</p>
<p>Називні</p> <p>Головний член речення співвідносний з підметом, виражений:</p>	<p>1) іменником у формі називного відмінка;</p> <p>2) займенником або числівником (<i>рідше</i>).</p>	<p><u>Село. Тихий вечір.</u></p> <p><u>Дорога.</u></p> <p><u>Ми. Тисяча дев'ятсот сорок п'ятий.</u></p>

<p>Безособові</p> <p>Головний член означає дію або стан, незалежні від діючої особи (ця дія відбувається ніби сама собою); виражений:</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1) безособовим дієсловом; 2) особовим дієсловом у формі 3-ї особи однини, вжитим у безособовому значенні; 3) прислівником на -о, -е; словами <i>сором, лихо, гріх, час</i> та ін.; 4) словами <i>треба, немає, бракує</i> + додаток у Р.в.; 5) дієслівними формами на -но, -то; 6) самостійним (синтаксично незалежним) інфінітивом (інфінітивні). 	<p><i>Сьогодні цілий день дощить.</i> <i>Болить мені голова.</i> <i>Торохтить, грюко-тить скрізь...</i> <i>Сумно без брата.</i> <i>Мені ще бракує знань.</i> <i>Відпочити тобі треба.</i> <i>О, сліз таких вже <u>випито</u> чимало... (Леся Українка).</i> <i>Жити. Творити.</i> <i>Світ <u>берегти</u></i> <i>(І. Драч).</i></p>
--	---	---

2. **Зверніть увагу**, чи речення не двоскладне (*є і підмет, і присудок*). Також двоскладним є речення, у якому присудок виражений дієсловом у формі **3-ї особи однини** теперішнього, майбутнього часу або у формі однини минулого часу: *У цей вечір не прилетів.*

3. **Зверніть увагу!** Якщо речення, схоже на односкладне називне, має обставину місця або ж часу, то воно **неповне двоскладне** з пропущеним присудком: *Мальви біля хати.*

4. **Запам'ятайте** односкладні речення за назвами, а саме:

✓ **означено-особове**: **знаю** цю **особу** (говорю про себе (1 ос. одн.) або звертаюся до 2 ос. одн. або мн., 1 ос. мн.; можна вставити *я, ти, ми, ви*; у таких реченнях часто є звертання та/або наказ);

✓ **неозначено-особове**: **не знаю** осіб – мене цікавить дія (можна вставити *вони*);

✓ **узагальнено-особове**: стосується **загалу** (усіх і кожного); здебільшого це прислів'я і приказки (*народна творчість*), крилаті вислови; можна вставити *ти, ви, рідше вони*;

✓ **безособове**: не можна вставити *я, ти, ми, ви, вони*, дія відбувається ніби сама собою – **без осіб**;

✓ **називне**: називає (імен., займен., числ. – підмет (головний член речення співвідносний з підметом), усі решта односкладних – з головним членом речення у формі присудка).

Тест № 1. Які речення є односкладними неозначено-особовими?

А Кажуть, вчитися треба все життя (З часопису) – односкладне безособове (кажуть – вставне слово).

Б Якби мені подали хоч ковток водиці... (Розм.) – неозначено-особове.

В Не по словах судити слід, а по ділах (В. Шевчук) – безособове.
вони – 3 ос. мн.

Г Навряд чи десь по інших країнах співають так гарно й голосять (О. Довженко) – неозначено-особове.

вони – 3 ос. мн. (стосується всіх)

Д Году вівцю не стрижуть (Нар. тв.) – узагальнено-особове.

Тест № 2. Установіть відповідність між односкладними реченнями та їх видами.

Приклад	Односкладні речення					
<i>мн. мин.ч.</i>	А означено-особове					
1 <u>Мені показували з кручі Дніпро.</u>	Б неозначено-особове					
<i>імен. імен. імен.</i>	В узагальнено-особове					
2 <u>Високі скирти. Серпень. Спек.</u>	Г безособове					
<i>дісл. 1 ос.одн.</i>						
3 <u>Поклонюся матері і дому.</u>						
<i>двоскладне</i>						
4 Ліси мої, <u>хто вас убереже?</u>						
<i>вони – 3 ос. мн. (стосується всіх)</i>						
5 <u>Решетом воду не носять.</u>						
<i>присл.(безособове)</i>						
6 <u>Було прохолодно.</u>						

Повні і неповні речення

Причина виникнення труднощів: сплутування повних і неповних речень, двоскладних неповних і односкладних повних; учні помилково розуміють неповне речення як таке, що не містить у своєму складі якогось члена речення.

Спосіб вирішення проблеми: для подолання цих труднощів варто приділити особливу увагу усвідомленню учнями головної ознаки, за якою виділяють неповне речення, – відсутності в реченні не просто будь-якого члена (підмета, присудка, означення, додатка, обставини), а тільки того, що унеможливило розуміння смислу без контексту або ситуації спілкування; можна збільшити кількість практичних завдань для засвоєння типів простих речень за наявністю чи відсутністю необхідних членів речення, використовувати таблиці, схеми, вправи на конструювання, доповнення; зіставляти синтаксичні конструкції (*повні – неповні речення*) та перебудовувати їх (*повні перетворити на неповні та навпаки*); проводити тести он-лайн, мовні тренінги.

Поради для вирішення тестових завдань:

1. Використовуючи таблицю, повторіть типи простих речень за наявністю чи відсутністю необхідних членів речення.

2. **Зауважте!** Повні речення містять усі необхідні для розуміння його змісту члени, а в неповних пропущений головний або другорядний член речення можна відновити з контексту (*контекстуально-неповні*), ситуації мовлення (*ситуативно-неповні*) або підібрати до відсутнього дієслівного присудка не одне чітко визначене дієслово, а будь-який синонім (*еліптичні*).

3. **Зверніть увагу!**

- **Контекстуально-неповні** – це такі неповні речення, в яких пропущений член або члени легко виявити з тексту іншого речення, найчастіше попереднього. Наприклад: *Пташка красна своїм пір'ям¹, а людина – працею²* (Нар. тв.). Друге речення неповне, бо в ньому пропущений присудок *красна*. Друга частина складносурядного речення без контексту (попередньої) незрозуміла й тому самостійно не може існувати.

- **Ситуативно-неповні** – це речення, в яких головний чи другорядний член пропускається, тому що в ситуації мовлення він мається на увазі та не має потреби його називати. Ситуативні речення широко вживаються в діалозі (особливо в репліках-відповідях), прямій мові, їхній зміст часто допомагає зрозуміти ситуація мовлення. Наприклад: *Покажи (книгу); Візьми (яблуко)* [37, 135].
- **Еліптичні** – це такі речення, в яких неназваний член не визначається з контексту та ситуації мовлення, а зумовлюється структурою та семантикою самого речення. Найчастіше пропущеним є присудок двоскладного чи головний член односкладного речення, який встановлюємо лише **приблизно** [39, 136]. Наприклад: *Позаду – вороги (стояли, опинилися, розташувалися тощо)*.

4. **Запам'ятайте!** Речення, у якому між підметом і присудком на місці пропущеної зв'язки **бути** (**є**) при складеному іменному присудку ставимо тире, є **двоскладовим повним** (за умови, що в ньому не пропущені необхідні для розуміння його змісту другорядні члени речення). Наприклад: Цивілізація – це добро та людяність (В. Коломієць) – двоскладне повне речення.

Тест № 1. Неповним є речення в рядку:

А Жити – Вітчизні служити (Нар. тв.). Речення двоскладне повне.

Б Пісня і праця – великі дві сили (І. Франко). Речення двоскладне повне.
(йдуть, крокують... – еліптичне)

В А москалі їй назустріч (Т. Шевченко). Речення двоскладне неповне.

Г Тихий вечір. Речення односкладне повне (називне).

Д Знаю цю річку з самого дитинства. Односкладне, означено-особове, повне.

Тест № 2. Неповними є всі речення, ОКРІМ:

(настала, виникла...)

А Але раптом – тривога (О. Довженко). Двоскладне неповне еліптичне (пропущено присудок, який встановлюємо приблизно).

Б В одній кишені смеркає^{1/}, а в другій світає^{2/} (Нар. тв.).
1 – односкладне, безособове, повне; 2 – односкладне, безособове, контекстуально-неповне – пропущена обставина кишені).

В Ця чорнота – мій шлях від смерті до життя (В. Стус).
Речення двоскладне, повне.

Г Мені один до Львова. Ситуативно-неповне речення (пропущено присудок і додаток: продайте квіток).

(повела, віддала...)

Д Так мати мерщій до хазяїна мене... (За А. Тесленком). Двоскладне неповне еліптичне (пропущено присудок).

Ускладнене речення

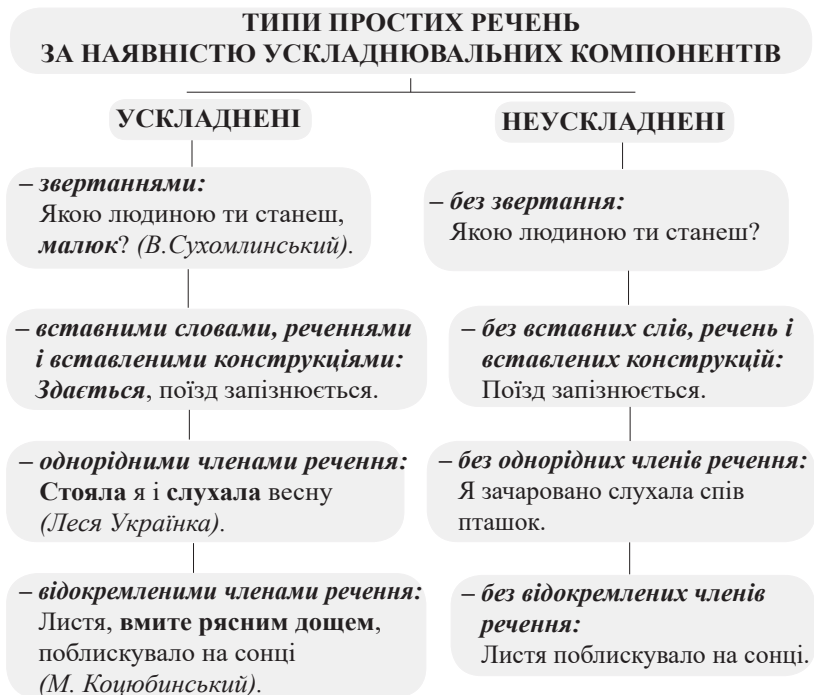
Причина виникнення труднощів: складний для засвоєння матеріал; переплутування ускладнених, неускладнених і складних речень; нерозрізнення відокремлених означень і обставин;

пунктуаційні помилки при відокремленні ускладнювальних компонентів.

Спосіб вирішення проблеми: для подолання цих труднощів варто приділити особливу увагу усвідомленню учнями пунктуаційних правил відокремлення/невідокремлення; можна збільшити кількість практичних завдань для засвоєння пунктуаційних норм у простому ускладненому реченні; використовувати таблиці, схеми, вправи на конструювання, доповнення; зіставляти синтаксичні конструкції (*ускладнені – неускладнені речення*) та перебудовувати їх (*неускладнені перетворити на ускладнені та навпаки*); проводити мовні тренінги, тестування он-лайн.

Поради для вирішення тестових завдань:

1. Використовуючи таблицю, повторіть типи простих речень за наявністю ускладнювальних компонентів.

2. Запам'ятайте!

Просте речення може ускладнюватися звертанням, вставними словами, однорідними членами речення та відокремленими другорядними членами речення.

3. Зауважте!

Загальними умовами відокремлення другорядних членів речення є:

- видільна інтонація;
- порядок слів, який виявляється здебільшого в інверсійному або дистантному (на певній відстані від опорного слова) розміщенні (особливо це характерно для відокремлення означень);
- характер означуваного слова (стосується відокремлення означень і прикладок) та ін.

4. Звертання, вставні й вставлені компоненти ускладнюють речення додатковим повідомленням про віднесеність висловлюваного до об'єктивної дійсності.

Ці ускладнювальні компоненти речення вживаються для того, щоб привернути увагу до висловленої думки або виразити своє ставлення до неї.

Вони характеризуються специфічними особливостями:

- не є членами речення;
- не відповідають на жодне запитання;
- не підкреслюються;
- на письмі виділяються розділовими знаками, а в усному мовленні відповідною інтонацією.

5. Звертання – це слово (або сполучення слів), що називає особу чи предмет, до яких спрямоване мовлення: *Україно моя, Україно, / Я для тебе на світі живу* (Д. Павличко).

Тест № 1. Установіть відповідність між реченням та ускладнювальним елементом у ньому.

Речення ускладнено		Приклад				
1	звертання	А <u>Ми (які?)</u> , <u>втомлені</u> , <u>щасливі</u> , <u>поверталися</u> з екскурсії.				
2	однорідні присудки	Б <u>Бідна волошко (Зв.)</u> , чому <u>ти ужиті</u> , а не на клумбі <u>волієш рости</u> ?				
3	відокремлене означення	В <u>Мандрували гайдамаки</u> лісами, ярами (<u>однорідні обставини</u>).				
4		Г <u>Він підійшов</u> до столу, <u>взяв</u> книгу і <u>почав читати</u> (<u>однорідні присудки</u>).				
5		Д <u>На щастя (вст. сл.)</u> , <u>злива вже вщухала</u> .				

	А	Б	В	Г	Д
1		Х			
2				Х	
3	Х				
4					Х

Тест № 2. Установіть відповідність між реченням та ускладнювальним елементом у ньому.

Речення ускладнено		Приклад				
1	звертання	А Але, <u>на жаль (вст. сл.)</u> , <u>спів</u> любий твій – <u>це пісня не моя</u> .				
2	однорідні присудки	Б <u>Народе мій (Зв.)</u> , до тебе <u>я ще верну...</u>				
3	однорідні обставини	В <u>Мандрували гайдамаки</u> лісами, ярами (<u>однорідні обставини</u>).				
4	вставне слово	Г <u>Мав він владу</u> <u>теплу</u> й <u>щирю</u> (<u>однорідні означення</u>).				
5		Д <u>Він щохвилини виходив</u> <u>надвір</u> , <u>вдивлявся</u> у темряву, <u>прислухавсь...</u> (<u>однорідні присудки</u>).				

	А	Б	В	Г	Д
1		Х			
2					Х
3			Х		
4	Х				

Речення з однорідними членами.

Однорідні й неоднорідні означення

Причина виникнення труднощів: об'ємний і складний для засвоєння матеріал, учні досить часто не вміють правильно розста-

вити розділові знаки при однорідних членах речення; сплутують прості речення, ускладнені однорідними членами, зі складними реченнями (в румунській мові немає поняття однорідних присудків, речення з двома присудками – складне).

Спосіб вирішення проблеми: для подолання цих труднощів варто приділити особливу увагу усвідомленню учнями пунктуаційних правил у реченнях з однорідними членами; можна збільшити кількість практичних завдань для засвоєння пунктуаційних норм; використовувати таблиці, схеми, вправи на конструювання за схемами; проводити мовні тренінги, тестування он-лайн.

Поради для вирішення тестових завдань:

1. **Запам'ятайте!** Однорідними називаються два або більше членів речення, які:

- відповідають на однакові питання;
- характеризують певне повнозначне слово (групу слів) з однієї позиції (*дуже важливо при відокремленні-невідокремленні означень*);
- вимовляються з перелічувальною або (рідше) протиставною інтонацією. Наприклад:

Схаменіться і погляньте:

Народ оживає.

Будиться зі сну твердого,

Пути розриває... (Т. Бордуляк). (Речення ускладнені однорідними присудками).

Голосно і впевнено відповідав він на всі запитання (Речення ускладнене однорідними обставинами).

2. **Зауважте!** Члени речення, зокрема означення, які відповідають на однакові питання, але неоднаково за змістом характеризують предмет, НЕ є однорідними. Наприклад: *Ви знаєте, як липа шелестить у місячні весняні (освітлені місяцем і пора року) ночі?* (П. Тичина). Між неоднорідними означеннями **кома не ставиться**.

3. Пам'ятайте також, що означення однорідні звичайно стоять після означуваного слова – тоді вони відокремлюються комами (у кінці відокремлення – тире), а два означення, виражені прикметником і дієприкметниковим зворотом, однорідні (**виділяють-**

ся комою) тоді, коли першим стоїть означення-прикметник: Йде весна запашина, квітами-перлами закосичена (П. Тичина). Запашина – непоширене означення (один прикметник); квітами-перлами закосичена – поширене означення (дієприкм. закосичена із залежними словами – дієприкметниковий зворот).

4. **Зверніть увагу!** Якщо поширене означення, виражене дієприкметниковим зворотом, стоїть перед непоширеним означенням, вираженим прикметником, то такі означення не утворюють однорідного ряду – між ними **кома не ставиться**: Припорошений весняною пилюкою сірий степ збігає на південь. Припорошений весняною пилюкою – поширене означення (дієприкм. припорошений із залежними словами – дієприкметниковий зворот); сірий – непоширене означення (один прикметник). Перед словом сірий кому не ставимо!

Тест № 1. Неоднорідні означення вжито в реченні (розділові знаки пропущено):

(якість і доба – кому не ставимо)

А Жайворонок купався у свіжому ранковому повітрі.

(колір) (колір) (колір)

Б Красна осінь вишиває клени червоним(,) жовтим(,) золотим.

(колір) (колір)

В Каштани в ранок сивий(,) попелястий шуміли над твоїм вікном.

(позитивна оцінка)

Г Спить натомлене місто мирним(,) дагідним сном.

(епітети)

Д Густа(,) медова теплота високі налила жита.

Тест № 2. Кому треба поставити в реченні (розділові знаки пропущено):

(розмір і колір – кому не ставимо)

А Ніч широким вороним крилом безшумно обгорнула степ.

(дієприкм. зворот і прикм. – кому не ставимо)

Б Припорошений весняною пилюкою сірий степ збігає на південь.

(пора року і розмір – кому не ставимо)

В Під осінніми високими зорями затихають оселі.

(прикм. і дієприкм. зв. – кому ставимо)

Г Ніч розкидала над селом своє темне(,) встелене зорями шатро.

(дієприкм. зворот і прикм. – кому не ставимо)

Д Скручений дудочкою одинокий листочок тремтів на гіллі.

Розділові знаки при однорідних членах

Причина виникнення труднощів: об'ємний і складний для засвоєння матеріал, учні досить часто не вміють правильно розставити розділові знаки при однорідних членах речення, при узагальнювальних словах.

Спосіб вирішення проблеми: для подолання цих труднощів варто приділити особливу увагу усвідомленню учнями пунктуаційних правил у реченнях з однорідними членами; можна збільшити кількість практичних завдань для засвоєння пунктуаційних норм; використовувати таблиці, схеми, вправи на конструювання за схемами, доповнювати речення однорідними членами та узагальнювальними словами; проводити мовні тренінги, тестування он-лайн.

Поради для вирішення тестових завдань:

1. **Вивчіть** правила розділових знаків при однорідних членах та при узагальнювальних словах, уміщені в таблицях.

Розділові знаки при однорідних членах речення			
Кома СТАВИТЬСЯ		Кома НЕ СТАВИТЬСЯ	
між однорідними членами речення [О, О]		між однорідними членами речення [О або О]	
Правило	Приклади	Правило	Приклади
поєднаними безсполуч- никовим зв'язком [О, О, О]	<u>Бережи</u> матір, <u>оберігай</u> її здо- ров'я, <u>дорожи</u> її надіями (З тв. В. Сухом- линського). [О, О, О]	<i>Запам'ятайте словесну формулу!</i>	«Або-чи-та-і» коми ковтає

<p>поєднаними протиставними сполучниками (<i>а, але, та</i> (=але), <i>зате, проте, однак</i>)</p> <p>[О, але О] [О, та (=але) О]</p>	<p><i><u>Тече</u></i> вода в синє море, <i>та</i> не <i><u>випікає</u></i> (Т. Шевченко).</p> <p>[О, та О] Труд у нас <i><u>господар</u></i>, а <i>не гість</i> (С. Крижанівський).</p> <p>[О, а О]</p>	<p>поєднаними одиничним єднальним сполучником <i>та</i> (=і)</p> <p>[О та (=і) О]</p>	<p>А над листям стирчали <i><u>жовті та білі</u></i> квітки... (І. Нечуй-Левицький).</p> <p>[О та О]</p>
<p>поєднаними повторюваними єднальними сполучниками</p> <p>[і О, і О] [ні О, ні О]</p>	<p>А тим часом місяць пливе оглянути <i><u>і небо, і зорі, і землю, і море</u></i> (Т. Шевченко).</p> <p>[і О, і О, і О, і О] І чомусь у відповідь не почувось <i><u>ні сміху, ні жарту</u></i> (В. Собко).</p> <p>[ні О, ні О]</p>	<p>між двома словами, з'єднаними повторюваними єднальними сполучниками (<i>і</i> або <i>ні</i>), якщо вони утворюють тісну смислову єдність або є фразеологізмом</p>	<p><i>І сміх і гріх; і так і сяк; і туди і сюди; і вдень і вночі; і вашим і нашим; ні живий ні мертвий; ні слуху ні духу; ні риба ні м'ясо; ні кінця ні краю; ні сіло ні впало; ні туди ні сюди; ні сяк ні так</i></p>
<p>з'єднаними попарно сполучниками <i>і, й, та</i> (=і) – кома ставиться між парами</p> <p>[О і О, О і О, О і О]</p>	<p>Радість і чудо найбільше для людини – її рука. <i><u>бере і дає, карає і милує, нестить і нищить, будує і палить, творить і любить</u></i> (В. Сухомлинський).</p>	<p>поєднаними одиничним єднальним сполучником</p> <p>[О і О]; [О й О]</p>	<p>Співає осінь <i><u>ніжно й журавлино</u></i> (Д. Павличко).</p>

<p>поєднаними повторюваними розділовими сполучниками</p> <p>[або О, або О]; [чи О, чи О]; [то О, то О]; [не то О, не то О]; [чи то О, чи то О]</p>	<p>Чи дружина вірна, чи скорботна мати, чи сестра твоя шлють ті листи (О. Гончар).</p> <p>[Чи О, чи О, чи О]</p> <p>Грім то затишав, то знов озивався десь далеко (І. Ле). [то О, то О]</p>	<p>поєднаними одиничним розділовим сполучником (або, чи)</p> <p>[О або О]; [О чи О]</p>	<p>Картина була надзвичайна, неначе сон чи казка (О. Довженко).</p>
<p>поєднаними парними сполучниками (не лише..., а й... ; не лише..., а навіть...; не тільки..., а й...; не тільки..., але й... ; як..., так і... ; не так..., як...), – перед другим компонентом</p> <p>[не лише О, а й О]</p>	<p>Диплом є не тільки свідченням фахових знань спеціаліста, а й показником його духовності.</p> <p>[не тільки О, а й О]</p>		

<p>Поєднаними водночас сполучниковим і безсполучниковим зв'язком, кома ставиться між усіма однорідними членами (у тому числі й перед першим сполучником)</p> <p>[О, О, і О, і О]</p>	<p>Ріка <u>біжить</u>, і з сонцем <u>грається</u>, і <u>відбиває</u> небеса (М. Чернявський).</p> <p>[О, і О, і О]</p> <p>Чорніє <u>поле</u>, і <u>гай</u>, і <u>гори</u> (Т. Шевченко).</p> <p>[О, і О, і О]</p>		
<p>Крапка з комою ставиться [О; О; О]</p>		<p>Тире ставиться [О – О]</p>	
<p>між поширеними однорідними членами речення, особливо якщо в середині хоча б одного з них є коми</p> <p>[О; О]</p>	<p>На панщині пшеницю <u>жсала</u>, <u>втомилася</u>; <u>не спочивать</u> <u>пшсда</u> в снопи, <u>пошскандибала</u> Івана сина годувать (Т. Шевченко).</p>	<p>між однорідними членами речення з безсполучниковим протиставним зв'язком (замість сполучника <i>а</i>)</p>	<p>Не <u>вітер</u> – <u>буря</u> над землею в замети клала білий сніг (Л. Первомайський).</p> <p>[О – О]</p>
<p>Розділові знаки при узагальнювальних словах</p>			
<p>Двокрапка</p>		<p>Тире</p>	
<p>Узагальнювальне слово (УС) перед однорідними членами речення</p> <p>[УС: О, О, О].</p>	<p>Подяка вам <u>за все</u>: і <u>за довір'я</u>, і <u>за любов</u> (П. Тичина).</p> <p>[УС: і О, і О].</p>	<p>УС після однорідних членів речення</p> <p>[Ні О, ні О, ні О – УС].</p>	<p><u>Ні спека</u> дня, <u>ні бурі</u>, <u>ні морози</u> – <u>ніщо</u> не вб'є мою любов живу (В. Сосюра).</p>

<p>Після УС можуть стояти слова наприклад, а саме, як-от. Перед цими словами (після УС) ставиться кома, а після них – двокрапка.</p> <p>[УС, а саме: О, О, О].</p>	<p>У далекій Африці зимують перелітні птахи, наприклад: ластівки, дикі гуси, дикі качки та багато інших.</p> <p>[УС, наприклад: О, О, О та О].</p>	<p>Увага! Якщо однорідними членами, що стоять після УС речення не закінчується, то перед ними (після УС) ставиться двокрапка, а після них – тире.</p> <p>[УС: О, О, О – ...].</p>	<p>Усе навколо: дерева, птахи, люди – сповнене весняної пружності, нестримної сили (В. Собко).</p> <p>[УС: О, О, О – ...].</p>
---	--	--	--

2. **Запам'ятайте** сталі вислови та фразеологізми, перед якими кома не ставиться, як-от: *і сміх і гріх, і так і саяк, ні слуху ні духу, ні туди ні сюди* тощо (див. таблицю).

3. Завчіть схематично правила розділових знаків при однорідних членах та при узагальнювальних словах.

4. Розрізняйте узагальнювальні слова, які об'єднують в одну групу всі перелічувальні предмети, ознаки, дії (іменники; займенники – *все, всі, ніхто, ніщо*; прислівники – *скрізь, усюди, завжди, ніколи, ніде*).

Тест № 1. Перед однорідними членами треба поставити двокрапку, а після них – тире в реченні (розділові знаки пропущено):

А Слово може стати і ніжною запашною квіткою(,) і живою водою(,) і гострим ножем(,) і розжареним залізом(,) і брудом.

Б А тим часом місяць пливе оглядати і небо(,) і зорі(,) і землю(,) і море(,) та глянуть на людей(,) що вони говорять(,) щоб Богіві вранці про те розказати.

УС

В Усе на світі неземними узами(:) чебрець і сніг(,) журавку і печаль (-) єднає мудро благовісна музика.

Г Сміється небо(,) і вершини підкови(,) згублені в полях(,) і хміль(,) повітий на балконі(,) і місяць в синіх небесах.

Д Усі зібралися в низенькій(,) але досить просторій рубці штурмана-механіка(,) дивилися завороженими очима на блиску-чі важелі(,) широкі пульти.

Тест № 2. Позначте речення, у якому між однорідними членами **не потрібно** ставити **кому** (розділові знаки пропущено).

А Працею людина і сильна(,) і красива.

Б Людина славна не словами(,) а ділами.

В Господарський хліб не білий(,) але ситний.

Г У будень **чи** в неділю лінівому безділля (одиничний **чи**).

Речення з відокремленими другорядними членами Відокремлені означення

Причина виникнення труднощів: об'ємний і складний для засвоєння матеріал, учні досить часто не вміють правильно розставити розділові знаки при відокремлених членах речення; сплутують прості речення, ускладнені відокремленими членами, зі складними реченнями.

Спосіб вирішення проблеми: для подолання цих труднощів варто приділити особливу увагу усвідомленню учнями пунктуаційних правил у реченнях з відокремленими членами; можна збільшити кількість практичних завдань для засвоєння пунктуаційних норм; використовувати таблиці, схеми, вправи на конструювання за схемами, доповнення речень відокремленими членами; проводити мовні тренінги, тестування он-лайн.

Поради для вирішення тестових завдань:

1. Використовуючи таблицю, **завчіть** правила відокремлення означення.

Правило	Приклад
Означення відокремлюються:	
1. Якщо узгоджене означення сто-сується особового займенника (інколи цей займенник може й не вживатися):	<i>Ми, втомлені, щасливі, поверта-лися з екскурсії в Карпатах.</i>

<p>2. Якщо означення, що стоїть після означуваного слова, поширене (прикметниковий або дієприкметниковий зворот):</p>	<p><i>Вмирав поет, <u>залиблений у світ</u>, вмирав поет, <u>зادивлений у море</u> (П. Осадчук).</i></p>
<p>3. Якщо узгоджене означення має обставинний відтінок значення. З таким відтінком значення відокремленими є навіть означення (особливо поширені), що стоять перед означуваним словом:</p>	<p><i><u>Осяяні місяцем</u>, гори блищать, <u>осріблені місяцем</u>, сосни шумлять (Олександр Олесь). <u>Здивована його ласкою</u>, мама не мовила й слова.</i></p>
<p>4. Якщо в реченні є два або більше означень (поширених чи непоширених), які стоять після означуваного слова, і перед цим означуваним словом уже є узгоджене означення:</p>	<p><i>Ах, то мрія співала моя <u>свою</u> пісню, <u>сумну, лебедину</u> (Олександр Олесь). Ми часто бачили тут цю <u>гарну</u> жінку, <u>сумовиту і наче пригасту</u>.</i></p>
<p>5. В інших випадках, якщо мовець підсилює неузгоджене означення (<i>а воно звичайно не відокремлюється!</i>) логічно й інтонаційно:</p>	<p><i>Пролягла між нами відстань, <u>довша, ніж до смерті, більша, ніж на Марс</u> (М. Івасюк).</i></p>
<p>6. Якщо неузгоджене означення є однорідним з відокремленим узгодженим означенням:</p>	<p><i><u>Щасливий, з блискучим поглядом</u>, брат не йшов, а летів додому.</i></p>

2. Повторіть вивчене, перечитайте методичні рекомендації (частина V), с. 148.

Тест № 1. Позначте речення, ускладнені відокремленим поширеним означенням (розділові знаки пропущено).

дієприкм. зв.   ozn. сл.

A Залитий сонячним теплом день поволі згасав.

озн. сл. дієприкм. зв. (між ozn. і ozn. словом – присудок)

Б Земля рипить(,) морозами окута (А. Малишко).

дієприкм. зв. ozn. сл.

В Зимовий вітер хилить вільху на скуту кригою ріку (Д. Кремінь).

озн. сл. дієприкм. зв.

Г Про рік суди не за зібраним урожаєм(,) а за зерном(,) того року посіяним.

Тест № 2. Укажіть речення, в яких *неправильно* розставлено розділові знаки.

дієприкм. зв. ozn. сл. займ. – кому ставимо

А Задоволений життям(,) він шойно сміявся.

дієприкм. зв. ozn. сл. – обставинний відтінок (кому ставимо)

Б Обмерзла кригою(,) озима ламалась під ногами бійців (М. Нагнибіда).

дієприкм. зв. ozn. сл. – обставинний відтінок

В Осяяні місяцем, гори блищать (Олександр Олесь).

озн. сл. дієприкм. зв.

Г На березі хвилястої Десни стояло місто, оповите в сні (М. Рильський).

Відокремлені додатки та обставини

Причина виникнення труднощів: об'ємний і складний для засвоєння матеріал, учні досить часто не вміють правильно розставити розділові знаки при відокремлених членах речення; сплутують прості речення, ускладнені відокремленими членами (особливо відокремленими обставинами, вираженими дієприслівниковими зворотами), зі складними реченнями; авторська пунктуація.

Спосіб вирішення проблеми: варто приділити особливу увагу усвідомленню учнями пунктуаційних правил у реченнях з відокремленими членами; потрібно збільшити кількість практичних завдань для засвоєння пунктуаційних норм; використовувати таблиці, схеми, доповнення речень відокремленими членами; проводити мовні тренінги, тестування он-лайн.

Поради для вирішення тестових завдань:

1. **Зауважте!** Додатки зі значенням виключення або обмеження і з прийменниками **крім, окрім, oprіч, за винятком, замість, на відміну від** завжди відокремлюються, незалежно від місця в реченні. Наприклад: *І ніхто того не чує, не знає й не бачить, **oprіч Марка** маленького (Т. Шевченко). Всі зареготалися, **не ви-ключаючи й самого професора**, тільки Гриць, здивований, оглянувся (І. Франко).*

2. Вивчіть, скориставшись таблицею, правила відокремлення **обставин**.

Правило	Приклад
Відокремлюються комами в реченні обставини	
виражені як одиничними дієпри-слівниками, так і дієприслівнико-вими зворотами:	<i>І я, заплакавши, назад поїхав зно-ву на чужину (Т. Шевченко). І, голову схопивши в руки, диву-єшся, чому не йде апостол правди і науки (Т. Шевченко).</i>
обставини допустовості з при-йменником незважаючи на (хоча можуть і не відокремлюватися), а також з прийменниками всупереч, наперекір, попри, при :	<i>Незважаючи на втому, ми вирі-шили продовжити подорож. По-при всі «за» і «проти», дискусія була коректна.</i>
При відокремленні інших обста-вин значну роль відіграє задум мовця (автора) – виділяти чи не виділяти обставини, зокрема, ті поширені обставини, що вжива-ються з прийменниками подібно до, на відміну від, відповідно до, згідно з, у зв’язку з, завдяки, внаслідок, на випадок тощо:	<i>Дівчата, подібно до мене, завж-ди намагалися говорити правду. Зроблю, хіба що на відміну від вас, добре. Але: Марина почувалася на олімпі-аді подібно до мене – дуже хвилю-валася. <i>Хіба що на відміну від вас зроблю добре.</i></i>

3. Розрізняйте відокремлені непоширені обставини, виражені одиничними дієприслівниками, від поширених, виражених дієприслівниковими зворотами.

4. **Запам'ятайте!** Не відокремлюється одиничний дієприслівник, якщо він стоїть одразу після присудка (відповідає на запитання **як?**) і має значення способу дії та наближається цим до прислівника способу дії. Порівн.: *Співають (як?) ідучи дівчата, а матері вечерять ждуть* (Т. Шевченко).

5. Не відокремлюються також:

- дієприслівникові звороти фразеологічного типу: *працювати не покладаючи рук; сидіти склавши руки; бігти не чуючи ніг;*
- дієприслівникові звороти із частками **лише, тільки**: *Я зможу вам відповісти тільки зваживши все;*
- дієприслівникові звороти, утворені дієприслівником і сполучним словом **який** у складі підрядної означальної частини складнопідрядного речення: *Українська народна творчість – це світ, поринувши в який стаєш духовно багатим* (З підручника).

6. Перечитайте методичні рекомендації (частина V), с. 150.

Тест № 1. Укажіть речення, у яких допущені пунктуаційні помилки:

дієприсл. зв.

А Рідні пісні навіювали багато споминів, змушуючи задуматися над своїм життям (О. Гончар).

дієприсл.

Б Поволі з вечірніх туманів земля, засинаючи, п'є (Т. Осьмачка).

дієприсл. зв.

В Склавши крила, ген у полі вечір наблизився до села (В. Марсюк).

(дієприсл. як? – кому не ставимо)

Г Усяка пташечка співала, радіючи (Л. Глібов).

фразеологізм – кому не ставимо

Д Не треба сидіти, склавши руки.

Тест № 2. Обставину НЕ ТРЕБА відокремлювати в реченні (розділові знаки пропущено).

дієприсл. зв.

А Не розбивши крашанки(,) не спечеш яєчні (*Нар. тв.*).

як? дієприсл.

Б Усі працювали підспівуючи.

дієприсл. зв.

В Повідомивши про концерт(,) учитель вийшов із класу.

дієприсл. зв.

Г Ідучи сходами(,) я зустрів Тетяну Семенівну.

дієприсл. зв.

Д Гриць(,) тремтячи від холоду(,) горнувся до батька.

Відокремлення уточнювальних членів речення

Причина виникнення труднощів: учні досить часто не розрізняють уточнювальні члени речення, не засвоюють правила їх відокремлення.

Спосіб вирішення проблеми: приділити увагу усвідомленню учнями пунктуаційних правил у реченнях з відокремленими уточнювальними членами; збільшити кількість практичних завдань для засвоєння пунктуаційних норм, як-от: доповненням речень уточнювальними членами, проведенням диктантів та самодиктантів, мовних тренінгів тощо.

Поради для вирішення тестових завдань:

1. **Зважте!** Уточнювальні члени речення конкретизують зміст однойменного (**того ж самого**) попереднього члена речення, звужуючи або обмежуючи його. Вони відповідають не просто на питання *коли? де? як?*, а на питання **а коли саме? а де саме? а як саме?**

2. **Запам'ятайте!** Коною відокремлюються обставини, виражені прислівниками або іменниками з прийменниками, якщо вони уточнюють, конкретизують чи обмежують попередні обставини і якщо в них наявна уточнювальна інтонація (*відповідають на те саме запитання, що й попередня обставина*):

коли?

(час+час) коли саме?

Двадцятого травня, у четвер, ідуть дощі по Україні.

як? як саме? (спосіб дії+спосіб дії)

У цей час **тихо, по-зłodійськи**, відчинилися двері.

де? (місце+місце) де саме?

Недалеко от Богуслава, коло Росі, розкинулось село Семигори.

3. **Комою НЕ** відокремлюються обставини, якщо вони різні (одна, наприклад, обставина часу, а друга – місце чи навпаки):

коли? (час) де? (місце)

Сьогодні на вулиці волого й похмуро...

Тест № 1. Уточнювальна відокремлена обставина у реченнях:

А Терпи, терпи – терпець тебе шліфує, сталить твій дух – отож терпи, терпи (немає обставини).

як? як саме?

Б Сторож кумедно, по-сорочи, зиркнув.

В Бачили наших гостей і в трудових колективах, і на будовах (однорідні обставини).

де? де саме?

Г І тут, в Америці, живу я Україною.

повторення (тавтологія) не є уточненням

Д Раптом він як засміється, та так щиро, так щиро, що аж мені смішно стало.

Тест № 2. Відокремлена уточнювальна обставина часу є в реченнях:

одна обставина, немає уточнюв.

А Плоди і насіння збирали після повного їх достигання.

Б Корені викопували наприкінці літа або восени (однорідні обставини).

одна обстав., немає уточнюв.

В У цей час у них нагромаджується найбільший запас потрібних для лікування речовин.

коли? коли саме?

Г Кору і бруньки заготовляли напровесні, в період активного руху соків у деревах.

коли? коли саме?

Д Рано, разом з сонцем, прокинулась Харитя.

Пряма мова.

Розділові знаки при прямій мові

Причина виникнення труднощів: складна для засвоєння тема; після прямої мови перед словами автора в румунській мові ставиться лише кома або не ставиться нічого, якщо пряма мова – питальне чи спонукальне речення.

Спосіб вирішення проблеми: доповнити теоретичний матеріал схемами до правил вживання розділових знаків при прямій мові; закріпити практично, збільшити кількість творчих вправ (учням необхідно скласти самостійно речення до кожної зі схем); моделювати різні мовленнєві ситуації, складати діалоги, монологи; записувати цитати.

Поради для вирішення тестових завдань:

1. Вивчіть правила розділових знаків при прямій мові, уміщені в таблиці.

Розділові знаки в реченнях з прямою мовою (П – пряма мова. А – слова автора)	
Схеми	Приклади
А: «П».	Я подумав тоді: «Тіні коротшають так само непомітно, як і людське життя» (Г. Тютюнник).
А: «П...»	Кожен кущик і стежка мов говорять мені: «Ти у рідному домі, у своїй стороні...» (А. Камінчук)
А: «П?»	Я всіх питав із щирою душею: «Яку ви любите найбільше мову?» (Д. Білоус)
А: «П!»	Я так завзято благаю слово: «Не мовчи!» (Г. Чубач).
«П», – а.	«Ніщо так не красить людину, як натхнення», – подумала Ярослава (О. Гончар).

«П...» – а.	«От і принесли нам лебеді на крилах життя...» – говорить до неба мій дід Дем'ян (<i>М. Стельмах</i>).
«П?» – а.	«А що, коли я й справді мавка?» – запитала дівчина грайливо (<i>Леся Українка</i>).
«П!» – а.	«Бери на ум!» – казав Наум (<i>Народна творчість</i>).
«П, – а, – п».	«Життя в неволі нічого не варте, – відказав Максим, – краще смерть» (<i>І. Франко</i>).
«П, – а. – П».	«Нічого, згодяться кошики, – мовить Овдій. – Руки в людини для того, щоб роботу ними робити» (<i>В. Чухліб</i>).
«П... – а. – П».	«Так буде краще. Прощайте... – якимось терпко прошепотіла вона, підводячись. – Я буду носити вас в душі» (<i>В. Винниченко</i>).
«П? – а. – П».	«Чому це ви радієте? – запитує Тетянка. – Сонця ж нема» (<i>В. Чухліб</i>).
«П! – а. – П».	«Мамко! – гукаю сміючись. – Та ви ж в мене ще зовсім молоденькі» (<i>Ю. Збанацький</i>).
«П, – а: – П».	«Писанка ще мало досліджена, – говорить учений і додає: – Але є переконливі докази, що вона була відома ще задовго до нашої ери» (<i>В. Скуратівський</i>).

2. Розрізняйте пряму мову і слова автора (*вказують, кому належить пряма мова і як вона висловлена*).

3. **Запам'ятайте!** Слова автора можуть бути і в середині прямої мови. Зверніть увагу на розділові знаки в таких випадках (див. табл.).

4. **Зважте!** Після слів атора, що стоять в середині прямої мови, ставимо двокрапку і тире при дієсловах *і додав, і зауважив* тощо.

Тест № 1. Установіть відповідність (розділові знаки при прямій мові пропущено).

1	А: «П!»					А Кажу йому(:) («)Заходь мерщій!(») (-) А птах лякається. Б Не ганяйся, юначе, за славою, не кричи(:) («)Зупинися, мить!(»)) В («)На нашу долю випало переробляти не тільки нашу дійсність, а й нас самих(») (,) (-) сказав замислено Ходжаєв. Г («)Дійсно(,) (-) промовив учитель(,) (-) велич завжди ходить у парі зі скромністю(»)) Д («)Чи бачили таке! (-) сказав батько і, помовчавши, додав(:) (-) Готовий хлібороб, одним словом(»))
2	«П», – а.					
3	А: «П!» – А.					
4	«П!» – а: – П».					
	А	Б	В	Г	Д	
1		Х				
2			Х			
3	Х					
4					Х	

Тест № 2. Установіть відповідність між реченням з прямою мовою та його схемою.

Приклад	Схема																														
1 «От і на зиму йдеться, – сказав батько матері. – Треба б навідатися до діда Степана».	А «П, – а. – П».																														
2 Підійшов батько, поцілувався з дідом і спитав: «То чи добре яблука вродили?»	Б «П», – а. В А: «П?».																														
3 «А вродили. І рясно, і великі, наче кавуни», – посміхався дід.	Г «П!» – а. Д А: «П».																														
4 «Он антонівка як налилася!» – показує дід на крилате дерево.																															
	<table border="1"> <thead> <tr> <th></th> <th>А</th> <th>Б</th> <th>В</th> <th>Г</th> <th>Д</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>1</td> <td>Х</td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>2</td> <td></td> <td></td> <td>Х</td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>3</td> <td></td> <td>Х</td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>4</td> <td></td> <td></td> <td></td> <td>Х</td> <td></td> </tr> </tbody> </table>		А	Б	В	Г	Д	1	Х					2			Х			3		Х				4				Х	
	А	Б	В	Г	Д																										
1	Х																														
2			Х																												
3		Х																													
4				Х																											

Складне речення

Причина виникнення труднощів: учням важко вдається розрізняти складне речення та просте з однорідними присудками

(у румунській мові не існує поняття однорідних присудків: якщо в реченні два присудки – воно складне); розмежовувати складносурядні й складнопідрядні речення, складне з різними видами зв'язку.

Спосіб вирішення проблеми: розмежування учнями складних речень ґрунтується на усвідомленні ними смислової рівноправності чи нерівноправності частин складного речення, на знаннях про сполучні засоби (сполучники або сполучні слова – займенники і прислівники).

Поради для вирішення тестових завдань:

1. Користуючись таблицею, **повторіть (вивчіть)** види складних речень.

Складне речення			
Сполучникове		Безсполучникове	З різними видами зв'язку
Складносурядне	Складнопідрядне		
<u>Пізнайте істину – і вона порятує вас</u> (<i>Нар. творчість</i>).	Україно моя барвінкова, <u>переконалий</u> твердо в одному, <u>що</u> мені <u>усміхнулася доля</u> народитись під небом твоїм (<i>І. Яворський</i>).	<u>Шелестить</u> по жовклях <u>листя</u> по діброві, <u>гуляють</u> хмари, <u>сонце спить</u> (<i>Т. Шевченко</i>).	<u>Літа минають</u> за літами, <u>та</u> знову <u>пам'ять поверта</u> оту хвилину біля мами, <u>яка</u> навіки <u>золота</u> (<i>Л. Талалай</i>).

2. Повторіть сполучники сурядності і підрядності.

3. Не сплутуйте просте ускладнене речення (з однією граматичною основою) зі складним (з двома і більше граматичними основами).

Тест № 1. У якому рядку подано складне речення?

А На клумбі цвіли жоржини, чорнобривці, пахло прив'ялим духом полину (*безсполучникове складне речення*).

Б Дівчата пряли починки, вишивали, готували сорочки на придане (*просте речення, ускладнене однорідними присудками*).

В Тугі кошлаті гриви хлюпали в груди, повивали ноги, хапали за високі зведені копита й тягли в глибіню (*просте речення, ускладнене однорідними присудками*).

Г Летять журавлі, курличуть журливу пісню (просте речення, ускладнене однорідними присудками).

Складносурядне речення.

Розділові знаки у складносурядному реченні

Причина виникнення труднощів: розділові знаки у складних реченнях, відсутність розділових знаків між частинами складносурядного (винятки).

Спосіб вирішення проблеми: приділити увагу усвідомленню учнями пунктуаційних правил у складносурядному реченні; збільшити кількість практичних завдань для засвоєння пунктуаційних норм.

Поради для вирішення тестових завдань:

1. Користуючись таблицею, **повторіть (вивчіть)** види складносурядних речень.

Складносурядне речення			
Види	Складносурядне речення з єднальними сполучниками	Складносурядне речення з протиставними сполучниками	Складносурядне речення з розділовими сполучниками
Сполучники	<i>і, й, та (=і), та й, та ще (й), і...і, ні..ні, ані..ані</i>	<i>а, але, та (=але), зате, проте, однак (одначе)</i>	<i>або, чи, або...або, чи...чи, то...то, не то...не то, чи то.. чи то...</i>
Приклади	<u>Голубіє небо</u> в вишині, <u>і сонце сяє</u> в ньому променисте (М. Бакай).	Мене <u>води́ло</u> в безвісті <u>життя</u> , <u>та я вертався</u> на свої пороги (Д. Павличко).	<u>Чи то</u> мені <u>здасться</u> , <u>чи то</u> справді <u>свист тихшася</u> (М. Коцюбинський).

2. **Запам'ятайте!** Між частинами складносурядного речення ставиться кома.

3. **Увага!** Кома не ставиться:

а) якщо обидві частини складносурядного речення, з'єднані одиничними сполучниками **і (й), та, або, чи**, мають спільний

член речення або спільне головне речення (*На узліссі розцвіли крокуси і заясніла сон-трава*);

б) у питальному (?), спонукальному (наказ, прохання) або окличному (!) реченнях з цими ж сполучниками (*Ви не зрозуміли чи вони неправильно пояснили?*).

4. **Не забувайте про тире** в складносурядному реченні, яке ставиться, якщо друга частина складносурядного речення виражає різке протиставлення, наслідок або різку зміну подій (*Пролунав вибух – і крига розкололась*).

Тест № 1. Позначте рядок, у якому між частинами складносурядного речення не потрібно ставити кому (*розділові знаки пропущено*).

А Голубіє небо в вишині(,) і сонце сяє в ньому променисте.

Б Шипшина вбралась у коралове намисто(,) і літо бабине вшпелось між намистин.

В Внизу був дуг(,) і з нього вітер ніс такі розкішні пахощі (обставина *внизу* не стосується підмета *вітер*).

Г У мене одразу похололо всередині і нашорошилися вуха (*спільний додаток*).

Д Пройшла гроза(,) і ніч промчала(,) і знову день шумить кругом.

Тест № 2. У яких складносурядних реченнях неправильно розставлені розділові знаки?

Причина – наслідок (потрібно поставити тире)

А **Тебе утрачу, і сама загину** (*Т. Севернюк*).

різка зміну подій (потрібно поставити тире)

Б **Я правді глянула у вічі, і чорний колір білим став** (*Я. Павлюк*).

В Усе іде, але не все минає над берегами вічної ріки (*Л. Костенко*).

Г Минулася буря – і сонце засіяло... (*М. Рильський*).

Д Серцю дано не бідніти і думам не дано всихать!

Складнопідрядне речення

Причина виникнення труднощів: У румунській мові не всі підрядні відокремлюються (у румунській мові кома не ставиться, коли підрядна з'ясувальна частина стоїть після або всередині го-

ловної, після підрядної обставинної способу дії, яка стоїть перед головною, а також у підрядній обставинній місця у позиції після головної тощо); суть сполучних слів – відносних займенників і займенникових прислівників, які, виконуючи функції сполучників, водночас виступають і як члени речення, важко засвоюються учнями. Оскільки в румунській мові не всі підрядні відокремлюються, це спричинює пунктуаційні помилки учнів під час написання складних (складнопідрядних) речень українською мовою.

Спосіб вирішення проблеми: окремого підходу вимагають протилежні явища – їх треба вивчати спеціально, у зіставленні з румунською мовою; робити синтаксичний розбір, креслити схеми речень; виконувати тестові завдання як в паперовому, так і в електронному варіантах.

Поради для вирішення тестових завдань:

1. Користуючись таблицею, **повторіть (вивчіть)** типи складнопідрядних речень.

Складнопідрядне речення			
Тип складнопідрядного речення	Питання	Сполучники чи сполучні слова	Приклади
з підрядною означальною частиною; з підрядною займенниково-означальною	<i>який? яка? яке? які? чий?чия? чиє? чий? котрий?</i>	<i>спол. сл.: який, котрий, чий, хто, куди, звідки, де, що (=який, яка, яке, які)</i>	<i>Іронія – це <u>блискавка</u> ума, <u>котре</u> освітить всі глибини смислу (Л. Костенко). <u>Хто</u> правду <u>любить</u>, <u>той</u> наш <u>брат</u> (Леся Українка).</i>
з підрядною з'ясувальною частиною	<i>хто? що? кого? чого? що саме?</i>	<i>спол.: що, щоб, як, ніби, мов, наче, аби, чи, доки, коли; спол. сл.: хто, що, який, чий, котрий, де, як, куди, звідки</i>	<i><u>Я згадав, що</u> іспит <u>призначено</u> на завтра, і <u>почав хвилюватися</u>. <u>Біда навчить, кому</u> <u>подати</u> руку (Д. Павличко).</i>

з підрядними обставинними частинами	з підрядною способу дії, міри та ступеня	як? яким способом? якою мірою? наскільки?	спол.: як, що, щоб, ніби, нібито, наче, мов, немов, немовби; спол. сл.: як, скільки, наскільки	<u>Вони так</u> на землі <u>співали, що</u> каміння спливало воском (Г. Тарасюк). <u>Пісенність</u> Шевченкової лірики <u>настільки призаблыва і природна, що</u> багато його <u>поезій стали</u> народними <u>піснями</u> (О. Гончар).
	з підрядною порівняльною	як? як саме? подібно до чого?	спол.: як, мов, ніби, наче, неначе, нібито, немов, немовби; спол. сл.: як	А тепер у серці <u>щось тремтить і грає, як тремтять</u> на сонці <u>гілка</u> золота (М. Рильський).
	з підрядною обставинною місця	де? куди? звідки?	спол. сл.: де, куди, звідки	<u>Я поведу</u> тебе в далекий край, туди, <u>де</u> темні <u>води</u> спокійно <u>сплять</u> (Леся Українка).
	з підрядною обставинною часу	коли? відколи? з якого часу? доки? як довго?	спол.: як, після того як, відколи, відтоді як, з тих пір як; спол. сл.: коли, поки, доки	<u>Коли ми йшли</u> удвох з тобою вузькою стежкою по полю, <u>я гладив</u> золоте колосся (Д. Павличко).
	з підрядною обставинною умови	за якої умови?	спол.: якщо, коли (=якщо), якби, коли б, як (=якщо), раз, аби	<u>Якби я турбувався</u> лиш про себе, вже б <u>оні-мів</u> давно від самоти (Д. Павличко).

з підрядними обставинними частинами	з підрядною обставинною причини	<i>чому? через що? з якої причини?</i>	<i>спол.: бо, тому що, оскільки, через те що, внаслідок того що, у зв'язку з тим що</i>	<u>Поет не боїться</u> від ворога смерті, <u>бо</u> вільная <u>пісня не може умерти</u> (Леся Українка).
	з підрядною обставинною мети	<i>для чого? навіщо? з якою метою?</i>	<i>спол.: щоб, аби, для того щоб, заради того щоб, з тим щоб</i>	<u>Щоб</u> тих щасливих днів <u>не загубити, потрібно працювати</u> цілий рік (Д. Павличко).
	з підрядною обставинною допустовою	<i>незважаючи на що?</i>	<i>спол.: хоч (хоча), дарма що, хай (не- хай), незва- жаючи на те що, всупереч тому що</i>	І <u>хоч</u> життя <u>послало</u> йому калюжу замість океану, <u>душа</u> в нього <u>була океанська</u> (О. Довженко).
	з підрядною обставинною наслідковою	<i>і який на- слідок? і що ж?</i>	<i>спол.: так що</i>	<u>Я</u> тобі все <u>приготую</u> на завтра, <u>так що не сумнівайся.</u>

2. Розрізняйте сполучники і сполучні слова.

Сполучне слово:

- до нього можна поставити запитання;
- є членом підрядного речення;
- на нього падає логічний наголос;
- його не можна опустити, тому що речення втрачає зміст;
- як правило, його можна замінити іншим сполучним словом:

*Я уявляю собі дитячі роки як школу мислення, а вчителя – як людину, **що (який)** дбайливо формує організм і духовний світ своїх вихованців (В. Сухомлинський).*

Сполучник:

- до нього не можна поставити запитання;
- не виступає членом речення;
- на нього не падає логічний наголос;
- його можна замінити лише сполучником:

*І тоді всі помітили, **що** у вікні сліпучо сяє весняне сонце (Р. Іванченко).*

3. **Не забувайте!** Якщо підрядна частина стоїть у середині головної, то вона виділяється з обох боків комами.

*Я згадав, **що** іспит призначено на завтра, і почав хвилюватися.*

Тест № 1. Укажіть складнопідрядні речення, в яких неправильно розставлено розділові знаки:

А Василько занурив руки в кушир, і(,) щоб не так грузнути, поповз на колінах, обмацуючи мул.

Б Я дивився й слухав цю осінню картину, що мала заворожуючий зоровий та звуковий ряд, і поволі ступав схилом яру.

В Андрійків тато скинув кожуха, щоб легше було бігти.

Г Я згадую, слова(,) що сказала мені в той вечір мати.

Тест № 2. Частини яких складнопідрядних речень з'єднані сполучником **що**?

А І дивно, що, відкривши для себе універсальні гуманістичні істини, людство ще й сьогодні часом поводить себе як жорстокий сліпець (О. Гончар).

Б Шуміти тобі, кучерявий прибузький лісе, такими чарівними голосами й підголосками, що серце болісно завмирати-ме від насолоди (*В. Бабляк*).

В Я уявляю собі дитячі роки як школу мислення, а вчителя – як людину, що (яка) дбайливо формує організм і духовний світ своїх вихованців (*В. Сухомлинський*).

Г Що (логічний наголос) минуло, те вже не повернеться (*Леся Українка*).

Тест № 3. Установіть відповідність між складнопідрядними реченнями та видами їх підрядної частини.

Вид підрядного речення		Приклад					
1	означальне	А Він постукав у віконце (<i>з якою метою?</i>), щоб мати відчинила йому двері (<i>М. Стельмах</i>).					
2	обставинне умови	Б (<i>За якої умови?</i>) Якби він був маляром, то намалював би її з сонцем на плечі (<i>М. Стельмах</i>).					
3	обставинне мети	В На дні тієї щілини росла осока та очерет (<i>який наслідок?</i>), так що ніяк не можна було туди прокласти шлях (<i>І. Нечуй-Левицький</i>).					
4	обставинне	Г З пшеничного поля Данило поглянув на той обшир (<i>який?</i>), який густіше проростав туманом та й зникав у тумані (<i>М. Стельмах</i>).					
		Д Майже нечутно зривалася, шелестіла пісня на устах Безсмертного (<i>як саме? подібно до чого?</i>), як нечутно падали з воза на дорогу краплини його життя.					
		А	Б	В	Г	Д	
1					Х		
2			Х				
3		Х					
4							Х

**Безсполучникове складне речення.
Розділові знаки між простими реченнями
в безсполучниковому складному реченні**

Причина виникнення труднощів: складна для засвоєння тема; встановлення смислових зв'язків між простими реченнями у безсполучниковому складному.

Спосіб вирішення проблеми: збільшити кількість практичних занять; проводити мовні тренування он-лайн.

Поради для вирішення тестових завдань:

1. Користуючись таблицею, **повторіть (вивчіть)** вживання розділових знаків у безсполучниковому реченні.

РОЗДІЛОВІ ЗНАКИ В БЕЗСПОЛУЧНИКОВОМУ СКЛАДНОМУ РЕЧЕННІ		
Розділовий знак	Правило	Приклади
Кома	частини виражають одночасність подій	<u>Місяць</u> на небі, <u>зіроньки сяють</u> , тихо по морю <u>човен пливе</u> (Нар. тв). [1], [2], [3].
	частини виражають часову послідовність	Несподівано <u>заграв баян</u> , потім на другому кінці <u>відгукнулася весела пісня</u> (В. Собко). [1], [2].
	частини зіставляються або протиставляються між собою (при спокійній інтонації)	<u>Слово – вітер, письмо – ґрунт</u> (Народна творчість). [1], [2]. Лагідні <u>слова роблять</u> приятелів, гострі <u>слова</u> – затятих ворогів (Нар. творчість). [1], [2].

Крапка з комою	частини віддалені за змістом	<u>Біліє місяць</u> ; <u>люди сплять</u> (Т. Шевченко). [1]; [2].
	у середині частин є свої розділові знаки	<u>Немає</u> мудріших, ніж народ, учителів; у нього кожне <u>слово</u> – це <u>перлина</u> , це <u>праця</u> , це <u>натхнення</u> , це <u>людина</u> (М. Рильський). [1]; [2].
Двокрапка	друга частина вказує на причину того, про що розповідається в першій (чому? умовно можна вжити сполучник бо)	<u>Не шукай</u> зайця в гущавині: <u>він сидить</u> на узліссі (Народна творчість). Чому? (бо) [1] : [2 причина].
	друга частина розкриває зміст першої, доповнює її, конкретизує (що саме? який саме? умовно можна вжити сполучник що)	<u>Бачу</u> здалека: <u>хвиля</u> іскриста <u>грає</u> на синьому небі (<u>Лєся Українка</u>). Що саме? (що) [1] : [2 конкретизація]. Наді мною <u>творються</u> <u>диво</u> : <u>хтось</u> невидимим смичком <u>провів</u> по синьому небу (М. Коцюбинський). Яке саме? (що) [1] : [2 конкретизація].
Тире	друга частина виражає наслідок того, про що повідомляється в першій (і який наслідок?)	<u>Не буде</u> птахів – <u>серце</u> людське <u>стане черствим</u> (М. Стельмах). І який наслідок? [1] – [2 наслідок].

Тире	перша частина виражає час чи умову того, про що говориться в другій (умовно можна вжити сполучники якщо, коли)	<u>Здобудеш</u> освіту – <u>побачиш</u> більше світу (<i>Народна творчість</i>). (Якщо) (то) [1 умова] – [2 наслідок].
	друга частина порівнюється з першою чи протиставляється їй (умовно можна вжити сполучник а)	<u>Летять хвилини</u> – <u>я не прислухаюсь</u> (<i>Леся Українка</i>). (а) [1] – [2 протиставлення].
	друга частина виражає різку зміну подій	<u>Відчинила</u> двері – <u>вітер як дмухне</u> (<i>Марко Вовчок</i>). (а) [1] – [2 різка зміна подій].

2. **Запам'ятайте!** Якщо умовно можна вставити між частинами безсполучникового складного речення сполучники **бо** або **що**, тоді там потрібна **двокрапка**. Коли умовно можна вставити **якщо... то, коли... то**, тоді в таких безсполучникових складних реченнях уживається **тире**.

Тест № 1. Позначте безсполучникове складне речення, між частинами якого потрібно поставити тире (розділові знаки пропущено).

А *коли...* *то*
Стало серцю тісно (–) заспівала пісню (*Г. Чубач*).

Б Так хотілося б вірити(;) в світі живеш не дарма (*В. Гужва*).
одночасність подій (і)

В Місяць на небі(,) зіроньки сяють(,) тихо по морю човен пливе.
про що саме? (конкретизація)

Г Завагавсь у мряці день(;) сонцю бути чи дощеві? (*А. Содомора*).

Тест № 2. Установіть відповідність між реченням та його характеристикою.

Характеристика речення		Приклад				
1	складносурядне	А А по дашку прозорої веранди <u>ходили</u> то <u>дощі</u> , то <u>голуби</u> ... (просте, ускладнене однорідними підметами). (Л. Костенко)				
2	складнопідрядне	Б І <u>проснуть</u> ся під сонцем озими <u>сходи</u> ¹ , і <u>розтануть</u> в полях сніговиці <u>покрови</u> ² (складне, складносурядне). (Н. Кащук)				
3	складне безсполучникове	В <u>Розкажи</u> мені про поле чисте ¹ – <u>стану</u> я і <u>лагідним</u> , і <u>чистим</u> ² (складне безсполучникове). (М. Чернявський)				
4	просте ускладнене	Г Можливо, вся у тому й суть ¹ , <u>що</u> <u>люди</u> в даль гуртом <u>ідуть</u> ² (складнопідрядне). (С. Голованівський)				
		Д <u>Сутеніло</u> (просте неускладнене).				

	А	Б	В	Г	Д
1		Х			
2				Х	
3			Х		
4	Х				

М. Рильський писав: «Синтаксис – душа мови». Систематичне вивчення учнями синтаксичного рівня мовної системи на комунікативній основі дає можливість сформуванню національно-мовної особистості, свідомого носія мови з мовною культурою, мовним смаком і мовною стійкістю, який на метарівні не тільки послуговується великою кількістю мовних одиниць різних структурних рівнів, моделей, синтаксичних конструкцій певних видів і сполучних засобів для реалізації всіх різновидів дискурсивного діалогу, але й здатний до творчого мовотворення, мовомислення і мовопродукування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Авраменко О. М. Українська мова та література: Довідник. Завдання в тестовій формі: I частина. Київ: Грамота, 2017. 568 с.
2. Авраменко О. М. Українська мова та література: Збірник завдань у тестовій формі: II частина. Київ: Грамота, 2017. 144 с.
3. Авраменко О., Тищенко О. Українська мова: правопис у таблицях, тестові завдання: Навчальний посібник для підготовки до ДПА та ЗНО. Київ: КНИГОЛАВ, 2017. 176 с.

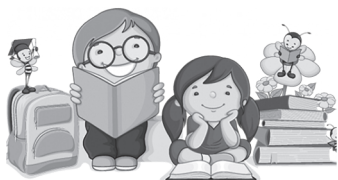
4. Авраменко О. Українська за 20 уроків: Навчальний посібник. Київ: Грамота, 2014. 112 с.
5. Бабич Н., Гуйванюк І. Українська мова: Підручник для 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням румунською та молдовською мовами. Львів: Світ, 2016. 316 с.
6. Бабич Н., Гуйванюк І. Українська мова: Підручник для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням румунською та молдовською мовами. Львів: Світ, 2017. 316 с.
7. Бабич Н. Навчи мене, вчителю, розмовляти. Київ: Знання України, 1992. 48 с.
8. Бабич Н. Сила мовленого слова: Науково-публіцистичні нариси з культури української мови. Чернівці: Рута, 1996. 176 с.
9. Бабич Н. Українська мова: Підручник для 10 класу загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням румунською та молдовською мовами. Львів: Світ, 2010. 312 с.
10. Бабич Н. Українська мова: Підручник для 11 класу загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням румунською та молдовською мовами. Львів: Світ, 2011. 320 с.
11. Біляєв О. М. Лінгводидактика рідної мови: навч.-метод. посіб. Київ: Генеза, 2005. 180 с.
12. Бойко Ю. П. Вживання підрядних речень у текстах різних функціональних стилів (на матеріалі англослов'янської прози та публіцистики): автореф. дис. канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови». Одеса, 2002. 20 с.
13. Ганич Д. І. Словник лінгвістичних термінів. Київ: Вища школа, 1985. 360 с.
14. Голуб Н. Категорійний апарат сучасної української лінгводидактики (виступ на засіданні круглого столу з проблеми методів навчання української мови) // Українська мова і література в школі. 2013. № 3. С. 2–6.
15. Загнітко А. Український синтаксис: теоретико-прикладний аспект. Донецьк, 2009. 137 с.
16. Караман С. О. Методика навчання української мови в гімназії: Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти. Київ: Ленвіт, 2000. 272 с.
17. Квітень Є. Д., Фонарюк Т. І., Морараш А. К. Збірник олімпіадних завдань з української мови та літератури для 5–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням румунською мовою. Чернівці, 2014. 214 с.
18. Квітень Є. Д., Фонарюк Т. І., Морараш А. К. Тестові технології на уроках української мови та літератури. Чернівці, 2008. С. 11.
19. Коваленко О. Педагог готує або щастя, або нещастя: [К. Ушинський] // Освіта України. 2012. Липень (№ 28). С. 16.
20. Кочерган М. П. Загальне мовознавство. Київ: Академія, 2008. 456 с.
21. Культура фахового мовлення: навчальний посібник / Колектив авторів за редакцією Н. Д. Бабич. Чернівці: Книги ХХІ, 2014. 556 с.
22. Курило О. Уваги до сучасної української літературної мови Вид. 2-е. Київ: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2008. 303 с.

23. Методика навчання української мови. Особливості вивчення синтаксису. [Електронний ресурс]
24. Пентилюк М. І. Окунович Т. Г. Сучасний урок української мови. Х.: Основа, 2007. 176 с.
25. Пенькова Е. Г. Українська мова: навчальний посібник. Харків: ХП, 2013. 280 с.
26. Плиско К. М. Організація навчання синтаксису в середній школі: посібн. для вчителя. Київ: Радянська школа, 1993. 135 с.
27. Сидоренко В. Лінгводидактичні засади навчання синтаксису й пунктуації української мови учнів 8–9 класів в умовах оновленої освітньої парадигми // Українська мова і література в школі. 2015. № 1. С. 7–19.
28. Сидоренко В. В. Педагогічна майстерність учителя української мови і літератури в системі післядипломної освіти: акме-синергетичний аспект: термінологічний словник-довідник. Донецьк: Каштан, 2013. 100 с.
29. Сидоренко В. В. Теоретичні і методичні засади розвитку педагогічної майстерності вчителя української мови і літератури в системі післядипломної освіти: дис. д-ра пед. наук: 13.00.04. Київ, 2013. 486 с.
30. Синтаксис української мови: навчальний посібник / уклад. О. В. Дуденко. Умань: ВПЦ «Візаві», 2015. 208 с.
31. Словник української мови. 2 том. Київ: Наукова думка, 1971. С. 155–156.
32. Українська мова. Енциклопедія. Київ: Укр. енциклопедія, 2007. 854 с.
33. Українська мова. 5–9 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням румунською мовою / За редакцією Бабич Н. Д., Михайловської Н. А., Квітень Є. Д., Фонарюк Т. І., Морараш А. К., Димашок Г. В. Чернівці, 2017. 115 с.
34. Українська мова. 10–11 класи. Рівень стандарту. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням румунською мовою / За редакцією Бабич Н. Д., Михайловської Н. А., Квітень Є. Д., Фонарюк Т. І., Морараш А. К., Димашок Г. В. Чернівці, 2017. 73 с.
35. Український правопис. Київ: Наукова думка, 1993. 240 с.
36. Ушинський К. Рідне слово. Київ: Радянська школа, 1864. 234 с.
37. Файфер Н. В. Основні напрями дослідження синтаксису. [Електронний ресурс]
38. Хворостяний І. Українська мова: лайфхаки. Харків: Ранок, 2018. 288 с.
39. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови. Київ: Академія, 2004. 408 с.

ЧАСТИНА VII

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

Узагальнення й систематизація навчального матеріалу
з української мови

*Як парость виноградної лози,
Плекайте мову. Пильно й нена-
станно
Політь бур'ян. Чистіша від сльози
Вона хай буде. Вірно і слухняно
Нехай вона щоразу служить вам,
Хоч і живе своїм живим життям.*

М. Рильський

Українська мова – державна мова України
Тест-завдання

I. Допишіть прислів'я.

Птицю пізнають по ... , а людину – ... .

Слово до слова – зложиться ... .

Азбука – то ... дорога.

Не перо пише, а ... .

Людина без ... , як риба без ... .

Для довідок: пір'я, мова; мудрість; мова; книга; вода, розум.

II. Допишіть рядки поезії

Як нема без ... небозводу.

Як блакиті без ... нема.

Так і ... нема без народу,

І ... без мови нема.

В. Забаштанський

Для довідок: зірки, небо, народ, мова.

Диктант-тест

Допишіть речення.

Державною мовою в Україні є ....

Державі символи України – це ....

Українці мають свої традиції, які споконвіку шанують і бережуть це ....

Тест-завдання

I. Хто автор гімну «Ще не вмерла України»? Із кількох запропонованих відповідей назвіть правильну:

А Тарас Шевченко.

Б Павло Чубинський.

В Володимир Винниченко.

II. Пригадайте слова Державного гімну України та допишіть рядки.

Гімн України

Ще не вмерла України

І ... , і ... ,

Ще нам, браття молодії,

Усміхнеться доля.

Згинуть наші воріженьки,

Як роса на ... .

Запануєм і ми, ... ,

У своїй сторонці.

Приспів:

Душу й тіло ми положим

За нашу ...

І покажем, що ми, браття,

... роду.

Розділи науки про мову

Назви розділів науки про мову	Що вивчається в цих розділах
Фонетика Графіка Лексикологія Будова слова Словотвір Граматика: Морфологія Синтаксис Стилїстика	Звуки мовлення Знаки письма Слова (їх значення, походження, вживання) Значущі частини слова Способи творення слів Частини мови Словосполучення, речення, текст Стилї мовлення
Орфографія Орфоепія Пунктуація	Правила написання слів Правила вимови Правила розташування розділових знаків

ФОНЕТИКА. ОРФОЕПІЯ. ГРАФІКА. ОРФОГРАФІЯ

Буквений тест «Голосні та приголосні звуки»

Визначте кількість голосних і приголосних звуків, використовуючи умовні позначки:

G – слова, у яких голосних звуків більше

P – слова, у яких приголосних звуків більше

GP – слова, у яких голосних і приголосних звуків однаково

<i>1. Билина.</i>	<i>5. Веселка.</i>	<i>9. Око.</i>
<i>2. Гриб.</i>	<i>6. Зірка.</i>	<i>10. Грім.</i>
<i>3. Цукор.</i>	<i>7. Ліля.</i>	<i>11. Береги.</i>
<i>4. Мороз.</i>	<i>8. Небо.</i>	<i>12. Смак.</i>

Буквений тест «Тверді й м'які приголосні»

Визначте в словах твердість і м'якість початкових приголосних, використовуючи умовні позначки:

TP – твердий приголосний

MP – м'який приголосний

1. Радість.	5. Дівчина.	9. Зустріч.
2. Літера.	6. Сьомий.	10. Дядько.
3. День.	7. Козак.	11. Рідний.
4. Малюк.	8. Народження.	12. Небо.

Графічний тест «Дзвінки й глухі приголосні»

Визначте в словах дзвінки й глухі приголосні початкових приголосних, використовуючи умовні позначки:

- △ – дзвінкий приголосний
○ – глухий приголосний

1. Берег.	5. Роса.	9. Мова.
2. Порада.	6. Золото.	10. Дружба.
3. Ліпа.	7. Скарб.	11. Море.
4. Кора.	8. Хор.	12. Гра.

ПОЗНАЧЕННЯ ЗВУКІВ МОВЛЕННЯ НА ПИСЬМІ. АЛФАВІТ

Тест-завдання

Назвіть два синоніми до слова *алфавіт* і поясніть походження цих слів.

Для довідок: *Алфавіт* – грецьке слово, утворене від назв двох перших букв грецького алфавіту – «*альфа*» і «*віта*» (римляни називали «*бета*»).

Абетка – українське слово, утворене від назв двох перших букв – «*а*» і «*бе*».

Азбука – походить від назв двох перших букв кириличного алфавіту – «*аз*» і «*буки*».

Мовні загадки – жарти

1. Які алфавіти складаються з 6 літер?
2. У якому вигуку є 100 однакових звуків?
3. За який приголосний звук треба сховати інший приголосний, щоб вистрелили разом кілька гармат?

4. Від яких двох букв стає жарко, гаряче?
5. Що знаходиться всередині школи?
6. Що стоїть між підлогою і стелею?
7. Чим закінчується і зима, і весна?
8. Чим закінчується і вечір, і ніч?
9. Що треба зробити, щоб майка злетіла?
10. Що стоїть посеред Києва?
11. Гора й долина, що між ними?
12. Що стоїть посередині Полтави?

Арифметичний тест «Співвідношення звуків і букв»

Визначте кількість звуків і букв у словах, використовуючи умовні позначки:

- $З = Б$ – слова, у яких кількість букв та звуків однакова
 $З > Б$ – слова, у яких звуків більше, ніж букв
 $З < Б$ – слова, у яких звуків менше, ніж букв

1. Їзда.	5. Переджнивний.	9. П'ятий.
2. Швидкість.	6. Джерело.	10. Дзьоб.
3. Гудзик.	7. Фойє.	11. Бджола.
4. Заголовок.	8. Єдність.	12. Людина.

СКЛАД. ОСНОВНІ ПРАВИЛА ПЕРЕНОСУ

Завдання

Відгадайте загадки. Запишіть слова-відгадки і поділіть їх на склади. Яке з них не можна поділити?

1. Срібний кинджал хвильку в хаті полежав – і зовсім розтав.
(Бурулька)
2. Червоне коромисло через річку повисло. (Веселка)
3. Червоний гість дерево їсть. (Вогонь)
4. Коли нема – чекають, а коли прийду – тікають. (Дощ)
5. Коло носа в'ється – в руки не дається. (Запах)
6. Що то за гість, що тепло їсть? (Мороз)

7. *Одне рядно сім баб тягло. (Хмара)*
8. *Стоїть завод у полі, а який? А це секрет. Працюють у ньому бджоли – виготовляють мед. (Вулик)*
9. *Поля письменник-агроном засіяв буквами-зерном. Отож, читачу, поспішай зібрати мудрий урожай. (Книга)*
10. *Гру цю люблять всі на світі: і дорослі, і їх діти. М'яч. Удар. І крики: Го-ол! Пречудова гра... (Футбол)*
11. *Маленькі плоди, мов сережки, повисли. Червоні – солодкі, зелені – ще кислі. (Вишні)*
12. *Народився у пустелі, де піски і дуже жарко, має два горби на спині і живе у зоопарку. (Верблюд)*

Буквений тест «Відкриті й закриті склади»

Визначте відкриті чи закриті склади в словах, використовуючи умовні позначки:

В – відкритий склад

З – закритий склад

1. <i>Дощ.</i>	5. <i>Зима.</i>	9. <i>Рай.</i>
2. <i>Стяг.</i>	6. <i>Джерело.</i>	10. <i>Новина.</i>
3. <i>Казка.</i>	7. <i>День.</i>	11. <i>Табір.</i>
4. <i>Хата.</i>	8. <i>Карпати.</i>	12. <i>Завдання.</i>

Цифровий тест «Наголос у словах»

Визначте в словах місце наголосу, використовуючи умовні позначки:

1 – наголошений перший склад

2 – наголошений другий склад

3 – наголошений третій склад

1. <i>Тарілки.</i>	5. <i>Рушники.</i>	9. <i>Ягідки.</i>
2. <i>Хусточки.</i>	6. <i>Помилки.</i>	10. <i>Сторінки.</i>
3. <i>Ластівки.</i>	7. <i>Сорочки.</i>	11. <i>Лінії.</i>
4. <i>Картки.</i>	8. <i>Історії.</i>	12. <i>Вишні.</i>

ВИМОВА ГОЛОСНИХ І ПРИГОЛОСНИХ ЗВУКІВ ТА ПОЗНАЧЕННЯ ЇХ НА ПИСЬМІ

Буквений тест «Уподібнення приголосних звуків»

Прочитайте слова, добираючи з дужок потрібну букву.

1. Е(т,к)замен.	5. Боро(д,т)ьба.	9. Ко(з,с)ьба.
2. Во(т,к)зал.	6. Кі(х,з)ті.	10. При(з,с)ьба
3. Рю(т,к)зак.	7. Про(з,с)ьба.	11. Мере(х,з)тіти.
4. Фу(д,т)бол.	8. Рі(з,с)ьба.	12. Ді(х,з)тяр

Арифметичний-тест «Спрощення в групах приголосних»

Випишіть слова, у яких відбулося / не відбулося спрощення, використовуючи умовні арифметичні знаки:

+ спрощення не відбулося

– спрощення відбулося

1. *На крилах радісних вітрів спадає листя яворів.*
2. *Подавсь геть собі туман, і знов пестливий лан.*
3. *Не шелеснуть листям над самотнім танком в тишині вечірній ясени стрункі.*
4. *Спомин зайчиком перемайнувся крізь пестливі й глузливі слова.*
5. *Лле небо жовтня запізнілі сльози.*
6. *Ой про нашу чесну славу буде мир гриміти.*
7. *Минув мій рік шістнадцятий, сімнадцятий починається.*
8. *Котиться в небі щасливий грім, дощ розшептався в хвилях жита.*
9. *Контрастний – це різко протилежний у чомусь.*
10. *Проїзні квитки – абонементні талони, разові та тривалого користування картки на проїзд у міському транспорті.*

Буквенний тест «Основні випадки чергування у – в, і – й»

Поставте на місці крапок у – в, і – й, поясніть їх вживання.

Живемо ... Одесі, оселились ... Києві, дерева ... куці, прийшов ... запитав, учителі ... учні, навчаюся ... школі, ... кімнаті, Іван ... Марічка, троянди ... айстри.

Арифметичний тест «Чергування і – й, у – в у словах»

Визначте, чи можливе чергування і – й, у – в у словах, використовуючи умовні знаки:

+ так, у слові можливе чергування і – й, у – в

– ні, у слові не може бути чергування

1. Вправа.	5. Влітку.	9. Вдома.
2. Взимку.	6. Угода.	10. Інститут.
3. Врожай.	7. Учитель.	11. Уперше.
4. Урок.	8. Власенко.	12. Урал

Тест-класифікація «Позначення м'якості приголосних на письмі буквами ь, і, є, ю, я»

Запишіть слова з м'якими приголосними в три колонки:

у першу – ті, у яких м'якість приголосних позначається буквою ь

у другу – буквою і

у третю – буквами є, ю, я

Близько, Січ, сяйво, батько, сім, рік, земля, якір, сталь, рід, майбутнє, кульбаба, рись, бурулька.

Буквенний тест «Сполучення йо, ьо»

Прочитайте прислів'я, уставляючи на місці крапок пропущені буквосполучення йо, ьо.

1. З н...ого така користь, як з торішн...ого снігу.
2. ...ому в базарний день гріш ціна.
3. У скупого серед зими л...оду не випросиш.
4. Ужалений змією боїться і вір...овки.
5. Двоє трет...ого не чекають, а четвертого не питають.

6. *Розумний вс...ому лад дає.*
7. *Видно сову по погляду, а сокола по пол...оту.*
8. *...ому пал...ця в рот не клади.*
9. *Ранній пізн...ому не кланяється.*
10. *Багато нян...ок – дитина без носа.*
11. *Погода – всім вигода, а сл...та – всім гризота.*
12. *Кінь на чотир...х, та й то спотикається.*

Народна творчість

Тестові завдання **«Сполучення йо,ьо»**

I. Диктант-тест.

Визначте слова, які пишуться з буквосполученням *йо*, а які – з *ьо*. Вимовте їх. Запишіть, використовуючи умовні буквосполучення:

йо – у слові пишеться *йо*

ьо – у слові пишеться *ьо*

1. <i>Сьомий.</i>	5. <i>Павільйон.</i>	9. <i>Майонез.</i>
2. <i>Район.</i>	6. <i>Бадьорий.</i>	10. <i>Кульовий.</i>
3. <i>Синього.</i>	7. <i>Мальовничий.</i>	11. <i>Льодовня.</i>
4. <i>Дзьобик.</i>	8. <i>Працьовитий.</i>	12. <i>Сьорбати.</i>

II. Буквений тест.

Визначте слова з *йо* та *ьо*. Запишіть, використовуючи умовні буквосполучення:

йо – у слові пишеться *йо*

ьо – у слові пишеться *ьо*

1. <i>Л...н.</i>	6. <i>Зат...хкати.</i>	10. <i>Д...гт...вий.</i>
2. <i>Л...х.</i>	7. <i>Сл...за.</i>	11. <i>З...мка.</i>
3. <i>Під...м.</i>	8. <i>Брон...вик.</i>	
4. <i>С...годні.</i>	9. <i>Новітн...го.</i>	

Завдання «Вживання знака м'якшення»

I. Відгадайте загадку.

*Я один в сім'ї такий,
Кажуть, надто вже м'який,
Хоч мовчун, та не дивак,
В слові я – не зайвий знак.
(Знак м'якшення)*

II. Лінгвістична гра «У світі загадок».

З'ясуйте правила вживання знака м'якшення в наведених загадках і відгадках. Відгадки запишіть, позначаючи орфограму – знак м'якшення.

1. *Всю ніч бродить навмання, прокладає шлях до дня. (Місяць)*
2. *Там буває, де криниця; назву має так як птиця. (Журавель)*
3. *Хто влітку гуляє, а зимою спочиває? (Ведмідь)*
4. *Червоний гість дерево їсть. (Вогонь)*
5. *Влітку сірий, взимку білий. (Заєць)*
6. *Росте весною – тільки вниз, любить дах і карниз. (Бурулька)*
7. *Живуть п'ять братів, один одного менший. (Пальці)*
8. *Що їсть без зубів? (Совість)*
9. *Без рук, без ніг, тільки з рогами, а ходить під небесами. (Місяць)*
10. *Хто на собі все життя ліс носить? (Олень)*
11. *Нас сім братів, літами всі рівні, а іменами різні. Відгадайте, хто ми? (Тиждень, дні тижня)*
12. *Що у великій кількості так мало важить? (Радість)*

Народна творчість

III. Завдання-тест.

Перепишіть, на місці крапок, де це потрібно, ставлячи знак м'якшення.

1. *На дерево дивис..., як родит..., а на чоловіка, як робит....*
2. *Що вранці не зробиш..., то ввечері не здогониш....*
3. *Недарма говорит...ся, що діло майстера боїт...ся.*
4. *Який гіст..., така йому й чест....*

5. *Найбіл...ше багатство – здоров'я.*
6. *Золотий час – юнац...кі літа.*
7. *Кінець... діло хвалит....*
8. *Погода – один ден... блисне, а сім – кисне.*
9. *Держис..., Хома, іде зима.*
10. *Доки грім не гряне, мужик не перехрестит...ся.*
11. *У ліс дрова не возят..., а в колодяз... воду не ллют....*
12. *Замок вішають... не від злодіїв, а від чесних людей.*

Народна творчість

IV. Графічний тест.

Визначте вживання знака м'якшення, використовуючи умовні позначки – букви:

Ь – слово пишеться зі знаком м'якшення

Ж – у слові не пишеться знак м'якшення

1. Кін....	5. Тетян...ці.	9. Півден....
2. Піч....	6. Юл...ці.	10. Сухар....
3. Тін....	7. Хар...ків.	11. Міл...ярд.
4. Мен...ший.	8. Олен...ка.	12. Мізин...чик.

Тестові завдання «Вживання апострофа»

I. Відгадайте загадку «А хто я?»

*Я такий же, як знак розділовий,
І відомий шкільній дітворі.
Та в словах української мови
Я пишуь не внизу, а вгорі.
Спробуй ти написати ім'я
Зразу стану потрібним і я.*

Д. Білоус

Апостроф – наймолодший правописний знак у сім'ї розділових знаків. З'явився він в українській граматиці й набув правописних прав порівняно недавно. Назва знака взята з давньогрецької мови. Там вона означала: кривий, зігнутий, повернутий.

II. «Ігрова хвилинка».

- Відгадайте загадки. Поясніть правопис слів-відгадок.
  1. *Яка річка складається з префікса і числівника? (Прип'ять)*
  2. *Яке слово складається з семи однакових літер? (Сім'я)*
  3. *Летів птах та на воду – бах! Води не змутив і сам не полетів. (Пір'їна)*
- Випишіть слова, ставлячи на місці крапок, де потрібно, апостроф.
  1. *Як хочеш шить, то уперше вузлика зав...яжи.*
  2. *Музика без...язика, а людей збирає.*
  3. *Що маєш робить, то зроби сьогодні, а що маєш з...їсти, то з...їж завтра.*
  4. *Добрий чоловік – надійніше кам...яного мосту.*
  5. *Здоров...я маємо – не дбаємо, а втративши – плачем.*
  6. *Удар забуваємо, а слово пам...ятаємо.*
  7. *Краще на п...ять хвилин раніше, ніж на хвилину пізніше.*
  8. *Б...ють не лежачого, а ледачого.*
  9. *У чужій хаті і тріска б...ється.*
  10. *У ноги кланяється, а за п...яти кусає.*
  11. *У нього грошей, як у жаби пір...я.*
  12. *Бур...як не дурак: на дорозі не росте, а все в городі.*

Народна творчість

III. Арифметичний тест

Не записуючи слів, використайте лише умовні знаки:

+ у слові пишеться апостроф

– у слові не пишеться апостроф

1. Під...їзд.	5. Дзв...якнути.	9. Р...яжанка.
2. Кр...юк.	6. Риб...ячий.	10. Гороб...ята.
3. Верб...я.	7. Тъм...яний.	11. Пам...ять.
4. Присв...ята.	8. З...явиться.	12. Різб...яр.

Тестові завдання «Подвоєння букв на позначення подовжених м'яких приголосних та збігу однакових приголосних звуків»

I. Тест-пояснення.

Поясніть подвоєння приголосних у словах із речень, поданих нижче в реченнях.

1. *Маленька праця краща за велике безділля.*
2. *Життя, як стерня: не пройдеши, не вколовиши.*
3. *Ранній пізньому не кланяється.*
4. *Не звання дає знання, а навпаки.*
5. *Сумління – найкращий подарунок.*
6. *Яке коріння – таке й насіння.*

Народна творчість

II. Буквений тест.

На вибір учителя завдання до тесту:

а) спишіть, на місці крапок уставляючи, де це потрібно, букви;

б) не записуючи слів, використайте умовні позначки:

п – слово пишеться з подвоєнням

б/п – слово без подвоєння

1. Гіл...я.	5. Дал...ю.	9. Л...ється.
2. Щаст...я.	6. Від...ати.	10. Дивовид...я.
3. Тін...ю.	7. Віднос...я.	11. Харч...ю.
4. Ртут...ю.	8. Ніжність...ю.	12. Безчест...я.

ЛЕКСИКОЛОГІЯ. ФРАЗЕОЛОГІЯ

Відагайте загадку

*Незчисленна ми родина,
В нас на всіх – одна хатина,
Але в ній і мир, і лад,
І сусід сусіду рад.
Ну, а хто із нас щось значить –
Кожен сам вам розтлумачить.*

(Тлумачний словник)

«Поетична хвилинка»

З'ясуйте значення слова *тлумачний*. Визначте роль словників у нашому житті.

Тлумачний словник

Тарасик набігавсь, примчав із двора.

Уже за уроки сідати пора.

Ось віршика вивчив, задачі зробив.

В щоденник заглянув – тривогу забив.

Гласить неодмінний шкільний записник:

"Принести до школи тлумачний словник".

Завдання у класі він сам записав.

А що за словник то – і досі не взнав.

Прибіг до бабусі, що прала рушник:

– А що таке, – каже, – тлумачний словник?

– Тлумачний? – бабуся на те хлопчику. –

Та, мабуть, що носять його в клумаку.

Сестричка сміється, швидка на язик:

– Сам, – каже, – доклумай, який це словник!

Та це вам не шахи, це вам не лото:

кого не питає – не знає ніхто.

Спитав у сусіда – вже децю нове:

– В нас, – каже, – в будинку письменник живе.

По радіо мову веде про слова.

Слова – це перлини, це дивні дива!

Піди ти до нього – у нього книжки.

Він знає й розкаже про всі словники.

Ну що ж, як розради немає ніде,

в квартиру поета Тарасик іде.

Ось дзвонить, заходить: – Будь ласка, – гука, –

тлумачного дайте мені словника!

*Поет усміхнувся: – Ти просиш дарма:
тлумачного, – каже, – в природі нема.
Тлумачний... То, мабуть, почулось... Пробач,
бо той, хто тлумачить, той зветься тлумач.
Буває, що слово відоме давно,
а знає не кожен, що значить воно.
І тут у природі стає визначник
скарбів наших мовних – тлумачний словник.
Тарасику, світла твоя голова,
Ану зустрівач ти, наприклад, слова: красуля, красоля?
Словник розгорни:
І зразу побачиш, що значать вони:
красуля – красуня, красоля – цвіток.
І тут вже: краснуха – хвороба діток.
Оце ж і тлумачний словник! Зрозумів?
А є словники ще – походження слів.
Вивчатимеш мову: слова – в голові,
любов до них в серці, в самому єстві.
– Слова в голові? – розсміявся хлопчак. –
То, значить, для слів не потрібний клумак!
Радіє письменник з тямкого друга:
– Як любиш, наука тобі не важка.
Ціннюща в людині до знань ненасить.
І їх за плечима, тих знань, не носить.
– Спасибі! – Тарасик додому побіг.
І ледве, зраділий, ступив за поріг.
– Доклумає! – гукає сестричці своїй.
А потім біжить до бабусі мерщій.
Примчавши на кухню, червоний, як мак:
– Бабусю, – кричить, – не підходить клумак!
Ціннюща в людині до знань ненасить.
І знань за плечима, – гука, – не носить!*

Д. Білоус

Графічний тест «Пряме і переносне значення слів»

Прочитайте. Визначте, які слова вжиті в прямому значенні, а які – у переносному, використовуючи умовні позначки:

- пряме значення слова
- переносне значення слова

Зразок: місяць дивиться – хлопець дивиться.

–

- А**
1. Сонце дивиться – хлопець дивиться.
  2. Місяць усміхається – дівчина усміхається.
  3. Співає весна – співає хор.
  4. Пливе осінь – пливе човен.
  5. Дихає ніч – дихає людина.
  6. Сніг іде – учні йдуть.
  7. Деревя сплять – діти сплять.
  8. Шепочуть трави – шепочуть бійці.
  9. Зітхнула земля – зітхнула мама.
  10. Мороз намалював – учень намалював.
  11. Грають кольори – грають діти.
  12. Дрімали явори – дрімали туристи.
- Б**
1. Посіяти сварку – посіяти пшеницю.
  2. Пастити задніх – пастити корів.
  3. Гострити зуби – гострити ніж.
  4. Сковувати ініціативу – сковувати ланцюг.
  5. Завойовувати довір'я – завойовувати країну.
  6. Світити очима – світити ліхтарем.
  7. Кинути оком – кинути лопатою.
  8. Пройти поле – пройти медогляд.
  9. Провести лінію – провести літо – провести очима.
  10. Вступати в болото – вступати в розмову.
  11. Копати глибоко – вивчати глибоко.
  12. Брати в руки – брати в голову.

Тест «Омоніми»

Випишіть омоніми, поясніть їх значення.

1. *Щоб хліб мати, треба добре працювати – Проводжає сина мати захищати рідний край.*
2. *Сторож відімкнув ключами великий замок. – На горі видніється середньовічний замок.*
3. *По схилах били джерельні ключі. – Журавлині ключі виднілися в осінньому небі.*
4. *Думи мої, думи мої, квіти мої, діти! – Виростав вас, доглядав вас, – де ж мені вас діти?*
5. *Зоре ясна, нам світи на широкі ясні світи.*
6. *Вплива на сині ріки ясен місяць іздала.*
7. *Сичі в гаю перекликались, та ясен раз у раз скрипів.*
8. *Байбаки на варту стали і в ту ж мить дрімати стали, така ледача варта слова доброго не варта!*
9. *Ой піду я в чисте поле, там дівчина просо поле.*
10. *А на сінокоси і гуцули з гострими косами, і дівчата з довгими косами, копиці пропахли грозами.*
11. *Гей, стрільці, хапайте луки,
Та й біжіть бігом на луки!
Комарня там вельми сита –
Настріляйте зо три сита!*
12. *Я візьму легенький прут,
Пожену гусят на Прут.
Хоч купатиму не в милі,
Стануть чисті всі та милі!*

«Гра слів»

Прочитайте каламбури (каламбур – гра слів, заснована на їх звуковій подібності при різному змісті).

Дитяча цікавість

*Скажіть, цю іграшку з вати
Коровою чи вовком звати?*

А. Граматюк

Сонце

*Вночі прийшов до мене... слон!
Сказала мати: «Сон це».
Я повторяв: «Це сон, це сон...»
Який це сон!? Це ж сонце!*

Б. Стельмах

Про віщо мова?

*До мене можна з річки доплисти,
Мене дівчина може заплести,
Дід як знаряддя – на плечі нести.
«К» спереду відкинеш – полечу,
Почуєш тільки, як я задзижчу.
Що за слово?*

(Коса, оса)

Слово це просте – не дивовина

*Слово це просте – не дивовина
(зустрічаєм мало не щодня),
організму складова частина
і періодичне видання.
В цьому слові тільки й заковики:
другий склад наголоси – і вмент
означають почне воно великий
клавішний музичний інструмент
Що це за слово?
(Орган – орґан)*

Д. Білоус

Слово це – старовинна будова

*Слово це – старовинна будова
З гостряками мурованих веж.
Щойно зміниш ти наголос слова –
Цим одразу будову замкнеш.
Що це за слово?
(Зáмок – замóк)*

Д. Білоус

Тест – класифікація «Групи омонімів»

Згрупуйте омоніми і запишіть їх у певній послідовності:

1. Слова чи сполучення слів, які однаково звучать, але мають різне значення і написання, – **омофони**: сонце – сон це.

2. Слова, різні за значенням, що пишуться однаково, але різняться наголосом, – **омографи**: за́мок – замо́к.

3. Різні слова, що збігаються за звучанням лише в окремих граматичних формах – **омоформи**: діти – діти.

Задачі – за дачі; любо – Любо; во́ди – води́; го́ри – горі́; до бою – до бою; погас – по гас; мука́ – му́ка; за́мок – замо́к; мила – мила; обід – о́бід; слід кувати – слідкувати; потри – по три; доро́га – дорога́; роман – Роман; наніс – на ніс; на́сип – насі́п; став – став.

Тест «Знайдіть слова-синоніми»

Визначте синоніми в поданих прислів'ях і реченнях.

1. *Переливає з пустого в порожнє.*
2. *Що вам говорити, коли нічого й балакати.*
3. *Як скаже, то ні пришити, ні прилатати.*
4. *Все один чорт – що собака, що хорт.*
5. *Чорт біса витягне з ліса.*
6. *Допоміг йому – з калюжі в болото.*
7. *І знати не знаю, і відати не відаю.*
8. *Чи києм, чи палицею.*
9. *Не спіши язиком – квапся ділом.*
10. *Гармидер, галас, гам у гаї.*
11. *Багрець вечірньої зорі палав, мигтів, палахкотів.*
12. *Спіють яблука, і зріс виноград, стигнуть сливи золотисті.*

«Поетична хвилинка»

Знайдіть синонімічний ряд до слова «завірюха».

*Ну й зима – хуртеча та вітрюга,
Ні проїхати, ані пройти;
Третій тиждень небо в завірюсі
Падає на землю степову.*

*Налітає раз у десять років
Отака скажена крутія,
Ніч на базі, ну і ніч, нівроку.
Степова безсонна манія,
Курява, завія, хуртовина,
Заметіль, і хвища, і юга...*

Л. Первомайський

Тестові завдання «Синоніми» **Графічний тест**

Установіть за допомогою умовних позначок, у яких групах слів однокореневі слова, а в яких – синоніми:

○ – однокореневі слова

С – синоніми

1. Дорога, шлях, путь. 2. Дорога, доріженька, подорожник.
3. Ліс, лісок, лісочок. 4. Ліс, пуща, гай, діброва. 5. Хата, будинок, дім, кам'яниця. 6. Хата, хатка, хатинка, хатина. 7. Кордон, межа, край. 8. Кордон, прикордонник. 9. Друг, приятель, товариш, знайомий. 10. Друг, подруга, дружок, друзі, дружба. 11. Тихий, спокійний, неголосний, негучний. 12. Тихий, тихенько, тиша.

Тест-класифікація

Згрупуйте подані слова в синонімічні ряди.

Обрій, ввічливий, простувати, прямувати, горизонт, азбука, привітний, іти, абетка, алфавіт, небозвід, приятний, люб'язний, небосхил, делікатний, чемний.

Тестові завдання «Антоніми» **Поетична хвилинка**

Прочитайте байку, поміркуйте, які мовні засоби використав поет.

Господар і Голуб

*Господар голуб'ят тягав щодня з гнізда
Та Голуба хвалив за лагідність і спокій,
А Голуб відповів: – Утім моя біда,
Я дуже лагідний, а ти – жорстокий.*

П. Ключина

«Відгадай загадку»

Укажіть антоніми у поданих реченнях.

1. *Із землі підніме й мале, а через хату не перекине й велике.*
(Пір'іна)
2. *Літом наїдається, зимою висипається.* (Ведмідь)
3. *Біле як сніг, чорне як гора, вертиться як біс і повертає у ліс.*
4. *Вдень вікно розбивається, а вночі вставляється.* (Ополонка)
5. *Що приходить тихо, а виходить з шумом?* (Сніг)
6. *Звечора вмирає, а вранці оживає.* (День)

Графічний тест «Антоніми»

I. Прочитайте подані прислів'я. Знайдіть антоніми і випишіть їх.

1. *Умій батьківщину любити, а ворога ненавидіти.*
2. *Старий світ зруйнували – новий збудували.*
3. *Розколовся світ на свободу й гніт.*
4. *Вчення – світ, а невчення – тьма.*
5. *Учений іде, а неук слідом спотикається.*
6. *Незнайко на печі лежить, а знайко по дорозі біжить.*
7. *Лінивому і в будень – свято.*
8. *М'яко стелить, а твердо спати.*
9. *Згода будує, а незгода руйнує.*
10. *Як є початок, то кінець буде.*
11. *Правда кривду переважає.*
12. *Взимку сонце так сміється, що вікна плачуть.*

II. Доберіть антоніми на місці крапок.

1. *Ситий ... не розуміє.*
2. *Не було б щастя, так ... допомогло.*
3. *М'яко стелить, та ... спати.*
4. *З великої хмари ... дощ.*
5. *Буде погода: насподі болото, а ... вода.*
6. *Між людьми все так буває, що сильний ... утикає.*
7. *Краще смерть на полі, ніж ... в неволі.*
8. *Ліше своє мале, ніж чуже ... .*

9. Як погано співати, краще ... свистати.
10. Все йде, все ... – і краю немає...
    Куди ж воно ділось? Відкіля ж взялося?
    І дурень, і ... нічого не знає.
    Живе, ... Одно ...,
    А друге зів'яло, навіки зів'яло...
    І листя пожовкле вітри рознесли.

Т. Шевченко

Цифровий тест «Антоніми»

Знайдіть другу частину прислів'їв, використовуючи для кожного з них цифри. Назвіть антоніми в прислів'ях.

Зразок. 1–5

1. Що в молодості не навчишся,	1. але з чорного біле – тяжко.
2. Дивиться рідко,	2. більше діла роби.
3. Літо збирає,	3. той мало творить.
4. З білого легко чорне зробити,	4. теж недруг.
5. Хто багато говорить,	5. то на старість як знайдеш.
6. З добрим дружись,	6. а зима з'їдає.
7. Менше говори –	7. ніж красива брехня.
8. Недруг підтакує,	8. та густо бачить.
9. Краще гірка правда,	9. страшніше ворога.
10. Правда з дна виринає,	10. а лихих бережись.
11. Лякливий друг	11. а друг сперечається.
12. Товариш до пори –	12. а неправда потонає.

Буквений тест-класифікація
«Групи лексики за значенням»

I. Визначте в кожній парі словосполучень, де вжито омоніми, синоніми, антоніми. Запишіть у таблицю відповідь, використовуючи буквені скорочення:

О – омоніми

С – синоніми

А – антоніми

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12

1. *Ясний день. Безхмарний день.*
2. *Глибока балка. Сталева балка.*
3. *Стара сосна. Молода сосна.*
4. *Гостра коса. Дівоча коса.*
5. *Безмежний степ. Неозорний степ.*
6. *Добрий початок. Добрий кінець.*
7. *Тихий голос. Гучний голос.*
8. *Щирий друг. Щирий приятель.*
9. *Моторний хлопець. Моторний човен.*
10. *Минув місяць. Зійшов місяць.*
11. *Спіють яблука. Стигнуть яблука.*
12. *Літня пора. Літня людина.*

II. Визначте в кожному реченні групу лексики за значенням. Запишіть у таблицю відповідь, використовуючи буквені скорочення:

О – омоніми

С – синоніми

А – антоніми

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12

1. Великий Кобзар, народний поет, український геній, автор «Заповіту».
2. Ой піду я в чисте поле, там дівчина просо поле.
3. Правда та кривда – як вогонь і вода.
4. З бузини упав незграба і радіє, що не з граба.
5. Давали, та з рук не пускали.
6. Порожня бочка гучить, а повна – мовчить.
7. Мене любов ненависті навчила.
8. Лови вітер решетом, коли сито в тебе мале.
9. Що вам говорити, коли нічого й балакати.
10. Не краю серця я на половини – усім свій край і славлю, і люблю.
11. Кожна робота варта твоєї праці.
12. Найкраща доля – дорога дорога, нічийна від нікуди в нікуди.

Цифрові тести «Фразеологізми»

I. Доберіть до кожного фразеологізму відповідне значення і запишіть у таблицю, позначаючи відповідною цифрою.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12

Фразеологізми:

1. Золоті руки.
2. Точити яси.
3. Світла голова.
4. Пекти раки.
5. Фальшива нота.
6. Збити з пантелику.
7. Держати язик за зубами.
8. Не покладати рук.
9. На сьомому небі.
10. Валиться з рук.
11. Ніг під собою не чути.
12. Ціла вічність.

Їх значення:

1. Помилитися, заплутатися.
2. Мовчати, не розголошувати.
3. Невтомно, сумлінно працювати.
4. Зазнавати великої радості.

5. Хтось має велику здібність, умілість. 6. Червоніти від сорому. 7. Щось нещире, неправдиве. 8. Розумна людина. 9. Говорити щось пусте. 10. Дуже довгий час. 11. Швидко бігти. 12. Нічого не вдається, не виходить.

II. Доберіть до фразеологізмів відповідні синоніми-фразеологізми і запишіть, позначаючи відповідною цифрою.

1	2	3	4	5	6

Фразеологізми:

1. Городити теревені. 2. Узяти верх. 3. Міряти погляди. 4. Перехоплює дух. 5. Душа радіє. 6. Пропаще діло.

Синоніми-фразеологізми:

1. Їсти очима, не зводити очей. 2. Не чути землі під собою. 3. Погана справа, кепські справи. 4. Завмирати серцем, обсіпав жаром. 5. Нести нісенітницю, гнути всячину. 6. Розгромити, у пух і прах розбити.

БУДОВА СЛОВА. ОРФОГРАФІЯ

«Поетична хвилинка»

Знайдіть спільнокореневі слова. Визначте, чим вони відрізняються.

*Вишивала вишиваночку
Я для братика Іваночка.
Вишиваночка у вишеньках,
Ягідками рясно вишита,
Вся в мережечках вишиваночка –
Подарунок для Іваночка.*

Я. Гринько

Графічний тест

Визначте закінчення за допомогою умовних позначень, не записуючи слів:

– слово з нульовим закінченням

– не має закінчення

1. Кров.	5. Зустріч.	9. Хліб.
2. Любов.	6. Бір.	10. Учора.
3. Уранці.	7. Друг.	11. Скоса.
4. Океан.	8. Міцно.	12. Сухо.

Арифметичний тест

Запишіть не слова, а знаки відповідно до слів у завданні:

+ змінне слово

– незмінне слово

1. Осінь.	5. Зоряно.	9. Узимку.
2. Весло.	6. Вікно.	10. Підлога.
3. Дерево.	7. Далеко.	11. Схопити.
4. Пишем.	8. Жито.	12. Широко.

Корінь, суфікс, префікс і закінчення – значущі частини слова

Схематичний тест

Визначте, які слова відповідають схемі $\frown \square$.

Лісок, тиша, нічний, швидко, журнал, теля, пароплав, затінок, долинами, прочитала, слова, превеликий, молодого, далекий, писати, добра, весна.

Тест-завдання «Суфікс»

Випишіть слова, які мають суфікси, позечте їх.

Дерева, кобзар, переліс, мудрець, новенький, воля, прекрасний, ніч, народ, робітник, вивчений.

Схематичний тест
«Способи творення слів»

Укажіть, яким способом утворені слова, використовуючи умовні позначення:

- Λ – суфіксальним способом
- ⊃ – префіксальним способом
- ⊃Λ – префіксально-суфіксальним способом

1. Пролісок.	5. Садоk.	9. Переробка.
2. Хатка.	6. Пришкільний.	10. Повітряний.
3. Придорожній.	7. Віднести.	11. Прекрасний.
4. Друкар.	8. Працювати.	12. Передмова

Вимова і написання префіксів
Тест-завдання

Уставте пропущені букви з, зі, із (зо).

1. Бандероль ... Австралії. 2. Лист ... Канади. 3. Приїхати ... Львова. 4. Гурт ... семи чоловік. 5. Вийшов ... під їзду. 6. Виготовлений ... заліза. 7. Зароби ... три сотні. 8. Прийшов ... сходу.

Тест-класифікація
«Написання префіксів пре-, при-»

Запишіть слова у дві колонки:

1-ий – з префіксом *пре-*

2-ий – з префіксом *при-*

Пр...голубити, пр...в'язь, пр...паркування, пр...пічок, пр...сильний, пр...тихий, пр...малий, пр...азовський, пр...кумедний, пр...колисаний, пр...палений, пр...крашений, пр...дворний, пр...освященний, пр...датний, пр...поганий, пр...кордонний, пр...будувати, пр...багатий, пр...високий, пр...бережний, пр...гріти, пр...скорити, пр...милий, пр...старий, пр...старкуватий, пр...крашувати, пр...красний, пр...зирство, пр...стол, пр...глушити, пр...сушити.

Написання слів з пів- Тест-завдання

Випишіть слова з пів-, розкриваючи дужки.

1. Знає кума – знає (пів)села.
2. Зрозуміти з (пів)слова.
3. Не зупинятися на (пів)дорозі.
4. Продати за (пів)ціни.
5. І марили айстри в розкішнім (пів)сні про трави шовкові, про сонячні дні.
6. (Пів)Полісся вода залила... Та на березі ходить, блукає (пів)села, заглядаючи в синь.
7. Зітхає (пів)темрява. За (пів)версти кричали сичі.
8. Пташино люба! О, співай ти над (пів)сонними полями, нехай прокинеться весь край і заройться орачами!
9. З першою травою люблю розмову, б'ється, бринить, як дитя в (пів)сні.
10. Місяць зовсім спустився під гору, наче (пів)хліба лежало над землею.
11. А хто від правди ступить на (пів)метра, душа у нього сіра й (напів)мертва.
12. (Пів)правда правді не підлегла, між ними вдосталь прірв і меж.

ЧАСТИНИ МОВИ

Грамати́ка (від грецького *grammatike* – буквенний) – це розділ мовознавства, у якому вивчають структурні особливості слів, закономірності їхніх змін, творення їхніх форм та способи побудови різноманітних моделей словосполучень і речень.

Морфоло́гія (від грецького *morphe* – форма та *logos* – вчення) – це один з розділів граматики, у якому слова вивчаються як частини мови.

Частини мови – це слова, що характеризуються спільним загальним значенням, однаковими граматичними ознаками та спільними формами словозміни, однаковими синтаксичними функціями.

В українській мові 10 частин мови. Вони поділяються на самостійні, службові та вигук.

Самостійні частини мови називають предмети, дії, ознаки предметів і дій, кількість, мають морфологічні ознаки (рід, число, відмінок, час, особу, відміну тощо та виступають у реченні його членами). До самостійних частин мови відносять іменник, прикметник, числівник, займенник, дієслово, прислівник.

Службові частини мови не мають предметного лексичного значення, не є членами речення, але мають морфологічні ознаки. До службових частин мови належать прийменник, сполучник, частка.

Вигук є особливою частиною мови, він не належить ані до самостійних, ані до службових частин мови.

Поетична хвилинка

Тема ця хоч непроста, та для вас цікава.

Будуть в ній нові слова, буде і забава.

І в скарбничку мовну цю, поки вивчим тему,

Мовних скарбів пребагато ми з вами зберемо...

Л. Швед

Самостійні			
Частини мови	Що означає	Морфологічні ознаки	Синтаксична роль
Іменник	Предмет (<i>хто? що?</i>)	Власна чи загальна назва. Істога чи неістога. Рід (жіночий, чоловічий, середній, спільний) Число (однина чи множина), відмінок. Група (м'яка, тверда, мішана). Відміна (I, II, III, IV).	Підмет, додаток, інші члени речення
Прикметник	Ознака предмета (<i>який? чий?</i>)	Якісний, відносний, присвійний. Ступінь порівняння якісних прикметників. Група (тверда чи м'яка). Рід, число, відмінок.	Означення, присудок
Числівник	Число, кіль- кість, порядок при лічбі (<i>скільки? котрий?</i>)	Розряд за значенням (кількісний чи порядковий). Група за складом (простий, складний чи складений). Рід, число (якщо є). Відмінок	Будь-який член речення
Числівник	Число, кіль- кість, порядок при лічбі (<i>скільки? котрий?</i>)	Розряд за значенням (кількісний чи порядковий). Група за складом (простий, складний чи складений). Рід, число (якщо є). Відмінок	Будь-який член речення
Дієслово Форми дієслова – дієприкмет- ник,	Дія, стан (<i>що робити? що зробити?</i>)	Вид (доконаний чи недоконаний). Перехідне чи неперехідне. Спосіб (дійсний, умовний чи наказовий). Час (теперішній, минулий чи майбутній). Число, особа. Дієвідміна (I, II). Рід (у минулому часі й умовному способі).	Найчастіше присудок, рідше підмет, інші члени речення

дієприслівник			Активний чи пасивний. Вид дієприкметника. Час, рід, число, відмінок. Вид дієприслівника. Яку додаткову дію означає.		
Прислівник	Ознака дії (<i>як? де? куди? звідки? коли?</i>)	Не змінюється		Обставина	
Прийменник	Виражає залежність слів	Непохідний чи похідний. З яким відмінком вжитий.			
Сполучник	Служить для зв'язку слів і речень	Простий чи складений. Сурядний чи підрядний. Група сполучника сурядності (єднальний, розділовий чи протиставний).			Членами речення не бувають
Частка	Вносить додаткові смислові відтінки	Розряди часток за значенням (формотворчі, заперечні чи модальні).			
Вигук					Особлива частина мови
Службові					

Тест-класифікація

Згрупуйте подані слова за частинами мови.

Україна, радість, розумний, шануй, калина, іздовий, цікаво, дитина, працюватий, курличуть, читанка, мудрий, учнівський, він, читальня, височина, ти, клас, побудувати, сімдесят сім, український, цікавитися, вересень.

ІМЕННИК

Загадка

Визначте частини мови.

Красивий, щедрий, рідний край

І мова наша солов'їна!

Люби, шануй, оберігай

Усе, що зветься... (Україна)

Який співець, поет, який письменник

Уперше слово вигадав – іменник?

Д. Білоус

Поетична хвилинка

Ми вчимо частини мови.

Всі їх треба добре знати,

Щоб здобути знань основи,

І щоб грамотно писати.

*Перша з них – **іменник**, друже,*

Всі його в нас люблять дуже.

Бо все-все він називає –

Від землі до короваї.

Мама, мир і Україна,

Сонце, небо, світ, людина.

Звуки, букви, слово, мова –

Все – частина ця чудова!

***Хто?** Сестричка, ненька, батько,*

Пташка, білочка, зайчатко.

***Що?** Земля, ріка, діброва,*

Книжка, зошит, ручка, школа...

Вивчи цю частину мови

Л. Швед

Графічний тест-класифікація

Підкресліть іменники серед поданих слів.

1. *Воля, вільний, просторій.*
2. *Подих, дихання, дихати.*
3. *Захисник, оборонець, обороняти.*
4. *Блискавка, блискавиця, гриміти.*
5. *Щирість, чистосердечний, відвертість.*
6. *Сум, смуток, сумний.*

Лінгвістична хвилинка «Чи то зліва, чи то справа»

*Є слова – ну й цікаво!
Є слова – просто диво!
Прочитаймо їх з вами:
Чи то зліва направо,
Чи то справа наліво –
Означають те саме.
Ось дивіться: корок, біб,
Око, Кирик, зараз, піп...
Є ще й інші на умі,
Та назвіть ви їх самі.*

Д. Білоус

* * *

*Який це спосіб і який народ?
Подумай. Не ломися без пуття
в незамкнуті самими нами двері.
Звичайне слово – спосіб відбиття
малюнків, літер, знаків на папері.
Читатимеш назад – скажу зарані –
уже постане представник народу,
який живе в Туреччині, в Ірані,
на території Близького Сходу
(подекуди й на Закавказзі).
Відгадай. Не задавайсь ні в яким разі (Друк, курд).*

Д. Білоус

* * *

У нім – три літери, та ба –
Іде на ньому молотьба.
А прочитай з кінця – і вмиль
Почне тобі мишей ловить. (Тік і кіт)

Д. Білоус

Про давній предмет

Цей іменник означа предмет
Для зрізання злаків і трави.
Прочитавши ззаду наперед,
Будь-що тисни ним чи сік дави.
Який це іменник? (Серп, прес)

Д. Білоус

Синтаксична роль іменника

Поетична хвилинка

Наш вірний друг

Іменник – це наш вірний друг!
Про все розкаже він навкруг.
Усі предмети називає,
Звичайно підметом буває.
Ще в нього є товариш – Дієслово,
Також важливе дуже слово,
бо присудком у реченні поставлений,
А підмет з присудком – основа,
Здавна є.

Л. Боденко

Тест

Підкресліть іменники, визначте їхню синтаксичну роль у реченні.

*Недавно ще гула метелиця,
Іще лежить в низинах сніг,
А от барвінку листя стелиться
Зеленим килимом до ніг.
Воно під снігом і під кригою*

*Всю зиму зелень берегло,
І перше стрінуло з відлигою
Весняне сонце і тепло.*

Іменники – назви істот і неістот
Арифметичний тест

Визначте серед поданих іменників назви істот і неістот. До кожного слова, позначеного цифрою, запишіть у таблицю відповідь, використовуючи умовні арифметичні знаки:

+ істота

– неістота

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12

1. Вишня.	5. Син.	9. Експерт.
2. Нагорода.	6. Робота.	10. Сирота.
3. Сім'я.	7. Бджола.	11. Учитель.
4. Дуб.	8. Казка.	12. Весна.

Тест «Назви істот і неістот»

Іменники належать до назв істот у всіх рядках, ОКРІМ

- 1) Зошит, олівець, фарба
- 2) сестра, комбайнер, син
- 3) шахіст, менеджер, малюк
- 4) син, ворона, джміль
- 5) учень, юнак, щука
- 6) лелека, комаха, кіт

Іменники належать до назв неістот у всіх рядках, ОКРІМ

- 1) Листя, дерева, вітер
- 2) книга, хата, одяг
- 3) батько, мати, донька
- 4) яблуко, груша, слива
- 5) вітер, радість, праця
- 6) учитель, учень, учениця

Загальні і власні назви

Поетична хвилинка

Випишіть власні назви.

Скільки рік в Україні

*Угорі орли літають,
А внизу потоки грають.
Не відома горам тиша:
Буйні води котить Тиса,
Рине Прут і Латориця,
Черемоші два іскряться –
Один – Білий, другий – Чорний,
Кожен сміливий та проворний.
Гей, карпатські ріки наші, –
На дарабах – бокоরাші!
Під Карпатами Дністер
Тихе плесо розпростер,
Як волошки, голубий
У Дністер впадає Стрий.
А потойбіч гір чимдуж
Поспішає долом Уж.
А над Ужем, кожен знає, –
Місто Ужгород зростає!
Крізь Донбас повз терикони
Мчить Дінець без перепони, –
Шлях верстає, гін за гоном,
Щоб з'єднатись з тихим Доном.
Ось Дніпро біжить невпинний,
Річка – символ України.
На зеленій на Десні
Просто диво навесні.
І на Ворсклі у свічадо
Всі полтавки зорять радо.
України крайній пруг
Оливає річка Буг.*

В. Лучук

Зашифрований кросворд
«ВЛАСНІ та ЗАГАЛЬНІ НАЗВИ»

Визначте загальні та власні назви іменників: кожна літера відповідає цифрі за визначеним порядком.

			7(І)	3	1	12			
	5	4	11(м)	10	14				
		3	4(є)	13	2	1			
І	М	Е	НН	И	К				
		9	6(и)	8	3				
			9(к)	1	10	6	12	1	

1 – а; 2 – б; 3 – в; 4 – е; 5 – з; 6 – и; 7 – і; 8 – ї; 9 – к; 10 – л;
 11 – м; 12 – н; 13 – р; 14 – я.

Рід іменників
Буквенний тест «Рід іменників»

Визначте рід іменників. До слів, позначених цифрою, запишіть відповідь у таблицю, використовуючи буквенні скорочення:

Ч.р. – іменники чоловічого роду

Ж.р. – іменники жіночого роду

С.р. – іменники середнього роду

Сп.р. – іменники спільного роду

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12

1. *Україна, земля*
2. *ранок, гриб*
3. *син, герой*
4. *степ, куц*
5. *лівша, заблуда*

6. сонце, зерно
7. сорока, ворона
8. острів, біль
9. муха, комаха
10. озеро, місто
11. рілля, зілля
12. добряга, нероба

Графічний тест **«Рід іменників»**

Позначте рядки, у яких:

усі іменники жіночого роду:

- 1) стаття, аташе, річ
- 2) адреса, зала, розкіш
- 3) леді, мадам, вуаль
- 4) поні, кабальєро, особа

усі іменники чоловічого роду:

- 5) путь, насип, ступінь
- 6) нежить, кір, жаль
- 7) собака, шимпанзе, какаду
- 8) Сибір, шампунь, рояль

усі іменники середнього роду:

- 9) цеце, боа, колібрі
- 10) кашне, шосе, галіфе

усі іменники спільного роду:

- 11) базіка, плакса, рева
- 12) бідолаха, роззява, нероба

Число іменників

Поетична хвилинка

Прочитайте вірш Д. Білоуса, зробіть висновок та сформулюйте правило. Як ви розумієте слово «норов»?

Норов різних слів

*Свідчать форми слів, число, відмінки –
мови дух ніколи не малів.*

*Є в словах нюанси і відтінки,
більше того – норов різних слів.*

*Можна говорить і кельма, й кельми,
можна став і (множина) – стави.*

*Але є слова, що люблять вельми,
щоб до них зверталися «на ви».*

*В байці можеш ти приміром, хвацько
до щабля гукнуть: «Гей ти, Щабель!»*

*Але спробуй так по-панібратськи
запросто звернутись до грабель.*

*Неможливо! Тільки лагідно,
тільки шанобливо: «Ви, Граблі...»*

*Скільки примхи тут – моя ти ненько!
(ох ці мовні норми взагалі!).*

*Є іще слова: обценьки, нари,
ножиці, ворота, мемуари...*

*Чи багато їх, а чи одні –
називай їх тільки в множині.*

Буквенний тест «Число іменників»

Визначте число іменників. До групи слів, позначених цифрою, запишіть у таблицю відповідь, використовуючи буквені скорочення:

Одн. – іменники, що мають форму тільки однини

Мн. – іменники, що мають форму тільки множини

Одн. і мн. – іменники, що вживаються і в однині, і в множині

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12

1. університет, інститут, гімназія
2. срібло, золото, бензин
3. край, берег, куш
4. граблі, ножиці, вила
5. Карпати, Лубни, Чернівці
6. вулиця, гора, джміль
7. ножиці, сани, ворота, штани
8. добро, мир, честь
9. малина, осока, очерет
10. дуб, стілець, вікно
11. висівки, вершки, дріжджі
12. Закарпаття, Ужгород, Синевир

Графічний тест
«Число іменників»

Позначте рядки, у яких:

усі іменники мають форму тільки однини:

- 1) дзвони, артисти, туристи
- 2) діти, учителі, менеджери
- 3) листя, дівчора, молодь

усі іменники мають форму тільки множини:

- 4) думки, сестри, сім'ї
- 5) вишині, лелеки, пісні
- 6) Чернівці, Суми, канікули

усі іменники мають форму і однини, і множини:

- 7) височінь, доброта, глибина
- 8) книга, нога, країна
- 9) читання, сум, доля

не всі іменники мають форму і однини, і множини:

- 10) сіль, учнівство, учень
- 11) лелека, степ, квітка
- 12) казка, хмарка, ранок

Весела хвилинка

Послухайте усмішку, дайте правильну відповідь на поставлене питання.

* * *

– Як, на твою думку, Івасику: слово «штани» в однині чи в множині?

– Я вважаю так: верхня частина в них – однина, а нижня – множина.

Цифровий тест «Число іменників»

Відгадайте загадки. Укажіть, у якому рядку відповідь на загадку є іменником, що має лише форму множини? Знайдіть до кожної загадки цифрову відповідь і запишіть у таблицю.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12

1. *Хто мовчить, а всіх людей навчить?*
2. *Чорний Іван, дерев'яний каптан: де носом проведе, там помітку кладе.*
3. *Що коло тебе біжить, а не дожене?*
4. *Бігли два пси, позадирали носи.*
5. *Летять орлиці по синьому небу, крила розкрили, сонце закрили.*
6. *Доці пройдуть – вони підростуть.*
7. *Що за верхівець: сам сидить верхи, а ноги за вухами?*
8. *Крехнуть лід, ріжуть лід, залишають дивний слід...
А які швидкі вони! Це, звичайно, ...*
9. *Впаде з неба – не розіб'ється,
Впаде в воду – розпливається.*
10. *Де йшла сотня косарів – вийшло п'ять богатирів.
Косять, в'яжуть заодно і молотять на зерно.*
11. *У двох матерів по п'ять синів. У кожного своє ім'я.*
12. *Текло, текло і лягло під скло.*

Цифрові відгадки: 1 – рука і пальці; 2 – олівці; 3 – хмари; 4 – книжки; 5 – ковзани, 6 – вода і лід; 7 – окуляри; 8 – сніги; 9 – тіні; 10 – сани; 11 – гриби; 12 – комбайни.

Поетична хвилинка

Відмінки

*Відмінки, наче лицарі казкові,
Вірно служать рідній мові:
Так слова єднати вміють,
Що усі їх розуміють.*

О. Олійник

Пригадайте відмінки української мови та їх питання.

*Називний питає **хто** ти? **що** ти?
Хоче він про наслідки роботи
і про тебе чути лиш похвали,
щоб тебе як приклад називали.*

*Родовий доскіпує свого –
хоче знати він: **кого?** **чого?**
І про тебе знать, якого роду,
що немає роду переводу.*

*Все давальний дасть – не жаль йому,
але хоче знать: **кому?** **чому?**
Знать про тебе, гождого на вроду,
що даєш і ти своєму народу?*

*У знахідного свої потреби:
він – **кого?** і **що?** – питає в тебе.
І кого всі ми за друзів маєм,
і що друзі роблять нам навзаєм?*

*А орудний хоче знать: **ким?** **чим?**
У труді орудуй разом з ним.*

Хоче знать: що здатний ти утнути?

Чим ти сильний? Ким ти хочеш бути?

*А місцевий – **де?** В **якому місці?***

Хоче знати – у селі чи в місті?

Д. Білоус

Буквенний тест «Відмінки»

Визначте в поданих іменниках відмінки. До кожного слова, позначеного цифрою, запишіть у таблицю відповідь, використовуючи буквений загальноприйнятий скорочення: **Н.в., Р.в., Д.в., З.в., О.в., М.в., Кл.**

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12

13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24

<i>1. Спогадами.</i>	<i>5. Гривень.</i>	<i>9. Вікна.</i>
<i>2. Києве.</i>	<i>6. На руках.</i>	<i>10. Горішчу.</i>
<i>3. Думку.</i>	<i>7. Сторіччя.</i>	<i>11. Коню.</i>
<i>4. У праці.</i>	<i>8. Батьками.</i>	<i>12. Прізвище.</i>
<i>13. Подією.</i>	<i>17. Богатир.</i>	<i>21. Національність.</i>
<i>14. На кручі.</i>	<i>18. Чорнобривцем.</i>	<i>22. Святість.</i>
<i>15. Ярославле.</i>	<i>19. Гаю.</i>	<i>23. Левадою.</i>
<i>16. Оксамиту.</i>	<i>20. У безмежжі.</i>	<i>24. Миколо.</i>

Типи відмін іменників

Цифровий тест «Типи відмін іменників»

Визначте типи відмін іменників. Запишіть відповідь у таблицю.

Типи відмін іменників	№ слів, відповіді
I відміна	
II відміна	
III відміна	
IV відміна	

1. Книжка.	5. Піч.	9. Помідор.
2. Дніпро.	6. Серце.	10. Мати.
3. Комаха.	7. Лоша.	11. Плащ.
4. Любов.	8. Новина.	12. Ягня.
13. Батько.	17. Подорож	21. Ніч.
14. Злагода.	18. Лимонад.	22. Міць.
15. Кущ.	19. Ім'я.	23. Лялька.
16. Янтар.	20. Око.	24. Теля.

Групи відмін іменників

Лінгвістична хвилинка

*Лінивому не розгадать ніколи,
Кмітливому на відповідь – хвилина.
А буде наша загадка така:
Три букви, означають те, що й поле.
Додай знак м'якшення – і вже тварина
З родини оленів, струнка й прудка.
Що це таке? (Лан і лань)*

Д. Білоус

ПРИКМЕТНИК

Поетична хвилинка

Назвіть усі прикметники і залежні від них іменники.

*Прикметник – це частина мови,
без неї нам не обійтись.
Ти вслухайсь в слово пречудове,
йому, як другові, всміхнись.
Земля – ласкава, любя, рідна,
а сонце – щире, золоте,
а небо – лагідне й погідне,
життя – прекрасне, дороге.
А очі в мамі – добрі, ніжні,
а голос – чистий і дзвінкий,
а руки – теплі і надійні,
а погляд – сонячний, ясний.*

*Квітки у полі – білі, сині,
червоні, жовті, голубі,
хмарки у небі – бистрокрилі,
весняні, літні, зимові.
Усі ознаки називає
прикметник як частина мови
і жодної не обминають
слова ці, справді, пречудові.*

Л. Лужецька

Лінгвістична хвилинка

*Ще одна загадочка для вас:
Прикметник означа найвищий клас,
споріднений з іменником співзвучним.
Лиш **Й** на **К** в кінці змініть – і враз
ви познайомитесь з маленьким учнем,
який не ходить ще і в другий клас...
Як почнете цей вірш читать спочатку,
то знайдете ви натяк на відгадку.
Який прикметник і який іменник?
(Першокласний і першокласник)*

Д. Білоус

Графічний тест

- Підкресліть прикметники хвилястою лінією, визначте їхні морфологічні ознаки.

*Ніжна, мила, світанкова,
ясна, чиста, колискова,
мелодійна, дзвінкотюча,
дивна, радісна, співуча,
лагідна, жива, казкова,
красна, чарівна, шовкова,
найдорожча, добра, власна,
мудра, сонячна, прекрасна,
солов'їна, барвінкова
українська мова!*

Л. Лужецька

- Спишіть вірш, уставляючи пропущені букви. Назвіть прикметники.

*Каж..и, моря в нас н..ма?
 Як же? А Пи..ниче?
 Ну а ж..тнє назв..и?
 А ячмінне море?
 І Гречане море теж –
 Біле, н..озоре.*

В. Скуратівський

Графічний тест «Прикметник»

Підкресліть прикметники. Визначте їх відмінок, поясніть правопис. Випишіть антоніми.

1. *З великої хмари – малий дощ.*
2. *Земля чорна, а білий хліб родить.*
3. *Гірка правда краща ніж солодка брехня.*
4. *Ніч ясна – день похмурий.*
5. *Коли рік сухий, купуй бджілку, а коли мокрий – корівку.*
6. *Зимове тепло – літній холод.*
7. *Вологе літо і тепла осінь – на довгу зиму.*
8. *Холодна зима – для вівса, тепла – для гречки.*
9. *Ранок – панок: що ранком не зробиш, то вечором не здогониш.*
10. *Літній день довший за зимовий тиждень.*
11. *Ранні пташки росу п'ють, а пізні слізки ллють.*
12. *Зима з снігами – літо з хлібами.*

Буквений тест

«Голосні у відмінкових закінченнях прикметників»

Визначте, які голосні потрібно писати у відмінкових закінченнях прикметників, використовуючи буквені позначення:

И – пишеться у закінченнях прикметників *и*

І – пишеться у закінченнях прикметників *і*

1. *Історичн..й шлях.*
2. *Велик..х міст.*
3. *З весел..м настроєм.*
4. *У давн..х переказах.*
5. *Дружн..й клас.*
6. *Жовт..й колір.*
6. *Осінн..й день.*
7. *Струнк.. верби.*
8. *Рідн..й край.*
9. *Щедр..й урожай.*
10. *Українськ.. шаровари.*
11. *У ранков..й тиші.*

Тест-класифікація «Розряди прикметників»

Визначте розряди прикметників і запишіть відповідь у таблицю.

Розряди прикметників	№ слова, відповідь
Якісні	
Відносні	
Присвійні	

1. <i>Українська мова.</i> 2. <i>Солов'їний спів.</i> 3. <i>Ясний місяць.</i> 4. <i>Географічний атлас.</i> 5. <i>Молода дівчина.</i> 6. <i>Материні очі.</i> 7. <i>Срібні прикраси.</i> 8. <i>Цікава розповідь.</i> 9. <i>Левин хвіст.</i> 10. <i>Дружній сміх.</i> 11. <i>Тарасів віри.</i> 12. <i>Посівний плуг.</i>	13. <i>Дев'ятикупольний собор.</i> 14. <i>Вечірні сутінки.</i> 15. <i>Батькова настанова.</i> 16. <i>Зелений гай.</i> 17. <i>Дрібний дощ.</i> 18. <i>Заяча шапка.</i> 19. <i>Червона калина.</i> 20. <i>Золотий ланцюжок.</i> 21. <i>Ведмежа лапа.</i> 22. <i>Сільський клуб.</i> 23. <i>Тітчин заповіт.</i> 24. <i>Вечірні сутінки.</i>

Графічний тест
«Ступені порівняння прикметників»

Прочитайте вірш. Позначте в ньому сполучення з якісними прикметниками. Визначте їх ступені порівняння.

*Найогидніші очі порожні,
Найгрізніше мовчить гроза,
Найнікчемніші дурні вельможні,
Найпідліша брехлива сльоза.
Найпрекрасніша мати щаслива.
Найсолодші кохані вуста,
Найчистіша душа незрадлива,
Найскладніша людина проста.
Але правди в брехні не розмішуй,
Не ганьби все підряд без пуття,
Бо на світі той наймудріший,
Хто найдужче любить життя.*

В. Симоненко

Тест «Ступені порівняння прикметників»

Прочитайте текст «Зимова казка», визначте форми і ступені порівняння прикметників. Виконайте подані після тексту завдання. Виберіть правильні відповіді (їх може бути одна або більше) і позначте в таблиці знаком **X**.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12

1. *Повітря стало холоднішим.*
2. *Тільки кружляли у веселому танку найдрібніші сніжинки.*
3. *Ніжні льодяні кристалики найрізноманітніших візерунків і розмірів кружляють у вихорі.*
4. *Жодна не схожа на свою сусідку: одна менша, друга – більша, одна має складні візерунки, друга ще складніші.*

5. *Один професор виявив тільки за один день під час снігопаду від 8 до 30 найрізноманітніших форм.*
6. *Є в природі сніжинки-крихітки, вони випадають в Антарктиді, де найсильніші морози.*
7. *Зустрічаються сніжинки-велетні, розміром в долоню.*
8. *Та це велика рідкість.*
9. *У переважній більшості сніжинки невеличкі.*
10. *Найчастіше вони бувають у формі різних зірочок, пелюсток дивовижної краси, орнаменту, стрічок.*
11. *Важко описати всю красу і багатство цих найтонших творів природи.*
12. *Проте нещодавно виявили, що сніжинка завжди шестигранна (За А. Волковою).*

А За допомогою простої форми **вищого** ступеня порівняння утворені прикметники в реченнях.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12

Б За допомогою простої форми **найвищого** ступеня порівняння утворені прикметники в реченнях.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12

В Які прикметники мають ступені порівняння?

1. Тільки якісні.
2. Тільки відносні.
3. Тільки присвійні.
4. Якісні, відносні та присвійні.

ЧИСЛІВНИК

Поетична хвилинка

Число числівник назове,
У світ лічби нас поведе,
Ми навчимося рахувати,
І додавати, і віднімати.
Одна на світі Батьківщина,
І мати теж одна-єдина.
Над нами сонечко одне
Проміння шле нам неземне.
Земля одна, планет – багато,
На небі – тисячі зірок.
Шість буднів тижня – одне свято,
І безліч у полях квіток.

Л. Лужецька

Графічний тест

Підкресліть числівники, визначте їхні морфологічні ознаки.

«Чого, брате, так збілів?
Що з тобою сталося?»
«Ах, за мною через став
Аж сто вовків гналось!»
«Бог з тобою!.. Сто вовків!..
Та б село почуло...»
«Та воно, пак, і не сто,
А п'ятдесят було».
«Та й п'ятдесят диво в нас...
Де б їх стільки взялось?»
«Ну Іваницю! Нехай так,
Але десять гналось».
«Та і десять не було!
Знаць, один усього?»
«А як один? Аби вовк!

*Страшно і одного...»
«А може, то і не вовк!»
«А що ж то ходило?»
Таке сиве та мале,
А хвостик, як шило».*

С. Руданський

**Цифровий тест
«Числівник»**

- Відгадайте загадки. Назвіть числівники. Знайдіть цифрову відповідь до кожної загадки і запишіть у таблицю.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12

1. *Трьома зубами сіно їсть.*
2. *Між двома дубами зав'язало теля зубами.*
3. *Два брати втікають, а два доганяють.*
4. *Тисяча овець, а між ними один баранець.*
5. *Один говорить, двоє дивляться, двоє слухають.*
6. *У кожного в домі така дивина: братів аж чотири, а шапка одна.*
7. *Під одним ковпаком сімсот козаків.*
8. *Шістдесят синів підперезано, а мати ні.*
9. *Бігає Марушка у ста кожушках, як вітер повіє, то й спина замріє.*
10. *Між двома дубами б'ються барани лобами.*
11. *Сімсот воріт та один вихід.*
12. *Стоїть дуб з дванадцятьма гіллями, на кожній гілці по чотири гнізда. А в кожному гнізді сидять по сім пташок.*

Цифрові відповіді: 1 – копа снопів; 2 – олійниця.; 3 – вила; 4 – віз; 5 – рік; 12 місяців тощо; 6 – пилка; 7 – місяць, зорі; 8 – курка; 9 – мак; 10 – невід; 11 – язик, очі, вуха; 12 – стіл.

- Відгадайте загадки. Назвіть числівники. Знайдіть цифрову відгадку до кожної загадки і запишіть у таблицю.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12

1. *Має шкур сім, витискає сльози всім.*
2. *Сімдесят кожухів і всі не застібаються.*
3. *Стоїть пан на току у зеленім ковпаку, а під ковпаком п'ятсот козаків.*
4. *Живе один батько, дев'ятсот синів має, всім шапки справляє, а сам не має.*
5. *Носять мене четверо, показують двоє, два в мене слуха, а я всіх везу.*
6. *Шість ніг, дві голови, четверо очей, один хвіст.*
7. *Три ноги, два вуха, а шостий живіт.*
8. *Одна літає, друга п'є, а третя живиться.*
9. *П'ять льохів, а одні двері.*
10. *Сімсот поросят на кілочку висять.*
11. *Тридцять два білих братці сидять у темній в'язниці.*
12. *Одне біжить, друге лежить, а третє нахиляється.*

Цифрові відгадки: 1 – вершник на коні; 2 – кінь; 3 – соняшник; 4 – самовар; 5 – цибуля; 6 – хмара; земля; рослина; 7 – дуб та жолуді; 8 – капуста; 9 – квасоля; 10 – річка; берег; верба; 11 – зуби; 12 – рукавиця.

Весела хвилинка

Послухайте усмішки, назвіть числівники.

* * *

- Андрійку, позич мені, будь ласка, п'ятдесят копійок.
- На жаль, у мене тільки десять.
- Ну, то позич десять, а сорок будеш винен.

* * *

- Петре, назви сім хижих звірів.
- Три леви і чотири тигри.

Розряди числівників **Поетична хвилинка**

Послухайте вірш Д. Білоуса «Числівник», прокоментуйте його.

*Числівники у нашій мові
Є кількісні і порядкові.
Друзі! Кількісні я вам
назву у вірші сам:
цілі числа: три, п'ять, десять, тридцять три
(інші – кожен сам для себе підбери);
дробові: одна дев'ята,
три цілих і чотири п'ятих,
одна десята, три цілих і чотири десятих;
збірні: двоє, троє, четверо, п'ятеро
(ловили рибу у річці ятером).
Порядкові: другий рік у нас вишня цвіте.
Я чергую кожен третій вівторок тижня.
Кількісні числівники не мають категорії роду –
Переконатися в цьому маємо нагоду:
Десять зошитів і десять книг –
Ознак родових немає в них.
Щілинку ж, здається, тут мова зоставила,
і це подається як виняток з правила, –
ось подивіться: один – одна.
Хіба ж не видно: це ж він і вона!
Одно, два, дві і ще обидва, –
і тут є рід – хіба не видно?*

Буквений тест «Розряди числівників»

Визначте в кожному реченні розряди числівників. До кожного речення, позначеного цифрою, запишіть у таблицю відповідь, використовуючи буквені скорочення:

К – кількісний числівник

П – порядковий числівник

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12

1. У семи няньок дитина без носа.
2. Одне поліно і в печі не горить, а два горять і в полі.
3. Кінь на чотирьох, і то спотикається.
4. День гуляє, три слабий, а на п'ятий – вихідний.
5. Однією рукою в долоні не заплещеш.
6. За двома зайцями не женись, бо й одного не спіймаєш.
7. Пошануй одержу раз, вона тебе – десять раз.
8. Господиня: три городи – одна диня.
9. На роботі «ох», а їсть за трьох.
10. Два брехуни одної правди не скажуть.
11. Надувся, як півтора нещастя.
12. Слухай сто разів, а говори раз.

Народна творчість

Групи числівників за складом

Арифметична хвилинка (загадки-жарту)

Дайте відповіді на запитання, визначаючи групи числівників за складом.

1. Скільки було: баба, дві матері, дві дочки і онучка? (Троє)
2. Скільки їх було: мати, дочка, брат, сестра, дядько, племінниця? (Троє)
3. Возом їхали два батька і два сини. Скільки їх було? (Троє)
4. У хлопчика стільки ж сестер, скільки й братів, а в його сестри сестер вдвоє менше, ніж братів. Скільки в сім'ї сестер і братів? (Три сестри й чотири брати)

5. *Ішло дві матері і дві дочки. Знайшли три яблука. Всім буде по одному. Як вони поділились? (Їх було троє)*
6. *У мене в двох кишенях є гроші: коли з одної перекладу в другу одну гривню, то буде порівну, а коли з другої перекладу в першу одну гривню, то в першій буде вдвічі більше, ніж в другій. (П'ять і сім)*
7. *Летів гусак, а проти нього – згряя гусей.
– Здорові були, сто гусей! – каже гусак.
– Нас не сто, кажуть гуси, – а стільки, що якби ще стільки та ще півстільки, та чверть стільки, та ще ти один, отоді б було сто. Скільки було гусей? (Тридцять шість)*
8. *П'ять, п'ятнадцять,
Без Двох двадцять,
Семеро, троє,
Ще й малих двоє.
Скільки? (П'ятдесят)*
9. *Сто кіп собак, скільки в них лап? (Двадцять чотири тисячі)*
10. *Сорок п'ят і сорок п'ят. Скільки буде? (Вісімдесят п'ят)*
11. *У млині було вісім мішків, на кожному мішку сиділо по дві миші, прийшов мельник з котом, скільки тепер стало ніг? (Дві ноги мельника)*
12. *У клітці опинилися разом кролі та кури. Голів – 6. А ніг – 18. Скільки курей і скільки кролів?*

Графічний тест-класифікація

«Групи числівників»

Позначте групи числівників, використовуючи умовні позначення:

- (одна риска) – прості числівники
- == (дві риски) – складні числівники
- === (три риски) – складені числівники

Сімнадцять, дев'яносто, сорок два, сім, сто двадцять чотири, сто, триста п'ятсот, півтора, вісімдесят, сорок шість, один, сорок, нуль, декілька, мільйон, багато, тисяча сім, другий,

шістнадцять, тринадцять, мільярд, вісімдесят другий, трьохсотий, чимало.

Відмінювання числівників

Тест «Один»

- Підкресліть числівник *один*, визначте його відмінок у кожному реченні. Поясніть зміст прислів'їв і приказок.
  1. *Один у полі не воїн.*
  2. *Одна бджола мало меду наносить.*
  3. *Одним пальцем і голки не вдержиши.*
  4. *Одною рукою в долоні не заплещеш.*
  5. *Один гусак поля не витопче.*
  6. *Всі за одного і один за всіх.*
- Як ви розумієте цей вислів? Назвіть числівники.

*Є тисячі доріг, мільйон вузьких стежинок,
Є тисячі ланів, але один лиш мій.*

В. Симоненко

Буквений тест

«Відмінювання числівників»

Визначте в поданих виразах відмінки числівників. До кожного речення, позначеного цифрою, запишіть у таблицю відповідь, використовуючи буквені загальноприйняті скорочення: **Н.в.**, **Р.в.**, **Д.в.**, **З.в.**, **О.в.**, **М.в.**

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12

1. *Сім п'ятниць на тиждень.*
2. *До десятого поту.*
3. *Без п'яти хвилин.*
4. *Одна нога тут, а друга там.*
5. *Співати в один голос.*
6. *Знати як свої п'ять пальців.*

7. *Обходити десятою дорогою.*
8. *Працювати до сьомого поту.*
9. *Відчувати себе на сьомому небі.*
10. *Одне погане слово скажеш – почувеш десять.*
11. *Вчасне слово варте двох слів опісля.*
12. *Слухай сто разів, а говори раз.*

**Тест «Прості, складні й складені числівники.
Відмінювання»**

Прочитайте речення з текстів «У світі цікавого». Запишіть числівники словами, правильно відмінюючи їх. Виконайте подані після тексту завдання. Виберіть правильні відповіді (їх може бути одна або більше) та позначте в таблиці знаком X.

Хто найшвидше бігає

1. *Чемпіон з бігу серед усіх тварин – гепард. Він уміє бігати з швидкістю 144 кілометри на годину.*
2. *Але витримувати таку швидкість гепард може лише одну хвилину.*
3. *Антилопи на старті можуть бігти зі швидкістю 96 кілометрів на годину, вже приморившись – до 78 кілометрів.*
4. *Кінь протягом однієї години може мчати галопом зі швидкістю 54 кілометри на годину.*
5. *Лев – 80, засць – 70 кілометрів на годину.*

Хто найшвидше літає

6. *Найкраще пристосовані до великих швидкостей птахи. Приміром, серце у горобця пульсує 460 разів за хвилину.*
7. *Тоді як у людини лише 70–80.*
8. *Коли сокіл женеться за здобиччю, то швидкість його польоту – 360 кілометрів за годину.*
9. *Ластівки в звичайному польоті мають швидкість більше 65 кілометрів на годину, стрижі – близько 170 (За Ю. Дмитрієвим).*

А Простий числівник у реченні

1	2	3	4	5	6	7	8	9

Б Складні числівники в реченні

1	2	3	4	5	6	7	8	9

В Складні числівники в реченні

1	2	3	4	5	6	7	8	9

Тест-загадка

Відгадайте загадку. Провідмініайте слова-відгадки. Чи є різниця у відмінюванні слів відгадки?

*Летіла птиця на морозі,
над хатами зимовим днем,
згубила літеру в дорозі
і стала... цифрою з нулем. (Сорока, 40)*

Д. Білоус

Назва ріки

*До країни знань ішов мандрівник
і зустрів цікаві складники:
поєднались префікс і числівник
і зробились назвою ріки.
Яка це назва? (Прип'ять)*

Д. Білоус

ЗАЙМЕННИК

Загадка-додаванка

*Я без друзів не існую,
поважаю їх, шаную,
їх, як треба, замінюю
і в біді не залишаю.
Не прикметник, не іменник,
називаюсь я ... .*

О. Олійник

Поетична хвилинка

*Шановні пані і панове,
Сьогодні тема в нас нова:*

*Займенник – це частина мови,
Яка об'єднує слова,
Що ні особи, ні предмета
Ні рис прикметних будь-яких,
Ні якості не називають,
А тільки вказують на них.*

Л. Лужецька

Буквений тест
«Рід, число, відмінок»

Прочитайте речення, випишіть займенники, визначте рід, число, відмінок, використовуючи буквені загальноприйняті скорочення:

Рід – ж.р., ч.р., с.р.

Число – одн., мн.

Відмінок – Н.в., Р.в., Д.в., З.в., О.в., М.в.

1. *Не будь зарозумілим – і друзі від тебе не відвернуться.*
2. *Рідне місце за семи землями до себе кличе.*
3. *Що без нас не було – чули, що при нас буде – побачимо.*
4. *Всяк по собі й про інших судить.*
5. *Цвіркун вогник бачить та до нього скаче.*
6. *Ми з тобою, як риба з водою.*
7. *Милується сам з собою.*
8. *Ніхто того не відає, як бідний обідає.*
9. *У кожного свій шлях.*
10. *Ти йому про діло, а він про козу білу.*
11. *Як ти вітаєш, так і тебе вітатимуть.*
12. *Про людину ти можеш судити тільки тоді, коли був з нею в дорозі чи жив під одним дахом.*

Народна творчість

Розряди займенників за значенням

Поетична хвилинка

Займенники є особові

***Я й ми, ти й ви, що їм дано**
особи змінюють у мові –*

він, вона, вони й воно.
Зворотний вкаже на предмет
як на об'єкт своєї ж дії
***себе, собі...** – Це наперед*
З нас кожен визначить зуміє.
Присвійні – тут, якщо простежить,
таїться в назві вже самій
те, що комусь належить:
свій, наш, і ваш, і твій, і мій.
***Цей, той, такий, а також стільки** –*
виразно вказують на щось.
Ще означальні – це постійно
щось кимсь** виконується **десь
без допомоги, самотійно:
сам, всякий, інший, кожен, весь.
Питальні легко розкривають
своєї сутності секрет:
***хто, що, котрий і чий** питають,*
яка особа чи предмет.
Відносні – що? Це ті ж питальні
у функції сполучних слів,
в складнопідрядності – єднальні,
їх пам'ятать сам Бог велів.
І неозначені – це те, що
й питальні (схожі не дарма):
хтось, будь-хто, деякий і дещо,
але конкретності нема.
І заперечні – ті ж ознаки,
що й у питальних, тільки з ні:
***ніхто, ніщо, нічий, ніякий** –*
як бачим, також не важкі.

Д. Білоус

Особові займенники

Прочитайте прислів'я. Поставте особові займенники, що в дужках, у потрібному відмінку.

1. Як ти до людей, так і люди до (ти).
2. Хвалилася коза, що в (вона) хвіст довгий.
3. Нас, мамо, люди хвалять: ви (я), а я (ви).
4. Погане дерево – погана з (воно) тріска.
5. До злого не ходи, а за три милі (він) обійди.
6. Хто честі не має, тому й сто ковалів (вона) не скують.
7. Не переходь моста, доки до (він) не доїдеш.
8. На тобі, небоже, що (я) не гоже.
9. Видно коновала по (він) снасті.
10. Скажи (я), з ким ти знайомий, тоді я скажу, хто ти.
11. Ми з (ти) родичі: мій батько й твій батько коло одної печі грілися.
12. Яке дерево, такі (він) й віти: які батьки, такі (вони) й діти.

Лінгвістична гра-жарт «Особові займенники»

Дайте відповіді на питання:

- Якщо до жарту ви готові, назвіть, кмітливі дітлахи, ті два займенника у мові, що можуть зіпсувати шляхи (Д. Білоус).
- Через який іменник, утворений з двох займенників першої особи однини і множини, можна впасти?
- За допомогою яких трьох займенників можна зробити руки чистими?
- Яке дієслово утвориться, якщо поєднати три займеннику: другої особи множини; першої особи множини; другої особи однини?
- Який займенник складається з однієї букви?
- У якому іменнику сім займенників першої особи однини?
- Яке слово складається з семи букв «я»?
- Яке жіноче ім'я складається з тридцяти займенників?

Зворотний займенник

Прочитайте текст. Простежте, як використовується зворотний займенник. Виконайте подані після тексту завдання. Виберіть правильні відповіді та позначте в таблиці знаком **X**.

Умій володіти собою

1. *Володіти собою означає бути тактовним.*
2. *Такт – це почуття міри.*
3. *Тактовна людина вмє відчувати настрій і бажання інших, умє стримувати себе.*
4. *Справжньою тактовністю є властивість співвідносити себе з іншими, тобто ставити себе на місце інших...*
5. *Тактовна людина не буде голосно розмовляти в автобусі, співати під вікнами сусіда, бо спочатку подумає про те, що іншим це може заважати.*
6. *Володіти собою означає бути дисциплінованим.*
7. *Дисциплінованість – це вміння організувати себе, вміння берегти свій і чужий час, вміння виконувати свою обіцянку.*

3 календаря

А У формі родового відмінка вжито зворотний займенник *себе* у реченнях

1	2	3	4	5	6	7

Б У формі орудного відмінка вжито зворотний займенник *себе* у реченнях

1	2	3	4	5	6	7

Питальні і відносні займенники

Буквенй тест «Питальні й відносні займенники»

Прочитайте речення, визначте питальні й відносні займенники. До кожного речення, позначеного цифрою, запишіть у таблицю відповідь, використовуючи буквені скорочення:

П? – питальні займенники

В – відносні займенники

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12

1. *Ой, який хороший день, в небі чисто, чисто. Скільки музики й пісень розлилось над містом!*
2. *Як твоє прізвище?*
3. *Добре жить тому, чия душа і дума добро навчилися любити.*
4. *Хто цей лікар, звідки він.*
5. *Чия ця дівчина дзвінкоголоса?*
6. *Хто сіє, той ся надіє.*
7. *І я згадав своє село. Кого я там покинув?*
8. *Хто ця жінка, чим стривожена, звідки вона і чому не знає шляху до міста?*
9. *Хто ж розважатиме заплакану долю?*
10. *Ой сину, мій сину, моя ти дитино! Чи є кращий на всім світі, на всій Україні!*
11. *Кому усміхаються рожі червоні? А роси?*
12. *Хто скаже, чії сльози, такі дивні, чисті, мов перли коштовні!*

Ні в заперечних займенниках

Тест «Ні в словах»

Прочитайте речення, розкриваючи дужки. Зверніть увагу на написання **ні** в заперечних займенниках і заперечної частки **ні** в словах. Виконайте подані після речень завдання. Виберіть правильні відповіді (їх може бути одна або більше) і позначте в таблиці знаком **X**.

1. *На пам'ять свою скаржитесь кожен, а на розум – (ні) хто.*

2. *Черниш уже не бачив (ні) чого, окрім протилежного берега, завихреного вогнем.*
3. *У наших раї на землі (ні) чого кращого немає, як тая мати молодая з своїм дитяточком малим.*
4. *Сирота Ярема, сирота убогий: (ні) сестри, (ні) брата немає...*
5. *І золото. І слава є, та нема Оксани, (ні) з ким долю поділити, (ні) з ким заспівати.*
6. *Маланка (ні) кому не давала спокою.*
7. *Щоб жить – (ні) в кого права не питаюсь.*
8. *Поїдем – не поїдем, а спробувати треба, (ні) чого не поробиш.*
9. *(Ні) ким не сходжені нас ждуть путі.*
10. *Поночі (ні) чого рушати в дорогу.*
11. *В неї мати дуже захворіла, а доглядать (ні) кому.*
12. *Я сам, як бачиш, марне, всує, я сам занівечив свій вік, і (ні) на кого не жалкую, і (ні) у кого не прошу я.*

А Разом треба писати **ні** в заперечних займенниках у реченнях

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12

Б Окремо пишеться заперечна частка **ні** в словах таких речень

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12

ДІЄСЛОВО

Поетична хвилинка

Дієслово – слово діє:

Ходить, робить, носить, сіє,

Слово плаче і радіє,

Усміхається і мріє.

Дієслово – слово діє:

Вірить, любить і жаліє,

*Не злословить, не лукавить,
Серця ближнього не ранишь.
Дієслово – слово діє:
Народилось і зоріє,
Розвивається і квітне,
Слово любе, слово рідне!*

Л. Лужецька

Буквеный тест

Визначте частини мови у парах слів. До кожної пари слів, позначеної цифрою, запишіть у таблицю відповідь, використовуючи буквені скорочення:

Ім. – іменник

Д. – дієслово

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12

1. Читати – читання.
2. Рух – рухатися.
3. Робити – робота.
4. Дія – діяти.
5. Мріяти – мрія.
6. Радіти – радість.
7. Знайомий – знайомити.
8. Колиска – колисати.
9. Веселитися – веселка.
10. Оберіг – берегиня.
11. Пісня – пісняр – співати.
12. Свято – святкувати – святкування.

Неозначена форма дієслова

Поетична хвилинка

Закон письма і вимови вивчай:

Написано -ться, а ти [ц:а] вимовляй:

*Хто рано прокидається,
Зарядкою займається,
Роботи не боїться,
Той з двійками не знається,
від трійок відчурається
І завжди добре вчиться.
Закон письма і вимови вивчай:
Написано -ися, а ти [с:а] вимовляй:
Раненько прокидаєшся,
Зарядкою займаєшся,
Водою обливаєшся,
Швиденько одягаєшся,
В дорозі не спиняєшся.
Так, друже мій, ніколи
Не спізнишся до школи.*

Д. Білоус

Графічний тест «Форми дієслів»

Позначте рядки, у яких:

усі слова належать до дієслівних форм:

1. читання, зелень, малюнок, спів,
2. читати, зазеленіти, малювати, співати,
3. читач, зелено, замалювати, заспівати;

усі дієслова належать до інфінітивних форм:

4. прокидається, піднімається, зустрічатися, стояти,
5. розшукувати, перелякати, розбігтися, врятувати,
6. звертається, виростає, винищуватися, вдивлялись;

усі дієслова належать до особових форм:

7. помилився, подякував, приніс, піднімаємось,
8. малюю, підклеїш, планував, радіти,
9. зібрало, вечоріти, оспіваємо, робити;

не всі дієслова належать до особових форм:

10. піднімати, пощастить, думати, мріяти,

11. дивишся, стояв, бігти, спатимеш,
12. летіти, турбуватися, знайомити, любити.

Буквенний тест «Особа дієслова. Безособові дієслова»

Прочитайте текст. Визначте у реченнях особові й безособові дієслова, охарактеризуйте їх. До кожного речення, позначеного цифрою, запишіть у таблицю відповідь, використовуючи буквени скорочення:

О – особові форми дієслова

Б – безособові дієслова

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12

1. *Після похмурої ночі світає.*
2. *Нарешті виплило сонце, чисте та ясне.*
3. *Застрибали його променисті голки по землі.*
4. *Розстилились різні кольори по воді.*
5. *Загнали ясні іскорки по росі.*
6. *Синє глибоке небо розгорнуло своє безкрає поле.*
7. *Прокинулось усе.*
8. *Обізвалась трава голосами тисячі своїх мешканців: коників, метеликів, жуків.*
9. *Відгукнулись луки сотнями перепелів.*
10. *Луги розлягались співами своїх соловейків, голосним куканням сивих зозуль.*
11. *В повітрі вже бриніла дзвінка жайворонкова пісня.*
12. *Крайнебо жевріло рожевим вогнем, горіло й миготіло ясным полум'ям (Панас Мирний).*

Смішинка

- Скажи, Петрику, який це буде час, коли скажемо:
Я миюся, ти мисися, він мисться? – запитав учитель.
- Неділя, Миколо Петровичу! – відповів учень.

Буквенний тест
«Три форми часу дієслова»

Визначте час дієслова. До кожного слова, позначеного цифрою, запишіть у таблицю відповідь, використовуючи буквенні загальноприйняті скорочення:

Мин. ч. – дієслово минулого часу

Теп. ч. – дієслово теперішнього часу

Майб. ч. – дієслово майбутнього часу

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12

1. Керувати.
2. Сяяла.
3. Стоятиме.
4. Проголосили.
5. Згадують.
6. Будуть заперечувати.
7. Цінувати, вибороти.
8. Стверджували, шанував.
9. Бракуватиме, обминатимуть.
10. Буде стерегти, виховуватиметься.
11. Загартується, мерехтить.
12. Будувалося, згадувалосьь.

Не з дієсловами
Тест «Не з дієсловами»

Прочитайте речення, розкриваючи дужки. Зверніть увагу на написання **не** з дієсловами. Виконайте подані після речень завдання. Виберіть правильні відповіді (їх може бути одна або більше) і позначте в таблиці знаком **X**.

1. Ніщо (не) підноситься вище правди.
2. Два хитрих мудрого (не) переважають.
3. Раз добром нагріте серце – вік (не) прохолоне.
4. На годину спізнишся, за рік (не) доженеш.

5. *(Не) радуйся чужому лихові.*
6. *Якби чоловік знав, що (не) знає, то б і мав, що (не) має.*
7. *Поки (не) потрапиш у воду, плавати (не) навчишся.*
8. *Скільки б ворона (не) каркала, солов'єм (не) стане.*
9. *Чого сам (не) любиш, того і другому (не) чини.*
10. *Добре тому багатому: його люди знають, а зо мною зустрічаються – мов (не) добачають.*
11. *(Не) ходи, куди (не) просили; (не) бери, чого (не) поклав.*
12. *(Не) будь упертим, а будь одвертим.*

А Окремо пишеться частка **не** з дієсловами у реченнях

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12

Б Разом треба писати **не** з дієсловом у реченні

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12

Поетична хвилинка

Недо...

(Не) домив лави. (Не) допив кави.

(Не) доїв їжі. (Не) домів хижі.

Хто з «недо» дружить, той не раз тужить.

Г. Бойко

Недо – вічний (не)дороба,

(не)доводько до кінця,

Все йому (не)до вподоби,

Все йому (не) до лиця.

«(Не) займай» – (не)дочуває,

«Поможи» – (не)добачає,

(Не)доївши хліба-страв

(Не)довзувшись, – геть подався...

Ох, і в кого він удався –

Я і сам ще (не)добрав.
 З ним і в школі теж морока:
 (не)додума, (не)довтне,
 (не)довисидить уроку...
 (не)додому йде по зміні,
 (не)до книжки – на пусте...
 (Не)доходить до хлопчини,
 Що (не)доуком росте.

Д. Куровський

Графічний тест «Написання з НЕ»

Позначте рядки, у яких:

усі дієслова пишуться з часткою НЕ окремо:

- 1) не/зрозуміти, не/погодитися,
- 2) не/сподіватися, не/сказати,
- 3) не/дочитати, не/хтувати,
- 4) не/довіряти, не/вірити,
- 5) не/зчутися, не/навидіти,
- 6) не/минати, не/турбуватися, не/здійснити;

усі дієслова з НЕ пишуться разом:

- 7) не/навидіти, нехтувати,
- 8) не/розповісти, не/відповідати,
- 9) не/кричати, не/приходити,
- 10) не/довантажити, не/добачати,
- 11) не/волити, не/здужати,
- 12) не/доробити, не/докопати.

Тест-класифікація «НЕ з дієсловами»

Запишіть під диктовку слова у дві колонки

Дієслова, які пишуться	
окремо	разом

Не/славити, не/здужати, не/слухати, не/дочувати, не/доглянути, не/навидіти, не/кричати, не/доїсти, не/писати, не/волюти, не/бути, не/притомніти, не/піймати, не/хтувати, не/забуду, не/добачати, не/помічати, не/досипати, не/знати, не/доїдати, не/сподіватися, не/сказати, не/здійснити.

Види дієслова

Буквений тест «Вид дієслова»

Визначте у видових парах слів вид дієслова. До кожної пари слів, позначеної цифрою, запишіть у таблицю відповідь, використовуючи буквені загальноприйняті скорочення:

Док. в. – дієслово доконаного виду

Недок. в. – дієслово недоконаного виду

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12

1. *Кинути – скидати.*
2. *Стукнути – стукати.*
3. *Допомагати – допомогти.*
4. *Ловити – піюмати.*
5. *Прочитати – читати.*
6. *Стрибнути – стрибати.*
7. *Кричати – крикнути.*
8. *Об'єднати – об'єднувати.*
9. *Зменшувати – зменшити.*
10. *Запрасувати – запросувати.*
11. *Заселяти – заселити.*
12. *Спитати – питати.*

Дієслова I і II дієвідмін

Цифровий тест «Перша і друга дієвідміни»

Визначте у поданих дієсловах першу і другу дієвідміни. До кожного слова, позначеного цифрою, запишіть у таблицю відповідь, використовуючи загальноприйняті скорочення:

I – дієслово першої дієвідміни

II – дієслово другої дієвідміни

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12

1. <i>Говорити.</i>	7. <i>Балакати.</i>
2. <i>Казати.</i>	8. <i>Базікати.</i>
3. <i>Мовляти.</i>	9. <i>Верзти.</i>
4. <i>Глаголити.</i>	10. <i>Торочити, плескати.</i>
5. <i>Ректи.</i>	11. <i>Молотити, натякати.</i>
6. <i>Гомоніти.</i>	12. <i>Лепетати, промовляти.</i>

Весела хвилинка

Послухайте усмішку.

- *Людо, що ти робиш?*
- *Задачу розв'язую.*
- *То зав'яжи її знову та трохи погуляй зі мною.*

Графічний тест

«Перша і друга дієвідміни»

Позначте рядки, у яких:

усі дієслова належать до I дієвідміни:

- 1) *склеїти, пасти, колоти,*
- 2) *бачу, стояти, бити,*
- 3) *нести, привести, жаліти,*
- 4) *робити, нести, полоти,*
- 5) *грати, співати, писати,*
- 6) *оцінювати, боротися, прагнути;*

усі дієслова належать до II дієвідміни:

- 7) *мчати, відпустити, кипіти,*
- 8) *любити, приходити, їздити,*
- 9) *верещати, веселитись, кричати,*
- 10) *ревіти, подорожувати, переконувати,*
- 11) *ставити, одягати, заздрити,*
- 12) *непокоїти, молотити, летіти.*

Способи дієслів
Словесна гра

Відгадайте загадку, загадку запишіть.
Звичайно, друзі. Загадка для вас;
Вгадайте, про яке словечко мова:
Простий числівник це і водночас
Це – наказовий спосіб дієслова,
То яке це слово? (Три)

Д. Білоус

Поетична хвилинка

Прослухайте віршовані рядки. Випишіть дієслова наказового способу.

*Просинайся, підіймайся
І росою умивайся!
Обкрутись і усміхнись...
В небі дзвін пташок роздався –
Знову Божий день почався.
Ночі сум кудись помчався*

С. Городецький

Буквений тест
«Способи дієслів»

Визначте спосіб дієслівних форм у реченнях. До кожного речення, позначеного цифрою, запишіть у таблицю відповідь, використовуючи скорочення:

- Д. – дійсний спосіб
- Ум. – умовний спосіб
- Нак. – наказовий спосіб

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12

1. Місяченьку! Наш голубоньку! Ходи до нас вечеряти...

2. Привітай же, моя ненько, моя Україно, моїх діток...
3. Поборовся би я, може, – якби мались сили...
4. Пішов би я в Україну, пішов би додому, там би мене привітали, зраділи б старому...
5. Там могили з буйним вітром в степу розмовляють...
6. Рости, рости, тополенько, все вгору та вгору!
7. Ви щасливі, пречистії зорі, ваші промені – ваша розмова; якби я ваші промені мала, я б ніколи не мовила слова.
8. Хотіла б я піснею стати у сюю хвилину ясну, щоб вільно по світу літати, щоб вітер розносив луну...
9. Бач, Оксано, я жартую, а ти справді плачеш. Ну не плач же, глянь на мене: завтра не побачиш, завтра буду я далеко. Далеко, Оксано...
10. Мріє, не зрадь! Мріє, станься живою!
11. Де поділися ви, голоснії слова...
12. Не всихайте, пишні квіти, цвітій хоч до літа! Подождіть літа, доля прийде, не тікайте з світа! Та ще квіти не посохли, рута зелененька, не журися, дівчинонько, ще ж ти молоденька!

Дієприкметник

Тест-класифікація «Дієприкметник»

Запишіть подані словосполучення у дві колонки:

Прикметник з іменником	Дієприкметник з іменником

1. Зелене поле – зеленіюче поле.
2. Затихаючий вітер – тихий вітер.

3. *Солоний огірок – посолений огірок.*
4. *Побілена хата – біла хата.*
5. *Дзвінкотючий голос – дзвінкий голос.*
6. *Жовте листя – пожовкле листя.*
7. *Міцний голос – міцніючий голос.*
8. *Сухе дерево – висухла дерево.*

Відмінювання дієприкметників

Прочитайте речення, замінюючи неозначену форму дієслова дієприкметником. Дієприкметники підкресліть, визначте їх рід (в однині), число і відмінок.

1. *Гай усміхається до них останнім промінням (заходити) сонця.*
2. *Якщо вода не тече, її називають мертвою, (стояти).*
3. *(Згаяти) часу і конем не доженеш.*
4. *Віз котився (наїжджати) дорогою.*
5. *Дорога зникла десь у горох за перевалом, до блиску (викупати) зливами.*
6. *(Підхопити) хвилями шлюпка вилетіла в море.*
7. *Око знов ваблять (блукати) вогні.*
8. *(Тремтіти) руками розгорнув Тарас папір.*
9. *Старанно (підстригти) квіти красувалися серед в'янучих трав.*
10. *(Осяяти) сонцем, (усміхнутися) люди по вулицях Києва йдуть.*
11. *Між (пожовкнути) стернями лежить (бити) осінній шлях.*
12. *Думав: земля вся (з'їздити), (розписати), вся (вивчити), (дослідити).*

Дієприкметниковий зворот

Цифровий тест «Дієприкметниковий зворот»

Прочитайте речення, замість крапок знайдіть за змістом відповідні дієприкметникові звороти, узгоджуючи дієприкметники з

іменниками. До кожного речення знайдіть цифровий відповідник дієприкметникового звороту і запишіть у таблицю.

1	2	3	4	5	6

1. За лісом починалося село, ...
2. Доріжка, ... , тепер до половини заросла зеленим мохом.
3. Растваця знову ховається між двома високими вербовими стінами, ...
4. Червоні та сині квітки, ..., дуже приставали до чорних брів.
5. Всю світлицю дуже красила нова картина, ...
6. Дашкович заговорив про свою Черкащину, про Дніпро широкий, про садки зелені, ... (І. Нечуй-Левицький).

Цифровий відповідник:

7. розкиданий в горах та глибоких ярах
8. повишований на рукавах
9. колись вимощений цеглою
10. вишитий гарусом
11. залитий черешнями.
12. неначе обсіпаний зеленим пір'ям

**Тест «Розділові знаки в реченнях
з дієприкметниковими зворотами»**

Прочитайте речення, знайдіть дієприкметникові звороти (розділові знаки пропущено), виконайте подане після них завдання. Виберіть правильні відповіді (їх може бути одна або більше) і позначте в таблиці знаком Х.

1. *Передо мною простягся шлях обтиканий з обох боків старими липами в два ряди.*
2. *З гори було видно широку долину обставлену горами вкриту лісом.*

3. *Невеличкі біленькі хатки окутані садками та левадами розбіглись по пагорбку.*
4. *Розкішні кристалі куці з буйною лозою обліплені лапатим листом вкривали підгір'я.*
5. *Гола земля безнадійно сіріла під олив'яним небом.*
6. *На березі валялися верби з корінням (З тв. М. Коцюбинського).*
7. *Степ оповитий тишею дихав пахощами росяних трав.*
8. *Хліба змиті дощем яскраво зеленіли.*
9. *Ліворуч у долині сіріє могутня гора з чагарником.*
10. *Відтепер щоранку гомонітиме оживаючий степ.*
11. *Над Асканією пливе дух розквітлих персидських бузків розпарених щедрим південним сонцем.*
12. *Каміння вкрите товстим прогнилим шаром листя було м'яке як подушка (З тв. О. Гончара).*

Дієприкметниковими зворотами ускладнені речення:

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12

Н у дієприкметниках та НН у прикметниках дієприкметникового походження

Буквений тест «Перехід дієприкметників у прикметники»

Визначте в словосполученнях прикметники й дієприкметники. До кожного словосполучення, позначеного цифрою, запишіть у таблицю парну відповідь, використовуючи буквені скорочення:

П – прикметник у словосполученні

Д – дієприкметник у словосполученні

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12

1. *Бажаний гість – бажуючий відпочинок.*
2. *Муровані стіни – замурована печера.*

3. *Відомий письменник – відомий усім.*
4. *Друкований твір – надрукований твір.*
5. *Печена картопля – випечений хліб.*
6. *Натхнений словом – натхненне слово.*
7. *Відданий на виховання – віддана людина.*
8. *Відкритий погляд – відкритий нещодавно.*
9. *Загартований спортсмен – загартований у випробуваннях.*
10. *Вишита матір'ю – вишита сорочка.*
11. *Квашена капуста – квашена в діжці.*
12. *Смажена риба – смажена на олії.*

Дієприслівник

Цифровий тест «Дієприслівник»

Визначте дієприслівники. Знайдіть цифровий відповідник-синонім до кожного фразеологізму і запишіть у таблицю.

1	2	3	4	5	6

Фразеологізми:

1. *Не покладаючи рук.*
2. *Прикусивши язика.*
3. *Не чуючи ніг під собою.*
4. *Не зводячи очей.*
5. *Склавши руки.*
6. *До роботи плачучи, а до танців скачучи.*

Синоніми:

7. Ледар.
8. Бездіяльно.
9. Швидко.
10. Мовчки.
11. Невтомно.
12. Пильно.

НЕ з дієприслівниками

Буквений тест «Написання НЕ з дієприслівниками»

Визначте написання **НЕ** з дієприслівниками, розкриваючи дужки. До кожного слова, позначеного цифрою, запишіть у таблицю відповідь, використовуючи буквені скорочення:

Р – разом пишеться НЕ з дієприслівниками

О – окремо пишеться НЕ з дієприслівниками

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12

1. (Не)вгаваючи.
2. (Не)помітивши.
3. (Не)відкладаючи.
4. (Не)зробивши.
5. (Не)глянувши.
6. (Не)добачаючи.
7. (Не)навидячи.
8. (Не)знаючи.
9. (Не)дооцінюючи.
10. (Не)чекаючи.
11. (Не)випускаючи.
12. (Не)відриваючи очей

Тест

«НЕ з дієприслівниками»

Прочитайте речення, розкриваючи дужки. Виконайте подані після речень завдання. Виберіть правильні відповіді (їх може бути одна або більше) і позначте в таблиці знаком **X**.

1. (Не)знаючи броду, не ліз у воду.
2. (Не)зважаючи на досить-таки задиркуватий характер Маковея, всі його любили.
3. Ясногорська вирішила, (не)чекаючи, доки розгородять дорогу, йти пішки.
4. Знесилена горем, схилилась на бильце канати й заснула, (не)зчувшись коли.
5. Поїзд мчав, майже (не)зупиняючись на станціях, врізаючись у білі глибини безкраїх гаїв.
6. Цвіте ковил, дзвенять, переливаються (не)вгаваючи жайворонки.

А Окремо пишеться частка **не** з дієприслівниками у реченнях

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12

Б Разом треба писати **не** з дієприслівниками у реченнях

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12

Буквений тест
«И після ч, ш в кінці дієприслівників»

Прочитайте. Визначте, якою частиною мови є кожне з виділених слів. Вставте правильну букву **и** чи **і** в закінчення.

1. *Палаюч... очі.* – *Палаюч... від радості.*
2. *Тремтяч... від холоду.* – *Тремтяч... голоси.*
3. *Затиhaюч... акорди.* – *Віддалявся, затиhaюч... .*
4. *Падаюч... додолю.* – *Падаюч... краплини.*
5. *Вишукано крокуюч... .* – *Крокуюч... туристи.*
6. *Повзуч... рослини.* – *Повзуч... , не піднімав голови.*
7. *Працююч... руки.* – *Працююч... на себе.*
8. *Розсікаюч... хвилі.* – *Розсікаюч... катери.*
9. *Ступаюч... на п'яту.* – *Ступаюч... ноги.*
10. *Хитаюч...сь від вітру.* – *Хитаюч... сходинки.*
11. *Радіюч... діти.* – *Пахне м'ята, хліба, радіюч... , цвітуть.*
12. *Бажаюч... поїхати на екскурсію, семикласники вибирали найкращий маршрут.* – *Бажаюч... поїхати на екскурсію повинні пройти інструктаж.*

Дієприслівниковий зворот
Цифровий тест «Дієприслівниковий зворот»

До кожного речення знайдіть цифровий відповідник дієприслівникового звороту. Запишіть у таблицю, зазначаючи номер речення і цифровий відповідник.

1	2	3	4	5	6

1. Ложка впала на підлогу, ...
2. Сонце зійшло, ...
3. Діти вирушили у похід, ...
4. ... , він дуже стомився.
5. Зустрічаючи радісно хвилювалися, ...
6. Ураганний вітер промчав над лісом, ...

Цифровий відповідник:

- 7) працюючи цілий день.
- 8) з коренем вириваючи могутні дерева.
- 9) голосно брязнувши.
- 10) освітивши все навколо.
- 11) весело співаючи.
- 12) помітивши у вікнах вагонів знайомі обличчя.

ПРИСЛІВНИК

Тест «Прислівник як частина мови»

Уставте замість крапок пропущені за змістом прислівники. Поставте до них питання. Визначте синтаксичну роль прислівників.

1. *Працюй влітку, відпочинеш ... .* (взимку)
2. *Сій густо – не буде ... .* (пусто)
3. *Рідко сіяють, ... віяють.* (легко)
4. *... і стіни гріють.* (вдома)
5. *... невода рибу не ловлять.* (спереду)
6. *Тонко прядсти, ... порветься.* (швидко)
7. *Де той хліб, що ... з'їли.* (вчора)
8. *Уночі тріщить, а ... плющить.* (вдень)

9. *Брехливу собаку чути ... .* (здалеку)
10. *Сядемо рядком та поговоримо ... .* (ладком)
11. *Готуй сани влітку, а воза ... .* (взимку)
12. *Добре там живеться, де ... сіється й орється.* (вчасно)

Цифровий тест
«Прислівники-синоніми»

Прочитайте речення, замінюючи прислівник *дуже* синонімами. До кожного речення знайдіть цифровий відповідник – синонім і запишіть у таблицю.

1	2	3	4	5	6

Синоніми:

1. <i>На вулицях дуже шумно.</i>	7. <i>Безмежно.</i>
2. <i>Учні були дуже здивовані.</i>	8. <i>Фантастично.</i>
3. <i>Цей день для мене був дуже щасливим.</i>	9. <i>Страшенно.</i>
4. <i>У саду було дуже гарно.</i>	10. <i>Надзвичайно.</i>
5. <i>Мені дуже хочеться поїхати на море.</i>	11. <i>Надмірно.</i>
6. <i>У печері було дуже тихо.</i>	12. <i>Казково.</i>

Буквений тест
«Букви н, nn у прислівниках»

Визначте написання *-н-* у прислівниках. До кожного слова, позначеного цифрою, запишіть у таблицю відповідь, використовуючи буквені скорочення:

Н – пишеться одна буква *-н-* у прислівниках

НН – пишеться дві букви *-nn-* у прислівниках

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12

1. *Гума(н, nn)о.*
2. *Щоде(н, nn)о.*

3. *Життєрадіс(н, нн)о.*
4. *Шале(н, нн)о.*
5. *Нездола(н, нн)о.*
6. *Безмеж(н, нн)о.*
7. *Вирушити зра(н, нн)я.*
8. *Бігати попідвіко(н, нн)ю.*
9. *Говорити впевне(н, нн)о.*
10. *Заходити несподіва(н, нн)о.*
11. *Вишукувати попідти(н, нн)ю.*
12. *Дощ росив безнаста(н, нн)о.*

НЕ і НІ з прислівниками

Тест «Написання НЕ з прислівниками»

Прочитайте, розкриваючи дужки. Утворіть близькі за змістом прислівники без **не**. Поясніть написання **не** з прислівниками.

1. *Говорити (не)голосно –*
2. *Працювати (не)важко –*
3. *Виступати (не)часто –*
4. *Одягатися (не)погано –*
5. *Розмовляти (не)довго –*
6. *Рухатися (не)швидко –*
7. *Летіти (не)високо –*
8. *Купити (не)дорого –*
9. *Стояти (не)далеко –*
10. *Пізнати (не)глибоко –*
11. *Їхати (не)швидко –*
12. *Йти лісом (не)страшно –*

Буквений тест

«НІ з прислівниками»

Визначте в поданих словах написання **ні** (разом чи окремо) з прислівником, розкриваючи дужки. До кожного слова, позначеного цифрою, запишіть у таблицю відповідь, використовуючи буквені скорочення:

Р – разом пишеться **ні** з прислівником

О – окремо пишеться **ні** прислівником

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12

1. (Ні)де.   5. (Ні)як.   9. (Ні)скільки.
2. (Ні)защо.   6. (Ні)туди (ні)сюди.   10. (Ні)трохи.
3. (Ні)так (ні)сяк.   7. (Ні)холодно (ні)жарко.   11. (Ні)коли.
4. (Ні)куди.   8. (Ні)звідки.   12. (Ні)куди.

И та І в кінці прислівників

Буквенний тест «И, І в прислівниках»

Визначте, які голосні в кінці прислівників потрібно писати. До кожного слова, позначеного цифрою, запишіть у таблицю відповідь, використовуючи буквенні скорочення:

И – у кінці прислівників пишеться **-и**

І – у кінці прислівників пишеться **-і**

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12

1. Вноч... .   5. Трох... .   9. Навік... .
2. Восен... .   6. Навишпінк... .   10. По-заяч... .
3. Двіч... .   7. Поноч... .   11. По-вовч... .
4. Безвіст... .   8. Навкруг... .   12. Навзнак... .

Тест-класифікація

«Написання прислівників»

Визначте, як пишемо прислівники (разом, окремо чи з дефісом). Номери слів запишіть у таблицю.

Написання прислівників			
	разом	окремо	із дефісом
№ слів			

1. <i>В/розсип.</i>	5. <i>На/світанку.</i>	9. <i>Босо/ніж.</i>
2. <i>На/показ.</i>	6. <i>Горі/лиць.</i>	10. <i>Мимо/хідь.</i>
3. <i>Як/небудь.</i>	7. <i>З/радості.</i>	11. <i>Право/руч.</i>
4. <i>Більш/мени.</i>	8. <i>У/поміч.</i>	12. <i>У/гору.</i>
13. <i>З давніх/давен.</i>	17. <i>Не/уважно.</i>	21. <i>До/вподоби.</i>
14. <i>На/щастя.</i>	18. <i>У/затишку.</i>	22. <i>До/побачення.</i>
15. <i>На/віки.</i>	19. <i>По/правді.</i>	23. <i>Видимо/невидимо.</i>
16. <i>До/слівно.</i>	20. <i>По/українському.</i>	24. <i>Зроду/віку.</i>

ПРИЙМЕННИК

Тест «Прийменник – службова частина мови»

Визначте в парних словосполученнях частини мови. Чим вони відрізняються?

1. *Дякувати батькам – дякувати за роботу.*
2. *Перевірка диктанту – перевірка на уроці.*
3. *Робота над помилками – успішна робота.*
4. *Турбуватися про дітей – виховувати дитину.*
5. *Захоплюватися Дніпром – плисти по Дніпру.*
6. *Писати про гори – малювати гори.*
7. *Поділити на чотири – чотири школи.*
8. *Учнівський квиток – учень із Києва.*
9. *Сільський краєвид – зупинилися за селом.*
10. *Був у батька – батьківська настанова.*
11. *Крикнути з несподіванки – голосно крикнути.*
12. *З ранку до ночі – червона смуга на сході.*

Тест «Однозвучні слова»

Прочитайте речення. Визначте, які з виділених слів є прийменниками. Виконайте подане завдання. Виберіть правильні відповіді (їх може бути одна або більше) і позначте в таблиці знаком **X**.

1. *Вранці прокидаємось **близько** десятої години.*
2. *Тепер половина була десь **близько**.*

3. *Довкола* розкинулись мило барвисті дрібні береги.
4. По садках і парках, *довкола* заводу і міста, йшла осінь.
5. Була тільки п'ята година, а *навкруги* вже зовсім сутеніло.
6. Він стояв, а хвиля гралась *навкруги* нього.

А Прийменниками є виділені слова в реченнях

1	2	3	4	5	6

Б Прислівниками є виділені слова в реченнях

7	8	9	10	11	12

Тест

«Правильне вживання прийменників з іменниками»

Доповніть сполучення слів прийменниками *в(у) – на, по – після, до – перед*.

1. ... *вечері*.
2. ... *схід сонця*.
3. ... *всьому світі*.
4. *Прийти .. школи*.
5. *Обов'язок ... країною*.
6. *Любов ... батьків*.
7. *Вийди ... наступній зупинці*.
8. *Експурсія ... Києва*.
9. *Я живу ... Україні*.
10. *Ходити ... горах*.
11. *Відпочивати ... морі ... Одесі*.
12. *Чимало друзів ... Чернівцях та ... Ужгороді*.

СПОЛУЧНИК

Поетична хвилинка

Прослухайте вірш, пригадайте сполучники.

Служаки – Сполучники

*В Королівському палаці
У тяжкій щоденній праці
Дивні мешканці живуть.
Їх Сполучниками звать.
Слова й речення єднають,
Майже не відпочивають.
Ось наймення цих служак!
**а, але, або, однак,
що, тому що, і, проте,
чи, оскільки, бо, зате,
як, немов, нехай, неначе,
буцім, та, коли, одначе.***

Д. Білоус

Тест

«Вживання сполучників»

Прочитайте, уставляючи замість крапок пропущені за змістом сполучники сурядності й підрядності.

1. *Світ один, ... люди різні.*
2. *Здається й мала пташка, ... кігті гострі.*
3. *Не лінився рано вставати, ... більше знати.*
4. *Ліс стояв засніжений і білий, ... у казці.*
5. *І крута гора, ... обминути не можна.*
6. *Треба нахилиться, ... з криниці води напитись.*
7. *Там небо сьогодні синіло, ... свіже й високе.*
8. *Сонце, ... червона діжка, випливало з-за краю землі.*
9. *На гору досягнутися нелегко, ... з гори зручніше боронитись.*
10. *Життя шумить і грає, напровесні пливе потік бурхливий.*

11. У природі ніч існує для того, ... у тиші росло усяке зілля і відпочивала людина.
12. Теплий туман слався по полю і наливав балку по самі вінця, ... дерева потопали в ньому.

Тест-класифікація

«Групи сполучників сурядності за значенням»

Прочитайте речення, охарактеризуйте сполучники сурядності за значенням. До кожного речення, позначеного цифрою, запишіть у таблицю відповідь, використовуючи буквені загальноприйняті скорочення:

Єдн. – єднальні сполучники

Прот. – протиставні сполучники

Розд. – розділові сполучники

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12

1. *День і ніч.*
2. *Усний чи письмовий.*
3. *Сумує, а не плаче.*
4. *То спалахує, то гасне.*
5. *Не то холодно, не то тепло.*
6. *Ні дощ, ні холод, ні вітер.*
7. *Літо й осінь.*
8. *Або грай, або співай.*
9. *Не високий, а малий.*
10. *Писав, однак повільно.*
11. *Виступали і батьки, й учні.*
12. *Вивчати як рідну, так і українську мову.*

ЧАСТКА

Тест «Написання часток»

Прочитайте речення, розкриваючи дужки. Поясніть правопис часток. Виконайте подані після речень завдання. Виберіть правильні відповіді (їх може бути одна або більше) і позначте в таблиці знаком **X**.

1. *Ось придивіться/но до нас.*
2. *Дзвеніть /же, співи голосні, цвітінть квітки мої.*
3. *Сонце тільки/но сіло десь за лісовими хащами.*
4. *Ранок такий/то тихий та ясний придався.*
5. *Все/ж/таки почало смеркати.*
6. *Скажи/бо, Степане: може, справді не здужаси!*

А Частки пишуться **окремо** в таких реченнях

1	2	3	4	5	6

Б Із дефісом пишуться частки в реченнях

1	2	3	4	5	6

ВИГУК

Тест «Вигуки й звуконаслідувальні слова»

Прочитайте виразно речення, звертаючи увагу на написання вигуків і звуконаслідувальних слів. Виконайте подані після речень завдання. Виберіть правильні відповіді (їх може бути одна або більше) і позначте в таблиці знаком **X**.

1. *Ой, та й гарно ж тут як.*
2. *Весно, ох, довго ж на тебе чекати.*
3. *Гей! А ти що тут таке? Геть з воза.*

4. *Граптом: – Б-б-ба-бах!*
5. *Кузьма Дем'янович! Кузьма Дем'янович! Агов! Де ви? Агов-гов-гов!*
6. *Так ото зібрались і кажете дружині й дітям: – До побачення! Вирушаю на лося!*
7. *Ви підходите – націляєтесь! Бах! – і нема гагари!*
8. *А то воно курка вирвало, так він мені ото повз вухо тільки – дзззз!*
9. *А-а! Та це ж бугай, водяний бугай, що лякає дітей своїм гучним на очеретами: – Бу-у-у!*
10. *Ох, і сом же був! Завбільшки, як тобі сказати, ну, не менший, як звідси до отієї верби. Їй-бо, правда.*
11. *А собака був! Ох, і собака! На вовка верхи сїдав!*
12. *Ну, йди вже, йди! Та не займай ти мені квочки!*
13. *Не буду, мамо, бігме, не буду! (Остап Вишня)*

А Вигуки вживаються в реченнях

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12

Б Звуконаслідувальні слова вжито в реченнях

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12

СИНТАКСИС І ПУНКТУАЦІЯ

Синтаксис (у перекладі з грецької *syntaxis* – побудова, зв’язок, з’єднання) – розділ граматики, що вивчає словосполучення, речення, їх будову, граматичне значення, способи зв’язків, за якими слова поєднуються у словосполучення і речення.

Пунктуація (від латинського слова *punctum* – крапка) – це система правил вживання на письмі розділових знаків.

Пунктуація ґрунтується на трьох принципах: смислового, синтаксичному, інтонаційному.

Поетична хвилинка

Синтаксис і пунктуація

*Що ж, любі друзі, хлопці та дівчата,
Почнем сьогодні синтаксис і пунктуацію вивчати
Грецьке слово – «синтаксис» – воно
Відоме граматиці давно.
А що це грецьке слово означає,
Хай кожен з вас на вус собі мотає:
Це – **побудова, устрій і зв’язок.**
А речення мов зоряний вінок
Слів-намистин, що світяться алмазно,
І все довкіл сіяє так виразно.
Латинське слово – «пунктуація» –
Що означає – **крапка.**
Цьому сприяють знаки розділові,
Вони ж у реченні, як нотний стан, –
Звучить тут флейта, скрипка і орган.*

Д. Білоус

Мовчазні навчителі

*Хоч в усній мові нас немає,
а на папері мовчимо,
та все, що ти читаєш, друже,
сприймати правильно вчимо.
Хто ми?*

Д. Білоус

Розділові знаки – загальноприйняті умовні позначки (крапка, кома, крапка з комою, двокрапка, три крапки, тире, дужки, лапки, знак питання, знак оклику), які вживаються на письмі для членування тексту відповідно до синтаксичної будови, змісту та інтонації.

Знаки пунктуаційної системи називаються пунктограмами.

*Маленька, менша від мачини,
ні з ким не стану на борню.
А при читанні, коли треба,
й людини мову зупиню.*

Д. Білоус

Крапка – розділовий знак, який відображає найбільшу паузу в усному мовленні.

Кома – розділовий знак, який на письмі відділяє граматичні частини речення одну від одної. В усному мовленні позначається паузою.

Крапка з комою – розділовий знак, який в усному мовленні відображає паузу, як при крапці. На письмі розділяє речення далекі за змістом та речення складної синтаксичної конструкції (які вже мають розділові знаки).

Двокрапка – розділовий знак, який використовується для розкриття або доповнення змісту речення, при прямій мові та діалогах після слів автора, після узагальнювальних слів перед однорідними членами речення.

Три крапки – розділовий знак, який використовується для передачі незакінченого, перерваного мовлення, на позначення пропуску, для створення ефекту змінності подій, ситуацій.

*Прямої лінії малесенький відрізок
Не треба, друже, тут сушити мізок,
Бо дуже легко відгадати й так:
Прямої лінії малесенький відрізок –*

*Між слів у мові граматичний знак.
Що це таке? –
Якщо тире назвав ти без вагання,
То наведи і випадки вживання.*

Д. Білоус

Тире – розділовий знак, який відображає в усному мовленні значну паузу, різку зміну інтонації, а на письмі – протиставлення, пропуск одного із членів речення, швидку зміну подій тощо.

*Вони для речення багато важать:
Турботливо обнімуть як друзьки,
Вставні слова й цитату вкажуть,
Давайте ж назвемо їх.
Це – ...*

Д. Білоус

Дужки – розділовий знак, який використовується для виділення підзаголовків, ремарок у тексті, вставних слів і речень, прізвища автора у кінці тексту тощо.

*Коли твір якийсь готую,
різні речення пишу,
щось, буває, я цитую,
мову вводячи чужу.
Але, любий мій читачу,
Як же я її позначу?
Тут уже не допоможуть
Ані коми, ні крапки,
У пригоді стати можуть –
Здогадались ви?*

Д. Білоус

Ланки – розділовий знак, який використовується при прямій мові на початку та в кінці слів автора, для виділення власних назв книжок, газет, заводів, товариств, об'єднань тощо, якщо ці назви стоять поруч із загальними словами.

*Він після речення, цитати
вмостився, схожий на гачок.
Всіх нас примушує питати,
А сам ні пари з уст – мовчок.
Що це таке?*

Д. Білоус

СИНТАКСИС І ПУНКТУАЦІЯ ПРОСТОГО РЕЧЕННЯ. СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ

Буквеній тест «Слово. Словосполучення. Речення»

Визначте відмінність слова, словосполучення, речення, використовуючи буквені позначення:

С – слово

СС – словосполучення

Р – речення

1. Рідна мова.
2. Народ скаже – як зав'яже.
3. Слово до слова – зложиться мова.
4. Чарівна сопілка.
5. Мовлення.
6. Батьківська земля.
7. Зацвіла в долині червона калина.
8. Мова – засіб пізнання.
9. Дружня розмова.
10. Місто-герой.
11. Українська пісня.
12. Україна – наш дім.

Буквеній тест «Словосполучення. Поєднання слів»

Визначте відмінність слова, словосполучення, речення, використовуючи буквені позначення:

СС – словосполучення

ПС – поєднання слів

1. Прийшла осінь.
2. Калиновий кущ.
3. На землі.
4. Звичай народів.
5. Повчання Володимира Мономаха.
6. Птахи України.
7. Весело жартувати.
8. Гуцульська трембіта.
9. На уроках.
10. Міста й села.
11. Освіта в Україні.
12. Ні вдень ні вночі.
13. Мати з батьком.
14. Гори й долини.
15. Вересневий ранок.
16. Дід і баба.
17. Білка і заєць.
18. Кучеряві верби.
19. Пахуче ешан-зілля.
20. Кришталеві лебеді.
21. Уважно слухати.
22. Навчаємось разом.

Буквений тест

«Поширені й непоширені словосполучення»

Визначте словосполучення непоширені й поширені, виковуючи буквені позначення:

П – поширене словосполучення

Н – непоширене словосполучення

1. Осінній сад.
2. Сон гіллястої яблуні.
3. Повні яблук відра.
4. Соковиті груші.
5. Медвяний запах плодів.

6. *Обважнілі гілки.*
7. *Братися до роботи.*
8. *Пам'ятний день осені.*
9. *Щоденно допомагати.*
10. *Золотисте сяйво.*
11. *Багатий урожай жолудів.*
12. *Повертатися з піснями.*

**Види речень за метою висловлювання
(розповідні, питальні, спонукальні)
та емоційним забарвленням**

Знак питання – розділовий знак, який вказує, що речення вимовляється з питальною інтонацією.

Буквений тест

Визначте види речень за метою висловлювання, використовуючи умовні позначення:

- Р – розповідне речення
- П? – питальне речення
- С – спонукальне речення

1. *Яка ж ти гарна й пишна, земле наша!*
2. *Посадимо, друзі, в школі сад!*
3. *Ти знаєш, як пахне материнка?*
4. *А у тім просторім світі добра научайтесь, рідної своєї мови й пісні не цурайтесь!*
5. *Як далеко, як простора наша Україна – в ній мені всі серцю рідні, всі – одна родина!*
6. *Пам'ятайте свій родовід!*
7. *Чи готовий ти відповідати за свої вчинки?*
8. *Любіть травинку, і сонце завтрашнього дня.*
9. *Медом яблучко налите зачепилось на гіллі.*

10. Червона калино, чого в лузі гнешся?
Чого в лузі гнешся?
Чи світла не любиш, до сонця не пнешся?
До сонця не пнешся?
11. Не ламай калину коло хати,
Бо вона заплаче, наче мати,
І впадуть на трави на шовкові
Серця сльози колискові.
12. Зацвіла в долині
Червона калина,
Ніби засміялась
Дівчина – дитина.

Буквений тест

«Окличні та неокличні речення»

Знак оклику – розділовий знак, який вказує, що речення вимовляється з окличною інтонацією.

*Що за знак – стрункий, мов спис,
він над крапкою завис,
спонука до поклику.
Хто ж бо він?*

Д. Білоус

Визначте види речень за емоційним забарвленням, використовуючи умовні позначення:

О – окличні речення

Н – неокличні речення

1. На блакитних заплавах широких жовті глечики рясно цвітуть.
2. Скрізь у рідній Україні грають ріки голубині!
3. А чи мають ті краї отакі, як в нас, гаї?
4. Наче сонячні клубочки хтось розсипав біля квочки.
5. Хто це там пищить, малята? Здогадалися?
6. Та це ж курчата.
7. Більш як двісті років шука може жити!

8. Дай, Боже, вам жити на многії літа!
9. Цього літа на Вкраїні літо зупинилось.
10. Може, десь в краю загірнім осінь забарилась?
11. У садочку-зеленочку ходить вишня у віночку.
12. Пишіть листи і надсилайте вчасно!

Головні та другорядні члени речення Головні члени речення

Поетична хвилинка

Прочитайте вірші та складіть правила.

Підмет

*Підмету насамперед
відаєм велику шану
ми по-справедливості:
означає він предмет,
про який говориться
в реченні.
А спитайте в нього: з ким
одним миром він мазаний?
Синтаксично завжди з ним
Присудок пов'язаний.*

Д. Білоус

Присудок

*Присудок – теж головний,
означає він, що говориться
про підмет.
Та синтаксично завжди з ним
Підмет наш пов'язаний.*

Д. Білоус

Підмет – головний член речення, граматично незалежний, означає предмет, ознака якого виражається присудком. Підмет і другорядні члени речення, що належать до підмета, утворюють групу підмета.

Присудок – головний член речення, пов’язаний з підметом, що виражає дію предмета, названого підметом. Присудок і другорядні члени речення, що належать до присудка, утворюють групу присудка.

Буквений тест **«Види присудків за будовою»**

Визначте види присудків у реченнях, використовуючи умовні позначки:

ПДП – простий дієслівний присудок
СДП – складений дієслівний присудок
СПП – складений іменний присудок

1. *Ми навчаємось.*
2. *Останні дні канікул були сонячні.*
3. *Сонце почало заходити.*
4. *Любять і боряться за щастя безкрас.*
5. *Птахи збираються відлітати.*
6. *Восени дні стають коротшими.*
7. *На землю почали падати сухе листя.*
8. *Ми збираємось вирушити у похід.*
9. *Місто було засипане снігом.*
10. *При школі був великий яблуневий сад.*
11. *Червоним великим колом заходило сонце.*
12. *Над озером стала шелестіти верба.*

Буквений тест **«Типи присудків»**

Визначте види присудків у кожному реченні і запишіть у таблицю номери вибраних речень.

Позиція	Типи присудків за способом вираження	№ речення (відповідь)
А	ПДП – простий дієслівний присудок	
Б	СДП – складений дієслівний присудок	
В	СПП – складений іменний присудок	

1. Сонце давно вже зайшло в рожевий туман.
2. Обрій починала огортати все густіша й густіша темрява.
3. Небо стало схожим на густо розведену у воді синьку.
4. Замерехтіла вечірня зоря.
5. Проїшовши по небу, тепла, тиха червенева ніч стала оволодівати землею.
6. Все змінювалося на землі з приходом ночі і робилося таємничим...

Другорядні члени речення

Поетична хвилинка

Прочитайте вірш, назвіть другорядні члени речення.

*Другорядні теж важливі члени речення,
тут вони не для прикраси, не для клечання.
Думку можуть (помічав це, безумовно, ти)
пояснити, уточнити і доповнити.
Поділяються, напевне неспроста вони
на додатки, означення і обставини.*

Д. Білоус

Додатком називається другорядний член речення, який означає предмет, на який спрямована дія або по відношенню до якого ця дія відбувається. Dodatok відповідає на питання непрямих відмінків: *кого?* – *чого?*, *кому?* – *чому?*, *кого?* – *що?*, *ким?* – *чим?*, *на кому?* – *на чому?* Найчастіше додаток виражається іменником

чи займенником з прийменником або без прийменника у формі непрямих відмінків.

Означенням називається другорядний член речення, який вказує на ознаку предмета, його якість, властивість, приналежність, кількість і відповідає на питання *який? чий? котрий? скільки?*

Прикладка – це означення, виражене іменником, яке дає предметові другу назву:

- вказує на професію, рід занять, національність, вік;
- виступає власними назвами міст, сіл, річок тощо;
- відповідає на питання *який?*

Обставина – це другорядний член речення, що виражає ознаку дії, і відповідає на питання *як? коли? де? для чого? чому? яким способом?* та ін. Види обставин за значенням: способу дії, місця, причини, умови, міри і ступеня, часу, мети, допустовості.

Графічний диктант-тест **«Другорядні члени речення»**

Визначте другорядні члени речення, використовуючи умовні позначення:

- додаток
- ~~~~~ означення
- ..... обставина

1. *Народ створив легенди.*
2. *Закінчується багряна осінь.*
3. *Опівночі вітри шуміли.*
4. *Липа усміхнено дихає.*
5. *Падолист лягає горілиць.*
6. *Скоро казка мовиться.*
7. *Любіть українську мову.*
8. *Ходить вишня у віночку.*
9. *Ріка губилася за обрієм.*
10. *стежка змієюю звивалась.*
11. *Місяць світить на небі.*
12. *Малина й вишні одійшли давно.*

Односкладні речення

Односкладні речення поділяються:

- речення з головним членом – підметом (називні).
- речення з головним членом – присудком (означено-особові, неозначено-особові, узагальнено-особові, безособові).

Знайдіть «зайве» речення

1. Односкладні означено-особові речення в усіх рядках, ОКРІМ

А Стою, дивлюся на дніпровські схили.

Б Скучив за степом, скучив за лугом.

В Учїтеся, брати мої, думайте, читайте.

Г Я живу одним життєм...

Д Як згадаю про маминї руки....

2. Односкладні неозначено-особові речення в усіх рядках, ОКРІМ

А Всїх приймали, всїх вїтали, всїм умїли догодити... .

Б Нас чекають, нас знають, нас люблять, нам вїрять.

В Не оскверни свїй рїдний дїм, а будь господарем у нїм.

Г Премїювали батька за сївбу.

Д У Крим далекий виряджали сина...

3. Узагальнено-особові речення в усіх рядках, ОКРІМ

А Від совїсті не втечеш.

Б Довїряй, але перевїряй.

В Назад тїльки раки лазять.

Г Не радїй чужїй бїдї.

Д Учи народ, учися і в народу.

4. Односкладні безособові речення в усіх рядках, ОКРІМ

А Було прохолодно.

Б На Українї свїтає.

В У хатї потемнїло.

Г Треба було щось думати.

Д Кружляй скорїше, земна куле.

5. Називні речення в усіх рядках, ОКРІМ

А Життя і смерть! І вічний бій між ними.

Б Тиша в садку. Яблука. Сонця плями. І спокій...

В Околиця міста. Горіховий гай.

Г Земля моя, квітни і живи.

Д Хліб, картопля, соняшник – нічого цього не було б без сонця.

Тест-класифікація
«Типи односкладних речень»

Охарактеризуйте типи односкладних речень і запишіть у таблицю номери речень.

Позиція	Типи односкладних речень	№ речення (відповідь)
А	Означено-особові речення	
Б	Неозначено-особові речення	
В	Узагальнено-особові речення	
Г	Безособові речення	

1. *Любімо Україну, щирим серцем, чистою душою.*
2. *З хатини видно Україну і всю Гетьманщину кругом.*
3. *Вийшли з плугами на поле цілим селом.*
4. *Мело, крутило, скаженіло...*
5. *Весною сій – восени збереш.*
6. *Од загадок так сонячно й крилато.*
7. *За всіх скажу, за всіх переболію.*
8. *Люблю пісні свого краю.*
9. *Нема на що подивитись, з ким поговорити.*
10. *Віддзвонили в селі. Вже не дзвонять.*
11. *Не брудни криниці, бо хочеш напитися.*
12. *З ранком променем зросту, з росою в лузі не зав'яну.*

Речення з однорідними членами

Відгадайте загадку

*Злита з хвостиком ця крапка,
Невелика, власне, лапка.
Робить паузу, всім знайома.
Як вона зветься?*

Д. Білоус

Графічний тест

Уставте в кружечки відповідні сполучники (**а**, **але** чи **і**). Підкресліть однорідні члени речення.

Будь сміливим не язиком, ділом.

Вовк линяє, вдачі не міняє.

Мудрим ніхто не вродився, навчився.

Їж хліб з сіллю з водою, живи правдою святою.

Спочатку аз та буки, потім підуть науки.

Народна творчість

Буквенний тест «Речення з однорідними членами» (без сполучників і зі сполучниками)

Визначте, як з'єднуються однорідні члени речення, використовуючи умовні позначення:

БС – тільки інтонацією (без сполучників)

С – за допомогою сполучників

- 1. Гори, долини, поля, сади, ставок, хати були залиті сяйвом.*
- 2. Крізь сяйво проходило чисте і прозорчасте світло.*
- 3. Над ставком і над садками миготіло хвилями золоте марево.*
- 4. Неначе на повітрі ворушилися якісь пасма золотих, срібних ниточок.*
- 5. Зеленіли розкішні поля, садки.*
- 6. Над зеленою землею синє і глибоке небо.*
- 7. Між небом і землею світило золоте сонце.*
- 8. Весело, любо, радісно!*
- 9. Сміялось небо і сонечко ясне.*

10. Ставочок між зеленими горами, між зеленими вербами, садами неначе реготавсь.
11. Все захиталось і закрутилось...
12. Ліс, небо, сади раділи весні (За І. Нечуєм-Левицьким).

Тест-класифікація

Класифікуйте подані слова за подібністю їх значення.

Зразок: Назви професій: ливарник, адвокат, пекар.

Тарас Шевченко, голуб, калина, Леся Українка, верба, лебідь, Іван Франко, каштани, лелека, тополі, ясени, васильки, зайці, вовки, лисиці, Володимир Сосюра, айстри, вільхи, Зірка Мензатюк, чорнобривці, гвоздики, соловей, Ліна Костенко.

Тестові завдання «Однорідні члени речення»

Укажіть речення з однорідними членами.

1. Ліс якусь хвилину стояв нерухомо.
2. Вечір наступав тихий та рожевий.
3. Зашепотіли збуджені листочки, заметушилось у траві комахня.
4. Полохливий заєць пригина вуха, витріща очі і немов весь порина у море лісових звуків.
5. Яка була хороша робота.
6. Мати перша в світі навчила мене любити роси, легенький ранковий туман, п'янкий любисток, маковий цвіт і кетяги калини.
7. З-поміж свят козаки найбільше шанували Покрову.
8. Божу Матір вони вважали своєю покровителькою, заступницею.
9. Усі родичі кожної сім'ї становлять рід.
10. Червона калина і верба – символи України.
11. Куц калини опредметнює красу й духовний потяг до своєї землі, своїх традицій.
12. Україна – наша рідна країна, де ви народились, де ви живете, де живуть ваші батьки, де жили ваші предки.

Тест-класифікація
«Однорідні й неоднорідні означення»

Укажіть речення з однорідними й неоднорідними означеннями (розділові знаки пропущено). Запишіть у таблицю номери речень за відповідними позиціями.

Позиція	Другорядний член речення – означення	№ речення (відповідь)
А	Однорідні означення	
Б	Неоднорідні означення	

1. *Перед самою хатою росли червоні рожеві білі маки.*
2. *Заходила тепла тиха ніч.*
3. *Я на гору круту кам'яную буду камінь важкий підіймать.*
4. *Потік шумить своїм рівним монотонним шумом.*
5. *Високо серед неба стояв ясний блискучий місяць.*
6. *Густий вечірній туман вкрив всю долину.*
7. *Сяяла повінь по городах тихими дзеркальними плесами.*
8. *Холодні осінні тумани клубочаться вгорі.*
9. *Надворі блищало ясне весняне сонечко.*
10. *Знов настала прозора спіла осінь.*
11. *Перший шкільний день початок осені.*
12. *Багатоповерхова біла башта виділялася серед будинків навколо.*

Тест-класифікація
«Однорідні члени речення»

Визначте однорідні члени речень (розділові знаки пропущено). Запишіть у таблицю номери речень за відповідними позиціями.

Позиція	Однорідні члени речення	№ речення (відповідь)
А	підмети	
Б	присудки	
В	додажки	
Г	означення	
Д	обставини	

1. *Живуть там довкола батькової хати вітри і птахи і сонце і земля твоя і твій рід і твої перші кроки.*
2. *У густих медоборських грабово-дубових з березою кленом липою ясеню і явором лісах багато різних ягід грибів і лікарських рослин.*
3. *На найвищому пагорбі миготіла пливла летіла в світи карусель ніби планета.*
4. *Визирають яблука з-поміж листя сміються до сонця наливають співають.*
5. *Капитан звичайний прикрашає вулиці і парки Києва Одеси Ужгорода Львова.*
6. *Наші пращури добували із соснових полін дьоготь вугілля і смолу.*
7. *У Китаї Японії Угорщині приручених бакланів використовують у нелегкій праці рибалки.*
8. *Зграї пташок які обсихають на сонці можна побачити на каменях скелях у морі на спинах пеліканів.*
9. *Настав похмурий задушливий вечір.*
10. *Похмурі відблиски лягали на гори на сосни на скелі.*
11. *Похилився поет над минулим доторкнувся до споминів струн.*
12. *І правда і радість і гріх і біль не навіки.*

**Тест-класифікація «Узагальнювальні слова
в реченнях з однорідними членами»**

Установіть відповідність між реченнями та розділовими знаками при узагальнювальних словах (розділові знаки пропущено). Запишіть у таблицю відповіді до кожного речення, використовуючи відповідний розділовий знак:

– (тире)

: (двокрапка)

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12

1. *Овес пшениця ячмінь все це зіллялось в одну могутню хвилю.*
2. *Зелене і принишке все луки гори пишині сади.*
3. *Все блищить і сяє на сонці лози кручі ліс.*
4. *Папери були скрізь і на столі і на полицях.*
5. *На річці в лісі на полі всюди тихо.*
6. *У лісі не було нічого ані грибів ані ягід ані черешень.*
7. *Все міняється навколо небо ліс і поле.*
8. *На Україні ростуть різні дерева дуб бук клен сосна.*
9. *Оркестр і пісня все злилось.*
10. *Карпати багаті на корисні копалини а саме на нафту буре вугілля кам'яну і калійну солі марганець.*
11. *Скрізь на горах і видолінках уже панувала тиша.*
12. *Усе природа люди пісні було тут прекрасне.*

Тест-класифікація «Розділові знаки між однорідними членами речення»

Установіть відповідність між реченнями та розділовими знаками, які в них пропущено. Запишіть у таблицю відповіді до кожного речення, використовуючи відповідний розділовий знак / знаки:

кома	,
тире	—
двокрапка	:
немає жодного знаку	х

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12

1. *Явором чебрецем м'ятою любистком запахло літо.*

2. *Усе частіше то там то тут чувся веселий сміх.*
3. *Природа привітала його свіжим потужним каскадом грому.*
4. *Обізвалась трава голосами тисячі своїх жильців коників, метеликів жуків.*
5. *У сірому туманному світанку загорівся обрій.*
6. *А маки процвітають і білим і сивим і червоним квітом.*
7. *Сором досада злість усе разом прийшло в його голову.*
8. *Степ дедалі втрачав свою весняну моложаву свіжість.*
9. *Стара набридлива пісня.*
10. *Усе його цікавило а саме дорога, ліс.*
11. *Ми садили ліс у полі і дубочки і тополі і осику і ліщину і червону горобину.*
12. *Усе навколо дерева птахи люди сповнене весняної сили.*

Тестові завдання

«Узагальнювальне слово при однорідних членах»

- Укажіть і запишіть номери речень, у яких узагальнювальне слово стоїть **перед** однорідними членами.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12

1. *І над водою, і над гаєм – кругом, як в усі, все мовчить.*
2. *Чарівний світ пливе переді мною: сині води, білі піски, хати на високих берегах.*
3. *Українці люблять усе: український край, красу природи. Цінують людську гідність, допомагають один одному.*
4. *Луки, гори, пишні сади – все земне і принишкле.*

5. *На будинках, на деревах, парканах – усюди червоний відблиск.*
6. *Гарні по-своєму всі пори року: і весна, і літо, і осінь, і зима.*
  - Укажіть і запишіть номери речень, у яких узагальнювальне слово стоїть **після** однорідних членів:
    1. *Наче все покрилось туманом: і ріка, і гори, і сади.*
    2. *Стала похмура і непривітна пора: сльота, лежичка, дощ, вітер.*
    3. *Мамина пісня, батькова хата, дідусева казка, бабусина вишиванка – все це наша пам'ять, наші символи, наша історія українського народу.*
    4. *Тихо було навкруги: і над широким плесом лиману внизу, і позаду над урвищами гори.*
    5. *На пустирях, у рівчаках та неглибоких балках – скрізь росте ця невибаглива рослина.*
    6. *Людина до людини, родина до родини, рід до роду – це і є український народ.*

Графічний тест

«Узагальнювальні слова з однорідними членами речення»

Установіть відповідність між реченнями та розділовими знаками, які в них пропущено. Знайдіть у них однорідні члени та узагальнювальні слова при них. Запишіть відповіді до кожного речення у таблицю, використовуючи відповідний розділовий знак:

– (тире)

: (двокрапка)

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12

1. *Усе його радувало і обсажені дубами шляхи і багаті чорні землі...*

2. *Піч Великодня крашанка пучечки лікарського зілля ці і багато інших речей вважалися оберегами.*
3. *Серпи коси вози збруя все лежить коло хати немов ті цяцьки що перед сном порозкидали малі діти.*
4. *Могутні сили вивітрювання зробили скелі схожими на казкових персонажів як-от Лев, Сокіл, Сфінкс, Шайтан, Іван Розбійник.*
5. *Переселяються з одного місця на інші багато живих істот і звірі і комахи і плазуни і риби.*
6. *Після шторму море у великій кількості виносить на берег різні самоцвіти а саме аметисти сардонікси кристали агату халцедону.*
7. *Польові птахи і польові звірятка все примовкло.*
8. *Був гарний літній день і все навколишнє здавалося прекрасним сад город соняшники й мак і ниви за городом.*
9. *Сонце і небо і земля і квіти ніщо не затулить і не висвітлить творчість непроглядності.*
10. *Усе одбивається в пісні як в морі рожева зоря й червона кров і темна ненависть і ясна любов...*
11. *Тендітна травинка безодня нічного зоряного неба ласкаве чи сердите море громаддя гір ширяння орла або політ бджоли нічні співи солов'я або вигин лебединої шиї все це несе в собі невичерпний заряд краси.*
12. *І тиха колісанка і святий образ мами і сонце в блакитному небі і земля все це дається як найдорожчий дарунок світу і приходять у життя непомітно як являється у всій красі добро і любов.*

Тест «Речення з однорідними членами»

Прочитайте текст В. Сухомлинського (розділові знаки пропущено), виконайте подані після нього завдання. Виберіть правильні відповіді (їх може бути одна або більше) і позначте в таблиці знаком **X**.

1. У саду на лавці сидів Музикант. Він грав на флейті.
2. До його чудової пісні прислухалися і пташки й дерева й квітки.
3. Навіть Вітер приліг під кущем і з подивом слухав гру на флейті.
4. Грав музикант про сонце в блакитному небі про біленьку хмаринку про жайворонка і про щасливі дитячі очі.
5. Замовкла пісня...
6. Поклав Музикант флейту на лаву й пішов до хати.
7. Підвівся Вітер з-під куща прилетів до флейти та й подув з усієї сили.
8. Загула флейта мов осіння непогода під стріхою.
9. Подув Вітер ще дужче а флейта не грає.
10. І подумав Вітер: «Чому ж це так?»
11. Адже я залюбки можу вирвати і скинути дуба з корінням.
12. Чому ж флейта не підкоряється мені не грає?»

А Однорідними підметами ускладнене/ні речення:

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12

Б Однорідними присудками ускладнене/ні речення:

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12

В Однорідними додатками ускладнене/ні речення:

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12

Г Однорідними й неоднорідними означеннями ускладнене/ні речення:

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12

Речення з відокремленими членами

Поетична хвилинка «Дієприкметники»

Доберіть з довідки пасивні дієприкметники і прочитайте віршовані рядки знайомого вам вірша «Рідна мова»

Мова моя українська –

Батьківська, материнська,

Я тебе знаю ... –

Просту, домашню, звичну,

Не з-за морів ... ,

Не з словників ... .

Ти у мене із кореня –

Полям мені ... ,

Дзвоном коси ... ,

В чистій воді ... ,

Болям очей ... .

Смутком багать ... ,

З хлібом у душу ... ,

В поті людським ... ,

З кров'ю моєю ...

І аж до скону ...

В серці моїм.

В. Бичко

Слова для довідок: не вивчену, прикликану, насмикану, наговорена, прокована, смакована, продивлена, продимлена, всмокнута, намокнута, змішана, залишена.

Цифровий тест

«Дієприкметниковий зворот»

Прочитайте речення, замість крапок знайдіть за змістом відповідні дієприкметникові звороти, узгоджуючи дієприкметники з іменниками. До кожного речення знайдіть цифровий відповідник дієприкметникового звороту та запишіть у таблицю, зазначаючи номер речення і цифровий відповідник.

1	2	3	4	5	6

1. *За лісом починалося село, ...*
2. *Доріжка, ... , тепер до половини заросла зеленим мохом.*
3. *Раставиця знову ховається між двома високими вербовими стінами, ...*
4. *Червоні та сині квітки, ... , дуже приставали до чорних брів.*
5. *Всю світлицю дуже красила нова картина, ...*
6. *Дашкович заговорив про свою Черкащину, про Дніпро широкий, про садки зелені, ...*

Цифровий відповідник:

- 7) *розкиданий в горах та глибоких ярах;*
- 8) *повишований на рукавах;*
- 9) *колись вимощений цеглою;*
- 10) *вишитий гарусом;*
- 11) *залитий черешнями;*
- 12) *неначе обсипаний зеленим пир'ям.*

**Тест «Розділові знаки в реченнях
з дієприкметниковими зворотами»**

Прочитайте речення, знайдіть дієприкметникові звороти (розділові знаки пропущено), виконайте подане після них завдання. Виберіть правильні відповіді (їх може бути одна або більше) і позначте в таблиці знаком **X**.

1. *Передо мною простягся шлях обтуканий з обох боків старими липами в два ряди.*
2. *З гори було видно широку долину обставлену горами вкриту лісом.*
3. *Невеличкі біленькі хатки окутані садками та левадами розбіглись по пагорбку.*
4. *Розкішні кристалі куці з буйною лозою обліплені лапатим листом вкривали підгір'я.*

5. Гола земля безнадійно сіріла під олив'яним небом.
  6. На березі валялися верби з корінням (З тв. М. Коцюбинського).
  7. Степ оповитий тишею дихав пахощами росяних трав.
  8. Хліба змиті дощем яскраво зеленіли.
  9. Ліворуч у долин сіріє могутня гора з чагарником.
  10. Відтепер щоранку гомонітиме оживаючий степ.
  11. Над Асканією пливе дух розквітлих персидських бузків розпарених щедрим південним сонцем.
  12. Каміння вкрите товстим прогнилим шаром листя було м'яке як подушка (З тв. О. Гончара).
- Дієприкметниковими зворотами ускладнені речення:

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12

Тест-класифікація «Відокремлені члени речення»

Визначте в кожному реченні відокремлені другорядні члени (розділові знаки пропущено). Запишіть у таблицю номери речень за відповідними позиціями.

Позиція	Речення з	№ речення (відповідь)
А	відокремленими означеннями	
Б	відокремленими прикладками	
В	відокремленими додатками	
Г	відокремленими обставинами	

1. Озеро оточене густими кущами було довге.
2. Повіяв легенький вітерець струшуючи з листу неопалі краплі.

3. *На його дворі замість похилої хатини стояв великий будинок.*
4. *Обидва отаманові сини Петро й Роман погинули за Україну.*
5. *А над Дністром наче теж у повітрі пливли чарівні мережки мостів.*
6. *Налита сонцем і вітрами хлопоче веслами весна.*
7. *Нічого нема окрім лавочок та вузької полицки...*
8. *В країні нашої є місця лісами густо вкриті.*
9. *Не поклонившись до землі і гриба не знайдеш.*
10. *Вона Леся Українка мала залізну волю, безмежну сміливість.*
11. *Надвечір знову пройшов дощ короткий летючий.*
12. *Бажаючи плакати я смішу інших.*

Тест-класифікація
«Відокремлені члени речення»

Визначте відокремлені члени речень (розділові знаки пропущено). Запишіть у таблицю номери речень за відповідними позиціями.

Позиція	Речення з	№ речення (відповідь може бути одна та більше)
А	відокремленими означеннями	
Б	відокремленими прикладками	
В	відокремленими додатками	
Г	відокремленими обставинами	

Варіант I

1. *Вивчаючи рідну мову дитина п'є духовне життя й силу з рідної груді рідного слова.*
2. *І замість всіх придворних таємниць було єдине – мрія про свободу.*
3. *Є прадавні скарби що намертво лежать у землі і є живі скарби що йдуть від покоління до покоління огортаючи глибинним чаром людську душу.*
4. *Ми навряд чи знайдемо багато сіячів чия поетична нива ставши народною квітує по всій українській землі.*
5. *Крім загального національного духу була в «Енеїді» закована вже з перших рядків запорозька історія.*
6. *З тих він (Довженко) митців які осягаючи поглядом життя народів і людства в цілому не гублять в ньому окрему особистість понад усе ставлять самоцінність і вершинну красу людини.*
7. *Повертаючись лицем до правди і до природи блудні діти збаламученого віку повертаються і до Шевченкового слова.*
8. *Поетеса величезної впливової сили могутнього вияву правди й добра Леся Українка належить до митців світового рівня.*
9. *Нас не перестає дивувати загадка вродженості його мови даної йому разом зі світом дитинства.*
10. *Там де були колись лагуни оточені напівзруйнованими кільцями атолів нині розкинулися села.*
11. *Чудовий піаніст Лисенко надзвичайно тонко й художньо передавав твори Шумана Шопена Ліста.*

Варіант II

1. З вузла з'являється яблуко червоне свіже велике мов сонце вранішнє.
2. Знялася одиноко височіючи темноверха тополя.
3. Шелестіли сторожкі дерева видзвонюючи крихким листям.
4. Жита зашамотіли піднімаючи догори свої похилені колоски.
5. Прямо переді мною – гнучка горіхова гілка обвішана довгими пухнастими сережками.
6. Микола Іванович родом із Чернігівщини добре володів гуцульськими говірками.
7. Спустившись з гір він (каштан) пройшов багатьма європейськими столицями і оселився у Києві.
8. Крім того були перекази нібито колись на цьому острові (Лебединому) жило багато лебедів.
9. Замість ущелин і гір ми побачили типову для цієї місцевості картину природи.
10. Молдованин за походженням європеєць за освітою та українець за культурною належністю Петро Могила силою свого таланту й енергією діянь посів почесне місце у шерензі велетнів епохи Відродження.
11. Затамувавши подих прислухався до того як урочистим колосковим гомоном зустрічає пшеничне поле сонце як прокидаються пташки і комахи.

**Речення із звертаннями та вставними словами
(словосполученнями, реченнями)**

**Поетична хвилинка
ЗВЕРТАННЯ**

*Чи всі ми вмієм спілкуватись,
По-українськи привітатись?
Чи всі вітання наші гречні,
Теплом зігріті та сердечні?
А є ж такі чудесні форми:
Шановні і вельмишановні!
А побажання – теплі й щирі:
Здорові будьте, як вода,
Багаті будьте, як земля,
Веселі будьте, як весна!
І ви, добродію і пане,
І ви, добродійко і панно,
І господарко, й господине!
Йї звертання кожне не єдине
Звучить яскраво і ласкаво!*

Д. Білоус

Буквений тест «Непоширене й поширене звертання»

Визначте звертання, використовуючи буквені позначення:

Н – непоширене звертання

П – поширене звертання

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12

13	14	15	16	17	18	19	20	21	22

1. Місяченьку, ходи до нас!
2. Хліб-сіль тобі, світе, на гордім – нелукавім рушнику вкраїнським.

3. Спи ж ти, малесенький, пізній-бо час.
4. Дай, Боже, сонцю бути золотим, дай, Боже, Україні – Україні!
5. Біла хато, писанка яскрава!
6. Щасливо тобі, дівчино, на добре.
7. І я, твій син, Вітчизно співомовна, зростав під небом чистим і змужнів.
8. Слово, моя ти єдина зброє! Ми не повинні загинуть обоє!
9. Квітни, міцній, наша рідна державо!
10. Україно, ти для мене диво.
11. Повій вітре тихесенький, з-за синього моря та принеси в Україну козацькую волю!
12. Гей, ти земле, хліборобська мати!... Ти неси, перенеси на крилах косарів од краю і до краю!
13. Ти наше диво калинове, кохана материнська мово!
14. Возрадуйся, мій сивочолий Києве!
15. Ой ти, дівчино, червона калино,
Мені на тебе дивитись мило.
16. Думи мої, думи мої
Ви мої єдині,
Не карайте хоч ви мене
При лихій годині.
17. Зоре моя вечірняя,
Зійди над горою.
18. Вітрило-вітре мій єдиний!
19. Дужий і старий,
Широкий Дніпре, не малий!
20. І зберіг я тільки, ненечко, скарб один, що ти дала, золоте,
як зірка, сердечко.
21. Мир і любов, Україно, неси, сяй для планети, як сонце краси.
22. Грими, моя пісне, могутня, палка, на всім українським роздоллі.

Вставні слова
(словосполучення, речення)

Цифровий тест «Вставні слова»

До кожного речення, позначеного цифрою, доберіть цифровий відповідник (вставні слова та словосполучення) за змістом і запишіть у таблицю.

№ речення	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Цифровий відповідник										

1. Звідси до левади я біг, ... , швидше, ніж до перелазу.
2. Випадково, ... , може на вас налетіли табун гусей.
3. Я, ... , задрімав трохи.
4. ... , ви поїхали на лугові озера, на очерети й на тихі-тихі плеса.
5. ... , вечір уже минув, і вже сама ніч!
6. А яке ви маєте право руйнувати, ... , качачі гнізда?
7. Так що, ... , пояснювати зайве.
8. Чекати іноді доводиться довгенько – ... , одягайтеся тепло.
9. Полювання, ... , потребує чимало часу.
10. Живу, ... , я на хуторі і якраз на узліссі (Остан Вишня).

Цифровий відповідник (вставні слова та словосполучення):

1. Словом.
2. Наприклад.
3. Отже
4. Мабуть.
5. Як ви потім побачите.
6. Ясна річ.
7. Сказати правду.
8. Як знаєте.
9. По-моєму.
10. Власне кажучи.

Тест-класифікація «Однозвучні слова»

Визначте, де виділені слова є вставними, а де – членами речення чи сполучниками (розділові знаки пропущено). До кожного речення, позначеного цифрою, запишіть у таблицю парну відповідь, використовуючи буквені скорочення:

ВС – вставне слово

ЧР – член речення

Сп. – сполучник

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12

1. *Здавалось* раділи дерева й будинки. – Нам *здавалося* що роки пройшли.
2. Справді *було* вже близько. – Минаю *було* долини й гори і моря гучного *непевній* простори.
3. Чужа душа – то *кажуть* темний ліс. – Старі люди *кажуть* що цього року рання весна.
4. *Однак* Соломія не могла гаятись ні хвилини. – Остапові пощастило *однак* зачепитись якомсь за прибережну вербу.
5. Я *може* спізнюсь на хвилин двадцять. – Що *може* бути *благородніше* від гордості нової людини, творця!
6. *Звичайно* вовкулаки – це химери. – У комірчині *звичайно* стояли бідони з молоком ...
7. *Взагалі* Франко – лірик високої проби ... – Тепер *взагалі* багато народу мандрує.
8. Хіба ж таки *буває* в лісі риба? – *Буває* часом слінну від краси.
9. Стало зовсім *видно*. – Той чоловік *видно* дуже сердитий...
10. Але не в цім *власне* був його найголовніший клопіт. – Його цікавило лише *власне* господарство.

11. *Роби крєвно й ходи певно.* – Старенька груша дихає на пальці, їй **певно** снаться повні жмені груш.
12. Мужича **правда** єсть колюча, а панська на всі боки гнуча. –
О правда знали ми в ту мить кому сміється ніч і сяє...

**Словесний тест «Вставні слова
 (словосполучення, речення)»**

Знайдіть речення зі вставними словами (словосполученнями, реченнями) у кожному тексті, позначеному буквою. Запишіть у таблицю тільки вставне слово (розділові знаки пропущено).

А Київська Русь

1. *З письмових джерел того часу відомо що Київська Русь мала головний державний центр місто Київ, міські центри державні кордони.* 2. *Звичайно найдосконалішою і наймогутнішою системою оборонних споруд був обнесений стародавній Київ.* 3. *У системі оборонних споруд міст Київської Русі було як правило кілька в'їзних воріт які зв'язували місто з навколишнім світом.* 4. *У Києві головними були Золоті ворота які правили за парадний в'їзд до міста.* 5. *До речі в часи князювання Ярослава Мудрого вони мали вигляд цегляної бапти з проїздом посередині,* 6. *Над баптию піднімалася надворотна церква (М. Сагайдак).*

1	2	3	4	5	6

Б Голубі артерії землі

1. *Вода... Вона безперечно напоїла все живе і суще на землі...*
2. *Протягом останнього десятиліття в країнах Заходу не раз лунало занепокоєння щодо жахливого майбутнього планети.*
3. *За даними вчених уже тепер людство стоїть на порозі великої катастрофи коли не буде придатної до вживання звичайної питної води.* 4. *У природі все злагоджено досить надійно і стійко.* 5. *Справді треба лише вміти жити з нею в дружбі, любити*

і шанувати її. 6. Та й коли бути обізнаним і до кінця відвертим тієї ж скажімо води для всіх потреб розвитку людства потрібно не так уже й багато десь близько відсотка від усіх запасів її на землі (За І. Падалкою).

1	2	3	4	5	6

В У царстві природі

1. Над глинистим урвищем цвів абрикос. 2. Здавалось чорне безлисте гілля було обнизане білими пуп'янками цвіту. 3. Хлопець подумав про те що людина весною схожа на рослину, дерево... 4. Він сам схожий мабуть на абрикос. 5. Тільки звісно його квітки що з'являються в його душі, не такі вони то мрії чи певні настрої чи здатність зачудуватися зеленою травинкою. 6. Здається що все ти здатен зробити збагнути... (За Є. Гуцалом).

1	2	3	4	5	6

Г Життя на Землі

1. Питання це здавна справді хвилювало вчених. 2. Уявіть собі якщо кожен вулкан викидає під час виверження безліч вуглецевих сполук, то синтез сполук уперше на землі відбувся у районах активної вулканічної діяльності. 3. Саме в цих районах вважають виникла на Землі хімічна еволюція. 4. Зокрема в результаті чого утворилася жива матерія з неживої а потім зародилося життя. 5. В останні роки у попелі знайдено також основні групи сполук які входять у живі клітини наприклад нуклеїнові кислоти. 6. Отже маємо найсерйозніший доказ який визначає космічні масштаби вулканізму (За К. Сар'яновим).

1	2	3	4	5	6

Пряма мова.
Розділові знаки при прямій мові
Відгадайте загадки
«У світі розділових знаків при прямій мові»

* * *

*Коли твір якийсь готую,
різні речення пишу,
щось, буває, я цитую,
мову вводячи чужу.
Але, любий мій читачу,
як же я її позначу?
Тут уже не допоможуть
Ані коми, ні крапки,
у пригоді стати можуть –
здогадались ви?*

Д. Білоус

* * *

*Він після речення, цитати
вмостився, схожий на гачок.
Всіх нас примушує питати,
а сам ні пари з уст – мовчок.
Що це таке?*

Д. Білоус

* * *

*Що за знак – стрункий, мов спис,
він над крапкою завис,
спонука до поклику.
Хто ж бо він?*

Д. Білоус

Схематичний тест «Пряма мова»

Запишіть схематично пряму мову та слова автора, використовуючи загальноприйняті умовні позначення:

А: «*П.*_(?)» — пряма мова стоїть після слів автора

«*П.*_(?)» – *а.* — пряма мова стоїть перед словами автора

1. *Ой співав я, віщував я: «За малу годину оживить живеє слово рідну Україну».*
2. *«Не кидайся хлібом, він святий!» – в суворості ласкавій, бувало каже дід старий малечі.*
3. *Дід учив: «Бережися ганьби! Ми козацького чесного роду!».*
4. *Народ стверджує: «Поділена радість – це подвійна радість, а поділене горе – це півгоря».*
5. *«У надмірній суперечці губиться правда», – то народна мудрість вчить.*
6. *У народі кажуть: «Нехай та тривай – то недобрі люди».*
7. *«Завтра, завтра, не сьогодні!» – так говорять лінивці й голодні.*
8. *Найкраще слово в роботі: «Готово!».*
9. *Грушевський писав: «Ніщо не пропадає в природі. І так само в народнім житті».*
10. *«Борітеся – поборете, Вам Бог помагає! За вас правда. За вас слава і воля святая!» – закликав Т. Шевченко.*
11. *У народі кажуть: «Не штука ганьбити, а штука ліпше зробити».*
12. *Світить нам у віки пророцтво Тараса: «Не вмирає душа наша, не вмирає воля».*

Синтаксис і пунктуація складного речення

Буквенний тест «Просте і складне речення»

Прочитайте текст «Ранок» М. Стельмаха. Знайдіть у кожному реченні граматичні основи та визначте, які з них є простими, а які – складними. До кожного речення, позначеного цифрою, запишіть у таблицю відповідь, використовуючи буквенні скорочення:

ПР – просте речення

СР – складне речення

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12

1. Над поріділими лісами підіймався місяць і темно-синіми платтями розповзалась підворушена ніч.
2. В її розщелини затікав ніжний трепетний світанок.
3. Він уже відокремлював дерево від дерева, народжував нові кольори.
4. Зворушливо перехитував защепнуті голівки ніжних невісток, яких навіть росинка прихилила до землі.
5. В тихій і святковій задумі стояли діброви.
6. В них весільним одягом пишалися черешні і темно рожевіли напухлими устами дикі яблуні.
7. З лісу Марко вийшов на яровий клин.

8. *Над землею крихітними корабликами підіймався світло-зелений горох.*
9. *На кожному своєму парусі-листочку він теж тримав ще натемнену за ніч росинку.*
10. *Вони своїми теплими пальцями підворушували й зігрівали білосніжну в'язь хмарин.*
11. *Жайворонки першими привітали сонце і почали натягувати міх небом і землею свою срібну основу.*
12. *І під їхній спів кульбаба розкривала свої вологі золотисті повіки.*

Сполучникові та безсполучникові речення

Поетична хвилинка

Прочитайте вірш, щоб краще запам'ятати сполучники.

Служаки – Сполучники

*В Королівському палаці
У тяжкій щоденній праці
Дивні мешканці живуть.
Їх Сполучниками звать.
Слова й речення еднають,
Майже не відпочивають.
Ось наймення цих служак:
**а, але, або, однак,
що, тому що, і, проте,
чи, оскільки, бо, зате,
як, немов, нехай, неначе,
буцім, та, коли, одначе.***

Д. Білоус

Буквений тест «Складні речення зі сполучниковим і безсполучниковим зв'язком»

Визначте, як з'єднуються прості речення у складному, використовуючи умовні позначення:

БС – безсполучниковий зв'язок

С – сполучниковий зв'язок

БС – С – безсполучниковий та сполучниковий зв'язки

1. *Ой на горі та женці жнуть, а попід горою, попід зеленою козаки йдуть.*
2. *Лине гомін по степу німому, вертаються козаченьки із бою додому.*
3. *Їхали козаки із поля додому, та й зустріли Галю, забрали з собою.*
4. *Садок вишневий коло хати, хрущі над вишнями гудуть.*
5. *Стоїть явір над водою, в воду похилився, молоденький козаченько гірко зажурився.*
6. *Земля дрижить там, де кінь біжить. Там гай шумить, де орел летить.*
7. *Реве та стогне Дніпр широкий, сердитий вітер завива.*
8. *Ще день не вмер, а вже у сині хтось розкриває янтарі.*
9. *Ніч пливе за вікном, все заснуло кругом.*
10. *Пахне липою медово, і співає соловей.*
11. *Сонце сповнило простори, тишина така кругом, так спокійно і прозоро в синім парку над Дніпром.*
12. *Сяє з неба сонце ясно, і цвіте калина красно!*

**Тест-класифікація «Знайди у правій колонці
другу частину кожного прислів'я»**

Запишіть речення. Поясніть розділові знаки.

1. <i>Життя не має ціни</i>	– <i>зате розуму вчать.</i>
2. <i>Вчись не до старості</i>	– <i>а не чужим речам.</i>
3. <i>Труднощі мучать</i>	– <i>але воля дорожча за життя.</i>
4. <i>Вір своїм очам</i>	– <i>щоб більше слухати, ніж говорити.</i>
5. <i>Природа дала один рот і два вуха</i>	– <i>а до смерті.</i>

Цифровий тест «Розділові знаки між простими реченнями у складному»

Прочитайте речення, визначте граматичні основи і позначте їх цифрами:

- 1 – речення з однією граматичною основою
- 2 – речення з двома граматичними основами
- 3 – речення з трьома граматичними основами

1. Два брати весь вік живуть, один на одного дивляться, а до купи не зійдуться.
2. Хто вік біжить і не втомиться?
3. Зоря – зірниця по землі ходила, ключі загубила, а сонце зійшло і ключі знайшло.
4. Сестра до брата в гості йде, а він од неї ховається.
5. Дитина ще не народилась, а вже на виховання віддана.
6. Ми в окопі кипіли, велику муку терпіли; за те нас усі хвалять, та не всі варять.

Тест-класифікація

Визначте способи з'єднання простих речень у складні. Відповідь запишіть у таблицю.

Позиція	Два основних способи з'єднання простих речень у складні	№ речення (відповідь)
А	Сполучникові	
Б	Безсполучникові	

1. Сяє з неба сонце ясно, і цвіте калина красно!
2. Минає день, і світ згасає, і найсвітліший промінь згас.
3. Вже тиха осінь ходить берегами, на вербах трусить листячко руде.
4. Ліс обняв тихим шелестом листя, лопотінням спілих кисточок, зарябіли увічню мережева тіней.

5. Довго, довго оглядався, та й не видно стало.
6. Пташки заспівали, комашня заметушилась, ліс загомонів, природа знову ожила.
7. В долині персики цвітуть, а в горах знову сніг.
8. Сонця не було ще видно, хоч деякі шпилі вже рожевіли.
9. Лягав порох на шляху, тихо спадала роса, над степом сіялось сіре проміння зір.
10. Щасливий той, хто бачив мрію й руками не торкався.
11. То вітерець дихне по ниві, то коник в житті застурчить, то радісно бджола з добутком, злетівши з квітки, задзижчить.
12. Море невинно голубіє над стінами скель, і сонце так світить ласкаво, що аж каміння сміється.

Буквеній тест «ССР, СПР, БСР»

Визначте складносурядні, складнопідрядні, безсполучникові складні речення. До кожного речення, позначеного цифрою, запишіть у таблицю відповідь, використовуючи буквені скорочення:

ССР – складносурядне речення

СПР – складнопідрядне речення

БСР – безсполучникове складне речення

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12

1. На Україну подивлюсь – і любо серце одпочине.
2. Ніколи я не знав, як тяжко жить без солов'я, що в пісні аж бринить тільцем своїм маленьким і гарячим.
3. Минають дні, минають ночі, минає літо, шелестить по-жовккле листя, гаснуть очі, заснули думи.
4. Погане без ніг повзе, а добре на крилах летить.

5. На дні яру жебонить струмок, який звать Царівочка.
6. Місяць зійшов над морем, і скелі ближчими стали.
7. Коло хати, що стояла в саду, цвіли квіти...
8. На світі вже давно ведеться, що вищий перед нижчим гнеться.
9. Вересень трусить груші в садочку, жовтень гантує клену сорочку.
10. Люблю весну, коли плюскочуть ріки, коли рида од щастя соловей...
11. Все повертається, але роки йдуть без вороття.
12. То сонце вигляне, то знову туча, і блискавиця, і дощ.

Складносурядне речення

Тест-класифікація «Розряди сполучників сурядності»

Охарактеризуйте сполучники, які поєднують частини складносурядного речення. Номери речень запишіть у таблицю.

	Розряди сурядних сполучників	№ речення (відповідь)
А	Єднальні	
Б	Протиставні	
В	Розділові	

1. А солов'ї ридають серед саду, а цвіт горить.
2. На Україну подивлюсь – і любо серце одпочине.
3. Красно говорить, а слухать нічого.
4. Або гори Карпати сповиті в синяві мряки, або непроглядні густі праліси синіють здалека.
5. Минуло кілька недовгих хвилин, і вони сиділи поруч над водою...

6. Вітру на морі не було, проте клекотав сильний прибіій.
7. Сушило сонце землю, і дощі воложили її.
8. Не то води шуміли, збігаючи в Дунай, не то вітер бився в заламах провалля.
9. Пройшла негода, і знову настали ясні, погожі дні.
10. На гору доступитися нелегко, зате з гори зручніше боронитись (Леся Українка).
11. Ні повітря не ворухнеться, ні пташка не защебече.
12. ...Шпаки – це імітатори веселі, то іволга у пісні їх дзвенить, ..., то соловейко розсипає трелі, то колесо немазане скрипить.

Буквенний тест «Смислові зв'язки між частинами в складносурядному реченні»

Охарактеризуйте смислові зв'язки між частинами в складносурядному реченні. До кожного речення, позначеного цифрою, доберіть відповідник, позначений буквою, та запишіть у таблицю.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12

- А** Одночасність.
- Б** Послідовність.
- В** Причинно-наслідковість.
- Г** Протиставлення.
- Д** Зіставлення.
- Е** Явища, що чергуються.

1. Починався день, і вітер гнав по небу хмари.
2. Туман уже піднявся – і небо стало сірим.

3. *Повітря тремтить від спеки, і в срібнім мареві танцюють далекі тополі.*
4. *Ластівка день починає, а соловей його кінчає.*
5. *Достигла нива колосиста, і зріють яблука в саду.*
6. *Рече Дніпро, й лани широкополі медами пахнуть, колосом шумлять.*
7. *То сонце вигляне, то знову туча...*
8. *За морем тепліше, але вдома миліше.*
9. *Дмухнув вітер понад ставом – і сліду не стало.*
10. *Часом качка в повітрі дзвенить чи кажан проти місяця грає.*
11. *Навкруг рясні стоять сади, платини і каштани, та(але) шелест верб у пам'яті не тане.*
12. *Поїдемо поговоримо з лісом, а вже тоді я можу і з людьми.*

Буквеній тест «Розділові знаки в складносурядних реченнях»

Прочитайте речення (розділові знаки пропущено), виконайте подані після них завдання. Виберіть правильні відповіді (їх може бути одна або більше) і позначте в таблиці знаком **X**.

1. *Земля цвіте і росами зоріє.*
2. *Туман уже піднявся і небо стало сірим.*
3. *На Дніпрі тремтіли окремі вогники і від кожного з них тяглася блискуча доріжка.*
4. *Була метелиця і тиша залягла.*
5. *Чи для вас немає зелені в лісах чи для вас не сяє сонце в небесах.*
6. *Утікала в далечінь дорога а з-за лісу насувалась тиша.*
7. *Пройшла зима і знов весна настала солов'їна).*
8. *Тільки невсипуще море бурхає десь здалеку та зорі тремтять у нічній прохолоді.*

9. На південному схилі горбика сонце вже розтопило сніг і вітер шелестить густою осінньою травою.

10. Дощ пройшов і Київ зеленіє.

11. Хутенько казка мовиться та не так-то хутко діло робиться.

12. Все зраділо стрічаючи день і день зрадів розцвітаючи ясний теплий погожий.

А Кома треба ставити в складносурядних реченнях:

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12

Б Кома не ставиться між простими реченнями – частинами складносурядного в реченнях:

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12

В Крапка з комою ставиться між частинами складносурядного речення:

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12

Г Тире треба ставити в складносурядних реченнях:

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12

Д Відокремленими обставинами ускладнене речення:

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12

Складнопідрядне речення
Буквенний тест «ПР, ССР, СПР»

Прочитайте текст «Золоте слово Мономаха». Визначте прості й складні сполучникові речення. До кожного речення, позначеного цифрою, запишіть у таблицю відповідь, використовуючи буквенні скорочення:

ПР – просте речення

ССР – складносурядне речення

СПР – складнопідрядне речення

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12

1. Володимир Мономах увійшов в історію не тільки мудрим правителем, а й відомим письменником.
2. Цей князь дбав про просвіту рідної землі, кохався в книгах.
3. Вільно володів п'ятьма мовами. Він залишив знамените «Повчання дітям».
4. Це слово зрілої людини про те, як належить жити у світі, яких законів дотримуватися.
5. Ось деякі поради Володимира Мономаха.
6. «Діти мої або хто інший, слухаючи мою грамітницю, не посмійтесь над нею, а прийміть її до свого серця. Не лінуйтесь, а щиро трудіться.
7. Перш за все не забувайте убогих(...) годуйте їх і подавайте сиротам.
8. Старих шануйте, як батька, а молодих, яко братів.
9. Брехні остерігайтесь і облуди, бо від того душа гине і тіло (...).
10. Не давайте отрокам своїм чинити зло і шкоду, щоб люди не проклинали вас.
11. Куди б не прийшли і де б не зупинилися, то напійте і нагодуйте нужденного (...), бо всі ми смертні.
12. Не промініть ніколи людину, не привітавши її, і добре слово їй мовте» (За М. Слабоштицьким).

Тест «ССР, СПР»

Прочитайте текст «Екологічна культура людини», виконайте подані після нього завдання. Виберіть правильні відповіді (їх може бути одна або більше) і позначте в таблиці знаком **X**.

1. *Любов до природи, бережливе ставлення до неї тісно пов'язується з поняттям «батьківщина».*
2. *Шанувати природу неможливо без глибоких знань про навколишній світ, і ми цьому маємо навчитися.*
3. *Калина під вікном рідної оселі, тополя на околиці села, лелече гніздо на клуні, жибонлива криничка при перехресті доріг, боброва хатка в тихоплинній заплаві, терпкий запах лісової конвалії...*
4. *Усе це овиди нашого дитинства, з яким ми вирушали чи маємо вирушати в життя.*
5. *Знати, а тим паче берегти ці нетлінні критерії – наш святий і непорушний обов'язок.*
6. *Людина, котра не засвоїла таких духовних цінностей, не перейнялася любов'ю до природи, рано чи пізно стане брутальним споживачем (За В. Скуратівським).*

А Складносурядними є речення

1	2	3	4	5	6

Б Складнопідрядними є речення

1	2	3	4	5	6

В Ускладнені однорідними членами речення

1	2	3	4	5	6

Тест-класифікація
«Сполучники підрядності та сполучні слова»

З'ясуйте, чим поєднані підрядні частини з головною. Запишіть у таблицю номери речень.

	Тип зв'язку	№ речення (відповідь)
А	Сполучники	
Б	Сполучні слова	

1. Сонця не було ще видно, хоч деякі шпилі вже рожевіли.
2. Тільки той життя достойн, хто кохає рідний край.
3. Так лебідь, як весна веслом розплеце синь, до рідних лине вод через луги зелені.
4. Не відкладай назавтра того, що можна зробити сьогодні.
5. Погляди всіх людей звернені до моря, що мерехтить і переливається до самого обрію.
6. Гарно там живеться, де гуртом сіється і орється.
7. Рясні дощі, що тривали кілька днів, геть розмили сірі кучугури снігу.
8. Є люди, що їх у всьому хочеться наслідувати.
9. Не бував ти у наших краях, бо відтіль не таким би вернувся.
10. Землі в нашому селі кажуть-говорять була колись така сила, що конем за день не об'їдеш.
11. Що посієш, те й пожнеш.
12. У тому принадність слова, що воно має силу грому й ніжність шовкових трав.

Буквенний тест
«Головна і підрядна частина»

Охарактеризуйте місце головної і підрядної частини в складнопідрядному реченні. До кожного речення, позначеного цифрою, доберіть відповідник, позначений буквою, і запишіть у таблицю. Підрядна частина у складнопідрядному реченні стоїть:

К – після головної (у **к**інці речення)

П – перед головною (на **п**очатку речення)

С – у **с**ередині головної

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12

1. *Мій Києве! Нема таких туманів, які б не розійшлися над тобою.*
2. *З чорних хмар, що повисли над Десною, раптом повалив ланатий сніг.*
3. *Як хочеш від людей шаноби, любов і спів бери у путь.*
4. *Усе, що на землі доглянутій росте, з весни посаджене у мене і полите.*
5. *В душі я славлю світлий парус, бо в мене в серці сум.*
6. *Коли виходжу у дорогу, я біля отчого порога спиняюсь на хвильку...*
7. *Під небом соковитим і дзвінким, де ходить вітер теплий і рум'яний, вони будують променистий дім.*
8. *Я з тих країв, де над Дніпром шумлять гаї.*
9. *Скрізь, куди було заїдемо, нас радо зустрічали старі й малі.*

10. Нехай над світом тіні хмури, на зло їм ставимо життя.
11. Уночі, як Чумацький шлях куряву простеле, вийди на Дніпро.
12. Людина нагадує парус, якому неодмінно потрібен і простір, і вітер.

Складнопідрядні речення з підрядними означальними і з'ясувальними

Тест-класифікація

Визначте види підрядних речень (розділові знаки пропущено).
Запишіть у таблицю номери речень.

	Види підрядних речень	№ речення (відповідь)
А	Означальні	
Б	З'ясувальні	

1. Важливо щоб люди тебе розуміли.
2. То не любов яка не вмє бажати іншому добра.
3. Старе те що давно було новим.
4. Книга вчить як на світі жить.
5. Я люблю коли в листя зелене дерева одягає весна.
6. Справжній господар поля відчуває коли потрібно почати сівбу.
7. Хліб любить щоб його шанували.
8. Як сумно тій людині жить яка в житті не знала суму.
9. Це ті поля де ми колись волошки рвали.
10. Він мав віру що краса повинна єднатися з красою.

11. *Це те велике місто куди він їде вчитися і жити.*
12. *Треба знати який шлях обрати і вкласти в працю всю душу (З хрестоматії).*

Буквенний тест

«Основні види складнопідрядних речень»

Охарактеризуйте види складнопідрядних речень. До кожного речення, позначеного цифрою, доберіть відповідник-характеристику, позначений буквою, і запишіть у таблицю:

- з'ясув.** – складнопідрядне речення з підрядним **з'ясувальним означ.** – складнопідрядне речення з підрядним **означальним час.** – складнопідрядне речення з підрядним **часу місця** – складнопідрядне речення з підрядним **місця ступ. сп. дії** – складнопідрядне речення з підрядним **ступеня і способу дії**

порівн. – складнопідрядне речення з підрядним **порівняльним мети** – складнопідрядне речення з підрядним **мети прич.** – складнопідрядне речення з підрядним **причини наслідк.** – складнопідрядне речення з підрядним **наслідковим умовн.** – складнопідрядне речення з підрядним **умовним допуст.** – складнопідрядне речення з підрядним **допустовим**

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11

1. *Вона (мова) одна у нас така – уся співуча і дзвінка, уся плакуча і гримуча, хоч без лаврового вінка.*
2. *Як одступиши од грамоти на аршин, то вона од тебе на сажень.*
3. *Як тільки ударить перший промінь сонця в мури, вони спаляхнуть золотим пожаром.*

4. Як радію за ту я людину, що загублену радість знайшла.
5. Іду веселий, сам-один, де впало небо біля жита
6. Ряди не білених хат з плоскими покрівлями стоять один над другим, так що покрівля одного дому служила подвір'ям для другого.
7. Добре жить тому, чия душа і дума добро навчилися любити.
8. Ужє тому, що ти жива, Вкраїно ніжна й гордовита, дзвінкх пісень твоїх слова мені допомагають жити.
9. Як вогонь у серці, я несу в майбутнє негасиму мову, слово незабутнє.
10. Той, хто любить паростки кленові, хто діброви молоді ростить, сам достойн людської любові, бо живе й працює для століть.
11. Епохо, дай мені натхнення на всі шляхи, на всі роки, щоб я людини горде ймення підносив вище за зірки.

**Складнопірядні речення
з кількома пірядними**

**Тест-класифікація «Типи складнопірядних речень
з кількома пірядними»**

Визначте тип складнопірядних речень з кількома пірядними. Номери речень запишіть у таблицю.

Типи складнопірядних речень з кількома пірядними				
		А. Послідовна пірядність	Б. Однорідна пірядність	В. Неоднорідна пірядність
№ речення (відповідь)				

1. *Я з тих країв, де над Дніпром цвітуть, шумлять гаї, де з дня народження мені співали солов'ї.*
2. *В душі зберігаю навіки години, коли я уперше побачив той край, де, вишир розмахнувшись в степах України, назустріч до моря полинув Дунай.*
3. *Той, хто любить паростки кленові, хто діброви молоді ростить, сам достоїн людської любові.*
4. *Замріяних кличте щомить в прозорі намріяні ранки, де колосом нива дзвенить, де жайвір виводить веснянки.*
5. *Краса бояться не звична, бо звикла вірити, що вічна.*
6. *Якби не жовте листя в садках, то можна було б подумати, що надворі не бабине літо, а справжнє літо.*
7. *Хто хоче, нехай розпитає, як сонце за степом сідає, як жито, мов хвиля, біжить.*
8. *Щоб прийшло на землю сподіване щастя, треба вільної праці, бо щастя не дається дурно.*
9. *Ніколи не треба забувати, що митці покликані народом для того, аби показувати світові прекрасне життя...*
10. *Я люблю, щоб сонце гріло, щоб гукали скрізь громи, щоб нове життя будило рух і гомін між людьми.*
11. *Вони б могли розповісти про те, як тут клялися козаки на вірність вітчизни, коли вони звідси йшли у полки Богдана Хмельницького.*
12. *Розкажи, як за горою сонечко сідає, як у Дніпра веселочка воду позичає.*

Безсполучникове складне речення

Тест «Розділові знаки в безсполучникових складних реченнях»

Прочитайте речення (розділові знаки пропущено), виконайте подані після нього завдання. Виберіть правильні відповіді (їх може бути одна або більше) і позначте в таблиці знаком **X**.

1. Дерево міцне своїм корінням людина трудовим горінням.
2. Шумить Дніпро лунає луск сокир над вежею хмара повисла.
3. Не спіши язиком квапся ділом.
4. Мир у світі таки буде його хочуть усі люди.
5. На годину спізнився за рік не наздоженеш.
6. Врожайне літо завжди наливає хлібороба добрим спокоєм так наливає воно колос дорідним зерном.
7. Цвілі яблуні тихо повітря дихало пахощами.
8. Продержало з тиждень морозом земля залякла ...
9. Мати вірила земля усе знає.
10. Вбігаю в ліс гриби...
11. Мерехтить над полем спека голос у балці степовій подає.
12. Пташки уиухли звірина причаїлась малі комашки завмерли в травці.

А Кому треба ставити у безсполучникових складних реченнях:

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12

Б Крапка з комою ставиться між частинами безсполучникових складних речень:

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12

В Двокрапку треба ставити у безсполучникових складних реченнях:

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12

Г Тире треба ставити між частинами безсполучникових складних речень:

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12

ЧАСТИНА VIII

СУЧАСНИЙ ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС

Знання Онлайн

*Вчитель живе доти, доки вчиться.
Як тільки він перестає вчитись,
у ньому вмирає вчитель.*
Костянтин Ушинський

*Освіта здатна змінити світ
як той, у якому ми живемо,
так і той, у якому нам жити.*
Ігор Хворостяний

*Зовнішнє незалежне оцінювання
проводиться з метою забезпечення
права осіб на рівний доступ до освіти.*
**(Постанова Кабінету Міністрів України
від 25 серпня 2004 року № 1095)**

Проблеми шкільної реформи й зміни формату викладання шкільних дисциплін актуальні вже давно. З червня 2016 року розпочався процес розробки і створення нового Стандарту загальної середньої освіти.

У першій версії цього проекту, що одержав назву «Нова українська школа: основи Стандарту освіти», група експертів, яка працювала над розробкою документа, окреслила такі основні вектори розвитку нової української школи (НУШ):

- інтегрованість змісту освіти на основі ключових компетентностей, потрібних для успішної самореалізації в суспільстві;
- упровадження інноваційних методик навчання;
- умотивований учитель, який має свободу творчості й розвивається професійно;
- педагогіка партнерства учня й учителя;

- наскрізний процес виховання, який формує цінності;
- децентралізація як ефективне управління, що надасть школі реальну автономію;
- сучасне освітнє середовище, що базується на ІКТ.

Серед перерахованих ознак НУШ інформаційно-комунікаційні технології посідають останню сходинку, а в навчально-виховному процесі – одну з перших, і входять до незамінних наочних засобів навчання.

Наочні засоби навчання – це не лише джерело інформації. Вони допомагають керувати пізнавальною діяльністю учнів, забезпечують нові способи подання інформації, дозволяють чергувати різноманітні види робіт (колективні, індивідуальні, усні, письмові).

Усі засоби наочності поділяють на 4 групи:

1. Засоби зорової наочності (друковані: таблиці, картки, репродукції картин, ілюстрації, роздатковий матеріал; екранні: транспаранти, діафільми, кінофрагменти).
2. Засоби слухової наочності (звукзаписи, радіопередачі).
3. Засоби зорово-слухової наочності (кінофільми і кінофрагменти).
4. Комп'ютерна техніка.

Комп'ютер як засіб навчання завдяки своїй універсальності допомагає розв'язати проблему розвитку особистості учня: збільшується швидкість оволодіння навчальним матеріалом; спостерігається більш якісний поопераційний самоконтроль учнів у процесі виконання навчальних завдань; поліпшується загальний рівень грамотності, зростає рівень орфографічних умінь (зменшується кількість орфоепічних, орфографічних помилок); модельне варіативне навчання створює позитивний емоційний фон; зростає мотивація навчальної діяльності.

Учні мають доступ до оригінальних документів, величезної кількості медіатекстів, вони обмінюються думками з однолітками та не тільки. Для них є нормою спілкування у віртуальному

світі, мовного, територіального чи іншого бар'єру для них майже не існує.

І тому, щоб жити комфортно у такому світі інформації, вони мають розвивати здатність критично мислити, навчитися ставити правильні запитання, проводити дослідження, створювати проекти, користуючись ресурсами, що вже є у них в руках, а головне – розвивати вміння мислити із так званого високого рівня: шукати нові ресурси, аналізувати, порівнювати, конструювати нове.

Усе, що потрібно їм від вчителя, – це супровід і партнерська підтримка!

ЧИ СКЛАДНО ВИВЧИТИ ДЕРЖАВНУ МОВУ?

*Мова кожного народу –
Неповторна і своя;
В ній гримлять громи в негоду,
В тиші – трелі солов'я.*
Л. Забашта

І як підсумок спробуємо з'ясувати, чи насправді так складно вивчити українську мову тій людині, для якої рідною є румунська мова? Напевно, найбільша складність полягає в тому, що мови не схожі ні за граматику, ні за вимовою, ні за семантикою.

Для того, щоб вивчити українську мову, потрібно звернутися до трьох китів навчання:

- заняття в школі;
- самостійне навчання: читання, перегляд фільмів, відеоуроків, написання текстів українською мовою, вирішення тестів;
- постійне спілкування з носіями української мови.

Однак процес вивчення державної мови для носіїв мови румунської, так само, як і для тих, хто хоче ідеально володіти рідною, неможливий без вчителя, який на належному рівні володіє українською мовою. Ніякі відеоуроки або тонни книг не замінять людину, яка зможе завжди пояснити, з чим у вас проблеми. Тим більше, що це система для людини, це контроль. У хвилини слабкості, ліні – у вас завжди буде мотиватор.

Питання, як швидко вивчити українську мову, найчастіше виникає у тих учнів, які через певні причини не вивчали раніше державну мову. Перше і найголовніше правило: для того, щоб розмовляти українською було простіше, – **говоріть!** Не бійтеся того, що «у мене неідеальна українська мова, мене засміють!». Повірте, якщо хтось буде глумитися над вами, що ви неправильно поставили наголос або сказали неукраїнське слово, а кальку з російської чи румунської мови – ця людина не варта спілкування з вами. Навіть не думайте звертати на це увагу. Вихована та інтелігентна людина скаже вам, де ви припустилися помилок.

І це буде щиро, з метою вам допомогти! З цього випливає і друге правило: **перестаньте соромитися!** Ще одне із серії «мене за-сміють» – це «відмовка», що у вас румуномовна родина. А тепер подумайте: ви переїхали в США чи Німеччину. Ви теж будете говорити румунською, а не англійською чи німецькою, тому що у вас румуномовна родина? Відповідь очевидна. Не потрібно забувати рідну мову, плачуйте й бережіть її! Спілкуйтеся з родиною, друзями зручною для них мовою. Вивчайте досконало державну мову – це запорука успіху. Буковинці, мешканці мультинаціонального й полікультурного краю, споконвіку знали багато мов. Отже, не соромтеся – говоріть! Адже немудро жити в Україні й не розмовляти державною мовою тільки тому, що тобі соромно. Соромно лише за вимову!

Спілкуйтеся українською. Вам для успішного вивчення мови потрібно себе нею оточити. Створіть для себе україномовне середовище. Спершу займіться накопиченням пасивного словника. Просто читайте книги українською, улюблені серіали дивіться українською, переведіть телефон/соцмережі тощо на українську. Усюди на сайтах, ЗМІ і т. д. вибирайте українську мову. Потім почніть говорити українською. Найпростіше це почати робити з незнайомцями (так менше соромишся). Потім з тими, з ким мало знайомі, декілька разів бачилися. Ви й самі не помітите, як це стане звичкою. Ви почнете у побуті розмовляти українською. Рекомендуємо познайомитися з новими людьми, які більш «досвідчені» співрозмовники. Погуляйте-поспілкуйтеся кілька разів з ними. Ефект помітите відразу.

І знову ж таки, обов'язково читайте українською! Принаймні програмові твори! Читання українською, особливо художньої літератури, добре впливає на розмовну мову. У підсвідомості відкладаються слова, словосполучення й цілі речення, які можна успішно використовувати у спілкуванні. Адже українська мова для румуномовних учнів складна тим, що потрібно привчити себе думати українською. Якщо в голові з румунської

постійно перекладати на українську, ваша мова буде повільною і неприродною.

Пишіть українською. Щоб було простіше думати українською – почніть писати. Спілкуйтеся у соцмережах із друзями, пишіть пости, листи, твори, книгу (чому б і ні!) українською. Де кілька місяців такої практики допоможуть вам розвинути мислення українською. Ви будете краще говорити і вивчите граматику.

Будьте терплячі! А ось це, мабуть, найскладніше правило. Вивчення української мови може потребувати досить багато часу. Усе залежить від індивідуума, його початкового рівня й наявності бажання. Не забувайте, що учитель мови – обов'язкова людина на вашому шляху з вивчення української мови.

Не забуваймо й про самостійну роботу над собою. Нині існує дуже багато сучасних методів із вивчення української мови. Ви здивуєтеся, як це відрізняється від уроків, як це допомагає. Тому окрім книг ми пропонуємо вам підбірку додатків з вивчення української мови. Вивчення української мови онлайн – це не тільки серйозні відеоуроки, а й різні додатки, які кожен може завантажити собі на телефон:

1. Мова – ДНК нації. Додаток можна завантажити в Google Play й App Store. Усім уже полюбився Язык-Лепетун. Тепер він буде й у вашому смартфоні! Це найкращий додаток для того, щоб вивчити і поліпшити свою українську. Бібліотека, вправи, тести та інше!

2. Р.І.Д. Цей додаток завантажується в Google Play й Itunes. Черкаські програмісти створили його з метою викорінення суржика в українській мові. Щодня програма відкриває користувачу три нових слова. За це він отримує бонуси. Також є рейтинг й інші мотивації для вивчення української разом з цим додатком.

3. L-Lingo. Додаток завантажується в Itunes. Тисячі візуалізованих слів і речень. Уроки з постановки вимови. Тести, простий і зрозумілий дизайн у використанні.

4. Українська бібліотека. Додаток можна завантажити на Android. Більше 2200 творів українською мовою, понад 100 авторів і багатофункціональність застосування змушує читати книги українською щодня!

«Знання однієї мови дозволяє увійти в коридор життя, знання двох мов – відчиняє вам усі двері в цьому коридорі», – писав Франк Сміт. Народне прислів'я каже: «Скільки мов ти знаєш – стільки разів ти людина». Кожна мова – це ключ, який відмикає двері до чогось свого, до чогось нового. Досконале знання державної мови – це ключ до вищої освіти, ключ до самореалізації, ключ до вдалої інтеграції в українське суспільство, це ключ до успіху. Бережіть ці дорогоцінні ключі, удосконалюйте знання, вивчайте мови!

Нехай у всьому Вам щастить!

***Т. І. Фонарюк,
А. К. Морараш***

ЗМІСТ

Важливість української мови як державної	3
На вимогу часу	11
Частина I	
Школа вчителем стоїть	20
Частина II	
Мотивація – рушійна сила	31
Частина III	
Ефективна комунікація засобами державної мови – успішна реалізація в суспільстві	57
Частина IV	
Грамотність – запорука успіху людини	80
Частина V	
Граматики – логіка мови	128
Частина VI	
Синтаксис – душа мови	177
Частина VII	
Тестові завдання	238
Частина VIII	
Сучасний освітній процес	383
Чи складно вивчити державну мову	386

Навчальне видання

Михайловська Неля Анатоліївна,
Фонарюк Тетяна Іванівна, Морараш Анжела Костянтинівна,
Димашок Ганна Василівна, Рошка Анастасія Радіонівна

Навчально-методичний посібник

Нова українська школа:

методика навчання української мови
в класах з навчанням румунською мовою закладів
загальної середньої освіти

для педагогічних працівників

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Видано за державні кошти. Продаж заборонено

Редактор *Надія Бабич*
Коректор *Інна Криворук*
Верстка *Павла Давиденка*

Формат 60x90/16. Ум. друк. арк. 24,50.
Обл. вид. 15.00. Наклад 524 прим. Зам. № 1365.

Видавець та виготовлювач

видавничий дім
publishing house

Свідоцтво про внесення
до Державного реєстру суб'єкта
видавничої справи ЧЦ №1 від 10.07.2000 р.

телефон
[0372] 552 943

адреса
58000, м. Чернівці,
вул. Радищева, 10

e-mail
info@bukrek.net

web-сайт
www.bukrek.net